VERHANDELING
VAN DE
HANDWERKEN
OF
OPERATIEN
DER
HEEL-KONST.

WAAR IN TEVENS

Alle voornaame uitwendige Gebreken van 't Menschelyk Lighaam, zoo door Beschouwing, als eige Ondervinding verklaard worden

DOOR

HENRY FRANCOIS LE DRAN,

Gezworen Heelmeester van Sint Cosmus, *en Oud Provoost van zyn genootschap; oud Chirurgyn Majoor van het Gasthuis der Barmhartigheid: Lid van de Koninglyke Akademie der Chirurgie, en raadgevend Heelmeester des Konings te Velde.*

UIT HET FRANSCH VERTAALD

DOOR

HENDRIK KORP,

CHIRURGYN IN AMSTERDAM.

Met eene Voorreden van

JOANNES GRASHUIS,

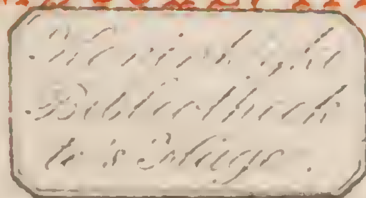
Der Med. Doctor, Lid van de Keizerlyke Akademie van de Onderzoekers der Nature, en van de Koninglyke der Heelkonst te Parys.

TE AMSTERDAM,

BY VAN GERREVINK, WOR, VIEROOT, TIRION, KUYPER, LOVERINGH, BORSTIUS en VAN EYL.

MDCCXLVIII.

VOORREDEN
VAN DEN HEERE
JOANNES GRASHUIS.

DAar zyn reeds veele Samenſtelſels van de Heelkonſt en de Handwerken der Heelkonſt geſchreven, waar uit Leerlingen zich een begrip van die Konſt en Wetenſchap konnen maken, en geoefende zich gedurig dezelve wederom in 't geheel voor de gedagten konnen brengen. Daar zyn oude, welke de Leere van den voorgaanden tyd in zich vervatten; en men heeft nieuwe welke 'er byvoegen 't gene ſedert de eerſte is ontdekt en verbeterd geworden. En naar mate de latere tyden vrugtbaar zyn geweeſt in verbeteringen; zyn ook de Samenſtelſels in getal vermenigvuldigd; doch niet alle in waarde en nuttigheid aan zich zelve, of aan de oude gelyk, ook niet met gelyke bekwaamheden en oogmerken geſchreven. Schoon 'er nieuwe zyn, die verre boven voorgaande te agten zyn, kan men niet ontkennen, dat 'er ook veele zyn, die behalven de nieuwigheid van tyd, waar in ze zyn opgeſteld of uitgegeven, weinig, dat inderdaad nieuw is, vervatten. En men heeft reden te twyffelen, of de Konſt, naar mate van de vermeerdering van het ge-

getal der Samenſtelſels, meer voordeel en nut, dan moeite en verhindering is toegebragt. Het is bynaar algemeen geworden, dat iemant, die maar eenige weinige dingen, in voorgaande meent te konnen verbeteren, een nieuw Opſtel vervaardigt, in plaats van zyne verbeteringen op zich zelve te geven, (gelyk wel door ſommige geleerden met veel nut plagt te geſchieden) dat voor eenen Schryver gemaklyker en minder moeite voor den Lezer zou zyn: terwyl hy behalven zyne weinige verbeteringen, alles uit andere moet overſchryven, en een Lezer op nieuws alles moet lezen, om dat gene te ontmoeten, 't welk in zulk een werk nieuw en byzonder is. Maar om dat het byzonder dikwyls weinig is, en men 'er noch agting noch eere genoeg uit te gemoet ziet, willen veele liever den Leerling of Lezer met een groot Boek bezwaren, dan hunne eige en nieuwe gedagten of vindingen in eenige ligt vergangbare Verhandelingen mededeelen. En dit is een van de redenen, waarom deze Wetenſchap, gelyk ook veele andere, met veele onnutte Samenſtelſels beladen en als overkropt werdt.

Maar niet tegenſtaande dit, worden egter met nut nieuwe Samenſtelſels gemaakt. Dan namelyk, wanneer ze geſchreven worden van zulke, die met opzet de geheele Wetenſchap beproeven en doorzoeken; om

om het onnutte of ongegronde van het waaragtige en nutte te onderscheiden, en dus het geheele Samenstel te zuiveren, te verbeteren en aan te vullen, daar het nodig is. Daar toe wordt vereischt eene volkome kundigheid van alle de deelen, welke die Wetenschap uitmaken, of daar aan behoren; en te gelyk van alle byzonderheden, welke als behulpsels en voorbereidingen van dezelve konnen aangemerkt worden; daarenboven zo veel ondervinding, in zaken, die op ondervinding rusten, als nodig is, om over alles, wat in 't een of ander geval voorgesteld wordt, te konnen oordeelen, of het kan verbeterd, dan zo als het reeds vastgesteld is, moet gelaten worden. Maar om dat weinige Schryvers alle deze bekwaamheden hebben, vindt men maar zelden nieuwe Samenstelsels, die oude eenigzins, of merkelyk verbeteren.

Van den Heer' Le DRAN, zal met recht mogen gezegd worden, dat hy alle de hoedanigheden bezit, welke in een Schryver van een nieuw Samenstel der Heelkonst konnen begeerd worden. Alle, welke dien Heer, of in persoon, of door zyne schriften kennen, (en hy is reeds daar door by veele, ook by de Nederlanders bekend en in hoge agting) zullen ongetwyfeld van 't zelfde gevoelen wezen. De kennis der Ontleedkunde, zo ten opzigte van de gro-

tere als kleiner deelen van 't menſchelyk ligghaam, zelfs in de allergrootſte mate en uitgeſtrektheid, is den Hr. *Le Dran* zo eigen, dat Hy ze in alle zyne verklaringen en behandelingen inmengt, en alles daar naar afleidt en regelt, zonder met opzet daar van gebruik te maken. Zyne kundigheid der dierlyke Huishouding, tot de allerverborgenſte werkingen toe, zo verre dezelve, door de grootſte onderzoekers der nature ontdekt zyn, of ook door hem zelve nagevoord worden, waar door zyn gezegde, altyd en in alle gevallen, waar van Hy gewag maakt, eene ongemeene klaarheid bygezet wordt; zyne Ervarenis in de Gebreken welke tot de Heelkonſt behoren, zo groot, als in zeer weinige menſchen gezien wordt; de ſtandplaats, waar de Hr. *Le Dran* zich ophoudt, daar de meeſte en zwaarſte gebreken meer dan elders gezien worden; en de omgang met de eerſte en grootſte Heelkundigen, gelyk Hy zelf is, van onzen tyd, geven daar toe zo grote gelegenheid, als oit iemant kan hebben. Zyne ondervinding door zelf te werken met alle de voorgemelde bekwaamheden, veele jaren lang, onder het oog en de naaryver van de uitmuntenſte mannen in de konſt, om te konnen oordeelen, wat in de meeſte Handbewerkingen te myden, te volgen en te verbeteren zy; en noch veel meer andere vereiſch-

eischten, zo in kundigheid als handeling; munten in den Schryver elk om 't meest uit. Deze bekwaamheden in 't opstellen van dit Werk wysselyk gebruikt, leveren een Samenstelsel van de Handwerken der Heelkonst uit, dat van veele andere, gelyk hier uit af te leiden is, ongemeen verschilt.

De Hr. *Le Dran* is zo verre van zyn werk of geheel of ten deele uit anderen over te schryven, dat hy veel eer schynt te schryven, als of niemant voor Hem, over dezelve zaken geschreven hadt. Hy verhandelt alles op zodanig eene wyze, dat men overal zyne eige bedenkingen, die voor een zeer groot gedeelte of nieuw zyn, of op eene geheel nieuwe wyze voorgesteld, zo als ze tot noch toe niet voorgesteld waren, leest en ontmoet. Want schoon de Schryver niet heeft konnen, dan over dingen schryven, waarover reeds veel geschreven was; en men zeer wel zyne kundigheid van 't gene andere voorgesteld hebben, kan bemerken; schynt Hy egter alles met zo veel vryheid en zonder iemant te volgen, ter neer te stellen, als of Hem niemant was voorgegaan. De geheele Wetenschap is Hem zo eigen en gemeenzaam, dat hy in 't opstellen van dit Werk niemant tot zyn geleide schynt gebruikt of nodig gehad te hebben. Waarom het zelve met recht een nieuw Samenstelsel mag heeten, waar in al-

le of de voornaamſte deelen van de Heelkundige Wetenſchap een nieuw licht wordt bygezet; 't welk gelyk het de graagte moet opwekken van alle weetzugtige Lezers en Konſtgenoten, hun na het lezen van ongemeene nuttigheid zal konnen zyn.

Schoon het Opſchrift en de Benaming welke dit Werk (in 't *Franſch*) op het voorhoofd draagt, ſchynt te kennen te geven, dat in het zelve alleen van de Handwerken der Heelkonſt wordt gehandeld; en de ganſche Verhandeling naar de algemeene Hoofdhandwerkingen verdeeld is; worden 'er egter de gebreken, welke tot de Heelkonſt behoren, en betrekking tot de Handwerken hebben, zeer naaukeurig in verhandeld. De Schryver heeft, zonder twyfel, de Handbewerkingen, als het voornaamſte deel van de hulp, welke de Heelkonſt in uiterlyke gebreken kan toebrengen, aangemerkt, gelyk het inderdaad is, en om die reden daar van zyn meeſte werk gemaakt, en al het ander daar naar geſchikt: te meer, om dat de minſte welke den naam van Heelmeeſters dragen, in ſtaat zyn Operatien te doen of te durven doen; veel minder dezelve op eene veilige, gemaklyke en behendige wyze te doen: en om 't welke te leeren Heelmeſters die in *Parys* zyn opgeleid en groot geworden, waar onder de Hr. *Le Dran* geenszins de minſte is, de bekwaamſte

ſte zyn. Maar ondertuſſchen geeft Hy zich geene mindere moeite, om de Gebreken zelve, in derzelver aart en eigenſchappen, kentekenen en voorzegging, genezing door Middelen en Handbewerkingen te verklaren: zo dat men onder het lezen, zonder aan het Opſchrift te denken, ligt zou twyfelen, of het geſchreven ware, meer met oogmerk om de Gebreken te doen verſtaan, dan de Handwerken te leeren beoefenen. De kundigheid der gebreken, gelyk ze volſtrekt nodig is om de Handwerken behoorlyk te doen, laat de Hr. *Le Dran* altyd voorafgaan. En gelyk het oefenen van de Handwerken zelf, den ervarenen veel verlichting en klaarheid geeft tot het kennen en onderſcheiden der gebreken; maakt de Schryver van die kundigheid, welke in Hem door het lang en menigvuldig oefenen van Handwerken ongemeen groot is, gebruik; brengt ze in het verklaren der Gebreken te pas, eer hy tot de beſchryving van een Handwerk zelve overgaat. En dit is oorzaak dat veele Gebreken met zo veel klaarheid worden voorgeſteld, dat ik durf verzekeren dat men diergelyke elders te vergeefs zal zoeken.

Elk een begrypt hier uit ligtelyk, dat men dit Werk niet moet aanmerken als een Samenſtelſel voor Leerlingen en Ongeoefenden geſchreven; hoewel 'er voor de zulke ongemeen veel nut uit te halen is; maar veel eer

 als

als een Beoordeeling of Verbetering van het beſte 't gene over die zaken tot heden toe voorgeſteld is. Kundige en geoefende door wetenſchap en ervarenis zullen 'er Leſſen en Voorſtellingen in vinden van het allergrootſte gebruik, en welke hun, waarſchynlyk, nimmer in de gedagten gekomen waren.

Laat ons het Werk zelve eens kortelyk overlopen; en eenige Voorbeelden, zullen het gene ik gezegd heb, noch duidelyker konnen doen verſtaan. Na eenige algemeene aanmerkingen over de Hoofdhandwerkingen der Heelkonſt, gaat de Hr. *Le Dran* tot de Ontſteking over; en beſchryft alle de veranderingen, waar in ze eindigt, of welke daar op volgen. Eerſt worden alle die toevallen door behulp van de Ontleedkunde, d. i. met kennis van de fynſte deelen en werkingen, zo der vaſte deelen als vogten, op zich zelve en op elkander, verhandeld; op dat de Lezer daar van een allerklaarſt begrip hebbende, de Geneeswyze, welke de Schryver daar op laat volgen, zou konnen verſtaan. Inzonderheid wordt de Verſterving als een uiteinde van de Ontſteking, naar derzelver byzondere oorzaken, in een zeer groot licht geſteld, en algemeener verhandeld, dan men op deze plaatſe zou wagten.

De Bewerkingen aangaande; worden in 't gevolg de Hechtingen in derzelver byzondere ſoorten voorgeſteld, en redenen gegeven,

ven, waarom in 't eene geval deze, in een ander, gene moet gedaan worden; en wat men in ieder derzelve hebbe waar te nemen; waarom ze beter op zulk eene wyze, als de Schryver voorſtelt, dan op eenige andere, die by anderen in gebruik is, gedaan werden; met zo veel klaarheid en beknoptheid teffens, dat een Heelmeeſter, die deze redenen eens in zyne gedagten heeft ingedrukt, ten allen tyde in ſtaat zal wezen te oordeelen, wat hy te kiezen of te myden hebbe. Want dat voordeel hebben klare en welberedeneerde Voorſtellingen, boven andere, welke of met geene, of met duiſtere redenen geſtaafd zyn, datze eens wel gevat, altyd in 't verſtand blyven hangen, daar andere, enkel in 't geheuge beruſtende, ligtelyk vergeten worden. By deze gelegenheid geeft de Schryver ook zyne gedagten over de Pees-Hechting, waar over veel geſchil is onder de Heelkundigen; tonende dezelve ten eenenmale onnut te wezen: om dat de vereeniging geſchiedt zonder Hechting, alleen, door het deel, in 't welke een Pees doorſneden is, in zulk eene geſtalte te plaatſen en te houden, dat de geſcheide deelen van de Pees elkander raken. De Hr. *Le Dran* beroept zich op de voorbeelden, die voor handen zyn, dat de vereeniging op die wyze bevorderd is. De Buik-Hechting, een Operatie van de aller-

groot-

grootſte aangelegenheid, wordt zeer uitvoerig geleerd, en met zeer veel gewichtige aanmerkingen opgehelderd.

De Breuken of uitzakkingen van deelen, die natuurlyk in den Buik beſloten zyn, worden met alle derzelver omſtandigheden en onderſcheidingen, zo bevatbaar voorgeſteld, dat men niets meer ſchynt te konnen vereiſſchen.

De Ophoping of Vergadering van waterige vogten in verſcheide plaatſen en deelen des lighaams, worden uit hare byzondere oorzaken afgeleid en verklaard. Voornamelyk zulke, welke in eene byzondere zak, of gemaakte holte beſloten, duiſtere Gezwellen maken, en na den dood der Lydende beſchouwd zynde, dikwils bevonden worden, inzonderheid in den omtrek van den Buik, uit verſcheide zakken of holten te beſtaan, naaſt en aan elkander verknogt, of ook wel de eene in de ander, en in malkander beſloten. Men ziet hier eene zeer gepaſte beoordeeling over de Doorſteking (*Paracenthesis*), en hoe weinig of hoe veel men daar van in deze of gene gevallen kan verwagten of hopen. De Waterbreuken en derzelver genezing, voornamelyk door het Handwerk, worden ook hier onder verhandeld.

Over de Steengroeijingen in het menſchelyk lighaam is de Schryver zeer uitvoerig, zo wel als over de ziekten en gebreken, welke

gevolgen daar van zyn. Hy handelt van Steenen in de Galblaas, in de Long, de Traanzak, de Voorhuid, de Gewrigten van Jigtigen, verscheide Klieren, de Nieren, de Pisleiders, de Blaas; van vastgegroeide Steenen; en hoe dat begrepen moet worden; eindelyk van alles wat tot kundigheid en behandeling van het Steensnyden vereischt wordt. De beschryving van het Steensnyden is hier zo omstandig uitgevoerd, als of het eene Verhandeling op zich zelve ware. Zonder zich op te houden met de verscheide wyzen van Steensnyden, en de verkiezing van de eene boven de andere, 't welk de Hr. *Le Dran* in een ander werk, bekend onder den Titel van *Paralelisme* enz. gedaan heeft; geeft Hy overal zyne eige bedenkingen en handgrepen op, waar door Hy die Bewerking in veele deelen verbetert, en door de geheele Verhandeling zeer klaar en bevattelyk heeft gemaakt. Alles wordt daar in zo duidelyk voorgedragen, dat men zich onder het lezen schier verbeeldt den Hr. *Le Dran* voor zyne oogen te zien werken. En zo eenige beschryving in staat is daar van behoorlyke onderrechting te geven, geloof ik dat het deze zal konnen doen. Het voorkomen van toevallen, en het genezen derzelve, daar in deze Operatie zo ongemeen veel van afhangt, worden naar des Schryvers Ondervinding zonder eenige agterhouding medegedeeld.

De Kreeftgezwellen, derzelver oorzaken, gevolgen en behandeling door Middelen, zo wel als door Werktuigen en Handkonst, worden vervolgens onderzogt en opgehelderd.

Daar na gaat de Hr. *Le Dran* over tot de Vergaderingen van Etter in de Borst, of ook van eenige andere tegennatuurlyke stoffe; hoe en in welke gevallen men dezelve mag en zal uitlaten, en op welk eene wyze na eene gemaakte opening behandelen. Maar de Schryver spreekt by deze gelegenheid in 't byzonder van Etterzweeringen, die in de Borst ontstaan tusschen de Long en het Ribvlies. Hy merkt aan, dat het Ribvlies gelyk andere zenuwagtige of peesagtige vliezen, ligt Roos onderhevig wordt, gelyk vetagtige deelen ligt van Ontsteking aangedaan worden; en dat de Roos, hier zo wel als in andere vliezen, ligt in Ontsteking overgaat; waar uit dan Zydwee of Longontsteking volgen. Het Ribvlies of de Long door Ontsteking gezwollen zynde, raken het vlies dat de Long van buiten bekleedt en het Ribvlies elkander met eenige drukking, en maken dus aan een groeijingen; waar door of een of beide in dikte merkelyk toenemen, en meer dan men geloven zou, zegt de Hr. *Le Dran*, indien men het niet by het openen van dode lighamen gezien hadt. Wanneer nu in zulk een geval Ettergroeijing gefchiedt, valt dezelve dikwyls

tus-

tusschen de vereeniging van deze vliezen, welke meer dan natuurlyke dikte verkregen hebbende, oorzaak zyn, dat zulk eene Vergadering van Etter bezwaarlyk gekend werdt, en niet dan langzaam doorbreekt. Eene aanmerking waar uit de Geneeskunde licht ontfangt; en waar uit men begrypt datze in den aanvang tot die Wetenschap behorende, dus in een Gebrek verandert, dat door de Handkonst moet gered worden; en dan gered kan worden, als die eerstgemaakte holte doorgebroken, en de Etter in de Borst zelve is uitgestort.

De verscheide soorten van Keelontsteking worden geenszins overgeslagen. En daar op volgen de Operatien, die aan de Mond en Keel gedaan worden.

De Hoofdwonden, een van de moeilykste en ingewikkelste deelen der Heelkonst, maken hier eene uitmuntende Verhandeling uit, waar in alle derzelver onderscheidingen, met of zonder Panbreuken, Scheuren, Indrukkingen; en de Toevallen, zo op Schuddingen, als op Breuken, de moeilykheid van die te onderscheiden, de tekenen waar door dezelve te onderscheiden, met meer dan gemeene naaukeurigheid onderzogt worden.

Volgt eindelyk eene Verhandeling van de ware en valsche Slagaderspat; waar in zeer voortreflyke leringen gegeven worden. Daar na van de verscheide soorten van Fyt,

wel-

welke, gelyk ze gemeenlyk onderſcheiden worden, of niet dieper gaat dan de Huid; of tuſſchen de Huid en Pees-koker; of tot in de Pees-koker, welke de Schryver oordeelt geen ware Ontſteking te wezen, maar Rozig en naar bederving overhellende; en eindelyk die zich opdoet tuſſchen het Beenvlies en het Been, welke de Hr. *Le Dran* ook oordeelt beter verklaard kan worden, te ontſtaan uit een gebrek in het Been, of uit Roos in het Beenvlies met toeſlaande verrotting. De behandelingen worden naar de gegeve verklaringen geſchikt.

Het geheele Werk wordt beſloten met de Afzettingen der Ledematen in 't algemeen en in 't byzonder; waar in eene beſchryving van de Afzetting met twee Lappen volgens de manier van den Hr. *Ravaton*, welke eene verandering of verbetering is van die wyze van Afzetting, welke voorgeſteld is door Mr. *Pieter Adriaansz. Verduin*, Vader van den vermaarden *Adriaan Verduin* thans nog, hoewel in hoogen ouderdom, de Konſt met veele eere behandelende. En daar na ook van den Hr. *Vermale*, welke van de voorgaande nog eenigzins verſchilt. De Schryver geeft beide deze Handelwyzen haren lof, en getuigt dat ze even vaardig gedaan konnen worden, als die welke in een algemeen gebruik zyn. Dan volgt nog het afzetten van het Schou-

der-

derbeen in deszelfs Geleding met het Schouderblad, welke de Schryver doenlyk en in sommige gevallen noodzaaklyk stelt. Ten laatsten de Afzetting van Vingers en Teenen van Handen en Voeten, en hoe dezelve in verscheide omstandigheden best verrigt worden.

Zie daar, Lezer, een korte schets van 't gene men in dit Werk uitvoerig en met alle bekwaamheid en naaukeurigheid, welke men in eenen Schryver kan vereischen, verhandeld vindt; zonder nog gemeld te hebben, dat op oneindige plaatsen, de stellingen of verklaringen van den Schryver, door byzondere gevallen en aanmerkingen opgehelderd en bevestigd werden; behalven die welke de Hr. *Le Dran* uit zyne Aanmerkingen, die reeds voor dit Werk zyn aan 't licht gegeven, en welke ook in 't Neerduitsch gedrukt zyn, (schoon het te wenschen ware datze beter tale spraken) aanhaalt. Het is niet mogelyk in 't korte te zeggen, hoe veel dienst door dit Samenstel aan de Konst gedaan wordt. En Ik vindt my niet in staat, den Lezer een begrip te geven van het genoegen en het nut waar mede Ik het zelve doorlezen hebbe. Die zich dit Werk zullen eigen maken, en met aandagt doorbladeren, geloof Ik, zullen dezelfde verrukking gevoelen, en een ruim genot van meerdere kennis voor hunne moeite en tyd, aan het doorlezen besteed,

ſteed, tot vergelding vinden.

Hoe nuttig nu een Werk van dezelfde hand, over de geſchote Wonden dat in 't *Franſch* het licht ziet, zou zyn; voornamelyk in dezen tyd, waar in een bloedige Oorlog woedt, kan uit het gezegde ligt opgemaakt worden. Waarom ook de Uitgevers van dit Werk van den Hr. *Le Dran* beſloten hebben 'er dat, door de eigen hand vertaald, met allen ſpoed op te laten volgen; en dus het verlangen naar deeze zoo nutte Werken niet ſtukswyze maar volkomentlyk te voldoen.

Eer Ik eindig, moet Ik nog zeggen, dat de Vertaling ook haren lof verdient; om dat, gelyk de Styl zuiver en deftig, zoo ook de uitdrukkingen naaukeurig, beknopt en klaar zyn; en ik twyfel geenszins, indien de Hr. *Le Dran* zyn Werk, dus vertaald, kon lezen, Hy 'er het getuigenis aan zou geven, dat zyne meening overal wel was uitgedrukt: gelyk de Vertaler, der Talen en te gelyk der zaken kundig, het genoegen gehad heeft, van den beroemden Hoogleeraar de GORTER in het verduitſchen van zyn Ed. gezuiverde Heelkonſt, uit het Latyn, (een Werk, 't welk alleen van dit in oogmerk eenigszins verſchillende, zyne waarde en agting, by alle die de Heelkonſt met kundigheid oefenen, geveſtigd heeft) daar in te behagen en voldoening te geven.

VOORREDEN
VAN DEN
VERTALER.

ALzoo de *Voorreden van den Heer* JOANNES GRASHUIS, *die zyn Ed. voor dit Werk heeft gelieven te schryven, een volkome schets van den inhoud, fraiheid, en nuttigheid van deze verhandeling van den Heer* LE DRAN *geeft, zoude ik nutteloozen arbeid doen met iets des aangaande te zeggen. Ik zal daarom den Lezer met geen lange voorafspraak ophouden, maar alleen kortelyk berigten, dat ik tot gemak der Lezers aan de zyden der Afdeelingen of Paragraafen den Inhoud derzelve, en agter het werk een Bladwyzer der voornaamste Zaaken heb gesteld; twee dingen, die in het Fransche Werk ontbreekende, ik egter oordeelde gemaklyk en nuttig te zyn, om met een opslag te konnen zoeken en vinden, 't gene men begerig was te weeten, zonder verpligt te wezen het gansche werk of een geheel hoofddeel te doorloopen.*

Alle die der Fransche taale kundig, dit Werk met opmerking gelezen hebben, zoo wel geoeffende als Leerlingen, twyffel ik niet of zy zullen dit Werk den lof geven van een der beste stukken te zyn, die wy over de HEEL-

KONST *hebben, en die het nu in het Nederlandsch vertaald voor het eerst leezen, zullen ook, indien ik my niet ten uitersten bedrieg, erkennen, dat deze Verhandeling den Heere* LE DRAN *waardig is, en voldoende aan de verwagting, die men van zoo grooten en by alle kundige Konstgenooten geagten Man heeft.*

Ik vlei my derhalven myne Neêrlandsche Konstgenooten dienst te hebben gedaan, met dit nuttig en leerzaam werk in het Nederduitsch te hebben overgezet, 't welk met opmerkinge gelezen nieuwe en waardige kundigheden tot wezentlyke verbeteringe onzer Konst kan verschaffen.

LYST
VAN DE
HOOFDDEELEN.

VER-

VERHANDELING VAN DE OPERATIEN OF HANDWERKEN DER HEEL-KONST.

INLEIDING.

EEN Heelkonſtige Bewerking is eene regelmatige werking van de hand, alleen of met behulp van eenig werktuig, op het lighaam van den menſch, om deszelfs gezondheid te bewaaren, dezelve indien het mogelyk is aan hem te herſtellen, of het ongemak draaglyk voor hem te maaken, zoo het niet kan genezen worden. Inleiding.

Om aan deze drie oogmerken te voldoen, bedient de Heelkonſt zig van vier Handelwyzen, welker aanwyzingen zy ontleent uit eene nette kennis van de gebreken; en deze vier Handelwyzen zyn by de Heelmeeſters bekend onder de naamen van *Syntheſis*, Samenvoeging van 't gene geſcheiden is, *Diereſis*, Scheiding van 't gene geheel is, *Exereſis*, Wegneming van 't gene te veel is, en *Protheſis*, Vervulling van 't gene ontbreekt. De rede welke de Schryvers heeft bewogen, om zig van deze uit het Griekſch ontleende woorden te bedienen, ſchynt

my welgegrond te wezen; want niet alleen beelden zy iedere Bewerking in het byzonder net af, maar zy doen ook de onderſcheide gebruiken, welke men daar van in de gebreken kan maaken, kennen.

Het zoude wel hier de plaats zyn, om het groot onderſcheid te doen zien, 't welk 'er gevonden wordt tuſſen de oude Heelmeeſters en ons, in het doen van deze Bewerkingen, welke zy gekend, en waar van zy in hunne ſchriften onder dezelve benamingen geſproken hebben; maar die vergelyking zoude ons te ver afleiden. De eerſte hebben niets gedaan dan den weg baanen, en dat was zeer veel doen. Zy die op hen gevolgd zyn, hebben vervolgens hunne beginſelen bearbeid, en de Heelkonſt heeft van tyd tot tyd nieuwe kundigheden en volmaaktheden verkregen. Doch zy is zodanig door de nieuwe ontdekkingen, zedert een eeuw gedaan, verrykt, dat men zig niet heeft te verwonderen, als wy zeggen, dat ze nog meer volmaakt is, en dat onze handelwyze, in veele zaaken, naar de hunne niet gelykt, 't zy in de wyze van Operatien te doen, 't zy in de behandeling.

Ik zal, om verwerringe te ontgaan, in de beſchouwing (*a*) van de Gebreken en van de Heelkonſtige Bewerkingen, agter wege laaten veele verdeelingen en onder verdeelingen, waar van de Schryvers vol zyn, dewelke de leerlingen alleenlyk zouden verwerren en van geene nuttigheid wezen, om de oeffening (*b*) van dezelve te leeren of gemaklyker te maaken. Ik ga, om dezelve rede, ook ſtilzwygens voorby verſcheide Griekſche konſtwoorden, waar van zy zig hebben bediend, en ik behoude alleen die, welke in gebruik zyn, zelf by de Buitenlanders.

Ten opzigte van de wyze van onze Handwerken te doen, zal ik niet onderzoeken alle de verſcheide wyzen, welke men in verſcheide tyden heeft gevolgd, en die ſommige Heelkonſt-oeffenaars misſchien nog volgen. Ik zal my ſlegts vergenoegen om die wyze te beſchryven, welke ik geloof de beſte

te

(*a*) Theorie. (*b*) Pratique.

te wezen, en daar van redenen op de ondervinding gegrond, te geven.

VAN DE SYNTHESIS OF SAMENVOEGING VAN HET GENE GESCHEIDEN IS.

Synthesis is eene Heelkonstige Bewerking, waar door men in haare plaats tot malkander brengt, herstelt en behoudt de deelen die daar uit zyn geweken. Deze Bewerking wordt geoeffend aan de harde en aan de zagte deelen. Synthesis.

De *Synthesis* komt te pas ten opzigte van de harde deelen in twee gelegenheden, te weten, in de Ontwrigtingen en in de Beenbreuken: dus oeffent men de *Samenvoeging van het gene gescheiden is*, wanneer men in haare plaats herstelt de beenderen die daar uit zyn geweken, of als men de stukken van een gebroken been by malkander brengt.

De *Synthesis* wordt ook in de zagte deelen in 't werk gesteld in twee verscheide omstandigheden. In de eerste brengt men de deelen, die uit haare plaats zyn geraakt, met de bloote hand, zonder behulp van werktuigen, weêr daar in; dus is, by voorbeeld, de binnenbrenging van een darm of van het net, enz. welke uit den buik zyn gevallen, en een Breuk maaken. De Schryvers hebben dit soort van *Synthesis*, *Taxis* Breuks-herstelling genoemd. In de tweede maakt men dat de zagte deelen, die gescheiden zyn, gemaklyker konnen weder vereenigen, en dit wordt op tweederlei wyze gedaan: 1 Met eene nieuwe scheiding te maaken, gelyk geschiedt in de hegtingen die met de naald worden gedaan. 2 Zonder scheiding te maaken, gelyk wanneer men de lippen van eene wonde tot malkander brengt en die d'een tegen den ander gevoegd houdt, door eene drooge hegting of met een gepast verband.

De goede uitslag van deze Bewerkingen hangt veel af van eene regelmatige (*a*) aanlegging van windsels, drukdoeken, spalken, enz. Zy hangt ook af van de gestalte die men aan het zieke deel geeft.

VAN

(*a*) Methodique.

VAN DE DIERESIS OF SCHEIDING VAN HET GENE GEHEEL IS.

Dieresis. *Dieresis* is eene Bewerking, waar door men de deelen die natuurlyk vereenigd zyn, scheidt. Deze Bewerking wordt gelykelyk omtrent de zagte en omtrent de harde deelen geoeffend; en dewyl men die op verschejde wyzen kan begrypen, zullen wy ze tot drie soorten brengen, te weten, de Snyding, de Uittrekking, en de Branding.

Ik geloof alle de soorten van snydingen, welke men in de zagte deelen kan doen, te mogen brengen onder het algemeene konstwoord van Insnyding (*incisio*), te meer, om dat ze bynaar alle met het snymes (*a*) konnen worden gemaakt. 't Is niet altyd eveneens gelegen met het snyden in de harde deelen, om dat het zelfde werktuig niet in alle gelegenheid kan dienen. Somtyds doorboort men het been met een soort van een zaag, gelyk een kroon gemaakt, die een Trepaan of Beenboor wordt geheten: dan zaagt men het met een lange zaag: somwylen schrapt men het met een raspje: dan vylt men het, en op een ander tyd wordt het afgesneden met snytangen, of met een guts, dat een soort van beitel is: dus kan men vier soorten van snydingen, die in de harde deelen gedaan worden, onderscheiden, namelyk zaagen, schrappen, vylen, en snyden.

De Uittrekking, het tweede soort van *Dieresis*, wordt geoeffend omtrent de zagte en de harde deelen: in het uithaalen van de slymprop (*b*) trekt men uit: doen wy niet eene uittrekking in de meeste Handwerken; wanneer wy, na de huid met het mes doorsneden te hebben, de vliezige deelen die nog aan malkander houden in de wonde, met den vinger verbreken, of als wy de knoestagtige klieren, die wy willen wegnemen, met den vinger los maaken? De uittrekking van harde deelen, wordt niet gedaan als aan de tanden.

De

(*a*) Bistouri. (*b*) Polypus.

De Branding, de derde wyze van *Dieresis* te oeffenen, kan plaats hebben omtrent de zagte en de harde deelen, met harde of vloeibaare brandmiddelen. Betreffende de zagte deelen, de Branding met het dadelyk brandyzer, 't welk zeer in gebruik was by de Ouden, is al te wreed: daarom gebruiken wy dat niet, dan zeer zeldsaam; maar omtrent de beenderen bedienen wy ons daar van met zeer groot nut in diepe beenbedervingen, om haare afschilfering te bevorderen.

Ik spreek niet van de Steek, welke de Schryvers ook hebben gesteld om *Dieresis* te oeffenen, en ik geloof die te moeten agterlaaten, om dat wy door het woord steek, niet moeten verstaan, dan eene scheiding van vezelen, d'een van d'ander afwykende zonder verdeeling; in plaats, dat in de verscheiden soorten van steeken, waar van zy gesproken hebben, die met het lancet, de bloedzuigers, of de driekante priem (*a*) gedaan worden, 'er noodzakelyk eene verdeeling en zelf een insnyding geschiedt, waar door bloeding van dat deel ontstaat. Dat is dan niet een steek, maar een zeer kleine scheiding des geheels.

VAN DE EXERESIS OF WEGNEMING VAN HET GENE TE VEEL IS.

Exeresis is eene Heelkonstige Bewerking, door welke men uit het lighaam vreemde dingen, welke het zelve hinderen, uithaalt. De *Exeresis* wordt naar de verscheide wyzen, waar op die lighaamen by ons hebben konnen worden ingebragt, verscheidelyk geoeffend, dat is te zeggen, zonder een wonde te maaken, of met een wonde te maaken. Zonder wonde te maaken, wanneer men het vreemde lighaam uitneemt door de natuurlyke opening, welke aan het zelve tot ingang heeft gediend, of door die opening, welke het zelve door zyn ingaan heeft gemaakt. Met een wonde te maaken, om het zelve eenen gemaklyken uitgang te geven, het zy 'er geen mogt Exeresis.

(*a*) Trois-quart.

mogt wezen, gelyk in de ſteenſnyding, het zy 'er wel een is, maar die opening, waar door het is ingegaan, moet vergroot worden; het zy men genoodzaakt is eene tegenoverſtaande opening (*a*) te maaken, om het uithaalen van het zelve te gemaklyker of met minder gevaar te doen.

VAN DE PROTHESIS OF VERVULLING VAN HET GENE ONTBREEKT.

Prothe-ſis. *Protheſis* welke men voor de vierde der Heelkonſtige Bewerkingen ſtelt, beſtaat in het aanzetten en wel te pas maaken van een konſt-lid, by gebrek van een natuurlyk. Men doet dit tot ſieraad, gelyk wanneer men een glaze oog inzet; tot nut, gelyk een houte arm of been; uit noodzakelykheid, als het inſteeken van een prop (*b*) wanneer in het verhemelte een gat is, enz.

NUTTIGE EN NOODZAKELYKE AANMERKINGEN.

Aanmer-kingen. Nademaal de gezondheid der menſchen de beweegrede dezer Bewerkingen is, vereiſcht die aanmerking groote oplettendheden in hem die dezelve zal oeffenen.

Het eerſte dat een Heelmeeſter heeft te doen, is zich te bevlytigen de kwaal, welker behandeling hem wordt toevertroud, wel te kennen, ten einde hy den beſten weg, ten nutte van den Lyder, inſlaa. Indien het gebrek niet kan worden genezen, dan door een Handwerk, moet hy ten zelven tyde onderzoeken, of niet in gevolge van de genezing, een ander gebrek, erger dan het eerſte, kan ontſtaan. Hoe dikwils is een Lyder om dat hy de ambejen, waar door de natuur zig een heilzamen uitloosweg hadt gekoren, door het Handwerk hadt doen genezen, in eene andere veel moejeklyker ziekte gevallen? Hy moet vervolgens agt geven op den ouderdom, de kragten en de gemoedsgeſteldheid van den Lyder,

(*a*) Contr'ouverture. (*b*) Obturateur.

der, om te oordeelen of hy in ſtaat is de vrees, de pyn en het gevaar van de Operatie te verdraagen. De vrees, gelyk men weet, heeft zeer veel invloed op de gematigdheid, en men heeft Lyders gezien, die in een beklagelyken toeſtand vielen, zoo dra zy wiſten, dat ze niet konden genezen worden dan door een Heelkonſtig Handwerk. De pyn veroorzaakt, gelyk men zulks kan zien wanneer men den omloop met het vergrootglas onderzoekt, die veroorzaakt zeg ik in het weeſſel der vaten, zelf der hairwyze vaatjes, eene ſterke (*a*) en dikwils te rugwerkende (*b*) beweging, eene beweging die den loop der vogten ſtremt en haar zelf te rug doet gaan. Is 'er wel iets bekwamer om ontſteekingen te veroorzaaken, die dikwils op onze Operatien volgen? Uit alle deze zaaken, moet de Heelmeeſter een nette kenniſſe opmaaken, om zig naar te gedragen in de behandeling van de kwaale, en eene onderhoudende of volkome genezing te onderneemen, alles tot welzyn van den Lyder, en tot eere van de Heelkonſt en van zig zelve.

Eindelyk als het Handwerk noodzakelyk en mogelyk is geoordeeld, moet hy, indien het wezen kan, een bekwame tyd om die te doen uitkiezen. Daar zyn Bewerkingen, voor dewelke men kan, en het zelf dienſtig is, een goed jaargety af te wagten: maar men heeft andere, welke het niet mogelyk is uit te ſtellen; en het uitgeſtelde Handwerk veel zwaarder en gevaarlyker zou worden: in zulk een geval moet men de behoorlyke voorzorge nemen om het ſaizoen, zoo dat door overmatige warmte of koude tegen is, in het vertrek van de Lyders te verbeteren.

Als de tyd tot het doen van het Handwerk vaſtgeſteld is, zyn 'er nog drie zaaken waar op de Heelmeeſter heeft te letten, namelyk wat voor de Bewerking moet gaan, het gene die moet verzellen, en wat op dezelve moet volgen. Alvoorens de Heelmeeſter tot de Bewerking komt, moet hy in zynen geeſt overloopen het natuurlyk geſtel van het deel, den ſtaat van het gebrek, en de veranderingen welke

(*a*) Tonique. (*b*) Antiperiſtaltique.

ke het zelve in de natuurlyke gesteldheid kan hebben tewegegebragt; hy moet, om zoo te spreeken, in zyne gedagten het Handwerk doen, en voorzien de moejelykheden die hem onder het Werken konnen ontmoeten: wanneer hy die voorgezien heeft, zal hy ze weeten te myden, of veel zeekerder te verhelpen.

Hy moet zig voorzien van goede werktuigen, en zoo het mogelyk is die dubbel hebben, ingevalle dat 'er een kwam te vallen en te onbruik wierdt.

Hy moet bloedstempende en andere samentrekkende middelen hebben, of zelfs verscheide naalden met draaden, in gevalle het nodig was om eenig vat te binden.

Indien hy zig van konst-licht bedient, moet hy 'er verscheide laaten ontsteeken, om of dat 't welk hy gebruikt uitging.

Hy moet den toestel en de nodige middelen tot het verband voor af gereed maaken.

Eindelyk moet hy, op het oogenblik dat het Handwerk zal worden gedaan, de knegts en den Lyder plaatsen. De helpers moeten vaardig, gezeggelyk, en van een goed oordeel wezen. De Heelmeester moet ze, eer hy hen plaatst, onderrigten, wat een ieder onder het Werken, zal hebben te doen. Door deze voorzorg zullen zy op een half woord verstaan, en beter en veel vaardiger dienen. Ten opzigt van den Lyder, hy moet dien zoo gemaklyk als wezen kan plaatsen, op dat hy dus zou konnen blyven zo lang het Handwerk duurt.

Wanneer alles dus bereid is, komt men tot het Handwerk, en dat moet hy vaardig en zeeker doen. Ik zeg dat hy vaardig moet werken; om dat de tyd van lyden altyd zeer lang valt. Evenwel moet men zig den nodigen tyd geven: en wanneer ik dit woord vaardig gebruik, geeft het zelve alleen te kennen, dat men geen tyd moet verloren laaten gaan. De Heelmeester moet zig wel wagten om op het minuut te willen werken, want de hand zoude konnen veel sneller voortvaren dan het overleg 't welk haar geleiden moet, en een Handwerk is altyd ras genoeg gedaan, als het wel gedaan is. Ik heb wyders

ders gezegd dat het Handwerk zeeker moet worden gedaan, dat is te zeggen, dat het zoo moet worden verrigt, dat men niet verpligt is de Bewerking te hervatten, of nieuwe infnydingen te maaken. Als 'er een geval is, waar in het Handwerk op twee tyden moet worden gedaan, of een ander, waar in men voorziet, dat 'er zekerlyk verzweringen en boezems zullen komen, welke men, als ze zullen gemaakt zyn, zal moeten openen, dan moet men om zyne agting te bewaaren, en den Lyder niet weêrftrevig te maaken, hem vooraf daar van verwittigen. Terwyl men doet al het gene behoort, is het egter goed, den Lyder zo zagt te handelen als mogelyk, en zig niet voor een wreedaard te doen agten.

Na het Handwerk, moet men de wonde verbinden en den Lyder in eene geftalte brengen, die te gelyk gemaklyk is en dienftig voor zyne kwaal.

Eindelyk moet de Heelmeefter de toevallen verbeteren, en, zo het mogelyk is, die 'er zouden konnen toeflaan voorkomen.

Nademaal de goede uitflag van alle onze Handwerken zeer veel afhangt van de hulp der Natuur, en de Ontfteeking, die 'er kan bykomen, een van de gemeenfte toevallen en meeft in ftaat is om dezelve geheel te ontftellen, oordeel ik met het hoofddeel 't welk daar van handelt te moeten beginnen, de middelen, om ze, zo veel mogelyk is, te voorkomen, aan de hand te geven, nauwkeurig te ontvouwen welke haare voortgangen zyn of konnen wezen, en van haare verfcheidene uitgangen en de hulpmiddelen, die hier konnen toegebragt worden, te fpreeken.

VAN DE ONTSTEEKING.

Alle onze deelen zyn famenweefzels van zenuwen en vaten, welke de vogten van het middelpunt naar den omtrek voeren, of die haar van den omtrek naar het middelpunt te rug brengen. (Ik noem het middelpunt de linker holligheid van het hart, van waar, alle de vogten die rondloopen, uitgaan en weer Ontfteeking.

te rug komen: Ik heet den omtrek, ieder punt van waar een vat uitgaat om vogt naar het middelpunt te rug te voeren; en dewyl bynaar overal vaten voortkomen om het overgeblevene der vogten, die tot voeding en affcheiding hebben gediend, te rug te brengen, kan men zeggen dat alles omtrek is.) Deze vaten zyn Slagaderen en Aderen. De Slagaderen zyn van twederlei ſlag. De ſommige welke bloed-ſlagaderen genoemd worden, komen uit het hart voort met een groote ſtam, die men de groote ſlagader (*a*) heet, dewelke zig met takken in ontelbaare armen verdeelt: deze brengen het ſlagaderlyke bloed, dat een rood vogt is, naar de deelen. De andere water-ſlagaderen (*b*) genoemd, komen van plaats tot plaats uit de bloed-ſlagaderen, en brengen een helder vogt, 't welk van het ſlagaderlyke bloed afgeſcheiden is, naar de deelen. De vaten die te rug brengen zyn ook van twederlei ſoort. De bloed-aderen brengen van den omtrek, het grootſte gedeelte van het bloed, dat door de bloed-ſlagaderen daar heen gebragt was, te rug, en de aderen, bekend onder den naam van watervaten, brengen ook wederom te rug naar het middelpunt, bynaar al het overblyfſel van het waterägtig vogt, 't gene de water-ſlagaderen hadden aangebragt. Indien de goede geſteldheid van deze vogten noodzakelyk is tot bevordering van de gezondheid en het bewaaren van het leven, haare juiſte verdeeling en de geheelheid (*c*) der vaten door welke zy vloejen, is het niet minder. Derhalven maaken de ſcheiding des geheels van deze vaten, en derzelver verſtopping het grootſte deel der Heelkonſtige gebreken uit.

Bepaaling. Wanneer deze vogten met een al te groote kragt in de hairwyze vaatjes van eenig deel worden gedreven, kan het gebeuren dat de bolletjes, die daar in omgevoerd worden en welke geen nette evenredigheid hebben met de middelyn van deze vaten, daar ingepakt worden en dezelve verſtoppen. Als 'er dan gene zydelyke vaten zyn, bekwaam

(*a*) Aorta. (*b*) Arteres Lymphatiques. (*c*) Integrite.

kwaam om tot ontlaſtbuizen te dienen voor het vogt, dat door het vat, 't welk verſtopt is, moet vloejen, blyft het zelve daar ſtaan, en verſlapt dat vat meer en meer. Deze verſtopping is het welk men Ontſteeking noemt, in welk vat zy ook gemaakt wordt, 't zy een bloedvat of een watervat. Van dit oogenblik af komt 'er zwelling, alhoewel zy nog niet zigtbaar is: maar de ongeſteldheid kan zig uitbreiden tot in de nabuurige vaten, en aldus kan de zwelling meer of min groot worden.

Onder alle onze deelen bevatten ſommige veel meer bloedvaten in haar ſamenſtel, en andere meer watervaten, 't gene ons blykt uit derzelve witte, roode of gemengde koleur. Indien deze verſtopping niet wierdt gemaakt dan in de watervaten, zoude men die Ontſteeking een Roos konnen noemen, en men zoude ze eene Ontſteeking heeten, wanneer zy niet dan in de bloedvaten kwam. Doch dewyl onze deelen een ſamenweefſel zyn van bloedvaten en watervaten, ziet men geen gezwel, 't gene alleen uit Roos of Ontſteeking beſtaat, ſchoon men onder de behandeling (*a*) geduurig deze konſtwoorden gebruikt, een Ontſteeking, een Roos. Al de onderſcheiding die men kan maaken, is eene roozige Ontſteeking te noemen, de Ontſteeking die gemaakt wordt in een deel waar in veele bloedvaten zyn, gelyk die welke in de vette deelen komt, en een Roos met Ontſteeking te heeten die, welke de vliezige deelen aandoet.

De oorzaak van deze verſtoppingen, zal men vinden in alles dat bekwaam is om de beweging der vogten buiten gemeen ſnel te maaken, haar te verdikken, en te ſtremmen, het zy door tegen-natuurlyke (*b*) deelen onder dezelve te brengen, gelyk ſomtyds de kwalyk verteerde voedſels doen, of zelfs zekere onder de vogten ingebragte venynen (*c*), het zy door dezelve te beroven van haar vloeibaarſte deel, gelyk de groote zwetingen, het overvloedig piſſen, enz. doen. Men zal dezelve wyders Oorzaaken.

(*a*) Pratique. (*b*) Heterogenes. (*c*) Virus.

ders bespeuren in alle uiterlyke oorzaaken die prikkeling konnen maaken, gelyk steeken, schrappen, snyden, en zelf nuttige of noodzakelyke insnydingen; die de deelen wat te lang drukken, of hard kneuzen, gelyk stooten, of welke de vaten die veerkragt, welke de voortgaande beweging der vogten helpt en gemaklyk maakt, doen verliezen, gelyk zulks konnen te wege brengen alle geweldige uitrekkingen, enz.

Voortgang. Uit de verstopping wordt een stilstand (*a*) geboren, dat is te zeggen, dat de vogten eindelyk alle beweging van voortgang, in een gedeelte der vaten van het gezwel verliezen, en zy zullen ze ook haast verliezen in sommige andere vaten, waar in zy niet dan langzaam omloopen. Deze verstoptheden en de veranderingen welke in de ingepakte vogten konnen worden gemaakt, gebeuren spoediger of langzamer naar den aart van deze vogten, welker bewegingen van voortgang of van opgesting met meer of minder vlugheid geschieden. Dit is het dat de Schryvers ons hebben willen te verstaan geven, met te zeggen, dat de gezwellen gemaakt worden door toevloejing (*fluxion*), of door ophooping (*congestion*); doch het is zeeker dat ze altyd volgens dezelfde wetten worden voortgebragt, en dat die benamingen niet betekenen dan de *wyze van maken* (modus faciendi).

Deze Gebreken op welke wyze zy ook voortkomen, konnen niet eindigen, dan door Oplossing van de ingepakte vogten, door Verharding van het gezwel, door Verettering, of door Heet-Vuur.

UITGANG DOOR OPLOSSING.

Oplossing. De Oplossing is een beweging, die in de vogten, welker ophouding het gebrek maakt, geschiedt, waar van een gedeelte door de huid-openingen van het deel uitwaaszemt, terwyl het ander gedeelte wederkeert in de omloopende vogten.

Men heeft twee wezentlyke zaaken te verrigten om

(*a*) Stagnation.

om die te bevorderen. De eerste is de kragt der vaste deelen die het bloed voortstuwen te verzwakken, en de grootheid en de zwaarte van de vogtkolom te verminderen, want deze twee dingen vermeerderen de toevallen in plaats van de verstoppingen weg te nemen. Hierom moet men aan den Lyder ontlastende, te rug trekkende of afleidende aderlatingen doen, geschikt naar zyne kragten en naar de trap van de kwaale. De tweede zaak is agt te geven op de gesteldheid der vogten. Men moet derhalven den Lyder voorschryven eene vogtige levenswyze, bekwaam om de opgesting van het bloed te stillen, en de voortgaande beweging deszelfs te vertragen, om de vogten, die tot verdikking hellen, te verdunnen en vloeibaarder te maaken, eindelyk om de vogten die ingepakt zitten los te weeken.

Indien het gezwel niet in eene der groote holligheden, [gelyk den buik, de borst enz.] maar op een plaats is, die uiterlyk gezien wordt, zal men de natuur te hulp komen door weekmaakende pappen, die de vezelen van de verstopte vaten slap maaken, op dat zy konnen mêgeven en rekken, in plaats van verbroken te worden. Men moet daar by voegen oplossende middelen, die door de ingepakte vogten te verdunnen, eer zy nog eenige trap van verrotting hebben verkregen, een gedeelte daar van konnen doen uitwaaszemen door de huidopeningen, terwyl het overige zyn loop, die afgebroken was, in de vaten zal vervolgen.

Men weet dat de Oplossing gebeurt, wanneer de uitgebreidheid van de zwelling afneemt, in plaats van toeneemen, de pyn en de koorts verminderen, en de pappen of andere middelen niet droog worden op het gezwel.

Indien niet tegenstaande alle deze wel aangewende hulpmiddelen de Ontsteeking toeneemt, zal zy niet eindigen dan door de verettering, door een knoestgezwel, of door het heet-vuur, al naar de gesteldheden die 'er in de ingepakte vogten worden gevonden. Gesteld dat de ziekte uitwendig is, moet men daar een spoedige verettering maaken, om de verharding en het heet-vuur, welke volstrekt kwaa-

kwaade uitgangen zyn, te voorkomen. Doch zo het gezwel in een van de drie holten, [als den Buik de Borst, of het Hoofd] en buiten het gezigt is, dan moet de natuur het soort van uitgang beslegten.

UITGANG DOOR VERHARDING.

Verharding. De ingepakte vogten welke een Ontsteeking hebben voortgebragt, zyn niet altyd bekwaam tot de oplossing, noch om zulk een werking te maaken, dat ze tot etter veranderen; en in weerwil dat de beste aangewezene (*a*) plaatselyke middelen zyn opgelegd, worden die vogten somtyds in haare vaten dik gelyk een gelei, invoege dat het gansche gezwel hard en bynaar onpynelyk blyft: dit gebeurt voornamelyk in de klieragtige deelen, met opzigt van de vogten welke zy afscheiden of die daar doorgaan.

Indien eenig middel dit toeval kan voorkomen, 't is het gebruik van zagte geestige verdunnende middelen, inwendig genomen, en van weekmaakende plaatselyke middelen van eene gematigde warmte. Dingen die vet of pleisteragtig zyn verstoppen de zweetgaten. Die heel warm zyn verdikken, gelyk ik heb gezegd, de vogten, om dat haare hoofdstoffelyke deelen niet zyn van dien aart dat ze tot inwendige werking overgaan.

Deze uitgang die geen groot nadeel schynt toe te brengen aan het deel, kan door den tyd toevallen verwekken, om dat de nabuurige deelen door de knoestagtige hardheid gedrukt worden, en dat de omloop daar veel moejelyker geschiedt. *Men ziet in myne Aanmerkingen*, 2 *deel bladzyde* 74. *een geval van eene diergelyke knoestagtige verharding in het Darmnet.* Wanneer een gezwel, 't welk op deze wyze eindigt, zig op een andere plaats dan in een van de holligheden des lighaams bevindt, kan men hoopen door het gebruik van baden, overgietingen (*b*), en andere middelen van dien aart, de vogten allengskens

(*a*) Indiqués. (*b*) Douches.

kens te verdunnen en derzelver hoofdstoffen in beweging te brengen, invoege dat 'er eene oplossing gebeurt, of eene verettering die de kwaal eindelyk doet eindigen met het zieke deel geheel te bevryden.

UITGANG DOOR VERETTERING.

Het gebeurt zeer zelden dat de ingepakte vogten in een volkome rust blyven, en dikwils werken de hoofdstoffelyke deelen, waar uit zy zyn samengesteld, op elkanderen door een soort van Werking (*a*) welke haar doet smelten. Daar door wordt haare grootheid vermeerderd; en dan worden de vaten, welker wydte geweldig uitgezet is, verzwakt, verbroken, en door een soort van wryving, dun vermaakt, en vervolgens met de vogten die tot etter overgaan, vermengd wordende, maakt dit alles een soort van pap, welke Etter geheten wordt. Verettering.

Wanneer het gezwel dus tot verettering helt, zal men de ettermaaking bevorderen door verwarmende en rotting verwekkende middelen, die bekwaam zyn de bekleedselen week te maaken, de inwendige werking en de rypheid der opgehoopte vogten te bevorderen, de warmte daar als in een middelpunt te samen te brengen, en de doorwaaszeming te beletten, gelyk zyn de warme Olyen, Gomagtige Pleisters, Pappen met Lelybollen, Zuurdeeg, enz.

Geduurende de ettermaaking, heeft men pyn, hitte, spanning, klopping en koorts. De pyn is 'er onafscheidelyk van, om dat de beide oorzaaken, die haar konnen veroorzaaken, zig hier vereenigd vinden, namelyk eene geweldige uitrekking en de scheiding des geheels: deze pyn is meer of min heftig. De inwendige werking der ingepakte vogten kan niet geschieden zonder dat men eene evenredige hitte gevoelt. Daar is klopping om dat het hart en de slagaderen verdubbelen, om zo te spreeken, haare toeknyping (*b*) om het vogt te doen voort loo-

(*a*) Fermentation. (*b*) Sistole.

loopen, en dat daarenboven de beurtswyze bewegingen altyd zeer gevoelig zyn in de gespannen deelen. Wyders, het is bynaar onmogelyk dat 'er van de vogten, welker loop vertraagd is, en van die welke in werking zyn, dat 'er, zeg ik, van deze niet eenig ontaard gedeelte afgescheiden wordt, 't welk onder de vloed der omlopende vogten te rug gebragt wordt.

Dat veroorzaakt daar de koorts, welke door die zelfde oorzaak toeneemt tot de etter gemaakt is. Wanneer die gemaakt is vindt men de uitgebreidheid van het gezwel merkelyk vermeerderd; het zelve heeft een weinig van zyn roode koleur verloren, en men voelt de schommeling van den etter, als men die, om zo te spreeken, met de twee vingers van de eene zyde van het gezwel naar de andere doet vlotten: somtyds scheidt zig de opperhuid boven op het gezwel af, gelyk van een deel met heet-vuur.

Van den tyd om de Ettergezwellen te openen.

Men zoude in het algemeen konnen zeggen dat de tyd om de ettergezwellen te openen, is wanneer de etter gemaakt is en men schommeling daar in gewaar wordt. Daar zyn ondertussen uitzonderingen op deze regel.

Men heeft ettergezwellen welke moeten geopend worden voor de rypheid van den etter: dus zyn de ettergezwellen uit de scheiding van eene ziekte geboren, dewelke somtyds kwaadaartige koortsen doen eindigen.

Nademaal de inwendige werking der ingepakte vogten zeer traag is in die ettergezwellen, welke, gelyk de Ouden spraken door vergadering (*Congestion*) gemaakt worden, blyven 'er gewoonlyk hardigheden, die niet heel gemaklyk tot etter smelten, en men voelt ze rondom de plaats daar men onder de vingers de schommeling gewaar wordt. Men moet niet te haastig wezen met deze ettergezwellen te openen, om dat de etter die daar in besloten is veel beter die hardigheden doet versmelten, dan alle onze ettermaakende middelen, na het openen van het gezwel, zouden konnen doen. Als men dezelve al te vroeg opent, hebben deze hardigheden een langen tyd nodig om door verettering te smelten,

en somtyds verwekken zy op nieuws toevallen, welke de goede staat van de wonde in wanorder brengen. Men kan een bewys van het gene ik voorstel zien, in het geval van een ettergezwel van dien aart, in myne *Aanmerkingen* II *Deel*, *bladzyde* 192. Men moet derhalven dezelve niet openen, dan wanneer zy gereed zyn van zelf door te gaan.

Men vindt zekere ettergezwellen, welke niet eerder moeten worden geopend, dan wanneer 'er van zelf opening begint te komen: deze zyn, welke men gewoonlyk bloedvinnen heet, zy komen gemeenlyk in het vetvlies. De etter werkt hier niet genoeg, om spoedig alle de vliezen van het vetvlies, waar in hy gemaakt wordt, te vernielen; dewyl hy, terwyl hy ryp wordt, zig in verscheide celletjes gelyk de honig in de raat, verspreidt. Dus worden, wanneer die ettergezwellen van zelf doorbreeken, alle de blaasjes niet terstond ontledigd. Na verloop van eenige dagen, verrotten de vliezen, welke de etter geheel gelaten hadt en zy vallen uit gelyk een prop. Wanneer deze bloedvinnen klein zyn, kan men zig vergenoegen met de natuur te helpen, door rypmaakende middelen, en zy genezen naar mate zy verzweeren. Maar zo zy groot zyn, moet men, wanneer zy hebben beginnen door te breeken, 't welk een teken is dat de etter gemaakt is, moet men, zeg ik, haar openen met een kruiswyze snede, of met verscheide inkervingen, welke door de geheele dikte van het gezwel gaan, ten einde om het grootste gedeelte der celletjes, die zo veele afzonderlyke ettergezwellen in het zelfde gezwel zyn, te openen.

Wy zien dagelyks de ettergezwellen opengaan, door de enkele hulp van rypmaakende middelen, waar van wy hebben gesproken. Naar mate die middelen de huid weekmaaken, en de stoffe die werkt, haar wegslyt en vernielt, wordt 'er een opening gemaakt en de etter ontlast. Men ziet deze ettergezwellen niet genezen, dan wanneer zy klein zyn: de wanden van het hol, dat den etter bevat, trekken naar malkander toe door haare veerkragt, en het ledige hol wordt gevuld. Maar als deze etter-

tergezwellen groot, of niet in heel vleeſchige deelen zyn, blyft 'er gemeenlyk een pypzweer na, om dat de binnenſte wanden van de zweer niet genoeg tot malkander konnen naderen. Indien men dan de genezing wil erlangen, moet men die fiſtel openen, en die opening veel ruimer maaken dan de grond. *Zie het hoofddeel van de Pypzweer.*

Van de wyze om Ettergezwellen te openen.

Men kan de ettergezwellen openen door byt-middelen, en men kan het doen door een ſnydend werktuig.

Als men dezelve door byt-middelen wil openmaaken, dekt men het gezwel met een ſterk klevende pleiſter, en die pleiſter heeft in zyn midden een gat, van dezelve grootte als 't welk men in het ettergezwel wil maaken. Men legt op de huid, ter plaatſe van dit gat, een ſtreek byt-ſteen, welke een weinig nat gemaakt moet worden, op dat hy te eerder ſmelte, want het vaſte byt-middel werkt niet dan door te ſmelten, en het ſmelt niet dan door vogtigheid. Men dekt het alles met een pleiſter, drukdoeken en een windſel. Na verloop van twee of drie uuren, naar dat het byt-middel ſterk gemaakt is, neemt men het alles af, en vindt op de plaats van het byt-middel, een zwarte en harde doode korſt. Men moet een mesje daar doorſteken tot in den etter, de doode korſt in haar geheele lengte opſnyden, en zelfs verder indien de holte van het ettergezwel het vordert, en in de eerſte reize verbinden, gelyk ik terſtond zal zeggen. De doode korſt valt na verloop van eenige dagen, enz.

Daar zyn gevallen, waar in men de opening liever moet maaken met den bytſteen, dan met het lancet. Zulke zyn de ettergezwellen uit ſcheiding van ziekte, welke ſomtyds de kwaadaartige koortſen doen eindigen. Dewyl als dan de ſtof, die in een ontlaſtplaats of elders neêrgezet is, weêr onder het bloed kan keeren, aangezet wordende door de heftigheid der koorts; gelyk men meer dan eens heeft gezien, moet men die neêrzettingen voor haare rypheid openen. De doode korſt welke het byt-middel maakt, vernielt veel beter dan het mes, de deelen, die van het kwaadaartige vogt dat neêrgezet is, aangeſteken zyn.

Men

Men maakt in de ganſche doode korſt inkervingen, en opent ter zelver tyd eenige kleine plaatſen, daar etter begint gemaakt te worden. Dus kan het vogt niet weêr opgenomen worden en onder de andere omlopende vogten wederkeeren. Men tragt vervolgens de korſt te doen ſcheiden en de wonde door behoorlyke middelen tot dragt te brengen.

Men ſtelt wyders voor, om met de bytſteen te openen de ettergezwellen, welke door vergadering gemaakt zyn. In die gevallen, waar in de vogten die een ettergezwel maaken, uit haaren aart weinig warmte hebben, en in welke de rypmaakende dingen weinig uitwerking hebben gedaan, doet de hitte van den bytſteen den etter verder ryp worden; en wyders ontſlaat ons de grootheid van de zweer, die de doode korſt maakt, om de lippen van de wonde weg te neemen en houdt haar nog langer open.

De allergebruikelykſte en in 't gemeen allerdienſtigſte wyze van de ettergezwellen te openen, is het te doen met een ſnytuig.

Men kan de ettergezwellen openen, zonder verlies van zelfſtandigheid te maaken, wanneer men zig vergenoegt met de bekleedſelen, die het hol van het Ettergezwel bedekken, open te ſnyden; en men kan het doen met verlies van zelfſtandigheid, als men een gedeelte der lippen van de ſcheiding wegneemt.

Het is niet de grootheid van het ettergezwel, welke de eene of d'andere wyze moet doen kiezen; het is de verbreking die de etter onder den vetrok of onder de huid heeft gemaakt.

Indien de etter niet diep zit en ſlegts in een kleine omtrek de ſpieren met de bekleedſelen heeft losgemaakt, moet men zig vergenoegen, met het gezwel in zyne geheele lengte te openen. Ik ſteek aan het eene einde van het gezwel, de punt van een mesje tot in den etter en ik ſny het zelve in zyne lengte, tot aan het andere einde toe, open. Ik breng terſtond den vinger in de ſnede en ik verleng ze, zoo ik voel dat ze niet groot genoeg is.

Wanneer de ettergezwellen diep tuſſen de ſpie-

ren zitten, voelt men dikwils vliezige bandjes, welke de etter niet heeft doen ſmelten: men moet die met den vinger breeken, of ze doorſnyden, zoo ze te veel tegenſtand doen.

Als men voor het openen van het gezwel, door op het zelve te drukken, gewaar wordt, dat de etter wyd en zyd onder het vetvlies, of onder de huid verſpreid is, kan men zig niet vergenoegen met eene enkele inſnyding; die zoude twee ſoorten van lappen laaten, welke naar binnen omkrullen, de verbanden pynelyk maaken, en zelfs verhinderen zouden om de dienſtige ettermaakende middelen gemaklyk naar alle de deelen der zweer te brengen. Men moet in zodanigen geval, een gedeelte van de eene of zelfs van beide lappen met de ſchaar of ook met het mes wegneemen. Dit maakt ten minſten drie ſneden; doch dewyl wy de pyn, zoo veel mogelyk is, moeten beſpaaren, heb ik geoordeeld deze wyze te moeten veranderen. Met de eerſte inſnyding, die een halfrond is, ſny ik het gezwel open aan de zyde ter plaatſe alwaar ik 'er een zoude maaken om een van de lippen weg te neemen. Ik ſny het aan d'andere zyde ook open met eene halfronde en met de eerſte gelyke inſnyding, invoege dat de twee uiteinden van ieder ſnede in een loopen. Dus maak ik maar twee ſneden in plaats van drie, gelyk men gemeenlyk doet, en ik ſpaar den Lyder een derde van de pyn.

Wanneer een groote Roos met Ontſteeking gemengd, welke ſomtyds een geheel lid aantaſt, gelyk den voorarm, het been, enz. door en verettering eindigt; vindt men ſomtyds, dat de etter het grootſte gedeelte van het vetvlies met de ſpieren los geſcheiden hebbende, een omtrek van het halve lid maakt. Wanneer men die heeft geopend, het zy met verlies van zelfſtandigheid, het zy zonder verlies, moet men heel dikwils een tegenoveropening maaken, op de plaats die de laagſte is, wanneer de Lyder op het bed ligt, by verzuim van het welk, de etter daar zoude blyven zitten, als geen gemaklyken uitgang hebbende. Om deze wel te maaken, moet men den vin-

vinger of een ſtilet met een knop, door de wonde op die plaats welke men openen zal, brengen, om de huid daar geſpannen te maaken, vervolgens moet men daar de punt van een mes door de huid van buiten naar binnen ſteeken, en haar genoegzaam doorſnyden. Men moet 'er terſtond een dunne band, welks eene eind door de wonde uitkomt, doorbrengen.

Op welke wyze ook een ettergezwel geopend is, zoo moet men, in het eerſte verband, de holte, welke de etter beſloeg, vullen met eene genoegzaame menigte plukſel, 't welk zagt is, op dat het de lippen van de ſcheiding niet hindere.

De zweer wordt tot etteren gebragt door hulp van ettermaakende middelen, en geduurende de eerſte dagen ontlaſt zig de ganſche omtrek, die in de Ontſteeking heeft deel gehad, allengskens van haare onzuiverheden, in de wonde. Daarom is de etter die daar uitvloeit, heel overvloedig en van een kwaaden aart. Maar na deze ontlaſting vermindert hy en wordt wit, dik en van een zoete reuk; dan is het tyd om den band, indien men 'er een heeft ingebragt, weg te neemen.

De wond, welker lippen in de eerſte dagen een weinig ingekrompen waren, wordt vervolgens kleiner, daar komen vleeſchige tepeltjes op, zy wordt gevuld en eindelyk door behoorlyke verbanden met een lidteken geſloten.

UITGANG DOOR HEET-VUUR.

Ten laatſten kan de Ontſteeking eindigen door Heet-Vuur van het deel.

Het Heet-Vuur vertoont zig dikwils onder verſcheide gedaanten, naar de oorzaak die het voortbrengt, wy zullen ze derhalven alle, zoo veel mogelyk zal zyn, doorloopen.

Naardien de vaardigheid (a) van onze vogten en derzelver vrye loop, noodzakelyk zyn om de deelen te doen leven, heeft men zig niet te verwonderen, dat by de meeſte Lyders, welke langduurige kwaad- *Heet-Vuur door drukking.*

(a) Activite.

kwaadaartige koortſen hebben, Heet-Vuur komt in de dyen, den rug, de heupen, of de ellebogen. De vogten zyn kwalyk geſteld, en deze deelen worden door de verſcheide geſtalten, welke de Lyders in hun bed houden, gedrukt: derhalven wordt de omloop daar geſtremd. Het deel wordt eerſt bleek, vervolgens van een lood-koleur in het midden en rood in den omtrek: het indrukſel van den vinger blyft ſtaan, het gevoel wordt daar geheel verloren en het deel wordt zwart.

Om dit Heet-Vuur te voorkomen; moet men de Lyders heel zindelyk houden, en dikwils op de andere zyde leggen, op dat elk deel 't welk op de matras raakt en ſteunt, niet te lang gedrukt werde, en van tyd tot tyd die deelen met Brandewyn (*a*) ſtryken, om de opperhuid daar hard te maaken. Indien in weerwil van deze omzigtigheden 'er Heet-Vuur toeſlaat, moet men zyn toevlugt tot de Heelkonſt neemen, gelyk wy hier na zullen zeggen, om eene geheele verſterving te voorkomen.

Heet-Vuur uit eene inwendige oorzaak.

Het Heet-Vuur uit eene inwendige oorzaak, is altyd het gevolg van de vermindering der vogten, welke onbekwaam zyn geworden om het leven der deelen te onderhouden; en konnen veele zaaken deze verandering in dezelve maaken. De ſcheurbuikige venynen (*b*) of die uit de pokken, doen dit heel dikwils, doch de ouderdom doet het veel meer. Haare werkzaame beginſels, welke haar tot levende vogten maaken, worden ſomtyds vernield in een tyd door de natuur aangewezen. Dit gebeurt heel dikwils in oude luiden, en het kan gebeuren na groote ziekten.

De omloop wordt eerſt in eenige der fynſte vaatjes van de uiterſte ledematen vertraagd en geſtremd: het deel zwelt wat op en de kuil van den vinger wanneer men daar op drukt, blyft ſtaan; het is weinig pynelyk; zyn koleur is bleek en wordt blauw. Men ziet een weinig roodheid in den omtrek; eindelyk komt 'er een zweer uit Heet-Vuur, welke door niets kan worden gezuiverd en die van dag tot dag

(*a*) L'Eau de Vie. (*b*) Virus.

dag grooter wordt. Het Heet-Vuur neemt allengskens toe; het klimt naar boven en nadert ongevoelig naar het middelpunt, tot dat de Lyder ſterft. Ik heb Lyders gezien, in zulke gevallen, die meer dan een jaar leefden, eer het Heet-Vuur 't welk aan de teenen was begonnen de hoogte van de dye hadt bereikt. In deze ſoorten van Heet-Vuur, is zelf de afzetting onnut, en zy kan de dood van den Lyder verhaaſten. Ik heb in een Vrouw van vyftig jaaren, van een zeer ſlegte gematigdheid, een Heet-Vuur, dat met een kleine onpynelyke ſtee niet grooter dan een erwt, aan het eind van de groote teen begon, zig over den heelen teen zien uitbreiden. Myn gevoele was om hem niet weg te neemen, doch men moeſt wyken voor eenen van myne bejaarderen, die voor de afzetting ſtemde. Het Heet-Vuur openbaarde zig in 't gevolg boven op den voet, en het duurde een jaar eer het tot de knie was opgeklommen. Hy die geraden hadt om den grooten teen af te zetten, ziende het Heet-Vuur boven op den voet, ſtelde niet meer het Handwerk voor.

Heet-Vuur uit gebrek van dierlyke geeſten.

Wy zien dat de Lyders, welker ruggemerg eenige ongeſteldheid heeft gekregen, door geſneden of ook gedrukt te zyn, gelyk dit geſchiedt in de ontwrigting der wervelbeenderen, dat die perſoonen, zeg ik, lam worden in alle de deelen, welke onder de plaats die geleden heeft zyn, en dat moet ons niet verwonderen. Het zyn de geeſten, welke aan de vaten die veerkragt geven welke haar doet weerſtand bieden aan de ſtroom der vogten, die haar altyd poogt te verwyden. Zy zyn het, welke aan de vaten die toeknypende beweging geven, dewelke helpt om de vogten in haar te doen voortgaan. Wanneer de dierlyke geeſten door de zenuwen niet meer daar heen gevoerd worden, loopen de vogten terſtond daar veel trager om, vervolgens worden zy ongevoelig geſtremd, en de vaten verſtopt. Deze deelen vermageren, zy worden ſlap, ſomtyds vergaat het gevoel in 't geheel, en de minſte drukking veroorzaakt daar Heet-Vuur en vervolgens een ganſche verſterving.

Indien eenig middel dit Heet-Vuur zoude konnen voorkomen, het is al dat gene 't welk hulp verſchaft aan de kwale van het rugge-merg, zonder dat kan niets de voortgang van het Heet-Vuur ſtuiten.

Heet-Vuur door gebrek van de wederkeering der vogten.

Men heeft Heet-Vuur zien veroorzaakt worden door eenige binding of drukking van den ſtam der vaten, welke de vogten naar het middelpunt te rug voeren. Dan zwelt het deel, waar uit het bloed niet wederkeeren kan, op; het wordt hard en van een donker roode en violet koleur; de Lyder voelt in het zelve kloppingen, en een algemeene verſtyving, vervolgens gaat het gevoel geheel daar uit. Daar komen op verſcheide plaatſen waterblaasjes; het deel wordt zwart, en het ſterft eindelyk.

Men begrypt, dat het eenige middel om dit Heet-Vuur te voorkomen, is de hinderpaal, welke zig tegen de wederkeering van het bloed zet, uit den weg te ruimen. Indien men dit niet kan doen, is niets in ſtaat te beletten dat het deel Heet-Vuur krygt.

Heet-Vuur uit Koude.

Men ziet dat de vervrorene deelen ongevoelig Heet-Vuur krygen; en dit Heet-Vuur komt ook door verſtopping. De koude ſluit en verhardt het weefſel der vaten, gelyk ze zulks doet in alle lighaamen van de natuur; zy doet de vogten daar in ſtollen die om deze rede minder vloeibaar worden, en in de fyne vaten, welke zeer ver van het middelpunt zyn, ſtremmen. Het deel wordt ſtraks heel rood en pynelyk, vervolgens bleek en zonder gevoel; daarna wordt het hard en ten laatſten zwart, ten minſten als men den voortgang van de kwaal eer zy te ver gevorderd is niet ſtuit. In dit geval zyn de vogten insgelyks geneigd om te ſtollen door het ganſche lighaam, derhalven moet men minder denken om het ontſtelde deel te verlevendigen, dan om de geheele perzoon weêr te verwarmen, door eene zeer zagte warmte en die het bekwaamſt is om aan zyn bloed medegedeeld te worden.

Men zal dan den Lyder een matig warme lugt laten inademen, en daar door zullen de allengskens weêr verwarmde vogten, die van het vervroren

deel

deel konnen verlevendigen en aan dezelve haaren loop weêr herstellen. Men heeft meer dan eens opgemerkt, dat zy, die met zulken ongemak zyn aangedaan geworden in het doortrekken van gebergten in strenge koude, veel beter ontdooid zyn geworden in een stal, dan zy welke men by het vuur bragt. Men heeft dikwils de leden ontdooid door ze met sneeu te dekken, daar de andere begonnen Heet-Vuur te krygen in warm water of digt by het vuur. Indien niet tegenstaande deze hulpmiddelen het deel in 't geheel Heet-Vuur krygt, dan moet men zyn toevlugt neemen tot de Heelkonstige Handwerken, welke wy hier na zullen aanwyzen.

De pest-liesch-gezwellen, de groote Koolen (*a*), de gemeene of de pestkoolen, konnen onder het Heet-Vuur gesteld worden; want daar gebeurt in zeer korten tyd een zoo groote verstopping, dat de vogten, welke daar ingepakt zyn, zeer schielyk tot verrotting overslaan, invoege dat al het vet en het celagtig vlies van dat deel bederft. *Lees myne Aanmerk.* 13. *Aanm. I Deel. bladzyde* 53. *en vervolg.* Heet-Vuur door een Kool.

De huid die het gezwel dekt vertoont zig terstond van een hoog roode koleur in haar midden, en zeer levendig rood in den omtrek; daar is eene groote hitte en brandende pyn, veroorzaakt door de inwendige werking der vogten, welke alle de vaten van dat deel verstoppen; eindelyk sterft schielyk de geheele huid, gelyk het onderliggend vet, indien 'er niet vaardige hulp door de Heelkonst wordt toegebragt; want alle de beste aangeweze plaatselyke middelen doen geen dienst, om de versterving die in het middelpunt van het gezwel geschiedt, te voorkomen.

Eindelyk kan 'er Heet-Vuur komen uit een voorafgaande Ontsteeking of Roos met Ontsteeking; dat is te zeggen, dat de verstopping zoo groot kan wezen, dat de omloop allengskens in het lid ophoudt. De werking der vogten, maakt dat zy meer plaats beslaan, en de huid, die van een al te vast gesloten weeffel is om schielyk uitgerekt te worden naar de Heet-Vuur uit Ontsteeking of Roos.

(*a*) Antrax.

de groote van de deelen die zy omvat, verworgt om zoo te ſpreeken dezelve. De vetſtof is de eerſte die ſterft, om dat zy de verzakking toelaat, en een verrot weiagtig vogt, 't gene uit de werking der ingepakte vogten geboren wordt, door het ganſche vetvlies dringt. Dan wordt de huid als gemarmerd, zynde op verſcheide plaatſen zwart, geel, blauw, bleek, helder rood, of bruin en donker rood. De opperhuid ſcheidt van de huid, en daar komen blaartjes, vervuld met een dun ſcherp vogt dat rood of zwartagtig is. Vervolgens wordt het deel bynaar zonder gevoel, en de roodheid, pyn, en klopping doen zig niet meer zien en voelen, dan in de bygelegene deelen van die verſterven of reeds verſturven zyn. Hoe kort deze ſtaat duren mag, zonder de behoorlyke middelen daar tegen te gebruiken, neemt de kwaal zeer ſchielyk toe, en de verſterving neemt het ganſche lid in tot in zyn inwendigſte toe. Dit is dat men Verſterving (*a*) noemt. Wy konnen niets voorſtellen om die te voorkomen, dan de hulpmiddelen welke wy hebben aangewezen om de Ontſteeking te doen bedaaren.

Genezing. Indien al het gene wy in de verſcheide gevallen hebben voorgeſteld, om ieder ſlag van Heet-Vuur te voorkomen, zonder vrugt is en het zelve zig begint te openbaaren, moet men tragten, door de allerkragtdadigſte middelen, de huid die te veel geſpannen is, ſlap te maaken, en de rottende weiagtige vogten welke het deel t'over bevogtigen te ontlaſten. En hier in kan men dikwils beſt ſlaagen door bekwaame inſnydingen of inkervingen.

De Ouden hebben voorgeſteld om terſtond kleine inſnydingkjes te doen, die niet dieper gaan dan het weefſel van de huid; maar die zyn onvoldoende, en men moet liever aanſtonds inſnydingen doen, die door het geheele vetvlies en ook het gemeene vlies van de ſpieren, in de leden daar dat gevonden wordt, gaan; daar door voldoet men aan twee aanwyzingen tevens, welke zyn de huid te ontſpannen,

(*a*) Sphacele.

nen, en uitgang te geven aan de rottende weiagtige vogten, die anders uit het eene celletje in het andere vloejen.

Men kan de gedaante van deze insnydingen in het Heet-Vuur., dat in eenig deel van de tronk des lighaams komt, niet bepaalen. Al wat men kan zeggen, is dat ze moeten door alles heen gaan, waar in Heet-Vuur is. Ten opzigt van het Heet-Vuur, 't welk een van de ledematen aangrypt, moeten de insnydingen geschieden naar de lengte van het lid. Indien het groote ledematen zyn, gelyk de dye, de arm, enz. moeten deze insnydingen twee duimen lang zyn of daar omtrent, en een duim breed de eene van de andere. Men moet, indien het noodzakelyk is, dusdanige insnydingen beneden de andere doen, en men zal die dus schikken, dat haar eene einde een halve vinger breed hoog komt in de tussen-ruimte van de eerste. Indien het nodig mogt wezen 'er nog laager te doen, moet men die op dezelfde wyze schikken.

Deze insnydingen moeten zig uitstrekken tot in het ontsteeken deel, dat het Heet-Vuur bepaalt, en in de diepte tot in het levendige van het lid. Byaldien ze niet wat pynelyk zyn, is het een bewys dat ze nog niet diep genoeg zyn.

Indien het mogelyk is geweest de oorzaak van het Heet-Vuur door de bovengezegde middelen uit den weg te ruimen, en de plaatselyke kwaal door de inkervingen te verbeteren, wordt de omloop veel vryer in het deel; de doode korsten worden hard, en de vogten, die daar tegen aanstuiten, veranderen tot etter, 't gene haar allengskens doet los worden. Dus gaan de wonden die men heeft gemaakt tot verettering over.

Men moet de natuur te hulp komen door deze wonden te verbinden met sterke ettermakende middelen, bekwaam om de kwaade vogten, die daar vloejen, te verbeteren. Men zal het deel verlevendigen door verzagtende en oplossende stovingen over het geheele lid gelegd, en door pappen van dezelfde natuur, die langer warm blyvende, het zelve tot in zyn binnenste verwarmen. Naar mate

de korſten los worden, moet men die wegneemen en de wonde volgens haar verſcheide ſtaat verbinden.

Indien het Heet-Vuur tot Koud-Vuur overgaat, en de groote welke het beſlaat niet noodzaakt om het lid weg te neemen, of het niet mogelyk is dat te doen, moet men al wat verſturven is wegneemen, ſnydende, niet in het doode, maar in het levendige. Men moet zelf terſtond inkervingen maaken in al wat rood en ontſteeken is rondom de wonde, by welks verzuim, daar Heet-Vuur zoude konnen komen. Ten aanzien van een ganſch lid 't welk verſturven mogt wezen, is het buiten twyffel, dat het zelve geheel moet worden weggenomen; maar het is niet genoeg het zelve boven het Heet-Vuur af te ſnyden; men moet zelf veel hooger, dan de Ontſteeking die het bepaalt, ſnyden, indien men begeert dat het Handwerk wel gelukke.

VAN DE HEGTINGEN.

De gezondheid van een deel beſtaat in de geheelheid van alle de vaten die het zelve ſamenſtellen, en in een behoorlyke verdeeling der vogten die 'er door vloeijen. De wonden ontſtellen die goede huishouding: in eenige wordt het weeffel van het deel in wanorder gebragt, gekneusd en tot een zeekere trap vernield, gelyk in de geſchote wonden; in andere is 'er niet dan een enkele ſcheiding zonder verlies van zelfſtandigheid; een ſcheiding die bloedig en zonder bederf is.

De Heelmeeſter kan de zaaken in haare natuurlyke ſtaat niet herſtellen, dan door de natuur in ſtaat van werken te brengen. In de gekneusde wonden, door te maaken dat de doode korſten gemaklyk vallen, zonder het welk het voedend ſap geen nieuw vleeſch zal konnen maaken; en in de wonden die nog bloedig zyn, door de lippen van die wonde zoo net by malkander te brengen dat het voedend ſap 't welk uit de eene en d'andere lip lekt, de hereeniging derzelve maakt. Als dit geſchied is, zullen de vogten haaren loop daar in hervatten; want het

het is de natuur die de wedervereeniging maakt; en wy doen niet anders dan haar in ſtaat van werken te brengen.

De lippen van een verſche en noğ bloedende wonde tragten altyd van malkander af te wyken; derhalven is de eerſte zaak, die de Konſt voorſchryft, dezelve tot malkander te brengen; daarna moet de Konſt haar in die ſtaat houden. Daar toe doen zig twee kragtige middelen voor, namelyk de vereenigende Hegting en band, d'een en d'ander gehulpen door de ligging van het beledigde deel.

Byaldien de vereenigende band, of de drooge Hegting, die eigentlyk niet anders dan een ſoort van verband is, konnen voldoen om de lippen van een wonde te ſteunen, moet men die gebruiken; te weten, de vereenigende band in wonden die naar de lengte van het lighaam zyn, het zy in de tronk, het zy in de ledematen, en zelfs wanneer die wonden heel diep mogten wezen; en de drooge Hegting in alle oppervlakkige wonden, 't zy langwerpige, ſchuine of zelfs dwerſe: doch deze hulpmiddelen zouden niet voldoen in diepe dwerſe, of zeer ſchuine wonden; en men moet daar in een behoorlyke Hegting met de naald en draad maaken, om dat men daar door alleen de aanwyzing tot de genezing kan vervullen.

Van de Drooge Hegting.

Het gene de Ouden drooge Hegting hebben geheten, is geen Hegting, het is eene aanlegging van een of meer klevende pleiſters, in diervoege geſchikt, dat zy op de tot malkander gebragte lippen eener wonde gekleefd zynde, belet dat zy van malkander afwyken.

De geſteldheid en de gedaante van de wonde moeten aanwyzen, welke gedaante deze pleiſters moeten hebben, en of een alleen genoeg is, dan of 'er meer noodig zyn. De voornaamſte zaaken die de Heelmeeſter in het aanleggen van deze pleiſters heeft op te merken zyn 1. Het ſcheeren van het

deel,

deel, want als de pleisters aan de hairen vast kleeven, zouden ze zeer moejelyk zyn af te haalen, en men zou dat niet als met veel pyn konnen doen. 2. Dat de pleister welke men gebruikt sterk klevende zy. De pleister van *Andreas a Cruce*, die men tot de drooge Hegtingen aanpryst, of welke andere diergelyke pleister het zy, indien zy vers gemaakt is, smelt ze door de warmte van het deel; en dan houdt ze de lippen van de scheiding niet meer vast. Ik heb opgemerkt dat bynaar alle pleisters, als ze heel oud zyn, zeer wel houden, mids ze zeer dun en op heel grof linnen gesmeerd zyn. 3. Men moet aan het laagste eind een klein gedeelte van de wond overlaaten, dat niet met de pleister gedekt is, om een vrye uitgang te laaten aan ieder druppel weiagtig vogt, dat 'er zou mogen uitsyperen, en 't welk, door zyn verblyf, de vereeniging zou konnen verhinderen, of de pleisters, door ze nat te maaken, los weeken. 4. Men moet de strooken van de pleisters lang genoeg maaken, op dat zy de huid van heel verre aanhaalen, want zoo ze te kort zyn, zullen ze ligt los gaan en de lippen der wonde niet tegenhouden.

VAN DE HEGTINGEN MET DE NAALD.

De Hegting is een Heelkonstig Handwerk, waar door men de lippen van eene wonde, in de zagte deelen gemaakt, aan malkander hegt.

Men kan de soorten en verscheidenheden der Hegtingen, uit haar gebruik en de wyze van ze te doen, opmaaken.

Ten opzigt van haar gebruik, daar van erkenne ik drie zeer voorname. Het eerste is om te maaken, dat de lippen van eene versche en nog bloedende wonde, gemaklyk vereenigen; die noemt men dan *Vleeschmaakende Hegting*. Het tweede is om de lippen van eene wonde die zweeren moet, te ondersteunen, om te beletten dat zy niet meer van malkander afwyken, en te maaken dat de natuur maar half werk heeft te doen; deze zal ik dan *Houdende Hegting* he-

heten. Het derde is om de bloedingen te ſtillen, door den mond van de opene vaten te ſluiten; die kan men *Bloed-tegenhoudende Hegting* noemen.

De Hegtingen verſchillen wyders ten opzigt van de wyze om ze te doen. De Ouden hebben zonder reden veele ſoorten daar van gemaakt, met welke ik oordeel dat ik my niet behoef op te houden. Ik zal derhalven niet ſpreeken dan van die, waar van de dagelykſe oeffening ons de nuttigheid doet kennen.

Daar zyn vyf ſoorten; namelyk de Tuſſengeknoopte, de Omgewonde, de Gepende, de Hegting met een Handvatſel, en de Binding.

De Tuſſengeknoopte Hegting (*a*) houdt de lippen van eene wonde volkomen tegen malkander gevoegd, en daarom heeft zy telkens plaats, als men hoopen kan eene ſpoedige wedervereeniging te bezorgen. Zy komt dan te pas in wonden die nog bloedig, niet heel diep, en waar in geen groote ſpieren geheel afgeſneden zyn. Wy zullen in het verklaaren van de wyze om die Hegting te doen zien, dat de draaden, waar mede zy gedaan wordt, volkomen de lippen van de wonde bevatten.

De Gepende Hegting (*b*) moet veel eer aangemerkt worden als houdende, dan als vleeſchmaakende; want zy houdt niet met dezelve volkomenheid als de voorgaande de lippen van de wonde tegen malkander gevoegd; ook wordt dezelve gewoonlyk niet gedaan, dan in die wonden, welke zeer diep zyn en alwaar een geheele doorſnyding van ſterke ſpieren, alle hoop van eene vaardige hereeniging wegneemt, gemerkt de groote kragt waarmede derzelver einden altoos poogen van elkander te verwyden. Als wy deze Hegting doen, moeten wy de draaden zoo plaatſen, dat zy veel meer ſtrekken om de kragt van die afgeſneden ſpieren op te wegen, dan om de lippen van de ſcheiding by malkander te brengen.

De Omgewonde Hegting (*c*) houdt de lippen van eene wonde, zoo net tegen malkander gevoegd, als de Tuſſengeknoopte; derhalven is zy vleeſchmaakende.

(*a*) Entrecoupée. (*b*) Enchevillée. (*c*) Entortillée.

de. Doch zy komt niet altyd te pas, en het is de gesteldheid van de wonde gevoegd by die van het deel, dat gehegt zal worden, welke de eene voor de andere moet doen verkiezen.

De Hegting met een Handvatsel (*a*) is van geen dienst dan in de wonden der darmen. Wanneer wy spreeken van de wonden van den onderbuik, die ons gelegenheid zullen geven om deze Hegting te doen, zullenwe zien welke somtyds vleeschmaakende, en somtyds enkel houdende is.

Ten laatsten wordt de Binding in den rang van de Hegtingen gesteld, om dat zy met de naald en draad geschiedt; maar als wy van de slagaderspat, en de afzettingen handelen, zal men zien, dat die Binding in der daad niet dan een soort van steunpunt is, aan een open vat gemaakt om het bloed te stuiten.

Alhoewel wy boven hebben gezegd, dat de Hegting niet te passe komt dan in wonden, waar van de lippen niet by malkander gevoegd konnen worden gehouden door den band, heb ik niet beoogd te zeggen, dat zy in alle die wonden te stade komt; want daar konnen zulke wezen, waar in deze Bewerking volstrekt strydig zoude zyn.

Zy doet geen dienst in eene wonde veroorzaakt door de beet van een vergiftig of raazend dier, om dat die wond moet zweeren.

Men moet ze niet doen in gekneusde wonden of daar de beenderen vermorseld zyn, om rede van de scheuring, die het niet toelaat, en van de ontsteeking, welke het niet mogelyk is geheel te voorkomen.

Dus is het ook in de geschote wonden, ter oorzaake van de doode korst die haar verzelt, en die niet kan los scheiden dan door verettering.

Zo komt het ook niet te pas om ze te doen in wonden, die verzeld zyn van een groote spanning en ontsteeking, aangezien de onmogelykheid die 'er is om derzelver lippen tot malkander te brengen.

De

(*a*) Suture en Anse.

De Ouden verboden de Hegting te doen in wonden met ontbloot been, zig verbeeldende, dat alle ontbloot been, zelf door een ſnydend werktuig, moeſt afſchilferen. Doch hier in zyn zy bedrogen geweeſt, want de Hegting komt daar volmaakt te pas, om de ontſteltenis van het been te voorkomen, gelyk de ondervinding heeft beveſtigd. Wanneer het been zelfs geſneden was door een wel ſnydend werktuig, en het niet anders dan eene ſcheiding was, zoude niet te min de Hegting van dienſt zyn, naardien het voedend ſap, dat uit het been, gelyk uit het vleeſch, zonder letſel ontvangen te hebben lekt, daar een beenweer (*a*) kan maaken, gelyk het doet in eene beenbreuk zonder wonde. De afzetting met een lap te laaten, die my is gelukt, is een bewys van het gene ik voorſtel. Men leeſt in myne *Heelkonſtige aanmerkingen. 2 deel* de hiſtorie van het afzetten van eenen arm, welken ik in het Gaſthuis der Barmhartigheid wegnam. Ik nam behoorlyke voorzorg om genoeg vleeſch te laaten, en dit met alle mogelyke netheid tot malkander gebragt hebbende, vond ik by het afneemen van het eerſte verband, dat het vleeſch aan malkander gehegt was over het been heen en waarſchynlyk met het been zelve weder vereenigd, nademaal het been nimmer daar na te voorſchyn is gekomen, en 'er geen afſchilfering gebeurde. Ik heb het zelfde zien gebeuren na het wegnemen van eenen onderarm.

De Ouden verbieden wyders eene Hegting te doen in gekneusde wonden. Men moet onderſcheid maaken, of de kneuzing groot dan klein is, of 'er loſſe lappen zyn of niet. Indien zy klein is, mag men daar de Vleeſchmaakende Hegting doen: maar zoo zy groot is, of daar zyn loſſe lappen, dan is de enkel Houdende Hegting noodig om de kanten, geduurende de verettering, te onderſteunen, en groote verſcheuring te verhoeden.

Zy verbieden wyders de Hegting in de wonden van de borſt, om haare geduurige beweging van verwyden en vernauwen. 't Is waar, dat de Hegting om

(*a*) Callus.

om verſcheide redenen niet te paſſe komt in wonden, die tot in de borſt-holte doorgaan: maar zoo dezelve niet doorgaan, en de Hegting konde daar eenig nut doen, dan zou de verwydende beweging, die onafſcheidelyk is van de ademhaling, geene genoegzame tegen-aanwyzing wezen om haar uit te ſluiten, om dat het wel mogelyk is te beletten, dat die beweging, welke middelmatig is, de ſteeken der Hegting niet zoo veel heen en weer trekt, dat ze de hereeniging zoude verhinderen.

Voor dat ik my uitlaat over de wyze om iedere Hegting te doen, oordeel ik eerſt te moeten handelen van de werktuigen, die daar toe dienen. Die Werktuigen zyn:

De Naalden. Men heeft verſcheide ſoorten daarvan, want ſommige zyn regt, andere krom, andere half krom. Onder de regte Naalden zyn eenige van het oog af tot aan de punt toe rond, andere zyn naar de punt toe platagtig, en aan de kanten ſnydende. Alle de Naalden die krom zyn, moeten naar de kop toe plat wezen. Ik veronderſtel, dat ze van goed ſtaal en wel gehard zyn, zy moeten aan beide zyden van de punt wel ſnyden, en een heele ſcherpe punt hebben, ten minſten, als men niet om eenige reden de ſnydende zyden wegneemt, en een ſtompe punt maakt. Gelyk in haar kop een gat is, om den draad door te ſteeken, zoo moet 'er aan de beide zyden van de kop een groef wezen, diep genoeg om den draad te bergen. De groote Naalden geſchikt zynde om Hegtingen te doen in deelen daar ſterke ſpieren zyn, en alwaar men verſcheide in malkander gedraaide draaden moet gebruiken, moet het lighaam van die Naalden groot genoeg wezen, op dat 'er eene heele diepe ſleuf in zy. Indien de draaden zig daar in niet geheel konden verbergen of wegſchuilen, zoude men die niet konnen doen doorgaan, dan met veel pyn en zelf met verſcheuring. De grootheid van het lighaam der naald, kan niet de minſte moejelykheid aan haaren doorgang door de deelen geven.

De Spelden. Men bedient zig hier van in de Omgewonde Hegting; en dewyl zy in het deel blyven,

ven, tot dat de hereeniging geſchied zy, moeten ze van Goud wezen, om dat alle ander metaal onderhevig is met roeſt of ſpaanſch groen bezet te worden. Het goud wordt gehard gelyk het ſtaal, en is aan dit ongemak niet onderhevig. De punt van deze Spelden moet heel fyn wezen, en derzelve kop van eene redelyke grootte.

Een Naalde-tang. Dit is een vry onnut werktuig, om dat de kop van de naald niet puntig is, en dat men niet veel kragt heeft te gebruiken, om ze te doen ingaan. Men bedient zig daar bynaar niet van, dan om de naald te houden, waarmede men de ſtaar (*a*) neerſtrykt.

De Ouden gebruikten een regte of kromme Pyp en die geſpleten was, om de lip van de wonde, waar door de punt van de naald uitkomt, te ſteunen, en om de huid over de punt te drukken; doch indien de vingers dien dienſt konnen vervullen, zullen zy het veel zeekerder en vaardiger doen. De duim met den voorſten vinger van de overſtaande hand van die de naald houdt, zyn de beſte Canullen die men zou konnen gebruiken; dit werktuig is dan onnut.

Een Draad van zyde, of koord. De Draad moet ſterk genoeg wezen om niet te breeken, effen en wel getwynd, dat is te zeggen, zonder mangel en zonder knoopen. Men moet denzelven doorgaans met was beſtryken, om hem te bewaaren tegen de vogtigheid, die hem miſſchien al te ſpoedig zou bederven. De zyde, zoo men die gebruikt, moet van ruwe zyde wezen, dat is te zeggen, ongeverwd. Het platte koord of klein band, heeft een ongemak, deszelfs kanten zyn veel ſtyver en ſtrakker dan zyn midden; derhalven moet men in een geval, daar dit dienſtig zou konnen wezen te gebruiken, veel liever zig bedienen van drie of vier draaden die gewaſt en tegen malkander gekleefd zyn, zoo dat zy een platte band maaken. Het ronde koord komt in 't geheel niet te pas.

Noo-

(*a*) Cataracta.

NOODIGE AANMERKINGEN TOT HET WEL DOEN VAN DE HEGTINGEN.

Wanneer men veronderstelt een wonde, die versch is en vry van de toevallen, die ik verhandeld heb, is de Hegting aangewezen, en het is bepaald welk soort van Hegting daar dient gedaan te worden: dan verdienen verscheide zaaken onze opmerking.

Zoo men een Vleeschmaakende Hegting zal doen, en 'er zyn vreemde lighaamen in de wonde, moet men die wegneemen; derzelver tegenwoordigheid zoude de lippen beletten malkander te raaken, en by gevolge zouden zy de hereeniging verhinderen. Onder het getal van die vreemde lighaamen, stel ik het geronnen bloed.

Men moet de wonde genoeg laaten bloeden, om de vaten van den omtrek te ledigen, uitgenomen in de doorgaande wonden van den buik, om dat het bloed in de holte zou konnen vallen.

Indien de kanten van de scheiding hard zyn, moet men de oppervlakte daar van afsnyden, om doorgang te geven aan het voedend sap, dat de wedervereeniging moet maaken. Die voorzorg is onnut in geval van scheuring met gekneusdheid, om dat 'er dan maar een Houdende Hegting wordt vereist, om de randen te steunen, en te beletten dat zy niet verder van malkander wyken.

Men moet wagten tot dat de wond niet meer bloedt, of zelfs het bloeden beletten, door de lippen te raaken met eenig bloedstempend middel, dat geen korst kan maaken, gelyk is het poejer van witte vitriool in een fyn linnen doekje gedaan. Zoo men dit voorbehoedsel verzuimt, zal 'er een deel bloeds uitlekken en tussen de lippen gaan zitten, 't gene in staat is om de samengroejing te beletten.

Indien het een wond is, die een of meer lappen heeft van eene onregelmatige gedaante, moet men de eerste steek aan den hoek van den lap doen. Zoo 'er geen lap is, en dat 'er verscheide steeken moeten worden gedaan, moet men beginnen met de middenste steek, uitgenomen in de wonden van den buik,

buik, om redenen, die ik ſpreekende van de Buiks-hegting zal zeggen.

Ik veronderſtel een gekwetſt deel, 't welk water-pas ligt, en dat de wond volgens de loodlyn gaat, zoo dezelve dan de linie van rigting van het lid dwers doorſnyt, moeten het inſteeken en uitkomen van de naald op een gelyken afſtand van de kanten van de wonde wezen; en de diepte van de wonde zal de maat van die afſtand zyn, om dat de draaden een kromme lyn in de dikte van het vleeſch, wanneer de Hegting zal gedaan wezen, moeten uitmaaken, dat is te zeggen, dat zoo de wond zes lynen diep is, zullen de inſteeking en het uitkomen van de draaden zes lynen van de kanten zyn: en dus naar evenredigheid. Het is niet zoo gelegen met een wonde, die ſchuins naar binnen is gemaakt, maakende een van de lippen een ſoort van een lap. Haar grond is niet regt tegen over den ingang: en indien de ingang en de uitgang van de draaden op een gelyken afſtand van de uiterlyke lippen waren geplaatſt, zoude het midden van de kromme lyn, welke de draad in de dikte van het vleeſch moet maaken, niet regt tegen over den grond van de wonde zyn, en hy zoude niet ſteunen. In dit geval, moet men de naald eerſt inbrengen by de kant van de lip die den lap niet maakt, en haar doen uitkomen in de andere lip die den lap maakt, meer of min ver van de kant, naar mate van de diepte van de wonde: in diervoege, dat het midden van de kromme lyn, welke de draad, als hy aangelegd is, zal maaken, net tegen over den grond van de wonde komt.

Indien 'er in de wonde een ſpier geheel afgeſneden is, moet men, wanneer die zelfs ſchuins mogt geſneden wezen, de ſteeken der naalden zoo ſchikken, dat de aangelegde draaden dezelfde rigting hebben als de vleeſch-vezelen, zonder het welk de twee deelen van de ſpier, niet tegenſtaande de Hegting, zig te rug zullen trekken, en zy zoude nutteloos wezen. Een Kavallier, by voorbeeld, krygt in het midden van de dye, aan het voorſte deel, een houw van een ſabel, die de uitſtrekken-

de ſpieren van het been overdwers doorſnyt, de draaden, die de Hegting zullen maaken, moeten naar de lengte van de dye gerigt wezen, maakende een regten hoek met de lippen van de wonde. Indien de wond, in plaats van dwers te wezen, de ſpieren ſchuins ſnyt, moeten de draaden insgelyks gerigt wezen naar de lengte van de dye, welke de rigting van de ſpieren is; en dan zullen ze de wonde met een ſcherpe hoek kruiſen.

Indien 'er een zeer diepe wond is, aan welke men de Gepende Hegting moet doen, om dat men zig niet durft vlejen met eene ſpoedige hereeniging, is 'er voornamelyk aangelegen, dat de ſpiervezelen, die het digtſt aan den grond van de wonde zyn, geſteund worden. Derhalven moeten de draaden tot in den grond zelve van de wonde doorgaan. Als de Hegting gedaan is, moet noodzakelyk de draad een halve kring in de dikte van het vleeſch maaken, en het midden van die bogt moet regt tegen over den grond van de ſcheiding komen. De regel, die ik omtrent het inbrengen en uitkomen van de draaden in de Tuſſengeknoopte Hegting heb gegeven, kan geen plaats hebben in dit geval: zy moeten veel verder van elkander afzyn, want dewyl de kromme bogt, welke de draaden maaken als de Hegting gedaan is, door de heen en weder trekking der ſpieren zig altoos poogt te herſtellen, zouden de lippen der wonde van elkander afwyken. Dit ongemak zal men voorkomen, door te maaken, dat het inſteeken en uitkomen der naalde wyder van malkander geſchiede. Hoe deze verder van elkander af zyn, te minder kromte zal de bogt hebben, en zoo veel te minder zal ook de trekking der ſpieren dezelve konnen herſtellen.

Welke Hegting men ook doet, moet men, in het inbrengen van de naald, myden eenige pees, zenuw, of aanmerkelyk vat te kwetſen.

Wanneer de draad doorgebragt is, zal men de lippen der wonde door een helper genoegzaam tot malkander doen voeren, en dan aanſtonds den draad, die haar moet houden, vaſt maaken.

De draad moet zoo vaſt gemaakt worden, dat de knoop

knoop aan het minst hellende deel zy, op dat 'er geen bloed of etter intrekke, welke droogende, dezelve hard zouden maaken. De knoop, die men maakt, moet zyn een enkele knoop en daar op een halve knoop met een strik, om dezelve naar vereisch te konnen vaster toehaalen of los maaken.

Wanneer men een Gepende Hegting heeft gedaan en daar is vrees voor eenige lekking van de wonde, moet 'er aan het laagste deel een gootje gelaten worden, dat is te zeggen, dat men die hoek van de scheiding niet zoo digt moet toe haalen als het overige.

Het verband vordert nog verscheide omzigtigheden.

Indien de Hegting enkel Houdende is, dat is te zeggen, geschikt om de lippen eener wonde, die men niet kan beletten dat zy zweert, te ondersteunen, moet men in het verbinden dragtmaakende of andere middelen, geschikt naar het geval, gebruiken.

Als men eene Vleeschmaakende Hegting heeft gedaan, met oogmerk om eene spoedige hereeniging te bekomen, moet men de middelen, die bederving maaken, myden, en de wonde dekken met een klein lapje linnen, gedoopt in eenige klevende balsem, gelyk die van *Copaiva*, van *Canada*, van *Peru* of eenige andere, die bekwaam is het indringen der lugt in de wonde te beletten; want deze zoude daar het voedend sap, dat de vereeniging moet maaken, konnen hinder toebrengen.

Wy hebben gezegd, dat 'er op elke steek van de Hegting, een enkele knoop met een strik, om hem naar vereisch te konnen toehaalen of los maaken, moet worden gelegd; maar om dat die knoop, met bloed doortrokken zynde, droog en hard zoude worden en zig moejelyk zou laaten los maaken, moet men, om dit ongemak te voorkomen, de oppervlakte van de knoop vet maaken met eenige oly of zalf, en daar over heen leggen een klein drukdoekje dat ook vet is.

De Hegting gedaan zynde, is het dienstig de steeken der Hegting te hulp te komen, door het

gene wy de Drooge Hegting geheten hebben. Het is dikwils gebeurd door het verzuim van deze voorzorg, dat de draaden de huid doorſneden, en de Hegting vrugteloos was.

Indien het verband eenig nut zoude konnen doen om de lippen der wonde, welke ſamengevoegd zyn, te ſteunen en de Hegting te gemoet te komen, zoo moeſt men dat aanleggen, maar de Hegting wordt niet gedaan, dan wanneer het verband de lippen niet kan tegen malkander gevoegd houden, derhalven is een verband onnut: ik zeg nog meer, dat het zelve de vereeniging zoude hinderen. By voorbeeld, in de wonden, die ik in de dye heb veronderſteld, zoude een omgewonde windſel noodwendig de hoeken van de wonde digter tot malkander brengen; en als dan zouden de lippen poogen van een te wyken, tegen het oogmerk van de Hegting. Een omgewonde verband is dan niet alleen onnut, maar zelf ſchadelyk.

Eindelyk moet men het beledigde deel plaatſen gemaklyk, om te maaken dat de vogten ligter wederkeeren, zagt, om de pyn te ontgaan, en in zulken ſtand, dat de ſpieren, in welke de Hegting is geſchied, ſlap zyn. Laaten we 'er byvoegen, dat de ruſt van dat deel noodzakelyk is, zonder welke de ſteeken heen en weêr zouden worden getrokken; de lippen zouden nalaaten, ten minſten binnen korten tyd, malkander te raaken, en het voedend ſap nalaatende tuſſen de lippen, tot het maaken van derzelver vereeniging, aan te kleven, zoude in etter worden veranderd.

By deze omzigtigheden moeten gevoegd worden de levenswyze, de aderlatingen en de andere dienſtige en bekwaame hulpmiddelen, om de ontſteeking te voorkomen of te ſtuiten, naar vereiſch van het geval. Maar ik moet waarſchouwen, dat men zorgvuldig agt moet geven of 'er geen ontſteeking by de wonde komt, en na haare onderſcheide trap oordeelen, of het niet noodig is de ſteeken los te maaken, tot dat zy over is, om die daar na weêr vaſt te maaken.

Het is noodig, na verloop van vierentwintig uuren,

ren, een gedeelte van het verband af te ligten, om aan den laagſten hoek van de wonde te zien, of daar niet eenige druppel vogt zit; zyn verblyf tuſſen de lippen, zoude in ſtaat zyn, om de vereeniging te beletten en eene verettering in de wonde te veroorzaaken.

Wanneer het tyd is om de draaden weg te neemen, moet men dezelve, aan de overſtaande lip van die daar de knoop is, doorſnyden, deze met den vinger onderſteunen, en by de knoop trekken; dan volgt de draad zonder moeite. Doch het lidteken is nieuw en een geringe zaak zou het konnen breeken; derhalven moet het deel nog eenige dagen in een volkome ruſt worden gelaten; en tot te meerder zeekerheid, moet men de lippen nog ſteunen met de Drooge Hegting.

Wanneer wy van de buikwonden, en van de Buiks-hegting handelen, zullen we gelegenheid hebben om de Hegting met een Handvatſel te beſchryven. By gelegenheid van de Hazemond zal ik de wyze beſchryven op welke de Omgewonde Hegting moet worden gedaan. Als ik ſpreek van de afzettingen, zal ik de wyze van de Binding te doen zeggen. Derhalven zullen wy een aanvang maaken van de Operatien met de Tuſſengeknoopte en de Gepende Hegting.

VAN DE TUSSENGEKNOOPTE HEGTING.

De Tuſſengeknoopte Hegting is, gelyk wy gezegd hebben, een Vleeſchmaakende Hegting, welke de lippen van eene wonde volkomen tegen malkander gevoegd houdt. Men moet dezelve dan oeffenen in verſche wonden, die niet zoo diep zyn, dat ze de groote ſpieren geheel doorſnyden. Laaten wy tot een voorbeeld veronderſtellen eene dwerze of ſchuine wonde, gemaakt door de houw van een ſabel, in het voorſte deel van de dye, eene wonde lang drie duimen, diep een duim, en waar in de uitſtrekkers van het been niet als ten deele afgeſneden zyn. Die wond vereiſt niet dan ſpoedig weder vereenigd te wezen, en ik ben ver- Bepaaling.

zeekerd, dat met de lippen tegen malkander gevoegd te houden, het voedend ſap, 't welk uit d'eene en d'andere lip zal lekken, die weder zal vereenigen.

Wyze om ze te doen.

Wanneer de wond niet meer bloedt, neem ik een kromme naald, voorzien met twee draaden van ſterk gewaſt gaaren, en ik ſteek die door de eene lip der wonde naar binnen, een duim breed van de kant. De lengte van de ſcheiding verpligt my om drie ſteeken te doen, en in dit geval begin ik met de middenſte ſteek. Indien de wond een weinig korter was, zoude ik maar twee doen; en zoo naar evenredigheid. Zoo zy meer dan twee hoeken hadt, zynde van eene ongeregelde gedaante en maakende een ſoort van lappen, zoude ik eerſt een ſteek doen aan de punt van elke lap, en welke gedaante de wond ook hadt, zal de rigting van myne ſteeken altoos overeenkomen met de rigting van de ſpieren die gekwetſt zyn. Ik doe de naald veel dieper ingaan, dan de grond van de wonde, en ik doe haar door de andere lip weder uitkomen, omtrent een duim breed van de ſcheiding: derhalven bevat de draad al het geſcheide veeſch. Ik doe vervolgens twee andere ſteeken op dezelfde wyze, daarna laat ik door een knegt de twee lippen net tot malkander brengen, en ik beveſtig haar, door de beide einden van elken draad op de verhevenſte lip ſamen te knoopen.

Ik dek de wonde met een ſtrookje linnen, doortrokken met eenige kleevende balſem, gelyk die van *Peru*, *Terpenthyn* of iet anders, op dat de lugt daar niet zou konnen indringen, en het voedend ſap benadeelen.

Om de ſteeken te gemoet te komen, voltrek ik het werk met de lippen door eene Drooge Hegting te beſchermen. Ik heb ſtrooken linnen, beſmeerd met een kleevende pleiſter, ſtrooken van eene breedte overeenkomſtig met de ruimten die 'er tusſen de draaden zyn, en vyf of zes duimen lang. Ik kleef die tuſſen de ſteeken op de huid vaſt, zoo dat zy haar onderſteunen en beletten om te rug te wyken.

Het

Het geheele verband beſtaat in twee drukdoeken, namelyk een die de wonde dekt, en een andere die om het deel gaande met ſpelden vaſtgeſteken wordt.

De plaatſing van het deel moet overeenkomen en ſamenſtemmen met het oogwit van de Hegting. Derhalven leg ik het been uitgeſtrekt, in diervoege, dat de ſpieren, die geleden hebben, ſlap zyn. Ik moet het zelf in die ligging beveſtigen, op dat niet eenige onvoorziene zaak het zelve zou konnen uit zyn ſtand brengen.

Ik zal, indien het mogelyk is, door eene nette levenswyze en door de aderlating de ontſteeking, die by deze wond, gelyk by alle andere, kan komen, verhoeden; en geſteld dat zy 'er by komt, zal ik tragten haar, door dezelfde hulpmiddelen te herhaalen, en door dikwils vernieuwde pynſtillende pappen, te doen bedaaren. Zoo dezelve zeer zwaar mogt wezen, moet ik de ſteeken van de Hegting een weinig losmaaken, die als dan enkel houdende zullen worden, want de wond zal zweeren.

Veronderſteld zynde dat dit niet gebeurt, zal ik myn verband niet dan omtrent den vierden dag afneemen, en het zelve met veel omzigtigheid afligten, om geen trekking te maaken. Ik mag de draaden der Hegting niet wegneemen, dan wanneer ik zie, dat de huid weder vereenigd is. Om die weg te neemen, is het genoeg den draad, digt by de huid aan de overſtaande lip van die daar de knoop is, door te ſnyden, als men dan aan de knoop trekt, gaat de draad gemaklyk uit.

Ik moet nog eenige daagen aanhouden met het gebruik van de Drooge Hegting, en het deel in denzelven ſtaat houden, om het lidteken vaſt te laaten worden, voor al dat, 't welk in ſpieragtige lighaamen is gemaakt.

VAN DE GEPENDE HEGTING.

Om gelegenheid te hebben van de Gepende Hegting te beſchryven, hervat ik de veronderſtelling, die

die ik reeds heb gemaakt, van eene wonde aan het voorſte deel van de dye, en om het voorbeeld leerzaamer te maaken, veronderſtel ik, dat de houw ſchuin naar binnen is gegaan, maakende van de eene lip der wonde een ſoort van een lap, dat de wond ſchuin is, en bezet met een vreemd lighaam, zynde een gedeelte van het lemmer van den ſabel, 't welk in een gedeelte van de dikte van het dye been is blyven zitten. Wy konnen in de verhandeling van deeze wonde, in dewelke een goed deel van alle de uitſtrekkende ſpieren van het been gekwetſt is, de toepaſſing maaken van bynaar alle de algemeene regelen, die ik tot het wel doen van Hegtingen heb opgegeven.

Te vergeefs zoude men de lippen van die wonde by malkander brengen, het zoude onmogelyk zyn om ze door eenigen band te houden; derhalven moet men daar een of meer Hegting - ſteeken doen, en de Hegting die daar te paſſe komt is de Gepende. 1. Om dat de wond te groot is om te hoopen dat zy zonder zweeren zoude vereenigen. 2. Om dat de gedaante en de diepte van de wonde de Tuſſengeknoopte Hegting niet konnen toelaaten. De wond in het been is, gelyk ik boven heb gezegd, geen beletſel van de vereeniging van het vleeſch en van het been; maar het vreemde lighaam zoude dit immers wezen; derhalven begin ik met dat weg te neemen, wel zorge draagende van niet het minſte gedeelte daar van te laaten blyven. Indien het zelve zeer beklemd is, en al te vaſt zit om het gemaklyk met de tang weg te neemen, moet ik het been in den omtrek van het vreemde lighaam wat afneemen, het zy met een kleine beitel, of met een heele dunne vyl, behendig langs het vreemde lighaam ingebragt, om de plaats die het beſlaat te vergrooten, en het gemaklyk weg te neemen. Het oordeel van den Heelmeeſter zal aan de ſchets, die ik voorſtel, konnen vervullen, byvoegen of afdoen.

Om dit Handwerk gemaklyker en zeekerder te doen, zal het goed zyn de lippen van de vleeſchwonde van malkander te doen verwyden, door de

dye te laaten uitrekken en het been van den Lyder te buigen. Wanneer het vreemde lighaam uitgenomen is, wasch ik de wonde met warme wyn uit, om 'er het geronne bloed wel uit te doen; en zoo zy bloedt, wagt ik tot zy ophoudt met bloeden, 't gene niet langer dan een of twee minuuten zal duuren, of ik belet dat zy niet bloedt door hare wanden te raaken met het kleine zakje met fyne witte vitriool, gelyk ik heb gezegd. Indien dit hier het bloed stuit, dat doet het niet gelyk het sympathetisch poejer, maar gelyk een ligt bloedstempend middel, 't welk maar niet lang genoeg daar gelaten wordt om 'er een korst te maaken.

Daar na komt men tot het doen van de Hegting; maar alvoorens moet het been van den Lyder regt uitgesteeken worden, om de benedenste einden van de spieren slap te maaken, en de lippen van de wonde tot malkander te doen komen. Terwyl een helper met zyne beide handen de lippen van de wonde wel vast houdt, steek ik de punt van een kromme naald, die lang genoeg en voorzien is met twee draaden van gewast garen, welker vier einden door één gemeene knoop vastgemaakt zyn, naar binnen. Ik doorsteek de overstaande lip van die daar de lap is, doende de naald net aan de kant van de scheiding ingaan. Vervolgens de punt van de naald voortschuivende, zoo dat zy langs den grond van de wonde gaat, steek ik haar dwers door de dikte van de andere lip tot dat zy weêr uitkomt drie of vier vinger breed van de kant van de lap, wat meer of minder naar de dikte van het vleesch. Ik neem agt den draad te rigten, niet volgens de schuinte van de wonde, maar volgens de lengte van het lid, als of de wond dwers was. Ik maak dus dat het midden van de bogt, welke de draad als hy doorgebragt is moet maaken, aan den grond van de wonde geplaatst is. Wanneer de eerste steek met de naald in het midden van de scheiding gedaan is, doe ik, indien het noodig is, de twee andere, aan weerzyde een, en ik steek dan terstond in de ringen, welke die draaden door haare vereeniging by elke steek maaken, een rolletje gewast lin-

De Operatie.

linnen, zoo groot als een ſchagt. Dit rolletje 't welk in plaats van een pennetje is, beveſtigt van die zyde het eind van de draaden, zoo dat het de eene lip der wonde ſteunt; dan ſny ik de draaden digt by de kop van de naalden af. Elke ſteek beſtaat uit vier draaden; ik neem twee en twee en tuſſen dezelve een rolletje gewaſt linnen, gelyk dat 't welk ik aan de andere lip van de wonde heb gebruikt, gelegd hebbende, knoop ik ze op het rolletje ſamen: dus zyn de twee lippen van de wonde beveſtigd. De eerſte knoop van elke ſteek is een enkele knoop, die ik met een ſchuifknoop vaſtmaak, om hem naar noodzakelykheid te konnen losmaaken. Ik leg de knoopen aan die zyde daar ze minſt nood hebben om door den etter vuil te worden, dat is te zeggen, aan de zyde van de lap.

Daar reſt nog dat wy agt geeven op den lap, welke de eene lip van de wonde maakt, want de Hegting beveſtigt die niet dan onvolkomen, zynde voornamelyk geſchikt om het lighaam van de ſpieren, welker geſcheide deelen zig ver van malkander verwyden en eene gaapende wonde zouden maaken, te ſteunen. Het is genoeg denzelven te beveſtigen met twee ſtrooken van een klevende pleiſter, gelegd tuſſen de ſteeken van de Hegting, maakende 't gene wy een Drooge Hegting hebben geheten.

Ik beſtryk vervolgens de knoopen met een weinig oly of pomade, om te beletten dat zy niet hard worden, en ik dek ze met een klein drukdoekje, dat ook vet is.

Daar is geen hoop, dat die wond zonder zweeren weder vereenigen zal; ten minſten zal daar weiagtig vogt uitvloejen, 't welk men moet beletten in de wonde te blyven. Derhalven moet ik daar geen kleefagtige balſem opleggen, en ik moet my vergenoegen, om over en niet tuſſen de lippen, een droog lapje linnen of plukſel, bekwaam om het vogt in te ſlorpen, te leggen.

Een omgewonde windſel zoude hier kwaad wezen, dewyl het de hoeken van de wonde naar malkander toe zoude voeren: derhalven is een los om-
gedaan

gedaan en met ſpelden vaſtgemaakte drukdoek, om het verband te ſteunen, genoeg.

Het been van den Lyder moet uitgeſtrekt blyven; en tot meer zeekerheid, zou het niet kwaad zyn het zelve in die ſtaat te beveſtigen, om dat de minſte beweging van buiging, bekwaam zoude wezen, om de ſteeken van de Hegting oneindig veel te vergen, en eene ontſteeking, die reeds niet dan te veel is te vreezen, te veroorzaaken.

Indien 'er door eenige oorzaak, 't zy ook welke, ontſteeking bykomt, in weerwil van de levenswyze en de herhaalde aderlatingen, die men in diergelyken geval om ze te voorkomen moet doen, en dezelve zwaar wordt, moet men de ſteeken van de Hegting zoo veel noodig is los maaken, om dezelve, als zy zal verdwenen zyn, weder vaſt te maaken.

De wond moet naar haare verſcheide toeſtand worden verbonden; en zoo men de lippen, geduurende het weêrgroejen van nieuw vleeſch, dus geſteund kan houden, zal men de natuur veel werk beſpaaren.

VAN DE PEES-HEGTING.

Na de beſchryving van de Gepende Hegting, ga ik over tot de Pees-hegting, om dat het een Gepende Hegting is, die de Schryvers voorſtellen tot de wedervereeniging van de afgeſnedene peezen. Doch ik herinner hier weder 't gene ik boven heb gezegd, dat is, dat men geene Hegting moet doen, zoo dikwils als de band en de plaatſing van het deel, de deelen die geſcheiden zyn tot malkander konnen brengen, en ze by malkander gebragt houden.

Volgens dit beginſel, zal men nimmer verpligt wezen eene Hegting te doen aan afgeſnedene peezen, om dat de plaatſing van het deel in allen voldoen zal, om derzelver einden by malkander te brengen. Wanneer by voorbeeld de uitſtrekkende peezen der vingeren afgeſneden zyn, is het genoeg de voorhand in een zeekere lade te plaatſen, zoo dat zy agterwaards gebogen, en de vingers uitgeſtrekt

zyn,

zyn, dan ziet men in de wonde de gescheide einden van de pees volkomen by malkander komen en zelf het een over het ander gaan, verondersteld zynde dat de uitstrekking tot een zeekere trap wordt gedaan. Men steunt vervolgens de hand en de vingers in dezelfde staat; de samenhegting geschiedt, en zy wordt in drie weeken of daaromtrent vast. Wat zoude de Hegting beters doen?

Indien 'er dan geen afgesneden pees is, welks beide einden door de plaatsing van het deel niet zouden konnen by elkander gebragt en gehouden worden, is derhalven de Hegting onnut. Zoo 'er eenig geval is waar in men die mogt voorstellen, het is wanneer een pees zeederd eenigen tyd was afgesneden geweest, en men verzuimd hadt het deel in een behoorlyke gestalte te brengen, en dat de samentrekking van het lighaam der spier de gescheide deelen te veel hadt te rug getrokken, om ze door de plaatsing van het deel te konnen by malkander brengen. Doch in dit geval zelf, zal de Hegting vrugteloos zyn, want het oogmerk van de Hegting is, niet om de gescheide deelen naar malkander toe te brengen, maar alleen om haar te houden, als ze by malkander gebragt zyn, en dat kan hier niet geschieden, dewyl de einden van de afgesnede pees met het byliggende vleesch vereenigd zyn. Derhalven merken wy de Pees-hegting aan, schoon ze door de Ouden en zelf door bekwaame Heelmeesters van onzen tyd voorgesteld en geoeffend is, als eene Operatie die geen plaats moet hebben, en wy zullen ze niet beschryven. De menigvuldige ondervindingen, die wy hebben van de wedervereeniging van gebroke of afgesnede peezen, zelf van de pees van Achilles, vereenigingen, welke door eene bekwaame gestalte van het deel bevorderd zyn, bewyzen ons volkomelyk de onnutheid van de Hegting der peezen.

VAN

VAN DE BUIK-WONDEN EN DE BUIKS-HEGTING (GASTRORAPHIE.)

DE wonden van den Onderbuik konnen gemaakt zyn, in de voorste, de agterste of de zydelyke, de bovenste, de middenste of de benedenste deelen; en die wonden zyn oppervlakkige of doorgaande tot in de holligheid. Ik ga met stilzwygen voorby, die heel oppervlakkig zyn, om dat zy niet meer byzonders hebben, dan de enkele wonden in andere deelen gemaakt. Plaats.

De wonden, die zigtbaarlyk in de holligheid doorgaan, zyn sommige enkel, en sommige samengesteld. Ik noem enkele, die zonder kwetsing van eenige der bevatte deelen in de holligheid, die zonder uitkoming van deelen, en zelf die welke met uitkoming van eenige deelen zyn, indien de wond groot genoeg is, om haar gemaklyk en zonder insnyding te doen, te konnen herstellen. Verscheidenheid.

Ik noem samengestelde, welke zyn met kwetsing van eenig ingewand, of wel met uitkoming van eenig gekwetst of niet gekwetst deel, als men de wonde om het weer binnen te brengen moet verwyden. Daar konnen behalven deze nog veele soorten van samengestedheden wezen. Samengestelde.

Daar zyn wonden, welke zigtbaarlyk doorgaan, gelyk by voorbeeld, die zyn met uitkoming van eenig deel, of die groot genoeg zyn om zonder moeite den vinger of ten minsten een stilet tot in den buik te konnen brengen. Daar zyn andere, die zoo klein zyn, dat onaangezien alle mogelyke oplettenheid, om den Lyder in dezelfde gestalte te brengen, waar in hy was op het oogenblik van de kwetsing, men het stilet daar niet kan inbrengen, 't gene doet twyffelen of de steek tot in de holligheid doorgaat. In dit geval, gaat de wond niet door, of wel zy gaat door zonder kwetsing van eenig deel, of eindelyk zy gaat door en is verzeld met kwetsing van eenig ingewand. Alle deze verscheidenheden verpligten den Heelmeester om de staat van de beledi- Doorgaande.

ging wel te kennen, om den beften weg ter behandeling in te flaan.

Indien de wond niet doorgaat in de holligheid, verfchilt zy niet van de oppervlakkige wonden van andere deelen. Het ftaat aan het oordeel van den Heelmeefter om de wyze van haar te behandelen te beflegten.

Als zy doorgaat, maar zonder kwetfing van eenig ingewand, moet zy behandeld worden gelyk een enkele wonde, zelf wanneer zy verzeld was met uitkoming van eenig deel, en zy vordert, na dat dit weder in gebragt is, eene vaardige vereeniging, welke men moet tragten te bevorderen, door alle bekwaame middelen, zelfs door de Hegting, die ik hier na zal befchryven, indien zy niet anders gefchieden kan.

De Heelmeefter moet ter zelver tyd zeer nauwkeurig agt geven op de levenswyze in 't algemeen, welke beftaat in een nette eetregel en in het doen van meer of min groote, of menigvuldige aderlatingen; want dewyl de fpieren van den onderbuik in eene geduurige beweging zyn uit oorzaak van de ademhaaling, dat is te zeggen, beurtswyze gefpannen en verflapt, is 'er een ontfteeking in het buikvlies, 't welk inwendig de ganfche holligheid bekleedt te vreezen.

Ik heb gezegd dat men zyn beft moet doen, om de wedervereeniging zoo fpoedig als mogelyk te bevorderen; doch daar is eene uitzondering. Als de wond een van de regte buikfpieren doorboort, en dezelve klein is, moet men van de regel die ik voorfchryf afwyken, en de opening van de huid, het vetvlies en peesagtig uitbreidfel, 't welk de regte fpier bedekt, door eene infnyding verwyden, om dat men dikmaals heeft gezien, dat de Darm in die wonde beklemd wierdt, en onder die fpier en in dat gedeelte van de peezige uitbreiding, 't welk onder dezelve gaat, een Breuk maakte, welke de uitwendige al te kleine wond niet toeliet te zien; een Breuk verzeld van toevallen, welke deeden twyffelen wat het was dat die konde veroorzaaken. In dit geval belet de infnyding, die ik voor-

voorftel, niet om zoo veel mogelyk is, de weder-vereeniging van de grond der wonde te bevorderen, en zy kan niet dan dezelve gemaklyker maaken, om dat zy een vryen uitgang verfchaft aan den etter, die in de dikte van de bekleedfelen gemaakt wordt.

De doorgaande en met kwetfing van eenig ingewand famengeftelde wonden, vorderen geene fpoedige wedervereeniging, maar dat men de uiterlyke wonde vergroote, en zy vereiffen verfcheide oplettendheden van den Heelmeefter, naar de natuur van het deel dat gekwetft is. Derhalven moet hy tragten om te weeten welk deel gekwetft is, en dat zal hy konnen weeten uit de tekenen, welke de reden opgeven, die afgenomen worden uit de plaats van de wonde, de natuur van de pyn, de beledigde werking, de uitwerpfels; dat is te zeggen, uit het gene door de wonde uitkomt, en uit de toevallen eigen aan de kwetfing van elk ingewand.

Men kan vermoeden dat de Maag gekwetft is, als de wond in den bovenbuik of de linker zydebovenbuik is, of zoo de wond op een andere plaats zynde, de fteek fchuin naar een van deze deelen gerigt is. De pyn zal hevig zyn, voornamelyk indien de wond digt by de bovenfte opening van de Maag is. Daar zullen menigvuldige en door kramp veroorzaakte brakingen konnen wezen. Eindelyk zal men van haare kwetfing verzekerd zyn, indien het eeten of ten minften de reuk van eenig vogt, dat de Lyder kort voor zyn kwetfuur heeft gedronken, uit de wonde komt. In de Maag.

Waarfchynlyk is de Lever gekwetft als de wond in de regter zyde-bovenbuik doorgaat, want men weet, dat zy die ganfche holligheid vervult; en dewyl haar middenfte kwab tot in den bovenbuik komt, kan zy gekwetft wezen, wanneer de wond in dit deel doorgaat. Dit ingewand is niet zeer gevoelig; derhalven kan het gekwetft wezen zonder dat eenige fcherpe pyn ons dat aankondigt: doch de pyn, hoe doof zy in den beginne is, kan door de ontfteeking van haar uitwendig vlies zeer hevig worden. Alhoewel 'er veel bloed in dit ingewand gaat, De Lever.

moet men niet verwagten te zien dat 'er veel van het zelve de wonde uitkomt, zelfs wanneer die diep mogt wezen, en dat ter oorzaake van het vaste weeffel van dit ingewand. Eindelyk zullen haare werkingen konnen in wanorder gebragt worden; dat is te zeggen, dat de affcheiding van de gal door de ontfteeking, zoo zy 'er bykomt, opgehouden of verward wordende, de chyl in den twaalfvingerigen Darm niet meer tot volkomenheid zal gebragt worden 't gene men kan kennen door de koleur van de uitwerpfels, die niet van de gal geverwd zullen worden.

De Galblaas. De Galblaas zoude konnen doorboord wezen; dan zullen de plaats en de rigting van de fteek dit doen vermoeden; maar zoo 'er Gal door de wonde uitkwam, dat zoude 'er een zeeker bewys van zyn.

De Milt. Ik mag vermoeden dat de Milt gekwetft is, wanneer 'er een wond in den linker zyde-bovenbuik, en 'er een bloedftorting by is. De bloedftorting is gemeenlyk zoo hevig, dat zy niet veel tyd gunt om daar eenig hulpmiddel tegen te gebruiken, ten minften als de wond niet oppervlakkig is.

Het Middelrif. Wanneer de fteek naar het Middelrif gerigt is, dat kan ons doen vermoeden, dat dit gekwetft is. De pyn zal meer of min hevig zyn, naar dat de fteek het zelve zal hebben doorboord in het vleefchig deel, of in zyn peesagtig middelpunt, alwaar zy veel gevoeliger zal wezen. De ademhaling, waarvan dit een voornaam werktuig is, zal moejelyk, afgebroken, ftuipagtig enz. wezen, en de Lyder zal een onwillige lach gemeenlyk Sardonifch lagchen geheten hebben. Deze lach is een bynaar onaffcheidelyke ftuiptrekking van de kwetfuur van het Middelrif.

Het Darmfcheil. Men kan de kwetfing van het Darmfcheil niet wel kennen, dan door de levendigheid van de pyn, wanneer het in zyn middelpunt gekwetft is, dat is te zeggen, omtrent zyn fmalfte deel waar mede het aan de wervelen van de lendenen vaft is, en daar de Darmfcheils-vlegt gelegen is. De ontfteeking van het deel zoude zig konnen uitbreiden tot in de Darmen, en gevolgelyk door dezer ontfteeking

ver-

veroorzaaken eene opſtopping van de uitwerpſtoffen met braakingen.

Alle Buikwonde, in welk gedeelte het zy, kan den een of anderen Darm treffen, naardien zy het grootſte gedeelte van de holligheid vervullen; en men zal dat niet konnen weeten, dan in geval 'er uitdygſels of bloed met uitwerpſtoffe uit de wonde komen. De ontſteeking van de Darmbuis en de daar uit volgende walgingen, zyn onafſcheidelyke toevallen daar van. Doch dewyl die kan gebeuren, zonder dat de Darmbuis gekwetſt is, is dit geen zeeker kenmerk van haar kwetſuur. De Darmen.

De plaats of ten minſten de rigting en de diepte van de wonde, konnen doen vermoeden dat de Nier gekwetſt is: doch de zitplaats van de pyn, en de bloedige pis zullen de bewyzen daar van zyn. De Nier.

De Waterblaas kan in haar bodem of omtrent haar hals gekwetſt worden. Men zal eenig kenteken uit de plaats en de rigting van de ſteek konnen ontleenen. Als de ſteek van boven naar beneden gaande, het tuſſchenſcheidſel, dat de Blaas in het bekken beſluit en haar aan den bodem bedekt, doorboort, zal de pis in den buik konnen uitgeſtort worden, en dan zoude die niet door den waterweg konnen uitkomen, terwyl de Lyder geen neiging tot piſſen voelt. Wanneer zy in haar hals geopend is, zal de pis door de wonde konnen uitvloejen; en zoo die door den waterweg daar uitkomt, zal zy bloedig konnen wezen, veronderſteld zynde dat de wond door een ſnydend werktuig gemaakt is. De Waterblaas.

Indien 'er eenig aanmerkelyk Vat in de buikholligheid geopend is, geeft de ſchielyke dood van den Lyder dat te kennen. Als het maar een klein Vat is, en het geduurig lekt, zal de Lyder in eene aanhoudende zwakheid of afneeming van kragten vallen. *Lees myne Aanmerkingen.* Van een Vat.

Ieder van deze gevallen eiſt eene byzondere oplettendheid, en in alle kan men niet te veel omzigtigheid gebruiken, om door de algemeene en door de dienſtige plaatſelyke middelen, de ontſteeking te voorkomen; want de ontſteeking is de oorſprong van duizend andere toevallen, en zoo het mogelyk Omzigtigheden.

was haar te voorkomen, zouden 'er zeer weinige wonden wezen, welke niet zouden genezen. In alle deze gevallen, ik herhaal het, moet men, verre van om eene vaardige wedervereeniging te denken, in tegendeel de opening van de huid en het vetvlies vergrooten, om een vryen doorgang te geven, zoo aan de etterstoffe, als aan 't welk 'er uit de beledigde deelen mogt buiten komen.

Doorgaande wonden met uitkoming van deelen.

Ik ga over tot de doorgaande en met het uitkomen van eenig deel samengestelde wonden.

Ik weet maar drie soorten van deelen, welke door eene wonde uit den buik zouden konnen komen. Die zyn de Maag, het Net, en de Darmen, 't zy een alleen of meer teffens. De deelen, door de wonde buiten den buik gekomen, zyn gezond en in een goede staat, of wel zy zyn gekwetst of ontaard. De wonde is in het eene en het andere geval groot, en men kan zonder moeite de deelen herstellen: of wel zy is klein, en de uitgekomene deelen worden gewurgd, zoo dat men dezelve niet kan herstellen. Alle die verscheidenheden vorderen van de zyde des Heelmeesters verscheide oplettendheden.

Als men veronderstelt dat de wond groot is, en de buitengekomene deelen gezond zyn, moeten zy terstond weêr binnen gebragt worden. Die deelen zyn doorgaans koud, en bezet met stof of bloed van de wonde; derhalven moeten zy, eer men ze binnen brengt, worden gewasschen met eenig warm vogt, al was het maar met pis, die men ten allen tyde gemaklyk kan krygen. Men moet zig in het gene de uitgekomene deelen betreft gedragen naar haaren toestand, gelyk wy dit zullen verklaaren.

Indien de wond klein is met uitkoming van eenige deelen, moet men verscheidelyk te werk gaan, naar den aart en de staat van de buitengekomene deelen.

Het Net.

Indien het Net alleen buitengekomen is en de wonde klein mogt zyn, zit het zelve gekneld, en de huid maakt een soort van een band daar om heen, welke sterker wordt naar mate de wond zig meer toesluit. Men zoude in dit geval, het zelve gelyk by

de huid konnen affnyden, zelf zonder het te binden. Maar het is beter dat niet te doen; want door het af te fnyden, zoude dat deel, 't welk de wonde fluit, in den buik konnen te rug getrokken worden; dan zoude de wond open blyven; en dewyl het buikvlies met zig zelve niet vafthegt, zoude de opening, welke dit onder de bekleedfels laat, in gevolge gelegenheid konnen geven tot eene Buiks-breuk. Men moet dan liever het niet affnyden, dan na dat het gedeelte, dat buiten hangt, zal beginnen flets te worden. Dat zal tyd geven aan het gedeelte, dat de wonde der bekleedfelen vult, om zig aan derzelver zyden vaft te hegten, 't welk in ftaat is om een Buiks-breuk te voorkomen.

Wanneer een Darm buiten de wonde komt, die kan zig in driederlei verfcheide toeftand bevinden; en om de zaak op te helderen, veronderftel ik, dat drie perzoonen, ieder een fteek met een degen doorgaande tot in den buik, hebben gekregen, dat de drie wonden zeer nauw zyn, en dat in alle drie de Darm en het Net ten deele buiten komen. In d'eene vindt men den Darm gekwetft, alhoewel hy buiten den buik hangt, (waarfchynlyk dat hy niet gekwetft is geworden dan na dat hy buiten gekomen is, want een gekwetfte Darm kan niet uitkomen, dan door eene wonde die ruim genoeg is.) In de tweede zyn de deelen insgelyks gewurgd, maar de Darm is verftikt en zwart door de klemming, die al te lang heeft geduurd. In de derde, is de Darm niet gekwetft, en de deelen worden bekneld, in diervoege dat de Darm bol opgezwollen is maakende een foort van een paddeftoel, welke belet om gemaklyk de opening, door welke de Darm uitgekomen is, te zien. In deze drie gevallen moet de Heelmeefter terftond de wonde van de bekleedfelen verwyden, om de wurging weg te neemen, welke de loop der vogten in de buitengekomene deelen geftremd hebbende, oorzaak is van de bolle opzwelling, ontfteeking en het heet-vuur. Hy moet derhalven van de algemeene regel afgaan, die wil dat voor het doen van eene Operatie, ge- De Darm.

reed gemaakt werde al het gene noodig is, niet alleen om ze te doen, maar ook tot het verband.

Om gemaklyk te werken, moet men den Lyder op de rug doen liggen; en op dat de huid en de andere bekleedſelen minder geſpannen mogen zyn, moet men zyn borſt en knien een weinig opligten.

Herſtelling van den Darm. In welk gedeelte van den buik de ſteek mag wezen, en welke rigting de wonde ook heeft, zoo is het bynaar altyd beſt, om de wonde in de benedenſte hoek te verwyden. Het oogmerk van die verwyding zynde om de deelen te herſtellen, moet zy groot genoeg wezen, en men moet ze ook niet te groot maaken. Het is ondertuſſen beter ze wat te groot dan te klein te maaken, om den Darm, met hem in den buik te brengen, niet te bezeeren.

Indien de wonde een van de regte ſpieren doorboort, maakt de huid de eerſte wurging, en het is niet onmogelyk, dat het peesagtig uitbreidſel van die ſpier 'er ook eene boven en onder maakt; doch zoo de wonde elders is, heeft men niet dan de huid die wurging maakt: want het buikvlies maakt 'er bynaar nooit een. In dit laatſte geval, moet men ten eerſten niet anders dan de huid doorſnyden, en in 't geheel niet aan het buikvlies raaken. Hierom is het dat ik de wyze, welke de Schryvers tot heden toe hebben voorgeſteld om de wonde te verwyden, verwerp.

Ik breng, op welke plaats van den buik ik eene verwyding zou willen maaken, de holle ſonde onder de huid, mydende zelfs om haar in den buik te ſteeken; vervolgens langs haare groef een regt ſnymesje voerende, klief ik de huid genoegzaam op, om 'er gemaklyk myn vinger te konnen inſteeken, 't welk een opening is wyd genoeg om de deelen te herſtellen.

Indien de wond niet is op de plaats van de regte ſpieren, voel ik met den vinger, dat het buikvlies geen tegenſtand doet, en dat het my toelaat om hem tot in den buik te ſteeken. Het zou derhalven onnut wezen om daar de punt van een ſnymesje in te brengen, welks ſneê den Darm zou konnen kwetſen.

Als

Als de wond ter plaatſe van de regte ſpier is, voel ik met den vinger, in de grond van de wonde gebragt, of het peesagtig uitbreidſel door het kwetſend werktuig genoeg gekliefd is, en of het zelve de gemaklyke inbrenging van de deelen zou konnen tegenſtaan. Indien het zelve zig daar tegenſtelt, dient myn vinger, die in de wonde is, voor een holle ſonde; als dan langs dezen vinger, de rug van een mesje, welks punt ſtomp is, inbrengende, tot dat zyn punt aan de plaats, die de tweede wurging maakt, gekomen is, is het my gemaklyk om die door te ſnyden, zonder verpligt te wezen om de punt tot in den buik te brengen. Wanneer de Darm gezond is, is hy ſomtyds zoo ſterk opgezwollen, door de winden die hem vervullen, dat hy de ganſche wonde verbergt: dan is het moejelyk om de wonde te zien, en egter moet men dezelve vergrooten. Indien ik de holle ſonde daar niet kan inbrengen, bedek ik met myn hand de bondel, die de Darm maakt, en de voorſte vinger van dezelfde hand daar onder latende glyden, breng ik de kant van de nagel regt op de wonde, om een ſoort van een beſchutſel te maaken, dat den Darm bedekt: vervolgens, onder begunſtiging van die nagel, een half rond gebogen mesje met een ſtompe punt inſteekende, verwyd ik de opening van de wonde genoegzaam, om daar gemaklyk de holle ſonde in te brengen. Ik vervolg daarna de verwyding, gelyk ik boven heb gezegd. Ik ſteek terſtond myn voorſten vinger daar in, om te voelen of het buikvlies genoeg open is, om het wederinbrengen der deelen toe te laaten; en zoo het dat niet is, verwyd ik de wonde, die in dit vlies is, met het eind van een ſtomp mesje, ingeſteken langs den voorſten vinger; by welks verzuim ik het buikvlies, met den Darm in te brengen, zou konnen afſcheuren. Op deeze wyze loopt men ganſch geen gevaar, om in het verwyden van de wonde, den Darm te kwetſen, gelyk men dat zou konnen doen, met de wyze, die in de Schryvers beſchreven is, te volgen.

De wurging is nu weggenomen: laaten wy nu bezien hoe men de deelen herſtellen moet. De Darm

Herſtelling der uitgeval.

lene deelen. Darm is het eerſte deel dat onze opmerking vordert. Zoo hy bol opgezwollen is, is hy zeekerlyk noch gekwetſt noch met heet-vuur aangedaan. Die bolle uitzetting komt ten deele van de verſtopping van alle de vaten, die in zyne zelfſtandigheid gaan, en ten deele van de winden, die hem vervullen.

Wat belangt de wind, die moet men eerſt té rug doen keeren in het gedeelte van den Darm dat in den buik is, door het uitgekomene gedeelte zagtelyk met de vingers te drukken. Deze voorzorg is zeer noodzakelyk, zonder welke men den Darm merkelyk zoude bezeeren, en hem, terwyl hy herſteld wierdt, konnen kneuzen. Ten opzigt van de zwelling uit ontſteeking, die zal niet dan ongevoelig verdwynen; derhalven moet de herſtelling vaardig worden gedaan: de natuurlyke warmte is een groot geneesmiddel, en zal meer doen dan alle de plaatſelyke middelen, die men daar zou konnen aanleggen. Om den Darm te herſtellen, breng ik hem met de twee voorſte vingers beurtswyze in den buik, doende dien vinger, welke laatſt uitgekomen is, eerſt weêr binnen gaan, en wel zorge draagende om hem niet te kneuzen. Als de Darm weêr in den buik gebragt is, moet ik hem met den vinger, die hem binnen geleid heeft, van de wonde afvoeren, en dat moet geſchieden zonder hem te beſchadigen.

Wonde in den Darm. Wanneer de Darm gekwetſt is, kan de kwetſing zonder of met verlies van zelfſtandigheid wezen. Indien het een enkele inſnyding is, moet men eer hy herſteld wordt, daar een Hegting met verſcheide handvatſels doen. De Darm is al te dun, dan dat de lippen van zyne ſcheiding zig tegen malkander zouden konnen wedervereenigen, gelyk de lippen van eene wonde in het vleeſch. Deze ſcheiding kan dan niet toeheelen, ten zy de Darm zig aan eenig bygelegen deel vaſthegte, of dat zyne inwendige zyden tegen malkander raakende, na dat de Hegting gedaan is, zig aan malkander vaſthegten, gelyk men de deelen aan malkander ziet vaſt worden door eene ligte ontſteeking, getuige

zy

zy de vasthegting, welke in sommige breuken de Darm met de ring maakt. Om nu te maaken dat zyne wanden aldus aan elkander vastgroejen, moet de Hegting, die men daar doet, haar niet toelaaten van een te wyken. Dit doet de Hegting met verscheide handvatsels, die ik beter agt dan de Pelters-hegting by de Schryvers voorgesteld.

Daar wordt gevraagd of een zeer kleine wond nodig heeft daar een Hegting aan te doen, en of de nette levenswyze, welke de Lyder houden moet, niet genoeg is om de wedervereeniging te bevorderen, te meer om dat 'er niet zoo veel chyl in de Darmen behoort te wezen, dat ze de wanden kan van een doen wyken. Het is zeeker dat de winden by mangel van chyl den Darm opspannen; by gevolg moet men liever daar eene Hegting doen, die misschien onnut is, dan nalaaten ze te doen daar het noodig is. Het is wel waar dat men sommige Lyders heeft zien genezen, welker Darmen door een steek van een degen gekwetst waren, en in welke men geene Hegting hadt gedaan, om dat zy niet buiten den buik waren gekomen: doch zy zyn niet alle genezen; en het is mogelyk dat dit gebeurd zy, by gebrek van ze te hebben konnen doen.

Om de Hegting met handvatsels (*a*) te doen, laat ik den Darm door een knegt aan het eene einde van de wonde houden, en ik zelf houd hem aan het andere einde. Ik heb zoo veel naalden als ik steeken moet doen, naalden die rond, regt en fyn zyn, ieder doorregen met een draad een voet lang en ongewast. Ik breng dwers door de beide lippen zoo veel draaden als noodig is, waarnemende dat zy elk drie lynen of daar omtrent van elkander zyn. Alle de draaden doorgebragt zynde, neem ik de naalden weg, ik knoop de draaden aan elke zyde te samen en daar na ze alle by een voegende, maak ik, door ze twee of driemaal om te drajen, slegts een soort van een koord. Door de draaden dus te drajen, doe ik het gescheide gedeelte van den Darm fronselen, en dan komen de steeken, die twee

Hegting met handvatsels.

(*a*) Suture en anse.

twee of drie lynen van elkander waren, nader by malkander. Het is deze fronſeling, die niet toelaatende dat de lippen van elkander wyken, de ſamenhegting van de eene aan de andere moet te wege brengen, zonder dat de Darm genoodzaakt wordt zig aan eenig ander deel vaſt te hegten.

Wanneer de Hegting gedaan is, doe ik de beide einden van de ſamengevoegde draaden door een helper vaſthouden, terwyl ik den Darm herſtel, gelyk ik boven heb gezegd.

Indien de Darm gekwetſt is met een klein verlies van zelfſtandigheid, doe ik daar dezelfde Hegting; doch zoo het verlies groot is, moet men daar twee of drie draaden op de wyze van een handvatſel doorbrengen, om den Darm geveſtigd te houden in het laagſte gedeelte van de wonde, op dat als 'er chyl of andere ſtof uitkomt, die zig niet in den buik zouden konnen uitſtorten.

Zoo de Darm zwart of verſturven was, zoude het gevaarlyk wezen om hem in dien ſtaat binnen te brengen; want de natuurlyke warmte is niet in ſtaat het koudvuur te genezen; zy kan niet dan het doode van het levendige ſcheiden, dat is te zeggen, de doode korſt doen afvallen, 't gene omtrent de zesde of agtſte dag geſchiedt, op welken tyd de Darm zig open vindende, zouden de chyl en de andere ſtoffe zig in de holligheid verliezen. Om in dit ongemak niet te vervallen, moet men het werk van de natuur voorkomen, dat is te zeggen, het gene verſturven is afſnyden; daar na de open Darm, met een of meer ſteeken van de Hegting met handvatſels, beveſtigen aan het benedenſte deel van de wonde, gelyk ik heb geraden te doen in het geval van zyne kwetſing met verlies van zelfſtandigheid.

Uitkoming van de Maag. Wanneer een gedeelte van de Maag buiten de wonde is gekomen, gelyk dat niet onmogelyk is, moet men zig gedragen, gelyk wy ten opzigte van den Darm hebben gezegd.

Uitkoming van het Net. Een gedeelte van het Net kan buiten den buik gevallen zyn, met het een of andere van zyne deelen. Indien het gezond is, en de wond is ruim,

moet

moet het terſtond in den buik worden gebragt, zelf wanneer het een weinig koud mogt wezen; de natuurlyke warmte zal van een groot behulp zyn, om het weer te verwarmen, en de geſtremde omloop zal zig daar in herſtellen. Doch zoo dat gedeelte van het Net verſturven was of geſchikt om te verſterven, 't gene men zal konnen weeten, om dat zyn natuurlyke koleur zal veranderd zyn, moet ik het afſnyden. Ik verlaat dan voor een ogenblik de wonde, welker lippen ik door een helper tot malkander laat brengen, om te beletten dat de Darm uitkomt. Indien het bederf het ganſche uitgekome gedeelte van het Net bezet heeft, doe ik 'er een weinig meer van buiten komen, om het gezonde deel te zien, daar na dwers door dat gezonde deel twee draaden van gewaſt garen brengende, doe ik met ieder derzelve een wel geſloten binding, en ik ſny het een vingerbreed aan deze zyde de binding af. Ik beveſtig dit gebonden deel aan de laagſte plaats van de wonde, niet in den buik, maar tusſen de bekleedſelen, in diervoege dat het dient, om zoo te ſpreeken, voor een prop op die plaats. Op die wyze zal het gebonde gedeelte door de verettering los gemaakt worden; het zal met de band uitkomen, en niet in den buik konnen vallen.

Wy hebben nu voldaan aan de eerſte aanwyzing ter genezing, welke beſtaat in de deelen te herſtellen; nu moet men voldoen aan de tweede beſtaande in de herſtelde deelen in haaren ſtand te houden. Dit zal geſchieden door eene Hegting, die men Buiks-hegting noemt, niet uit oorzaak van de wyze om die te doen, maar om dat zy aan den buik wordt gedaan. Door deze Hegting hegt en houdt men by elkander de lippen van de wonde der bekleedſelen, zoo dat zy niet konnen van een wyken, en de deelen welke herſteld zyn niet meer buiten komen. Deze Hegting is een Tuſſengeknoopte. In ſtandhouding.

Het is dienſtig aan te merken, dat men haar niet moet doen, dan wanneer men volſtrekt daar niet voorby kan, gemerkt de grootheid der wonde: want vermids die Hegting noodwendig eene heen en

en weêr trekking, in het buikvlies en in de huid moet veroorzaaken, eene heen en weêr trekking, die pynelyk en in ſtaat is om ontſteeking te verwekken, moet men, indien het mogelyk is door eenig ander middel het uitkomen der deelen uit den buik te beletten, dat de voorrang geven. Ik heb daarom, indien het mogelyk is te ontgaan deze Hegting te doen, aanbevolen in de wonde, met ze te verwyden, niet dan eene genoegzame opening tot de herſtelling van de uitgekomene deelen te maaken. Als een wond van een duim breed, ruim groot genoeg is geweeſt om de herſtelling te doen, zal de Buiks-hegting onnut wezen; en mids men zorge draagt om de deelen te houden, dat zy niet weêr buiten komen, zal de wonde genezen, zoo wel als of men de Hegting hadt gedaan. Als men veronderſtelt de noodzakelykheid van ze te doen, zal men meer of minder ſteeken, naar de grootheid van de wonde, moeten doen; en men zal die agt of negen lynen van elkander, en van de hoeken der wonde doen.

Het is met deze Hegting niet gelegen, als met de andere Hegtingen, waar in men, zoo 'er verſcheide ſteeken moeten worden gedaan, met de middenſte moet beginnen: hier moet men met de ſteek die het digſt aan de bovenſte hoek is beginnen, en vervolgens de andere doen.

Men moet tot het doen van elke ſteek twee half rond gebogene Naalden hebben, beide aan denzelfden band geſteeken, die beſtaan moet uit drie of vier draaden gewaſt garen, en dus ſamengevoegd, dat zy een ſoort van een platte koord maaken. Men verkieſt de Tuſſengeknoopte Hegting boven de andere, als zynde die, welke eene veel ſpoediger wedervereeniging te wege brengt.

Als men veronderſtelt dat ik de Hegting aan den Darm heb gedaan, en de binding aan het Net, plaats ik eerſt de draaden van die Hegtingen. Als ik een Vleeſchmaakende Hegting in den Darm heb gedaan, met oogmerk om de hereeniging van denzelven te bevorderen, draag ik zorg, om de draaden in den bovenſten hoek van de wonde te plaatſen, eer ik

de

de eerſte ſteek in de bekleedſelen doe; maar zoo ik daar ſlegts een Houdende Hegting heb gedaan, gelyk in geval van een verlies van zelfſtandigheid of van een heet-vuur, breng ik de draaden in de laagſte hoek. Ik plaats ook den band dien ik om het Net heb gedaan in den benedenſten hoek.

Terwyl een van de helpers de draaden, op die plaats daar ik ze gebragt heb, ſteunt, breng ik weder het eind van den voorſten vinger van de linker hand in den buik, dan neem ik, met den duim en den voorſten vinger van de regter hand, een van de naalden by het agterſte deel, en ik leg haar bogt op den vinger, welks eind in den buik is, op die wyze, dat de punt van de naald daar als ingedrukt is. Die vinger geleidt dan de punt van de naald ter plaatſe daar zy geſchikt is, zonder te vrezen, dat zy eenig deel raaken kan, en ſteekt haar vaſt binnen in den buik in de dikte der bekleedſelen, om die van binnen naar buiten te doorbooren. Terſtond houd ik het agtereind van de naald, 't welk in de palm van de linkerhand ligt, ſtevig vaſt met de vier andere vingeren, terwyl ik ondertuſſen met de regter hand de huid over de punt van de naald ſchuif, op dat zy te gemaklyker doorboore. Ik ſchuif ter zelver tyd de naald by haar agterſte eind met de palm van de linkerhand voort, en ik haal haar met de regter hand by de punt naar buiten. Zonder den voorſten vinger van de linkerhand uit den buik te haalen, wend ik hem naar de andere lip van de wonde; ik vat met de regterhand de naald, die aan dezelfde draad als de eerſte geregen is, ik veſtig ook haar punt op den vinger, gelyk ik voor de andere lip heb gedaan, en die vinger, op dezelfde wyze de naald in veiligheid geleidende, helpt haar de bekleedſelen binnen in den buik te doorbooren, terwyl de duim van de linkerhand de huid tegen de punt drukt, op dat zy die te beter doorboore. Ik volbreng het doorſteeken van de naald, daarna doe ik, zonder den voorſten vinger, die in de wonde is, uit te haalen, de tweede ſteek en insgelyks de derde, indien het noodig is.

Buiks-Hegting.

Wan-

Wanneer de draaden doorgebragt zyn, neem ik de naalden weg, om de knoopen te leggen. Ik laat terſtond de lippen van de wonde door een medehelper by malkander voeren, en ik maak de ſteeken van de Hegting de een na de ander vaſt, beginnende met de middenſte, indien ik 'er drie heb gedaan, en met de bovenſte, indien ik 'er twee heb gedaan. Ik leg eerſt een Heelmeeſters knoop, en daar op een enkele knoop met een ſtrik, om de Hegting te konnen losmaaken, indien zy door de ſpanning van den buik al te ſterk geſloten wordt. De knoopen moeten op de minſt hellende plaats gemaakt worden, op dat zy, zoo veel mogelyk is, beveiligd mogen wezen van de vogtigheid, die uit de wonde zou konnen vloejen. Ik beſtryk de knoopen met wat oly of pomade; ik leg een ſtrookje linnen voorzien met eenige kleefagtige balſem over de ſcheiding, en ik neem alle voorzorgen, waar van ik in het hoofddeel van de Hegtingen heb geſproken. Wanneer alles met genoegzaame drukdoeken bedekt is, beſcherm ik het met een vereenigende band, welke niet anders is, dan een ſervet op die wyze omgedaan, dat het een ſlag om het lighaam maakende, de twee einden by malkander komen aan de eene zyde van de wonde.

Ik verkies geene byzondere plaatſing voor den Lyder, wetende dat de allergemakkelykſte door den tyd ondragelyk wordt; derhalven moet ik hem meester laaten om nu deze en dan gene, uitgenomen die van op den buik te liggen, te verkiezen. Maar om dus ſomtyds van plaatſing te veranderen, is het noodwendig, dat hy zig zelf in geenen deele helpt, want de ſpieren op de minſte pooging zig ſamentrekkende, zouden zy de ſteeken van de Hegting ontſtellen, 't gene bekwaam zou wezen om de lippen van de wonde te ontſteeken. Men moet dan den Lyder door ſterke en handige perzoonen laten omkeeren.

Het ſtaat aan de natuur om ons te zeggen, wanneer de band en al de ſteeken van de Hegting moeten worden wegenomen. De band van het Net moet het kleine gedeelte van het Net met zig uittrekken, 't welk

zy

zy van het levendige heeft afgescheiden, en het kan niet geheel los worden dan door de verettering; derhalven moet men somtyds de natuur beproeven, door een weinig aan den draad te trekken, om te zien of hy lòs wordt. Het gebeurt somtyds zelfs, dat die band los wordt door het flets worden van dat deel van het Net, 't welk zy omvat, en dat zy afvalt eer de verettering dat gedeelte heeft los gemaakt.

Men moet ten opzigte van de steeken der Hegting, die in de wonde der bekleedselen gedaan zyn, dezelve niet wegnemen dan wanneer men de huid volkomen wedervereenigd ziet: dan zal men deze steeken wegneemen, gelyk ik dit in de algemeene verhandeling van de Hegtingen heb gezegd.

Wanneer de huid een goed lidteken heeft gemaakt, mag men zonder gevaar, de Hegting die aan den Darm gedaan is wegneemen. Om die gemaklyk zonder dit ingewand te beschadigen weg te neemen, moet men de draaden los drajen, daarna de draaden alleen aan de eene zyde gelyk met het lidteken affnyden, en elke draad d'een na de ander uithaalen. Op die wyze zullen zy zonder moeite en zonder hinder aan den Darm te doen, uitkomen.

Men kan verzeekerd wezen, dat alhoewel de steeken van de Hegting, welke ik aan de bekleedselen heb gedaan, het buikvlies hebben bevat en bevestigd, gelyk de spieren en de huid, in het zelve eene dusdanige wedervereeniging niet is geschied. Welke oplettendheid men ook gebruikt om de lippen van de scheiding van vliesagtige deelen tot malkander te brengen en te bevestigen, zy hegten nooit aan malkander vast; dus hegt het buikvlies in de buikwonden niet aan een en maakt geen lidteken dan met de vleeschige spieren van den onderbuik, aan welke het vastgemaakt wordt, door een celagtig weeffel, dat zeer teer is. 't Is om deze reden dat 'er somtyds in het gevolg op die plaats een breuk wordt gemaakt.

Ons rest nog de derde aanwyzing tot de genezing te vervullen. Deze is om de toevallen, welke de groote wonden verzellen te voorkomen en weg te neemen. — Genezing van de toevallen.

 Ik

Ik moet den Lyder in eene nette en ſtrenge levenswyze houden, vooral in het geval van de Hegting aan den Darm, hem geen voedſel gevende, dan het gene hy behoeft om de binnenſte wanden van de maag en de darmen te bevogtigen, een dun voedſel op dat het ſchielyk verteerd zy en in het bloed overgaa, voor dat het aan dat deel van den Darm komt, waar aan ik de Hegting heb gedaan.

De aderlatingen moeten meer of min groot en veelvuldig wezen, naar de ſterkte van den Lyder en de grootheid der toevallen. Men moet verzagtende kliſteeren, als het noodig is, inbrengen, uitgezonderd dan, wanneer het de Karteldarm mogt zyn geweeſt, die door de wonde uitkwam en waaraan de Hegting was gedaan.

Ten laatſten moet men de beſproejingen (*a*) en verzagtende ſtovingen op den buik niet nalaaten, alles om de ontſteeking, welke de oorſprong van zeer veele andere toevallen kan zyn, te voorkomen of te doen bedaaren.

VAN DE BREUKEN IN HET ALGEMEEN.

Omſchryving. EEn Breuk wordt genoemd, alle gezwel veroorzaakt door verplaatſing van eenig zagt deel, welk het ook zy, dat uit zyn natuurlyke plaats is geweken. Wy handelen voor het tegenwoordige niet dan van die aan den onderbuik komen.

Plaats. Daar konnen Breuken komen op verſcheide plaatſen van den buik, en zy neemen verſcheide naamen aan, naar de plaatſen daar zy gemaakt worden. Die in de lieſchen worden gemaakt, noemt men Lieſchbreuken; die in de plooi van de dye komen worden Dye-breuken geheten; die omtrent den navel of langs de witte linie, heeten Navel-breuken; die op eenige andere plaatſe van den buik ontſtaan, worden Buiks-breuken genoemd.

VAN

(*a*) Embrocations.

VAN DE LIESCH-BREUK.

De Liefch-breuk wordt dus genoemd, om dat zy zoo in de vrouw als in den man, zig in de liefch doet voelen.

In deze Breuk gaan de deelen, die verplaatft worden, uit den buik door de ring, dat is te zeggen, door de boogswyze opening, die het peesagtig deel van de uitwendige fchuine fpier in de liefch maakt, om de zaatvaten in den man, en de ronde band in de vrouw door te laaten. Bepaaling.

De deelen die met zig te verplaatfen de Breuk maaken, de plaats daar zy neerzakken, de wyze op welke de Breuk wordt gemaakt, en haare ouderdom, maaken groot onderfcheid in dat gebrek. Onderfcheid.

Drie foorten van deelen konnen een Breuk in de Liefch maaken, namelyk een Darm alleen of meer Darmen t' famen, het Net, en de Waterblaas. De Ouden hebben een Darmbreuk genoemd, de Breuk die door een of meer Darmen gemaakt is. De Darm die het allermeeft een Breuk maakt, is de omgewonde Darm, om dat dezelve in het heups-deel gelegen zynde, veel nader aan de Liefch is dan eenige andere. Men vindt niet tegenftaande de ligging der andere Darmen, die niet tot de Liefch fchynen te konnen komen, dikwils in de Breuk den nugteren Darm, veelmaalen een gedeelte van de bogt van den Karteldarm, en fomtyds de zak van den blinden Darm. Men zal miffchien vraagen hoe deeze deelen, die eenigerwyze door het dunne of dikke darmfcheil beveftigd zyn, zig in een Breuk in de Liefch konnen laaten vinden. Het antwoord is gemaklyk. Het dunne darmfcheil en het dikke darmfcheil zyn vliezige deelen, bekwaam om uitgerekt te worden; het is dan niet te verwonderen, dat die vliezen, door de zwaarte van de Darmen, allengskens verlengd worden, tot zoo ver, dat zy de Darmen niet meer behoorlyk fteunen. Men noemt Net-breuk, een Breuk door het Net gemaakt. Darm-Nets-breuk wordt geheten die van een Darm en van het Net te zamen gemaakt is. De Breuk van de Waterblaas zou- Deelen.

de men Blaas-breuk konnen heeten. Deze Breuk is heel zeldſaam, en men heeft zeer zelden de Blaas alleen in een Breuk gezien, maar zy verzelt doorgaans eenige van de andere deelen, welke ik heb genoemd.

Men heeft een onvolkome Breuk geheten, die, waar in de deelen, welke door den ring geſchoten zyn, niet lager gekomen zyn, dan de Lieſch. Een volkome Breuk wordt genoemd, die waar in de deelen in de mannen tot in het zakje, in de vrouwen tot in de lippen van de ſchede gezakt zyn.

De Schryvers die de Breuken hebben verhandeld zeggen, dat zy door verwyding of door verbreeking worden gemaakt. Wanneer zy zagen dat ſommige allengskens, zonder pyn en zonder toevallen wierden gemaakt, hebben ze die aangemerkt als veroorzaakt door verwyding, dat is te zeggen, door verſlapping der deelen.

Betreffende de Breuken, die ſchielyk en op een voorafgaande geweldige inſpanning van kragten gemaakt worden, die hebben ze gezegd dat door verbreeking gemaakt waren, gelovende dat 'er dan een ſcheuring zoo in de deelen die de Darmen ſteunen, als in het buikvlies, dat den ring ſluit, gemaakt wierdt. Een nauwkeurig onderzoek van deze gebreken leert ons, dat 'er geen ſcheuring wordt gemaakt, maar altoos een meer of min groote uitrekking, dat is te zeggen, dat de deelen niet doen dan zig uit te zetten en te rekken, namelyk het dunne darmſcheil, het dikke darmſcheil, het buikvlies en de peesagtige uitbreiding van de groote ſchuine ſpier, waar van de ring met geweld verwyd zynde, doorgang geeft aan de deelen, die gereed zyn uit te komen. Dit zal ik breeder verklaaren in het onderzoek van de verſcheide oorzaaken der Breuken. Wy zullen dan die benaming van *Verbreeking* niet meer gebruiken, als zynde een oneigen woord.

Eindelyk zyn de Breuken jong en andere zyn heel oud. Onder de oude, zyn de ſommige nimmer herſteld geweeſt, andere die ingebragt zyn geweeſt zyn een langer of korter tyd door een Breukband binnen gehouden, daar na zyn ze andermaal weêr uit-

uitgekomen. In andere wyders zyn de deelen dikwils in den Breuks-zak gevallen, en zy zyn telkens herſteld en voor eenigen tyd ingehouden. Wy zullen in gevolg zien, dat alle deze verſcheidenheden wezenlyk zyn, zoo ten opzigte van de toevallen, die elke Breuk verzellen, als ten aanzien van de behandeling van ieder van haar.

Een Breuk kan veroorzaakt worden door een uitwendige oorzaak, en ik heb ze meermalen zien ontſtaan uit een ſchop met den voet in de Lieſch. Die ſtoot had waarſchynelyk het peesagtig uitbreidſel, dat den ring maakt, zyn verkragt doen verliezen; en in gevolge daar van waren de deelen, 't zy door haare zwaarte, 't zy door eenige pooging van den Lyder, door den ring uit den buik gezakt. Doch de gemeenſte oorzaak der Breuken is eene inwendige. Wy zullen die vinden in de hoedanigheid van het voedend ſap, in de grootte of zwaarte der deelen, en in de werking van de ſpieren van den onderbuik, die eenſtemmig met het middelrif werken, om die holligheid kleiner te maaken, gelyk zulks geſchiedt in alle inſpanning van kragten, welke wy mogen doen. Oorzaaken.

De ondervinding leert, dat de hoedanigheid van de vogten de deelen in eene geſchiktheid kan ontſtellen, dat een Breuk kome: want men ziet, dat menſchen die veel boter of oly in haare ſpyzen gebruiken, bynaar alle aan dit gebrek onderhevig zyn, gelyk zyn het meeſtendeel van de Geeſtelyken. Waarſchynelyk dat het voedend ſap by deze te veel met olyagtige beginſels vervuld, geen genoegzaame veerkragt aan de deelen geeft; waar uit volgt, dat het buikvlies in deze perzoonen ſlapper geworden zynde, gemaklyk verlengd wordt. Dus rekken het dunne en dikke darmſcheil door het gewigt van de Darmen, en de bogt van den Karteldarm door de zwaarte van het Net. Dan wykt de ring, die weinig veerkragt heeft, ligtelyk op de aanſtuwing van deze deelen die van boven drukken. De heele vette menſchen zyn bynaar in het zelfde geval: de grootheid en de zwaarte van het Net, 't welk ſomtyds vier vingeren breed dik is, het zelve

op de ringen doende drukken, verwydt dat dezelve genoeg om zig een doorgang te baanen. De Oude luiden, die van eenige ziekte opkomen, zyn wyders door het ſlappe weeffel van haare deelen, zeer onderhevig aan Breuken. Ziet daar de ſoorten van Breuken, welke de Schyvers hebben gezegd door verwyding te worden gemaakt.

Het gebeurt ſomtyds dat een geweldige en haaſtige werking van het middelrif en der ſpieren van den onderbuik, zonder dat de deelen eenige geſchiktheid hadden om te verſlappen, oorzaak is, dat 'er een Breuk komt. Men weet dat als de ſpieren van den buik en het middelrif eenſtemmig werken, gelyk in eene inſpanning van kragten, zy de ruimte van de holligheid verkleinen, naar mate dat zy zig ſamentrekken, en dat derhalven de deelen die daar in bevat zyn geperſt worden: dan is het niet te verwonderen, dat die geweldig gedrongene deelen daar uit ſlippen, daar zy den minſten tegenſtand vinden: dit is dat ſlag van Breuk welke de Schryvers hebben gezegd door verbreeking te worden gemaakt, en in welke 'er egter geene geſchied is.

De geſchiktheid van het middelrif en van verſcheide rokken van den buik, is het gene te wege brengt, dat de Breuk meer in de eene dan in eene andere plaats wordt gemaakt; doch vermids wy tegenwoordig maar handelen van de Lieſch-breuk, zoo laaten we zien, waarom zy op die plaats wordt gemaakt.

In de Lieſch vinden de deelen geen tegenſtand dan eenige bladen van het Buikvlies, die een ſoort van een gordyn maaken voor den ring. Het Buikvlies dat vry zwak is, wykt op de aandrang en voor de zwaarte van de ingewanden waar van ik ſpreek, het rekt uit, en het wordt verlengd en gedreven tot in de ſchede-rok, alwaar het een ſoort van een zak maakt. Die vliezige zak is het gene de Breukszak wordt genoemd, welke zig meer of minder uitrekt naar de grootheid der deelen die hem vervullen, maakende een volkome of onvolkome Breuk.

De wyze op welke de Breuk gemaakt wordt, de omzigt die men omtrent dezelve gebruikt heeft, en haar ouderdom maaken eene groote verandering

in

in den ring, in den Breuks-zak, en zelfs in de deelen die de Breuk maaken, eene verandering zeer noodzakelyk om te weeten.

De ring en de mond van den Breuks-zak zyn in de Breuk, die allengskens gemaakt is, dat is te zeggen door verslapping, als zy oud is, en dat men geene zorge gedraagen heeft om haar ingebragt te houden, zeer verwyd; de Breuks-zak is heel dik geworden, zoo dat men 'er heeft gezien, die drie of vier lynen dik waren; en de deelen die met de Breuk gemeenschap hebben, zyn meer en meer verslapt. Dus zyn het dunne of het dikke Darmscheil verlengd geworden, en haare uitrekking is zoo hebbelyk geworden, dat zy niet ligtelyk weêr inkorten. Dikmaals is zelf de bogt van den Karteldarm van plaats veranderd, zynde naar om laag getrokken door de zwaarte van het Net. In dit geval zien wy veeltyds de deelen, die in den Breuks-zak zyn, nadeelige en zeer sterke aangroejingen maaken, 't zy onderling met elkander, 't zy met de inwendige zyden van den Breuks-zak.

Zoo men zorg heeft gedragen om de Breuk altyd hersteld te houden, zyn de opening van den Breuks-zak en de ring eeniger maate ingekrompen, en hebben van haare kragt wedergekregen: maar zy zyn altyd gereed om uit te rekken door de zwaarte van de deelen, die zig daar op de minste pooging zullen voordoen. In deze gevallen is de Breuks-zak weinig dik, en het dunne zoo wel als het dikke darmscheil zyn niet verlengd, gelyk in het voorgaande geval.

Indien eindelyk de Breuk dan eens door een band gehouden, en dan weder overgelaaten is geweest aan de zwaarte der deelen, zyn de ring en de Breuks-zak zeer verwyd; de Breuks-zak is heel dik en het dunne en dikke Darmscheil zyn zeer verlengd, zoo dat de Darmen en het Net altyd op den ring weegen en gereed zyn, op het minste geweld, uit te gaan, in weerwil van de band, en zelf zonder geweld zoo de band wat van plaats verschuift.

Het zelfde dat in de Breuk, die door verwyding veroorzaakt is, gebeurt, heeft ook plaats in de

Breuk die schielyk en door eene geweldige uitrekking veroorzaakt wordt, als zy niet is verzeld geweest met toevallen, 't gene zeer zeldzaam is, en als men na de herstelling geen zorge heeft gedraagen, om haar binnen te houden, want de ring verliest meer en meer zyn verkragt; hy wordt van tyd tot tyd gelyk de mond van de Breuks-zak wyder, deze zak wordt door den tyd dik, en alle de Darmen gelyk ook het Net konnen allengskens door de uitrekking van haare vastbindsels, in den Breukszak vallen. Doch zoo men in tegendeel haar altyd door een band heeft binnen gehouden, wordt de ring enger; de opening van den Breuks-zak krimpt in, zonder zig geheel toe te sluiten, en heeft zyn kragt ten deele weer gekregen. Deze zak is klein en weinig dik gebleven; en het Darmscheil als mede het dikke Darmscheil, die niet hadden gedaan, dan zig te voegen naar de uitrekking, terwyl de deelen in den zak waren, hebben haare veerkragt weergekregen, na dat zy hersteld is.

Indien eindelyk die Breuk nieuw is en verzeld met wurging, is de ring, die zyne veerkragt maar ten deele heeft verloren, nog genoeg gesloten; de mond van den Breuks-zak is slap, om dat deze zak heel dun is; en zoo de wurging eenige dagen heeft geduurd, hebben 'er in gevolge daarvan eene ontsteeking en schadelyke, doch ligte vastgroejingen konnen geboren worden, dat is te zeggen, dat de kronkels der Darmen zig vastgemaakt hebben d'een aan d'ander, aan het Net, of aan den Breuks-zak in den omtrek van den ring, en zelfs in den Buik rondom den ring. Het Net kan evengelyk de Darm zig vastmaaken aan de deelen, aan welke het raakt. Op de ontsteeking kan het heet-vuur volgen en meer of minder toegenomen wezen. Alle deze omstandigheden, zullen ons konnen verpligten tot verscheide oplettendheden, wanneer wy de wyze om de Breuken te behandelen zullen voorstellen.

Tekenen. Twee zaaken doen ons de Breuken kennen, en haar van de vogtgezwellen onderscheiden; die zyn het gevoel en de toevallen die haar verzellen.

De gezwellen waar in vogt is zyn volmaakt hard, wan-

wanneer daar geen verzwering in is; en als zy zweeren, voelt men daar eene papagtige zagtheid of eene duidelyke fchommeling. Zoo is het niet met de Breuken; die zyn nimmer volkomen hard, en de zagtheid, die men daar in voelt, welke niet overal eveneens is, gelykt niet naar die van de gezwellen, waar in een vogt uitgeftort is, want zoo 'er in fommige Breuken een vogt is, laat zig de fchommeling niet dan op eene enkele plaats voelen, en het overige van het gezwel is ongelyk: in plaats, dat de fchommeling van het vogt, dat een vogtgezwel vervult, zig in een groot gedeelte van zyne uitgeftrektheid, voor al in het middelpunt laat voelen. Wyders, een vogtgezwel wordt niet gelyk een Breuk op een oogenblik gemaakt.

Het is niet genoeg voor een Heelmeefter op het gevoel een Breuk van een vogtgezwel te onderkennen; hy moet tragten met de vingeren te ontdekken de verfcheide foorten van Breuken, dat is te zeggen, op het gevoel te kennen wat deel in de Breuk is.

Als het een Net-breuk is, voelt men niet dan een enkele zagte dikte, met een vafte zagtheid, die niet wykt noch meêgeeft op het gevoel. Zoo het een Darm-breuk is, is het gezwel verhevener, meer gefpannen en ongelyker; het wykt en geeft meê op het gevoel. Als het een Darm- en Netbreuk is, worden 'er gemengde kentekenen gevonden.

De toevallen die de Breuk verzellen doen ons nog beter kennen welke deelen haar maaken.

De Net-breuk, zoo zy allengskens door de verflapping der deelen is gemaakt, wordt niet verzeld noch van wurging, noch van eenig ander toeval.

Doch indien zy fchielyk gekomen is, en het Net niet weêr kan opklimmen, kan het gezwel pynelyk wezen; wyders zal 'er een ligte trillende beweging in de maag zyn, om dat het Net aan haar onderkant verknogt is; en gevolgelyk zullen 'er ligte neigingen tot braaken wezen. De uitwerpfels zullen vryelyk uitkomen niet tegenftaande de verknogtheid van het Net aan de bogt van den Karteldarm, om

dat die ten meeſten niet meer kan doen, dan den Darm een weinig naar het onderſte deel van den buik te trekken, en dat die trekking de natuurlyke wormswyze beweging in denzelven niet verhindert.

De Darm-breuk veroorzaakt door de verſlapping der deelen, is gelyk de Net-breuk bevryd van toevallen, om dat de loop van de natuur niet afgebroken wordt, gemerkt de verwyding van den ring der uitwendige ſchuine ſpier, die aan den Darm een genoegzaame ruimte laat, om hem zyn wormswyze beweging te laaten behouden. Het gebeurt evenwel ſomtyds, dat die Breuk ook onderhevig wordt dezelfde toevallen, gelyk die, welke in gevolge van een geweldige pooging veroorzaakt is. Twee zaaken konnen die verandering voortbrengen. De eerſte en gemeenſte, is de grootheid van eenige verharde uitwerpſtoffen, welke het gedeelte van den Darm, dat de Breuk maakt, vervullen. Zoo het de Karteldarm is, is het de vuiligheid, die door haar verblyf heel hard wordt. Indien het de omgewonde Darm is, zyn het de vloeibaarder ſtoffen om dat zy nog een gedeelte chyl bevatten; maar het vloeibaarſte den weg van de melkaderen neemende, blyft het gedeelte ter uitwerpinge geſchikt in het gedeelte van den Darm, dat in den zak is; dat wordt daar meer verdikt en maakt een ſoort van een prop, die de gemeenſchap, welke tuſſen het begin en het einde van de Darmbuis moet open blyven, afſnydt. De tweede oorzaak van de toevallen, die by deze Breuk komen, is zeldſamer. Die is een toevallige ontſteeking van den ring, dewelke zyn middellyn verkleinende, meer of min het gedeelte van den Darm, dat daar doorgaat, wurgt. In het eene en andere geval, is de voortgang der ſtoffen, die den weg van de buis moeten volgen geſtuit; en deze afbreeking in de order van de natuur, die gewild heeft, dat de weg van de opening des Slokdarms tot aan den Aars altyd vry zoude blyven, die afbreking, zeg ik, veroorzaakt toevallen, in 't eerſt vry ligt, maar die, zoo men 'er geen hulp-

mid-

middel tegen verschaft, allengskens toeneemen en eindelyk den Lyder doöden.

Deze toevallen verzellen, op gelyke wyze, de Darm-breuk die schielyk uit een voorafgaande haastige en geweldige inspanning van kragten veroorzaakt is: maar dan neemen zy veel sneller toe, en zy volgen zeer spoedig op malkander, om dat de ring een deel van zyn veerkragt heeft behouden. Die veerkragt maakt, dat de ring altyd tragt om zig te sluiten, terwyl de Darm zonder ophouden verwyd is door de uitwerpsels, die daar in gebroeid worden, en door die daar telkens inkomen.

De ontsteeking is het gewoone gevolg van de onderlinge schokking dezer deelen, en van de inpakking der vogten in de bloed-en wei-vaten, en zy komt 'er schielyk by, 't gene den Darm wurgt: de aandoening verspreidt zig wel haast langs de Darmbuis; zy doet de Maag aan, en daar uit ontstaan eerst meer of min menigvuldige neigingen tot braaken: wel haast verspreidt zig de pyn, die de Lyder in de liesch gevoelt, door den ganschen buik, en terstond volgt braaking. In het eerst is het niet dan galagtige stoffe, die gebraakt wordt; maar de ontsteeking bezet de gansche Darmbuis. Dan doet de natuur, die al het overgeblevene van de verteerde spyze, door de wormswyze beweging der Darmen, in de buis deedt voortgaan, willende zig ontlasten van dat vogt, 't gene zyn weg niet kan vervolgen, het zelve door een omgekeerde wormswyze beweging weêr tot in de Maag opklimmen en door de braaking uitkomen. (De kwaade reuk van die stoffe doet zeggen dat de Lyder drek braakt, het is ondertussen niet t'onpas aan te merken, dat dit geen braaking van de drekstoffe is, gelyk sommige Schryvers dat zeggen; want men moet die naam niet geven, dan aan het overblyfsel van de verteering, geheel beroofd van chyl, en afgelegd in den Karteldarm. Ik zeg nog meer, dat wanneer zelfs een gedeelte van den Karteldarm in de Breuk is, zoo konnen de drekstoffen, die in dezen Darm boven het gewurgde gedeelte zyn, niet weêr opklimmen in den omgewonden Darm, ter oorzaak van het klap-

vlies van den blinden Darm, 't welk den doorgang toesluit.'t Is daarom, dat ik, spreekende van de braaking veroorzaakt door wurging, niet heb gesproken van de drekstoffe, maar alleen van die, welke in de Darmbuis wordt gevonden.) Een ander toeval, dat straks daar op volgt, is de opstopping van den afgang. 't Is wel zoo, dat de stoffen, die den Karteldarm beneden de wurging vervullen, eene vrye uitgang hebben, maar zy konnen niet door den aars uitgaan, dan door hulp van eenige inspanning van kragten, en die laat de pyn hier niet toe. De pols wordt klein en ingetrokken, om dat het gansche zenuwgestel lydt: de ledematen zyn koud om dezelfde reden; de dorst is hevig, en de buik wordt meer en meer gespannen. Op deze toevallen, zoo daar niet in voorzien wordt, volgt ten laatsten het heet-vuur, die haar alle binnen korten tyd doet eindigen. Dan slinkt het gezwel, dat verheven, rood en pynelyk was, het krygt een lood-koleur, en wordt minder gevoelig. De slap geworden ring beklemt niet meer den Darm, gelyk te voren, en weêrstaat niet meer zyne binnenbrenging, 't welk maakt, dat hy somtyds van zelf ingaat. De pyn en de spanning van den buik verminderen, om dat de ontsteeking van de Darmbuis in heet-vuur overgegaan is. Eindelyk houdt de braaking op, maar daar op volgt een hik. Op dit laatste toeval wordt van de omstanders minder gelet, dan de ophouding van alle de andere; en ik heb in dusdanigen geval, hen, wier werk niet was zulke kwaalen te behandelen, overwinning hooren roepen; doch hunne vreugd was kort, en de Lyder ging wel haast over in den dood; om dat het heet-vuur den ganschen buik hadt bezet.

Voorzegging. Verscheide zaaken moeten onze voorzegging omtrent de Breuken bestuuren, namelyk de ouderdom van den Lyder, het deel dat de Breuk maakt, de toevallen die haar verzellen, en de tyd die zy geduurd heeft.

De ondervinding leert ons, dat de ouderdom geen onverschillig ding is in de behandeling van een Breuk, waar in geen wurging is. Wy konnen de genezing daar van beloven in de kindsheid en in de jeugd, mids

mids men zorge draagt, van de deelen een genoegzaam langen tyd door een band hersteld te houden, zonder ze immer weêr uit te laaten komen. In deze ouderdom trekt zig de verwyde ring, terwyl het kind groeit, in en hy krygt zyn kragt weêr. Doch wy durven ons niet vleyen met een gelyk goeden uitslag omtrent hen, die tot meerder jaaren zyn gekomen; de ring wordt niet op gelyke wyze gesloten; en de deelen na dat men ze hersteld heeft, zyn niet tegenstaande haare binnenhoudinge door een band, altyd gereed, om door haare zwaarte of door het minste geweld, weêr uit te komen.

In de Breuk, die samengesteld is met wurging, hoe de Lyder meer in zyn kragt is, hoe minder men hoopen kan, om de deelen door de Bewerking welke Breuks-herstelling (*Taxis*) genoemd wordt weer binnen te brengen, om dat de ring in die bejaardheid meer veerkragt heeft, de ontsteeking meer is te vreezen, en het moejelyk is die te doen bedaaren: dus men beter hoope kan hebben om by oude lieden daar in wel te slaagen dan by kinderen.

De Net-breuk zonder wurging, dat is te zeggen, die langzaam is gemaakt, en welke gemaklyk ingebragt wordt, is niet onderhevig aan eenig toeval: derhalven is deze geen gevaarlyke kwaal; doch zoo men verzuimd heeft, om het Net ingebragt te houden, is het bynaar zeeker, dat het zelve door den tyd in den Breuks-zak nadeelige aangroejingen zal bekomen. Haare tegenwoordigheid den ring en de opening van den Breuks-zak altyd verwyd houdende, zal de Breuk op het minste geweld een Darm- en Net-breuk konnen worden.

De Net-breuk, die schielyk uit oorzaak van een inspanning van kragten is gemaakt, wordt niet altyd gemaklyk hersteld, als men nagelaten heeft om de herstelling ten eersten te doen; want dewyl het Net een weefsel is van vliesagtige celletjes, die meer of minder vol zyn, zoo wykt het vet, dat die celletjes vervult, welke door den ring gewurgd worden, boven en onder in de naaste blaasjes, en naardien het deel, dat in den Breuks-zak is, zig daar door grooter bevindt dan dat, 't welk in den ring

ring zelf is, kan zy daar door niet te rug gaan. Als men veronderſtelt de onmogelykheid om de herſtelling te doen uit oorzaak van de toeſluiting van den ring, kan het gebeuren, dat het deel, 't welk in den Breuks-zak is, ontſteeken wordt, bederft en tot etter overgaat, gelyk ik dat daar op heb zien volgen.

Als men de natuur van de Darmbuis en haar gebruik kent, is het gemaklyk daar uit te beſluiten, dat de Darm-breuk aan toevallen kan onderhevig zyn waar aan de Net-breuk, hoedanig ze ook zy, niet kan onderworpen wezen: en by gevolge kan men verzeekeren, dat zodanig een perzoon, die een Darm-breuk heeft gehad, altyd in gevaar is, zoo hy geen zorge draagt, om het uitvallen der deelen door een welgemaakten band te voorkomen. Daar zyn Darm-breuken verzeld met toevallen, waar van men met de behoorlyke middelen aan te wenden, nogtans de inbrenging door de *Breuks-herſtelling* hoopen kan, en andere, waar van dit niet kan gehoopt worden.

Die welke men hoopen kan te herſtellen, zyn die groote volkomene Breuken, in welke, gemerkt de groote verwyding van den ring, een groot deel van den Darm is uitgekomen, en die niet verzeld zyn van toevallen, dan ter oorzaake van de menigte van drekſtoffen, welke dat gedeelte van den Darm vervullen en verſtoppen, 't welk de Breuk maakt. De Breuken, waar van men zig niet vleijen kan de herſtelling te doen, zyn die kleine en onvolkomene, in welke niet is, dan een heel klein gedeelte van den Darm alleen. Twee zaaken beneemen ons alle hoope om daar in wel te gelukken. De eerſte is, dat de ring al zyn veerkragt behouden heeft. De tweede is de onmogelykheid die 'er is om de deelen te handelen, om haar te herſtellen. Derhalven zal de Lyder, naar alle waarſchynelykheid, ſterven, indien men niet vaardig het groote Handwerk doet.

De groote toevallen, waar van wy hebben geſproken, zullen niet zoo ſchielyk gebeuren in de Darm- en Net-breuk, als in de Darm-breuk, om dat

dat het Net een foort van een kuffen maakt, 't welk den Darm befchermt tegen de vafte toefluiting van den ring, en hem bevrydt voor de geweldige aanvallen, welke hy kan lyden in de verfcheide pogingen, die fomtyds heel kwalyk worden gedaan om de herftelling te doen.

Men mag zig om die reden minder verhaaften, om het groote Handwerk te doen. Ik heb die gedaan na verloop van zeven of agt dagen; ik vondt den Darm gezond, en het Net met heet-vuur bezet. *Leeft myne Aanmerk.* 2. *deel* 37. *bladz.* Maar ik heb ze gedaan in Darm-breuken na verloop van zesendertig uuren, en ik heb den Darm verftikt gevonden, om dat hy alleen al de fchokking van den ring en van de pogingen, welke gedaan waaren om hem in te brengen, hadt geleden.

Ten laatften kan de Heelmeefter, door het eigenaartig kenmerk en de trap van de toevallen, gemaklyk zyn voorzegging rigten, 't zy hoe zig in de behandeling van de kwale te gedraagen, 't zy om de eer van de Heelkonft veilig te ftellen voor verwyting zoo het Handwerk niet gevolgd wordt van een gelukkige uitflag. Als de toevallen dan zeer zwaar zyn, is het zeer te vreezen, dat men het Handwerk doende, den Darm met heet-vuur bezet vindt, en mifchien zelfs open in den Breuks-zak. De dood zelfs van den Lyder is, in weerwil van het Handwerk, te vrezen, niet alleen ter oorzaake van het heet-vuur 't gene in het gewurgde gedeelte van den Darm veroorzaakt is, maar ook uit oorzake van de ontfteeking die waarfchynelyk de geheele Darmbuis reeds heeft aangedaan, en dat het moeijelyk is die te ftillen. Ik heb verfcheide maalen de ganfche Darmbuis niet alleen ontfteeken gezien, maar zelfs op verfcheide plaatfen met plekken van heet-vuur, hier en daar verfpreid, bezet. *Ziet myne Aanmerk.* 2 *deel. bladz.* 1. Ik heb andere Breuken gezien, waar in een gedeelte van het Darmfcheil, door zyne ontfteeking, twee maal zoo dik als in zyn natuurlyke ftaat was geworden. *Zie Heelk. Aanmerk.* 2 *deel.* 11 *bladz.* Eindelyk indien de kwaal zoo hoog is gekomen, dat men ziet de toevallen

wy-

wyken, het gezwel door een begin van versterving flets worden, en de Darm van zelf ingaan, is de dood van den Lyder zeeker.

De ouderdom van een Breuk, dat is te zeggen, de tyd van dat zy begonnen is, moet verder onze voorzegging bestuuren. Men kan verzeekeren dat een verouderde Breuk, voor welke men geen zorge heeft gedragen om ze volkomen herfteld te houden, en waar van de deelen eene hebbelykheid hebben gekregen om gemakkelyk uit te komen en in te gaan, nimmer zal genezen; doch in wedervergelding daar van, de ruimte van den ring en die van de opening van den Breuks-zak bevryden den Lyder van de vrees, dat daar een wurging zal gebeuren ten minften als de drekftoffen zig daar niet vastzetten.

Ten opzigte van die Breuk, welke zederd langen tyd begonnen is, en waar van men zorge heeft gedragen, om de deelen door een band volkomen herfteld te houden, zonder ze immer te laaten uitkomen, zoo het gebeurt, dat zy door eenig geweld weêr uitkomt, die Breuk wordt gemeenlyk van wurging gevolgd, en de deelen hebben veel moeite om herfteld te worden, om dat de veerkragt van den ring te hulp gekomen wordt, door die van de opening van den Breuks-zak, die, gelyk we gezegd hebben, zeer eng is geworden door de gewoonte, welke zy heeft gekregen om gesloten te wezen. *Leest myne Aanmerk.* 2 *Deel*, 11 *bladz.*

Genezing. De Genezing van de Breuken bestaat in twee zaaken. De eerste is het herftellen der deelen in den buik, om dat het haar natuurlyke plaats is. De tweede is te beletten, dat zy daar op nieuws niet weêr uitkomen. Daar toe werken dikwils te zamen de levenswyze, de Heelkonst, en de Artzenybereïding.

Wy hebben de Breuken aangemerkt, of als zulke, die gemaklyk herfteld worden, wegens de ruimte van den ring, of als zulke, die niet gemaklyk konnen worden herfteld, 't gene de oorsprong is van veele toevallen: Men moet zig dezelve wederom zoo voorftellen, om te oordeelen van 't gene aan ieder derzelve moet worden gedaan.

Al de hulp van de levenswyze en van de Artzenybereiding is onnut ten aanzien van die Breuken, welke gemaklyk herſteld worden, dewyl zy meestendeel afhangen van de geſteldheid der vogten, die al te veel voorzien zyn van vette deelen; en ontbloot van genoegzame geeſten om aan de deelen de veerkragt te geven, die zy noodig hebben: de Konſt heeft geene middelen vermogend om de gematigdheden te veranderen: daar is niets 't gene een ring, welks al te ſlappe weefſel ruimte heeft gemaakt voor de grootheid der deelen, die daar meer dan eens zyn doorgegaan, kan ſluiten. Het is waar, dat men eenige perzoonen heeft zien de genezing der Breuken onderneemen door het gebruiken van ſamentrekkende of bloedſtempende middelen, inwendig ingenomen: men heeft andere zien op den ring ſamentrekkende pappen of pleiſters leggen met oogmerk om den al te veel verwyden ring te vernauwen, en hem zyn veerkragt weêr te geven. Doch het mangel van den goeden uitſlag dezer middelen, die, zoo zy onfeilbaar waren, tegenwoordig in agting en by de ganſche weereld bekend zouden wezen, bewyſt haare onnutheid. Andere hebben voorgeſteld, om op de opening van den Breuks-zak door het gebrek aan den ring, met een bytmiddel een korſt te maaken, op dat het lidteken de opening van den zak zou ſluiten: doch indien het bytmiddel niet verder doordringt dan tot aan den zak, dien uitgeſloten, zonder dat daar in een korſt werde gemaakt, is de hardheid van dat lidteken een zwak hulpmiddel, om de opening van den Breuks-zak toe te drukken en de plaats van de pop van een Breukband te vervullen, te meer, om dat dit lidteken door den tyd zagt wordt: en zoo het bytmiddel doorwerkt tot de opening van den zak en die verteert, worden de zaadvaten geheel vernield, om dat zy tegen den Breuks-zak gedrukt liggen: en de Lyder wordt beroofd van het gebruik van den eenen bal.

Het eenige hulpmiddel dat ons overblyft, is 't welk de Heelkonſt ons aanbiedt. Dat beſtaat in twee zaaken. De eerſte is de deelen, die uit den

buik zyn gekomen, te herſtellen. De tweede is het aandoen van een welgemaakte Breukband, welks pop altyd op den ring ſteunende, den doorgang ſluit, en de bondel van Darmen of van het Net, die altyd gereed zyn om weêr in den Breuks-zak te vallen, ſteunt.

Somtyds is de herſtelling gemaklyk te doen en ſomtyds niet. Het gene dit onderſcheid maakt, is het onderſcheid, 't welk in de verſcheide ſoorten van Breuken gevonden wordt.

Wy hebben 'er gezien, waar in de ring en de opening van den Breuks-zak zodanig verwyd waren, dat de Breuken naar haar genoegen ingingen of uitkwamen, naar de geſtalte die de Lyder hieldt. Het is dan niet moejelyk om deze Breuken in te brengen, maar men heeft veel moeite om ze ingebragt te houden, zonder den Lyder veel te ververmoejen door het gebruiken van een Breukband, die ſchoon wel gemaakt, bynaar ondragelyk is, om dat hy heel vaſt en wel geſloten moet zyn. Ik heb zulke Lyders gezien, welke een zinking op de borſt of zelf een geſtadige hoeſt kregen, in welke men het gebruik van den Breukband heeft moeten agterlaaten, om zig te vergenoegen met een ſchortband.

Daar zyn weêr andere, waar in de ring en de opening van den Breuks-zak ook zeer verwyd zyn, doch waar van de deelen niet konnen herſteld worden, het zy om dat ze aangroejingen in den Breuks-zak hebben gemaakt, het zy uit oorzaake, dat bynaar de ganſche Darmbuis en het Net in den Breuks-zak plaats hebben genomen, die haar in plaats van den buik ſtrekt, invoege dat de natuur op dezelfde wyze haare werkingen verrigt.

In het eerſte geval, 't welk is dat van eene aangroejing der deelen aan den zak, daar in is geene herſtelling te doen; het is noodzakelyk dat zy daar blyven. In het tweede geval, vraagt men, of het mogelyk is de herſtelling te doen van bynaar de ganſche Darmbuis, die zederd langen tyd in den zak is geweeſt; en veronderſtellende dat zy mogeyk is, of de redelyke Heelkonſt-oeffening het toelaat.

Wat

Wat aangaat de mogelykheid, alle ſtemmen daar in niet toe, ter oorzaake van de ongelyke evenredigheid, die 'er is tuſſen de middellyn van den ring, hoe ruim hy ook zy, en het groote lighaam der deelen, die een ſoort van een klomp maaken in den Breuks-zak.

Men voegt 'er by, dat wanneer men eene gemaklyke herſtelling onderſtelt, is het onmogelyk de deelen te beletten na haare herſtelling weder in den Breuks-zak te vallen, om dat het dunne en dikke darmſcheil, zederd zoo langen tyd verlengd zynde, niet meer in ſtaat zyn de bondel Darmen en het Net te ſteunen, die ten aanzien van haare zwaarte niet konnen gehouden worden door de pop van den Breukband. Men komt niet meer daar in overeen, dat het met de redelyke oeffening zoude beſtaan de deelen te herſtellen, en die herſteld te behouden, om dat zegt men, de deelen herſteld zynde, zouden zy al te veel gedrukt worden in den buik door de huid, de ſpieren en het buikvlies, die zig ingetrokken hebben, naar maate van het kleine lighaam der deelen, die zy te bevatten hadden: en men gelooft dat die drukking, gevoegd by de verandering van de geſtalte der deelen, in ſtaat is om daar eene verſtopping van alle haare vaten, en in gevolge daar van eene ontſteeking te veroorzaaken.

In dit geval moet de ondervinding beſlegten en boven de waarſchynelykſte redekavelingen gelden. Ik heb wylen den Heer *Arnaud* verſcheide Breuken van dat ſlag en zeer verouderde zien herſtellen en binnen houden; ik heb de Lyders vry gezien van de toevallen, die men zoude mogen vreezen, en verſcheide jaaren lang in gezondheid leeven. Het waren de voorzorgen, welke hy genomen hadt om de herſtelling der deelen gemaklyk te maaken, die gediend hadden om de toevallen te verhoeden, waar van die herſtelling zoude hebben konnen gevolgd wezen. Die voorzorgen beſtaan in den Lyder veertien dagen of drie weeken het bed te doen houden. Geduurende dien tyd moet hy een nette en ſtrenge levenswyze houden, dat is te zeggen, leven van ſop

of vleefchnat, genoeg om de uitputting van vogten te voorkomen. Men moet geduurende dien tyd den Lyder drie of viermaalen aderlaaten, meer of minder naar zyne kragten, en hem eenige reizen zagtelyk buikzuiveren. Daar door vermindert men zyne kragten, men maakt de deelen zagt, en met het geheele lighaam te doen vermageren, doet men het Darmfcheil en het Net mager worden, welker uitgebreid lighaam het voornaamfte beletfel voor de herftelling maakt. Dan is het veel gemaklyker de deelen te doen binnen gaan, en na dat zy herfteld zyn, is het niet moejelyk om ze in te houden. Daar toe moet men den Lyder een welgemaakten Breukband aandoen en hem nog veertien dagen te bedde houden, op dat het dunne en dikke Darmfcheil, welke de ongeregelde trekking verlengd had, zig zoo veel mogelyk is zouden konnen inkorten, en haare eerfte kragten weêr krygen, 't welk niet nalaaten zal te gebeuren.

Daar zyn ook Breuken, waar van de herftelling zeer moejelyk is, alhoewel de ring en de opening van den Breuks-zak niet heel fterk gefloten zyn. Zodanige zyn waarin, gelyk wy hebben gezegd, de verharde drekftoffen in het gedeelte van den Darm, dat in den zak is, den weg toefluiten voor de andere ftoffen, die den weg van de buis moeten volgen. Dit gebeurt ook fomtyds in die Breuken, welke men zorg heeft gedragen meeftentyds ingebragt te houden, doch die fomtyds uitgekomen zyn, en in welke, om deze reden, de ring en de opening van den Breuks-zak niet dan ten deele gefloten zyn.

In andere eindelyk, is de herftelling nog moejelyker: Deze zyn die, waar van de ring en opening van den Breuks-zak zeer gefloten en zelfs ontfteeken zynde, de deelen zoo fterk wurgen, dat zy zoo men ze niet herftelt, heet-vuur krygen.

Naar dat nu die herftelling meer of minder moejelyk is, kan men haar door twee Heelkonftige Bewerkingen doen. De eerfte is die men Breuksherftelling (*Taxis*) noemt, de tweede is die Liefch-Breuks-fnyding (*Bubonocele*) geheten wordt, 't gene de

de naam zelf is van de kwaal voor welke zy gedaan wordt.

VAN DE BEWERKING BREUKS-HERSTELLING (TAXIS) GENOEMD.

De Breuks-herftelling wordt bepaald te zyn, eene Heelkonftige Bewerking, door welke men, met de hand alleen, dat is, zonder behulp van eenig werktuig, in haare plaats wederbrengt de zagte deelen, die daar uitgeweken waren. Breuks-herftelling.

Ik doe, om de Bewerking van Herftelling, in het geval van een Breuk, wel te verrigten, den Lyder op den rug liggen, met de billen en beenen zoo hoog verheven als mogelyk is, en de borft een weinig opgebeurd, alles op dat de fpieren niet gefpannen zouden wezen, en dat de ring naar de holligheid van den buik overhelle.

De Lyder dus geplaatft zynde, beveel ik hem geene pooging te doen, bekwaam om de Darmen naar de kant van de Breuk te dryven, en ik laat het zakje door een helper onderfteunen. Zoo het een Darm-breuk is, zet ik myne twee of drie vingers onmiddelyk onder den ring, en ik omvat het gezwel aan zyn grond; vervolgens het ganfche gezwel met de andere hand zagtelyk en allengskens drukkende, tragt ik de ftoffen, die in den Darm verhard zyn, zagt en week te maaken en te verdeelen; want haare grootheid en hardheid is, gelyk ik boven heb gezegd, dikwils 't gene de grootfte tegenftand voor de Herftelling maakt. De Schryvers ftellen voor, om, zoo het doenlyk is, een grooter deel van den Darm uit den buik in de Breukszak te doen komen, op dat de ftoffen in een grooter ruimte uitgebreid, minder lighaam, opzigtelyk op het gedeelte van den Darm, die haar bevat, mogen maaken: doch ik weet by ondervinding dat dit een onmogelyke zaak is.

Indien ik gelukkig genoeg ben om een gedeelte der ftoffen, die ik week gekneed heb, binnen te doen gaan, zal de Darm niet lang vertoeven om binnen te keeren. Het is my dikmaalen gebeurd,

dat ik een gedeelte van den Darm herſteld hebbende, ik niet heb konnen ſlaagen om het overige te herſtellen, dan na den Lyder op de overſtaande zyde van de Breuk te hebben doen liggen; en ik heb als dan opgemerkt, dat de zwaarte van de bondel Darmen dikwils noodzakelyk is, om het gene nog buiten mogt zyn, in den buik te rug te haalen.

Wanneer de Darm binnen gekeerd is, tragt ik de Herſtelling van het Darmnet te doen, 't welk gemaklyk genoeg ingaat; mids dat het niet van een al te groote uitgebreidheid zy, of dat het geene oude en nieuwe aangroejingen in den Breuks-zak heeft bekomen.

De Herſtelling gedaan zynde, komt het 'er op aan, om de deelen herſteld te houden: en het zeekerſte middel is het aandoen van een Breukband. De Breukband moet op den ring ſteunen, om de doorgang te ſluiten; en het verſtand des Heelmeeſters moet daar op toeleggen, dat de band wel gemaakt zy, en den Lyder niet te veel hindere. Ik merk dit aandoen niet anders aan, dan eene enkel onderhoudende genezing in menſchen van eene zekere ouderdom; want men heeft dikwils in kinderen en jonge perzoonen met een Breuk behebt gezien, dat het aanhoudend draagen van een welgemaakte Breukband, aan den ring tyd geeft van zig genoeg te ſluiten, om haar volkomen te genezen. Ik zeg dat het draagen van den Breukband aanhoudend moet wezen; om dat als men de deelen weêr in den Breuks-zak laat zakken, al was het ſlegts eene reis, dit genoeg is om de genezing veel te vertraagen.

Men zoude uit het gene wy gezegd hebben mogen beſluiten, dat het aandoen van een Breukband niet kan te pas komen, dan na dat de Breuk herſteld is geworden, maar daar is geen algemeene regel zonder uitzondering, en de Net-breuken geven daar van bewys. Men heeft dikwils met goeden uitſlag den Breukband gebruikt in ſommige onvolkomene Net-breuken, waar van de Herſtelling niet konde worden gedaan. Een welgemaakte Breukband,

band, welks pop hol, lepelswyze gemaakt, en naar de gedaante van de Breuk gevormd is, drukt in dit geval zagtelyk het Net, en belet niet alleen dat het niet meer uitgaat, maar veroorzaakt wyders, dat het allengskens verflenst, door de vetblaasjes te noodzaaken plat tegen malkander te gaan liggen, invoege dat het olyagtig vogt, 't welk zig daar plagt neer te zetten, niet meer daar in komt. Deze wyze kan geen plaats hebben in een Breuk, waar in het Net tot in het zakje neêrgeschoten mogt zyn.

Ik ga over tot de Breuken, die verzeld zyn van de toevallen, waar van wy hier boven hebben gesproken. In deze Breuk, moeten de levenswyze en het gebruik van inwendige middelen te zamen werken, tot vermindering van de ontsteeking en om den ring, om dus te spreeken, die veerkragt te doen verliezen, welke zig tegen de Herstelling aankant.

De levenswyze bestaat in twee wezenlyke zaaken, die zyn een gepast bestier en de noodige ontlastingen. Ten aanzien van het bestier, de gemeenschap van den slokdarm tot aan den aars is niet vry; daar kan niets doorgaan; en wel verre van dat 't gene in de maag is den weg van de Darmen zoude konnen inslaan, keert al het gene in de Darmbuis is naar boven en komt door de braaking uit. Men moet, zoo dra men niet denken kan, dat de voedsels in het bloed gaan, den Lyder niet geven dan heel weinig vogt, alleen om de binnenste wanden van den slokdarm en de maag te bevogtigen; 't gene men meer mogt geven, zoude niet doen, dan braaking te verwekken, of die te vermeerderen; en alle geweld kan niet dan de kwaal verergeren.

Alhoewel men den Lyder niet kan voeden, zyn niet te min de aderlatingen, meer of min overvloedig en vaardig herhaald, noodzakelyk. Door de vaten van het geheele lighaam te ontledigen, maakt men ook die, welke met het lydende deel gemeenschap hebben, ledig; en daar door kan men niet alleen de voortgang van de ontsteeking stuiten, maar zelfs haar stillen. Men kan daar door

met het geheele lighaam te verzwakken, de veerkragt van de peesagtige uitbreiding, die den ring maakt, zwak maaken. Hoe menigmaalen heeft men niet gelukt in de deelen te herſtellen door de Bewerking, welke Breuks-herſtelling geheten wordt, in den tyd van eene verzwakking, welke eene bloeding hadt veroorzaakt?

Wy moeten ter zelver tyd, als wy de aderlatingen in 't werk ſtellen, op het gezwel, en voornamelyk op den ring, de dienſtige plaatſelyke middelen leggen, gelyk zyn weekmaakende pappen, die men dikwils moet vernieuwen. Zy maaken door haare vette deelen het weefſel van de deelen gedwee; en door haare warmte wekken zy de beweging der vogten, die daar opgehouden worden, op, want de warmte maakt haar vloeibaarder. Onder alle, die men aanpryſt, is die, waar van ik den beſten uitſlag heb gezien, welke gemaakt wordt uit het papagtige van verzagtende kruiden, en waar in men een goed deel zalf van *Althea* doet ſmelten. Men moet zorge dragen, om deze pappen te vernieuwen, op dat zy niet droog werden.

Eindelyk werkt de Heelkonſt tot de Herſtelling van deze Breuken, door de Bewerking welke Breuks-herſtelling geheten wordt, waar van wy reeds hebben geſproken, of door die, welke men Lieſchbreuks-ſnyding noemt. Die welke Breuks-herſtelling heet, kan geen plaats hebben, dan wanneer 'er geen of ten minſten zeer weinig ontſteeking in het gezwel is; want zoo lang het gezwel ontſteeken en pynelyk is, kan men verzeekerd wezen, dat de wurging duurt: en het zoude onnut zyn, dat men pogingen aanwendde, om de Herſtelling door deze Bewerking te doen, zy zouden niet dienen, dan om de kwaal te vermeerderen. Wanneer dan die toevallen middelmatig zyn, moetmen, telkens als de pap veranderd wordt, bezoeken de deelen in te brengen, altyd agtgevende haar door de behandeling niet te zeer te vermoeijen. Wy hebben reeds geſproken van de wyze, waar van men zig moet bedienen om deze Bewerking wel te doen, derhalven ga ik over tot de Breuken, die niet kon-

konnen worden herſteld, dan door eene bloedige Operatie, welke men Lieſch-breuks-ſnyding noemt.

VAN DE OPERATIE GENAAMD LIESCH-BREUKS-SNYDING (BUBONOCELE).

Het gebeurt ſomtyds, dat de Net-breuk niet kan binnen gebragt worden, en dat het Net, door den ring gewurgd zynde, ontſteeken wordt; dan verſmelt het tot etter, en maakt een ſoort van een eenvoudig ettergezwel, waar van men de ſchommeling van den etter onder den vinger voelt. Men vindt daar, wanneer men het zelve opent, onder den etter, zeker ſlag van klonters, die niet anders zyn, dan ſtukken van het Net, afgeſcheiden van het geheel door de verettering daar geſchied. Lieſch-Breuks-ſnyden.

Het is niet insgelyks gelegen met de Darm-breuk, waar van men de inbrenging door de Breuks-herſtelling niet doen kan; de verettering of veel liever het bederf is het gene, dat daar het meeſte te vrezen is; derhalven kan men het bloedig Handwerk, 't welk beſtaat in den Breuks-zak te openen en eene inſnyding te maaken in den ring, om hem te verwyden, dewyl hy het beletſel van de Herſtelling maakt, niet te ſpoedig doen.

Het is heel moejelyk om hier den tyd van dit Handwerk te doen te bepaalen: en 't gene die moejelykheid maakt, is dat alle Breuken niet eveneens zyn: zoo het by voorbeeld de Darm alleen is, heeft men hier geen tyd te verliezen, by welks verzuim hy heet-vuur zoude konnen krygen, om de redenen hier boven gezegd. Ik heb in een Darm-breuk gezien, dat de Darm, na verloop van twee maal vierentwintig uuren wurgings, met koudvuur bezet en geheel zwart geworden was; de rede is, dat de weinig verwyde ring zyn veerkragt niet verloren en onmiddelyk op den Darm gedrukt hadt. Dat gebeurt niet, wanneer de Darm van het Net verzeld wordt, om dat deszelfs zagtheid een ſoort van een kuſſen maakt, dat den Darm beſchermt, gelyk ik hier voor heb gezegd.

Men kan in de Breuken, waar van wy hebben gesproken, waar in de ring niet verengd noch ontsteeken is, maar daar alleen de uitwerpsels, die in de Breuk zyn, door haare verdiktheid toevallen verwekken, eenige dagen wagten het Handwerk te doen, om dat in deze Breuken de toevallen middelmatig zyn, en men heel dikwils geslaagd heeft, na verloop van eenige dagen, den Darm te herstellen. Ik heb 'er veele ingebragt na verloop van zeven of agt dagen. Het staat dan aan het oordeel van den Heelmeester, om naar de omstandigheden een besluit te maaken, dat is te zeggen, om de jaaren van den Lyder, den aart van het gezwel, de wyze op welke het gemaakt is, zyne uitgestrektheid en de grootheid van de toevallen by malkander te voegen, om te oordeelen of 'er met uitstellen geen heet-vuur is te vreezen. Het is waar, dat ik Lyders heb zien genezen, waar in ik den Darm met heet-vuur aangedaan vondt; maar die genezingen konnen ons geene vryheid geven, om den Lyder een diergelyk gevaar te doen loopen: zy zyn ten hoogsten niet dan een bewys, dat de Darm heet-vuur kan krygen, een toeval dat men moet ontgaan. Laaten wy daar by voegen, dat het Handwerk in zig zelve niet gevaarlyk is, vermids men daar niet doorsnyt, dan de bekleedselen; en wy besluiten, dat men liever dezelve wat te spoedig moet doen, dan eenige uuren te laat.

De levenswyze, in welke men den Lyder heeft gehouden, zederd dat de toevallen begonnen zyn, en de aderlatingen, die men heeft gedaan, om de ontsteeking te stillen, dienen tot voorbereiding; en alle de poogingen vrugteloos zynde geweest, blyft 'er maar overig het Handwerk te doen.

Wanneer de werktuigen en het verband in gereedheid zyn, moet men het deel scheeren en den Lyder in dezelfde gestalte doen leggen, waar in ik hem heb laaten leggen, om de Herstelling door de Breuksherstelling te doen, dat is te zeggen, op den rug.

Operatie. Indien ik de huid van het gezwel, wegens de groote spanning, niet kan opvatten, maak ik in zyn midden met een regt snymesje eene lang-

wer-

werpige ſneê, doorgaande tot in het vetvlies; zoo ik haar kan vatten, doe ik dat te ſamen met een helper, en ik doorſny met een regt mesje, al wat tuſſen onze vingers gevat is, rigtende de ſneê dus, dat zy van den ring naar het zakje gaat. Ik vergroot haar met het mesje, beſtuurd op de holle ſonde, naar boven en naar beneden, een duimbreed boven den ring en beneden het gezwel. Wanneer de Breuk volkomen is, gaat die inſnyding tot aan het uiterſte van het zakje. Ik klief vervolgens alle de vliezige bladen tot aan den Breuks-zak, het zy met ze te ſcheuren, het zy met ze door te ſnyden met een mesje op de holle ſonde. Het gebeurt ſomtyds, dat men onder de huid een vry groote ader vindt, die men niet voorby kan door te ſnyden, om dat ze voor over de Breuk gaat. Eer men haar affnyt, is het goed ze op twee plaatſen te binden, op dat het bloed, 't gene zy, met haar door te ſnyden, zou konnen geven, niet belette met zekerheid te werken.

Wanneer de Breuk nieuw is, kan men niet te langzaam voortgaan, tot dat men aan den Breuks-zak is gekomen; want vermids de zak heel dun is, zoude men tegen wil hem konnen openen, en ter zelver tyd den Darm beſchadigen; doch zoo het een oude Breuk is, is deze zak heel dik, en men kan zig minder bedriegen. In het eerſte geval, dat is te zeggen, wanneer de Breuk nieuw is, maakt de zak een ſoort van een langwerpige worſt, en is van een zeer dun weefſel. Men zoude geloven by den Darm te wezen, en dat die ontbloot was, indien de koleur van dezen zak niet veel witter en zyn oppervlakte minder glad was, dan die van den Darm. In de oude Breuken laaten de hardheid van den zak en zyne koleur, die veel witter is dan van den Darm, niet toe om bedrogen te worden. De zak ontbloot zynde, vat ik hem, zoo het mogelyk is, met twee vingers op, agt gevende, om niet dan hem alleen te vatten, en ik maak met de punt van myn ſchaar, eene genoegzame opening, om daar door de holle ſonde in te brengen. Zoo ik hem niet kan vatten, gelyk gebeurt, wanneer de zak door zyn

ou-

ouderdom hard en dik geworden is, doe ik in verscheide reizen een holle ſonde, die wat ſpits is, tuſſen de bladen, die hem ſamenſtellen, ingaan, tot dat zy in zyn holte doorgaat; en met myn mesje al de bladen, d'een na d'ander, doorſnydende, verdun ik hem zoo allengskens, en ik maak hem eindelyk open. Ik ben zeeker, dat de zak begint open te worden, wanneer, gelyk bynaar altoos gebeurt, daar een weinig weiagtigheid begint uit te komen. Ik open, met behulp van de holle ſonde, den Breukszak tot aan zyn bovenſte deel; daarna myn vinger inſteekende tot aan zyn benedenſte deel, voer ik op den vinger myn ſchaar, om de ſnede te voltrekken.

Ik heb Darm-en Net-breuken gezien, in dewelke ik, de Breuks-zak geopend zynde, vondt, dat het Net een zak of kap maakte, die den Darm omkleedde. Men moet die kap doorſnyden om hem te ontdekken. Men kent den Darm aan zyn oppervlakte, die glad is, aan zyn koleur, aan een kleine ſlymerigheid, die hem bedekt, en ſomtyds aan een ligte reuk als van een dood lighaam, welke daar uitkomt, als hy geleden heeft.

Als men met den vinger voelt, dat de Breukszak niet doorgeſneden is tot in zyn bovenſte deel, dat is te zeggen, tot aan den ring, moet men vervolgen hem op den vinger te openen, eer men denkt om den ring te verwyden.

Men moet den ring niet zonder noodzakelykheid verwyden; derhalven moet ik, eer ik zulks doe, beproeven om de Herſtelling te doen. Daar toe haal ik den Darm, op dat 'er een weinig meer van denzelven uit den buik kome als 'er in den Breukszak is, naar my toe, dan denzelven zagtelyk drukkende, om de bevatte ſtoffe te verdeelen, beproeve ik vervolgens, om hem binnen te brengen. Zoo ik dat niet doen kan, moet ik den ring verwyden; daartoe poog ik de holle ſonde, door de opening van den Breuks-zak, langs den Darm tot in den buik te brengen; daarna de ſleuf van de ſonde tegen het voorſte gedeelte van dezen zak drukkende, beweeg ik haar gins en weêr, om den Darm niet tuſſen haar en den zak te wikkelen.

Dan

Dan doe ik, houdende de ſonde op die wyze, dat de rug van myne vingeren den Darm bedekt, een regt ſnymesje in de ſleuf van de ſonde loopen, terwyl ik de ſonde en het mesje 't ſamen voortſchuif, als of die twee werktuigen maar een werktuig maakten. Ik maak dus in de opening van den zak en in den ring teffens, eene inſnyding, van vier lynen ten hoogſten, en ik trek de beide werktuigen te gelyk uit. Deze inſnyding wordt veel gemaklyker, vaardiger en zonder eenig gevaar gedaan met het nieuwe Breuk-ſny-mesje, waar van ik de beſchryving en de figuur heb opgegeven, in myne verhandeling van *Aanmerkingen* in het tweede deel pag. 247. Als men zig bedient van het oude Breuk-ſny-mes, moet men in het uit te haalen, zyn hegt opligten om het kwetſen van den Darm, die voor de ſneê van het lemmer zou konnen komen, te vermyden. Die omzigtigheid is onnodig, als men zig van myn mes bedient; want om het te doen ſnyden, is het genoeg, zonder het te bewegen, den duim te zetten op het agterſte deel, dat het lemmer doet bewegen. Sommige Heelmeeſters gebruiken, om den ring te verwyden, een welſnydend mesje, welks punt met een knop is voorzien; en het zelve tuſſen de opening van den zak en den Darm brengende, op die wyze, dat de rug naar den Darm is gekeerd, ſnyden ze den ring door. Zy houden zig verzeekerd, dat zy den Darm niet konnen kwetſen, ik voor my geloof dat niet, en ik raade niet die wyze te volgen. Andere bedienen zig van een regt mesje, dat heel ſtomp is en waar van de ſneê gelyk een vyl is gemaakt, en zy brengen het op dezelfde wyze in, verzeekerd van den ring te ſnyden zonder gevaar van den Darm te kwetſen. Deze wyze van de verwyding te maaken, is boven de voorige te ſtellen, maar zy moet zeer pynelyk wezen, zynde veel eer eene ſcheuring dan eene ſnyding.

Sommige Schryvers beveelen zig te wagten, met het verwyden van den ring, de onderbuiks-ſlagader te openen. Doch hier voor behoeft men niet te vreezen, om dat zy agter en niet voor de Breuk

loopt.

loopt. Dit is niet volſtrekt zonder uitzondering, want ik heb eens gezien de zaadſtreng voor den Breuks-zak gaan. Als men met den ring eenige tak van een ſlagader, die bloed geeft, hadt geopend, (men weet dat de vaten dikwils in loop verſchillen,) moet men den Darm herſtellen, gelyk wy hier na zullen zeggen, daarna de bloeding ſtillen, en het verband niet leggen voor dat dit gedaan is. De ſteekwiek, welke de Schryvers voorſtellen om in den ring te brengen tot ſtuiting van het bloed, is geen zeeker middel, en dat zoude als het bleef uitloopen in den buik konnen vallen. Men moet liever een klein ſmal drukdoekje omtrent vyf of zes duimen lang, doortrokken van Aluin-water op den voorſten vinger leggen, dat tegen de opene ſlagader brengen, en daar met den vinger omtrent een kwartier uurs tegen aan houden; daarna den vinger te rug haalende, zal men het drukdoekje daar laaten, 't welk men met een omwonden kapittelſtokje moet beveſtigen.

De opening van den Breuks-zak en den ring verwyd, of om netter te ſpreeken, doorgeſneden zynde, breng ik het eind van den vinger in, om de verwyding te voelen en zoo het noodig is nog een weinig grooter te ſnyden.

Wanneer de verwyding gemaakt is, gaat de Darm niet altyd gemaklyk naar binnen, want hy kan, gelyk ik boven heb gezegd, zig vaſt gehegt hebben aan het buikvlies binnen in den buik, in den omtrek van den ring. Daar kan ook eene diergelyke aangroejing wezen in de geheele binnenſte oppervlakte van den Breuks-zak. Indien deze aangroejing oud is, gelyk men ſomtyds ziet in oude Breuken, welke men niet heeft gezorgd binnen te houden, ſcheidt zy niet los; en men zoude haar niet konnen losmaaken, zonder gevaar te loopen van den Darm te kwetſen; in zulken geval, doet men veel verſtandiger den Darm buiten te laaten, zonder die aangroejingen te verbreeken, zoo veel te meer, als hy eene heblykheid daar van verkregen heeft. Men moet dan liever den ring nog meer verwyden, op dat hy, niet tegenſtaande de ver-

nauwing, die 'er niet nablyven zal te komen, naar mate het lidteken gemaakt wordt, nog genoeg open blyve, dat de Darm niet bekneld raakt. Doch zoo deze vasthegtingen nieuw zyn, gelyk die de ontsteeking heeft konnen veroorzaaken, deze worden gemaklyk met den vinger zonder behulp van het mes los gemaakt.

Als wy dan veronderstellen, dat 'er geen aangroejing is, of dat dezelve gering zynde, het gemaklyk is, om haar met den vinger alleen los te maaken, moet men, indien de Darm gezond is, denzelven terstond herstellen. De Herstelling geschiedt door hem met de beide voorste vingers beurtswyze binnen te voeren, doende die eerst weer ingaan, welke het laatst uitgekomen is, en wel zorge draagende van hem niet te kneuzen. Men heeft somtyds veel moeite gehad, om deze Herstelling in heele vette menschen te doen, alhoewel men eene genoegsaame verwyding hadt gemaakt; de Darm kwam weêr buiten, naar mate men hem naar binnen hadt doen gaan, en men is niet geslaagd, als met den Lyder op die wyze te doen liggen, dat de borst veel lager was dan den buik.

Maar de Darm kan ongesteld zyn, en in sommige gevallen kan zyne ongesteldheid een aanwyzing wezen, die de Herstelling verbiedt.

Indien hy alleen ontsteeken is, moet men hem vaardig herstellen; de natuurlyke warmte zal voor hem het beste van alle plaatselyke middelen wezen. Zo men in het doen van het Handwerk by ongeluk hem geopend hadt, en hy door de ontsteeking gene aangroejing boven den ring, die hem daar vastmaakte, hadt bekomen, moet men de Hegting met handvatsels daar aan doen, gelyk ik die heb beschreven, spreekende van de Buiks-hegting: en schoon men daarna hem kon inbrengen, zal het egter wyzelyker zyn dat niet voor den volgenden dag te doen, op dat het gene 'er van uitwerpsels in de buis, boven de wurging mogt zyn, tyd hebbe, om zig door den weg van de buis, of door de wonde te ontlasten.

Byaldien men den Darm zoo veel van koleur

ver-

veranderd vindt, dat 'er eene naakende verstervîng te vreezen is, moet men zig wel wagten van hem te herstellen, 't zy dat hy aangroejingen inwendig aan den omtrek van den ring heeft gemaakt, het zy dat hy niet vast zit.

De Darm kan waarlyk met heet-vuur aangedaan zyn; en dit heet-vuur kan meer of minder uitgebreid zyn. Zoo dit maar een zwarte plek is, moet men hem nog niet herstellen, want die doode korst zal na verloop van eenige dagen, door de verettering afvallen, en de Darm zal open worden: men moet hem dan buiten laaten; en zoo hy binnen den ring niet vast zit, daar een dubbele draad als een handvatsel doorbrengen, om hem tegen te houden, en te beletten dat hy niet van zelf in den buik keere, gelyk niet zou nalaaten te gebeuren. Indien het heetvuur het geheele gedeelte van den Darm, dat buiten is, bezet heeft, moet men niet uitstellen om het geheele gestikte deel af te snyden en zoo het, na dat te hebben afgesneden, onmogelyk is de twee gezonde einden door eene Hegting weder te vereenigen, zal 'er een ontlastopening in de Liesch blyven, in geval de Lyder gelukkig genoeg is van te genezen.

Ik stel hier voor om nimmer de Herstelling van den Darm te doen, wanneer hy open, met heetvuur aangedaan, of zelf maar met heet-vuur gedreigd is. Ik weet door myn eigen ondervinding en door die van anderen, dat men hem dikwils heeft hersteld, alhoewel hy in de staat was, waar in ik verbiede het te doen; ik weet ook dat in verscheide perzoonen de drekstoffen zig een geruimen tyd door de wonde ontlast hebben, en dat de Darm genezen zynde, eene volkome genezing van de wonde der bekleedselen op die van den Darm is gevolgd. Maar ik weet ook dat verscheide Lyders zyn gestorven, om dat de drekstoffen in den buik zyn uitgestort. Derhalven is het gene ik voorstel, het allerveiligst om tot de genezing te komen.

Ons rest nog dat wy agt geven op het Net, indien dat by den Darm wordt gevonden.

Als 'er maar een klein gedeelte van het zelve is,

en

en het vaſtzit, moet men het zelve laaten blyven zonder daar aan te raaken: doch zoo daar veel van is en het vaſtzit, moet men een deel daar van afſnyden, en het overige laaten blyven, zonder de aangroejing los te maaken. De bloedſtorting die daar uit volgen kan, is van weinig belang, en zy wordt gemaklyk geſtuit. Indien het Net niet vaſtzit, maar weinig uit en gezond is, moet men het herſtellen. Zoo 'er veel van uit is en het gezond is, moet men het of herſtellen of in de wonde laaten blyven; het zal in twee of drie dagen van zelf binnen gaan. Het is zeeker dat het zelve niet verlengd is, en het is niet buiten gekomen, dan om dat de bogt van den Karteldarm door de zwaarte naar beneden getrokken zynde, meer of min neêrgezakt is. De bogt van den Karteldarm zal door de uitgeſtrekte ligging, welke de Lyder in het bedde houden moet, weêr opklimmen, en allengskens het Net te rug haalen, dat zig niet meer te lang zal bevinden: waar toe dan het zelve te binden en af te ſnyden? De natuur heeft het zelve niet te vergeefs gemaakt; en dit zoude wezen een zeer nuttig deel af te ſnyden. Doch zoo het Net in de Breuk met koud-vuur aangedaan gevonden wordt, is het een dood deel, 't welk men door binding moet wegneemen. Daar toe moet men een weinig meer van het zelve doen uitkomen, om de binding gemaklyker in het gezonde deel te konnen doen, gelyk ik ſpreekende van de Buiks-hegting heb gezegd.

Na dat men in de noodzaaklykheden van den Darm en van het Net heeft voorzien, verdient de Breuks-zak eenige opmerking. Wanneer de Breuk volkomen en heel oud was, is de zak, gelyk wy boven hebben gezegd, heel dik en zeer hard. Men moet het grootſte gedeelte daar van wegſnyden, mydende den zaadſtreng, die daar zeer vaſt aan gehegt is, door te ſnyden. In de vrouwen moet men, zoo de Breuk droog is, een band om den zak zoo digt aan den ring als mogelyk is, leggen: daar door zal deze ring zig geſloten vinden, wanneer de band zal afvallen, 't gene in ſtaat zal we-

zen om het weêrkomen van de Breuk te beletten. Maar in de mannen zoude men die niet konnen leggen, zonder met den zak de zaadvaten, tegen welke hy vaſtgelegen is, te binden. Men moet zig dan vergenoegen met hem te beſnoeijen, dat is te zeggen, aan de zyden daar van zoo veel af te ſnyden, als mogelyk is, zonder aan de zaadvaten te raaken.

De verbanden moeten verſcheiden zyn, naar de wyze waar op men zig in het Handwerk heeft gedragen.

Indien men den Darm en het Net te zamen uitgekomen heeft herſteld, of zoo men het Net vaſtgehegt aan den Breuks-zak gevonden hebbende, gelyk wy gezegd hebben, zig vergenoegd heeft met den Darm te herſtellen, moet men op den ring een dot plukſel, in een lapje linnen gewonden, leggen. Die dot ſluit hem niet te veel om te beletten het uitkomen van eenige weiagtige vogtigheden, die gedurende verſcheide dagen konnen uitlekken, voor al in de Breuken, waar in men den zak met vogt vervuld heeft gevonden. Het overige van de wonde zal men verbinden met droog plukſel, behoorlyke drukdoeken, en den band *Air* (*Spica*) geheten, weinig geſloten om de wonde geen ongemak toe te brengen.

Zoo men beſt heeft geoordeeld den Darm buiten te laaten, 't zy uit oorzaake van zyne ſterke aangroejingen, 't zy om dat hy open, of met heetvuur bezet was, moet men den dot waar van ik heb geſproken niet gebruiken: hy zoude nadeelig wezen, om dat hy den Darm, door op denzelven te drukken, zoude hinderen. Derhalven moet men zig vergenoegen met droog plukſel, alles gedekt met drukdoeken en een los verband.

Het is niet genoeg de Operatie te hebben gedaan; men moet de toevallen verbeteren, die voor het Handwerk gegaan zynde, nog na dezelve konnen blyven. Het is waar dat de wurging, die de oorzaak daar van was, niet meer duurt; maar in dit geval houdt het uitwerkſel niet altyd op, ſchoon de oorzaak weggenomen is. Ik heb gezien, dat
de

de Darm in een gedeelte van zyne uitgebreidheid ontfteeken, en het Darmfcheil, door de uitzetting van zyne vaten, drie of viermaalen dikker geworden was dan het behoort te zyn. Deze ontfteeking moet men ftillen door meer of min fterke en herhaalde aderlatingen, door befproejingen en ftovingen op den buik gelegd en dikwils vernieuwd, door de levenswyze, door verzagtende, ontbindende of windbreekende klifteeren, naar de aanwyzing, en door verzagtende dranken, in meerder of minder mate, naar dat de braaking dat zal toelaaten, en zoo veel te meer, als men door de Herftelling van den Darm, aan de buis haare doorgang tot het uitkomen der ftoffen vry heeft gemaakt.

Wanneer de Herftelling van den Darm gedaan is, vordert het gevolg van de kwaale, ten opzigte van het beftier, geene andere omzigtigheden, dan die wy in de gemeene wonden hebben.

In de gevallen daar de Darm met heet-vuur aangedaan buiten is gebleven, kan zyne tegenwoordigheid in de wonde 'er eenige vorderen, 't zy ter oorzaake van het heet-vuur, 't zy ter oorzaake van de chyl of de ftoffe, die geduurende eenigen tyd door de wonde uitkomen. Derhalven moet men ieder maal zeer weinig voedfel geven, op dat de chyl in het bloed gaa, eer zy aan de opening van den Darm, die in de wonde is, komt. Daar door zal men konnen voorkomen de ontvellingen, welke de ftof, die door den open Darm uitkomt, in de huid in den omtrek van de wonde kan veroorzaaken.

Men heeft gezien, dat een gedeelte van de Waterblaas door den ring ging, en in het zakje een gezwel maakte, meer of min groot naar de menigte pis, die daar in kwam: dit kan niet dan haar bodem zyn. Het gedeelte dat de Breuk maakt, bevindt zig niet in een Breuks-zak, om dat de Blaas in het celwyze weeffel van het buikvlies gelegen is: doch daar kan een Breuks-zak worden gevonden, wanneer de bodem van de Blaas een gedeelte van het tuffenfcheidfel, dat haar in het bekken fluit, met zig getrokken heeft. Dan vindt zig de- Blaas-breuk.

ze zak aan de zyde geplaatſt, en hy kan een Darmbreuk, of een Net-breuk veroorzaaken. D'eene of de andere Breuk hebben ook die van de Blaas konnen voorgaan.

De Breuk van de Blaas wordt gekend, aan de zagtheid van het gezwel, de geduurige neigingen tot piſſen, de pynen welke de Lyder voelt in het pisſen en de verdwyning van het gezwel wanneer men het drukt. Zy is niet gevaârlyk en zoo eenig ding haar kan genezen, 't is het aandoen van een zagte Breukband, na het gezwel ontledigd te hebben.

Ik zal hier niet ſpreeken van de Breuk, welke door het eironde gat komt, om dat die ſtof nog niet genoeg opgehelderd is.

VAN DE DYE-BREUK.

Dye-breuk.

Daar is tuſſen de Lieſch-breuk en de Dye-breuk geen onderſcheid, dan 't welk afhangt van de plaatſen daar zy worden gemaakt. De mannen zyn meer onderhevig aan de Lieſch-breuk, en de vrouwen aan de Dye-breuk: de reden daarvan vindt men in de geſteldheid van het bekken, 't welk veel ruimer is in de vrouwen. Terwyl de baarmoeder en de waterblaas door haare grootte t' ſamenloopen om de Darmen naar de regter en de linker zyde te dringen, laaten de ver van elkander afſtaande darmbeenderen daadelyk meer ruimte aan de deelen, om zig naar de zyden te werpen en zig van de lieſch te verwyderen.

De deelen gaan in de Dye-breuk uit den buik onder de band van *Fallopius*, bynaar altyd in die hoekswyze plaats, welke deze band, die aan het ſchaambeen gehegt is, overlaat. Het is onder begunſtiging van het vet, 't welk de dyevaten omringt, dat de deelen onder deze band doorglyen, en men vindt altyd de vaten agter de Breuk gelegen. De deelen breiden zig vervolgens meer of min uit onder het peesagtig uitbreidſel, dat van deze band afkomt om de ſpieren, die het voorſte deel van de dye maaken, te bedekken.

In de natuurlyke geſteldheid, ſluit het buikvlies hier

hier den doorgang, gelyk ze zulks doet ter plaatſe van den ring; maar het wordt hier gerekt gelyk in de Lieſch-breuk door het geweld der deelen, die het uitdryven: dan wordt het meer of minder verlengd, 't gene een Breuks-zak maakt, grooter of kleiner naar de grootheid der deelen.

Wy hebben gezegd dat men in de Lieſch-breuk dikwils de bogt van den Karteldarm vindt, en zelden den blinden Darm; in de Dye-breuk wordt heel dikwils de zak zelf van den blinden Darm met het begin van den Karteldarm gevonden. Voor het overige komt al het gene wy by gelegenheid van de Lieſch-breuk hebben gezegd, in de Dye-breuk te pas: de verſcheide ſoorten, de oorzaaken, de tekenen en de toevallen zyn dezelfde, en men moet haar op dezelfde wyze behandelen.

Ziet hier het onderſcheid 't gene 'er kan worden gevonden in het groote Handwerk, wanneer dat noodig is. In de Lieſch-breuk, na dat de huid doorgeſneden is, vindt men niet om door te ſnyden, dan een celagtig weefſel, tot dat men aan den Breuks-zak komt. Hier vindt men, eer men tot den zak komt, het peesagtig uitbreidſel, daar wy van geſproken hebben; en zyn vaſter geſtel, als dat van het celagtig weefſel, zoude het zelve voor den Breuks-zak konnen doen houden. In de Lieſch-breuk gaat de onderbuiks-ſlagader agter de Breuk onmiddelyk boven de opening van den Breuks-zak, en hier gaat zy 'er voor: derhalven moet men wel agt geven van haar in het maaken van de verwyding niet te openen. Men moet, om te ontgaan van haar door te ſnyden, de opening van den Breuks-zak en den band van *Fallopius* doorſnyden, met eene ſchuine inſnyding, niet naar de zyde van de darmbeenderen, maar naar den kant van de witte ſtreep, en men moet haar zeer klein doen, om dat de onderbuiks-ſlagader niet ver afgelegen is. De verbanden zyn dezelfde als die van de Lieſch-breuk.

VAN DE NAVEL-BREUK.

Navel-breuk.

Navel-breuk wordt genoemd de Breuk, die langs de witte ſtreep van het zwaardwyze kraakbeen af tot aan de ſamenvoeging van het ſchaambeen komt. Alhoewel de Schryvers niet geſproken hebben dan van de Breuken, die in den Navel komen, is het zeeker, dat 'er van diergelyken aart worden veroorzaakt langs de geheele witte ſtreep tuſſen de twee regte ſpieren, en dat moet ons niet vreemd voorkomen. In alle inſpanning van kragten, welke men doet, trekken de ſpieren van den buik zig eenſtemmig ſamen; dit kan niet geſchieden, zonder dat de witte ſtreep, die door de ſamenkomſt van de peesagtige uitbreidſels dezer ſpieren gemaakt wordt, naar de regter en naar de linkerzyde getrokken en gevolgelyk zeer geſpannen wordt. In gevolge van deze heen en weêr trekking gebeurt het, dat de ring van den Navel in veele perzoonen zeer verwyd wordt: in andere wordt het peesagtig uitbreidſel, door het geweld van zyne ſpanning op de eene of andere plaats dun, en wykt eindelyk voor de grootheid van de deelen, die in den buik bevat worden. Zoo dra eenige der vezelen van deze peesagtige uitbreiding haare veerkragt hebben verloren, wyken zy meer en meer; de naaſtgelegene, die niet meer onderſteund worden, verliezen ook haare veerkragt en wyken insgelyks, plaats maakende voor de vlottende deelen, die in den buik zyn. Wanneer de Darm en het Net eenmaal hebben begonnen een Breuk te maaken, groeit het gezwel allengskens aan. Ik heb altyd gezien dat de Navel-breuken van den Navel veel grooter in haare uitgebreidheid worden, dan die langs de witte ſtreep gemaakt worden, om dat de deelen in die van den Navel niet gedekt worden, dan van het buikvlies, 't welk alleen onder de huid en het vetvlies zynde, daar een ſoort van een Breuks-zak maakt, in plaats dat in die, welke langs de witte ſtreep komen, de deelen gedekt worden van het peesagtige deel, 't welk de witte ſtreep maakt, en van

van het buikvlies, 't welk haar van binnen bekleedt. Deze Breuks-zak veel dikker en ſterker zynde, weêrſtaat meer de aanſtuwing der deelen; en de Breuk wordt niet zoo groot.

Ik zal zonder in een onderzoek van de ſoorten en de verſcheidenheid, van de tekenen, de oorzaaken, de toevallen en de voorzegging van deze ſoorten van Breuken te treden, doen gelyk in de Dyebreuk, wyzende in deze Breuk tot de Lieſch-breuk in het gene zy met elkander gemeen hebben, en ik zal niet ſpreeken dan van het gene zy byzonders heeft.

Men merkt dan eerſt aan dat de Navel-breuk niet zoo gemeen is, als de Lieſch-breuk en de Dyebreuk. Dit komt naar alle waarſchynlykheid, om dat het middelrif in alle ſterke inſpanning van kragten eenſtemmig met de ſpieren van den onderbuik werkt, en dat het dus de bondel Darmen en het Net naar beneden dryft.

Men ziet wyders dat de zwangere vrouwen, meer dan andere, daar aan onderhevig zyn; dit is zonder twyffel, om dat by haar de grootheid van de baarmoeder de deelen ſteunt en haar niet toelaat, om naar beneden te ſnappen, 't gene maakt dat zy zig naar den kant van den Navel een uitgang maaken.

De deelen die de Navel-breuk maaken, zyn gemeenlyk de nugtere Darm, de Karteldarm en het Net te ſamen, en in 't byzonder. Indien het de Karteldarm alleen is, wordt het Net niet voor dezen Darm in de Breuk gevonden, maar zoo de nugtere Darm daar gevonden wordt, wordt hy van het Net bedekt, die voor denzelven een ſoort van een gordyn of beurs maakt, die hem omringt.

Men ziet zelden dat de Navel-breuken ſchielyk komen gelyk de Lieſch-breuken, of de Dye-breuken, en men zoude konnen zeggen, dat deze Breuken altyd door verwyding gemaakt worden. Zy zyn in 't eerſt heel klein; zy neemen maar allengskens toe; en zoo wy worden geroepen by een Lyder die een Navel-breuk heeft verzeld van die groote toevallen, welke de wurging van den Darm heeft

doen geboren worden, begrypen wy ter zelver tyd dat de Lyder die Breuk zederd eenigen tyd heeft gedragen, en dat hy niet dan zederd korten tyd ongemak van de toevallen heeft gehad.

De toevallen waar aan de Navel-breuk onderhevig is, dezelfde zynde als die van de Liesch-breuk, zal ik my daar mede niet ophouden. Ik zal alleenlyk zeggen, dat ik dikwils vrouwen heb gezien, die 't zy in den tyd van haare zwangerheid, 't zy buiten dien tyd, van ligte doch bynaar geduurige kolykpynen klaagden; en dat ik haar ondervraagd of zelf onderzogt hebbende, heb ondervonden, dat zy een ligte Navel-breuk hadden, daar zy geene aanmerking op hadden gemaakt. De Darm was inderdaad niet gewurgd; maar door den hoek welken de Darm ingewikkeld in de opening van den zak maakte, geschiede zyn wormswyze beweging moejelyk; en het ongemak zig gemeenmaakende aan het overige van de buis, veroorzaakte zy de kolyk-pynen, waar mede de Lyderessen aangedaan wierden.

Het is dikwils zeer bezwaarlyk de Navel-breuken, schoon 'er geen wurging is door de Breuksherstelling in te brengen. Het gene deze moejelykheid maakt is, dat het Net dan in den Breukszak verscheide celletjes maakt, waar van elk een ploi van den Darm bevat. Ik heb zelfs gezien, dat deze celletjes afgeperkt en onderscheiden waren door verscheide vasthegtingen van het Net op verscheide plaatsen van den zak. In dit geval loopen alle de bewegingen, welke men maakt om den Darm te herstellen altyd vrugteloos af, wegens de moejelykheid, die 'er is om hem van het Net te onderscheiden.

Wanneer men het Handwerk van de Navel-breuk doet, is men niet verzekerd van den Darm met het Net bedekt te vinden, en zoo hy daar mede bedekt is, kan de Darm daar aangegroeid zyn; derhalven kan men daar niet met te veel omzigtigheid te werk gaan, om de eerste insnyding te maaken.

In de Liesch-breuk geschiedt de insnyding in 't lang; hier moet zy kruiswyze wezen zoo in den

Breuks-

Breuks-zak, als in de huid. Voor het overige, heeft men daar dezelfde wyze te houden.

Zoo 'er een heel groot gedeelte van het Net is, moet men daar verscheide bindingen doen, om zig meester te maaken van het bloed, 't welk het in een groote menigte zou konnen geven, en daarna het overtollige affnyden.

Eindelyk, zoo de Breuks-zak heel groot is, moet men een gedeelte van de hoeken der kruiswyze infnyding die men gedaan heeft affnyden.

De verbanden verschillen bynaar niets van die der Darm-breuk.

VAN DE BUIKS-BREUKEN.

Het gene men gemeenlyk een Buiks-breuk noemt, is een gezwel, 't welk aan een der zyden van den Buik, en somtyds aan de beide zyden wordt voortgebragt, gemaakt door de tegenwoordigheid van het Net en van eenige der Darmen, welke de bekleedselen opligten. Zy is zagt, meer of min verheven, en grooter in haaren grond dan in de oppervlakte. Zy verdwynt wanneer men op haar drukt, en herstelt zig wanneer men ophoudt met op haar te drukken. Ik heb een Breuk van dat soort gezien, die het geheele voorste gedeelte van den Buik aan beide zyden besloeg. **Buiks-breuken.**

De oorzaak van dit soort van Breuk, wordt gevonden in de verslapping van de houdende deelen, zoo van die men gemeene noemt, als van die eigen zyn aan den onderbuik. Deze bekleedsels tot een zeekere trap uitgerekt wordende, konnen door verscheide oorzaaken het grootste deel van haare veerkragt verliezen; en wy zien dit voornamelyk in vrouwen die veel kinderen gehad hebben. Sommige hebben aan de regter- of linkerzyde van den Buik zodanige zagte gezwellen, welke niet vervuld zyn, dan van den Darm en het Net, gezwellen, die eene uitpuiling maaken; en wanneer men 'er op drukt verdwynen. Men ziet dezelve somtyds volgen op waterzugt. Het Net kan wyders door eene overmatige vetheid een oorzaak daar van wezen. **Oorzaaken.**

Nademaal ieder der twee regte ſpieren in een zeer ſterke peesagtige ſchede omwonden is, komt dat ſoort van Buiks-breuk, waar van ik ſpreek, niet dan zeer zelden ter plaatſe daar deze ſpieren zyn, maar bynaar altoos aan de beide zyden.

Voorzegging. Deze Breuken zyn niet gevaarlyk, want daar geſchiedt nimmer wurging. Indien ondertuſſen de houdende deelen haare veerkragt hebben verloren, gelyk ik heb gezien in eene jonge vrouw, die zeer vet was, veroorzaakt die verſlapping toevallen; want de gehoudene deelen worden niet geſteund; derhalven trekt het Net door zyn zwaarte de Maag naar beneden; de bondel dunne Darmen en de zwaarte van het Darmſcheil trekken haare vaſtbindſels omtrent de lendewervelbeenderen heen en weêr; de Lever trekt het Middelrif naar beneden; en uit deze heen en weêr trekking, die bynaar algemeen is, volgen pyn, magteloosheid, en dikwils zelfs ziekten, 't gene ik heb gezien in die jonge vrouw, welke zig noch overeind noch zittende kon houden. Zy kon niet dan liggen, om dat die geſtalte, welke regt uit is, haar bevryde van die heen en weêr trekkingen, welke de zwaarte van de deelen veroorzaakte, wanneer zy niet onderſteund wierden.

Genezing. Een band die een weinig geſloten is, of een lyf van balyn zyn genoeg om de voortgang van deze Breuken te beletten; en zoo zy groot zyn, gelyk die waar van ik geſproken heb, moet men de Lydende een band op de wyze van een ſlinger doen draagen, dewelke het gebrek van de verlorene veerkragt der houdende deelen vervullende, de ingewanden onderſteunt. Deze ſoort van ſlingerband wordt gehouden door een riem, die op de nieren draagt: doch zoo de Buik zeer zwaar hangt, kan de Lyderes die riem, welke haar op de nieren ſnyt niet lyden, hoe ruim hy ook wezen mag. Om dit ongemak te gemoet te komen, is het nodig dat de Lyderes op den rug onder het hembd een ſoort van een kuſſentje draagt, voorzien van balynen, en verſterkt met vier balyne blanchetten, welker eene eind op den rug en het ander boven aan de bil draagt.

draagt. Dan draagt de riem op dit kuſſentje zonder de Lyderes ongemak te doen, en onderſteunt de ſlingerband, die den Buik draagt. Ik heb gezien dat deze ſoorten van Breuken genazen door zulke behandelingen, langer of korter naar de grootheid der kwale onderhouden; en die, waar van ik heb geſproken, genas in minder dan zes maanden, zoo dat de grootheid van den Buik de helft kleiner wierdt.

EEN ANDERE BUIKS-BREUK.

Daar kan aan den onderbuik een ander ſlag van Buiks-breuk komen, zoo veel te gevaarlyker, als zy 'er wezen kan zonder gekend te worden, om dat zy uiterlyk weinig zwelling maakt. Deze wordt niet aan beide zyden van den Buik gemaakt, maar onder de eene of d'andere van de regte ſpieren in de peesagtige ſchede die haar omvangt; ik kan haar niet beter verklaaren en doen kennen dan door een voorbeeld.

Iemant heeft t'eeniger tyd een ſteek van een degen gekregen, die een van de regte ſpieren doorboorde en tot in de holligheid doorging. De wonde is zederd een geruimen tyd genezen geweeſt; maar het gedeelte van de peesagtige ſchede, dat onder de regte ſpier gaat, en het buikvlies hebben zig in het genezen vereenigd met de ſpieragtige lighaamen, om dat de lippen der wonden van het buikvlies en van andere peesagtige deelen niet aan malkander hegten. Tegenwoordig wikkelt de Darm, geweld doende op het inwendig lidteken, zig tusſen de ſpiervezelen, na die te hebben van een geſcheiden. De ſchede wurgt en beknelt het deel van den Darm, dat doorgegaan is; en in gevolg van de wurging, ziet men alle de toevallen, die daar van onafſcheidelyk zyn, en waar van wy in het verhandelen van de Lieſch-breuk hebben geſproken, opkomen. Oorzaak.

De toevallen daar van bedriegen dikwils, zynde bynaar dezelfde als die het kolyk, 't welk men drekbraaking noemt, verzellen: en by gebrek van opmer-

merking, behandelt men eene kwaal die men veronderſtelt, in plaats van een gebrek dat wezenlyk plaats heeft.

Tekenen. De pyn die veel heviger is op een bepaalde plaats dan elders, en de toevallen welke overeenkomſtig zyn met die, waar van wy by gelegenheid van de Lieſch-breuk hebben geſproken, konnen het eigenaartig kenmerk van de ziekte doen kennen, veronderſteld zynde, dat de Lyder t'eeniger tyd in den buik is gekwetſt geworden; en het gevoel geeft 'er bewys van, niet tegenſtaande de dikte van de regte ſpier die de Breuk bedekt.

Voorzegging. De toevallen zullen niet weggaan zoo lang de wurging blyft; en nademaal de dikte van de regte ſpier niet toelaat noch aan verzagtende plaatſelyke middelen, om tot de wurging door te dringen, noch aan de vingers van den Heelmeeſter, om te werken tot de herſtelling van den Darm door de Bewerking, die men Breuks-herſtelling noemt, moet men zonder vertraagen een ander Handwerk doen om hem te herſtellen.

Genezing. Wanneer de Lyder op den rug ligt, met de borſt en knien een weinig verheven, om de huid en de ſpieren ſlap te doen worden, maak ik eene inſnyding in de huid, regt op het gezwel. De huid en het vetvlies doorgeſneden zynde, maak ik een kleine inſnyding in het peesagtige deel, 't welk de regte ſpier bedekt, en daar een holle ſonde doorbrengende, verleng ik, onder begunſtiging van de ſleuf, de inſnyding naar boven en naar beneden, al naar dat ik digt by een van de zenuwagtige tuſſenſcheidſels ben; want men mag die niet doorſnyden. Na dit gedaan te hebben, moet ik daar met veel omzigtigheid te werk gaan, om het vleeſchagtige lighaam van de ſpier door te ſnyden; want de Darm is onmiddelyk daar onder geplaatſt, of zelf tuſſen haare vleeſchvezelen, en 'er is geen Breuks-zak, die hem omringt. Ik klief dan allengskens het vleeſchige lighaam van de ſpier, ſnydende die naar boven en naar beneden, naar dat ik digt by een van de zenuwagtige tuſſenſcheidſels ben, gelyk ik dit reeds heb gezegd; de Darm ontbloot zynde, kan ik

ik hem dikwils met den vinger herſtellen, zonder meer inſnydingen te doen. Zoo dat niet wezen kan, tragt ik in de wurging een holle ſonde te brengen, en de hand die de ſonde houdt den Darm bedekkende, doe ik in de ſleuf een regt mesje gaan, waar mede ik de wurging een weinig open ſny; een kleine inſnyding in de peesagtige uitbreiding is genoeg om deze wurging weg te neemen. Men zal haar gemaklyker en zonder gevaar doen met myn Breuk-ſnymes; de verwyding gemaakt zynde, breng ik den Darm in den buik.

De opening in de bekleedſelen is niet aanmerkelyk genoeg, om daar de Buiks-hegting te doen; maar men moet, door de wyze van de wonde te verbinden, beletten dat de Darm ten tweedenmaale weder uitkomt. Aan dit oogmerk zal men voldoen door een dot plukſel in een lapje fyn linnen gedaan, en op de plaats daar de opening van den buik is gelegd: men moet zorge draagen die dot by elk verband te beveſtigen, op dat hy niet verplaatſe, en hem in ieder verband vernieuwen, tot dat de wond een lidteken heeft gemaakt.

Wanneer de wond genezen is, zoude de Lyder aan een wederkomſt van de ziekte konnen onderhevig zyn. Om dat te voorkomen, moet hy aanhoudend een riem draagen, die een pop bekwaam om de deelen, die altyd gereed zyn op het eerſte geweld, dat men doet, uit te komen, op het lidteken vaſt houdt.

Ik erken dat 'er, niet tegenſtaande de netheid, waar mede ik de verſcheidenheden, welke men in de Breuken ziet heb getragt te verhandelen, nog andere konnen wezen, die ik miſſchien niet heb opgemerkt, en waar van de dagelykſche oeffening voorbeelden kan opleveren.

VAN

VAN DE WATERZUGT.

Om-ſchry-ving.

DE Waterzugt is een gebrek, in het welk een gedeelte van de wei van het bloed, door zig van het zelve af te ſcheiden en den weg van den omloop te verlaaten, zig in holtens neêrzet en daar verblyft.

Men ſtelt twee ſoorten van Waterzugt: het eene dat door indringing (*a*) gemaakt wordt, en het andere door uitſtorting. In het eerſte 't welk Lyfwater of witte Zugt (*b*) geheten wordt, ſtort zig de weiagtigheid uit, en vervult alle de celletjes van het vetvlies, en dikwils zelfs het geheele celagtige weeffel, 't welk men door het ganſche lighaam ziet, 't zy in de groote holtens, 't zy in de leden tuſſen de ſpieren. Indien de indringing niet algemeen is, en niet dan een of verſcheide leden aandoet, noemt men die Zugt, of een zugtige Opblazing (*c*). In het tweede ſoort van Waterzugt, wordt de weiagtigheid in eenige byzondere holligheid uitgeſtort, en de kwaal krygt verſcheide naamen naar de plaats daar de uitſtorting is geſchied. Dus noemt men haar wanneer de uitſtorting in den buik geſchiedt Buikwater, in het hoofd Waterhoofd: zoo het in de Borſt is, Waterzugt in de Borſt: in het zakje, Water-breuk. Een Lyder kan op dezelfde tyd met een witte Zugt en eenige byzondere Waterzugt aangedaan worden.

Nademaal het voorname oogmerk in deze verhandeling is te ſpreeken van de hulpmiddelen, welke de Heelkonſt kan verſchaffen, zal ik niet in een onderzoek der ziekten treeden, dan voor zoo veel dat onderzoek noodzakelyk is om te doen kennen, of zy door een Heelkonſtig Handwerk konnen genezen worden, welk een Handwerk daar beſt dient, de tyd en de wyze om het te doen: ik zal derhalven maar ter loops ſpreeken van de oorzaaken van de

(*a*) Infiltration. (*b*) Leucophlegmatia. (*c*) Oedema.

de Waterzugt: en terwyl ik van ieder ſoort ſpreek zal ik terſtond overgaan tot de kentekenen, die ons haar doen kennen.

VAN HET LYFWATER (ANASARCA).

Het Lyfwater is niet moejelyk te kennen, en daar toe is het genoeg het te zien en te voelen. Het geheele lighaam is opgeblazen en merkelyk grooter dan in den natuurlyken ſtaat: de opzwelling wordt ſomtyds zoo groot dat niet alleen de Lyders zig niet van hunne leden, die al te groot en te zwaar wegende zyn, konnen bedienen, maar zelf dat zy, wegens de moejelykheid van dezelve te verleggen, bynaar geen hulp konnen ontvangen van de gene die geſchikt zyn hun te dienen. De koleur van de huid is veel witter dan natuurlyk, en als men met den vinger op eenige plaats drukt, blyft zyn indrukſel ſtaan en verdwynt niet ſpoedig. De navel is diep weggezonken. Kentekenen.

Het is op dezelve wyze gelegen met de Zugt (*a*), in welken deel het ook zy.

Om eene nette voorzegging van deze kwale te doen, moet men met derzelve eigenaartig kenmerk en de toevallen, die haar verzellen, te raade gaan. Men kan in het algemeen zeggen, dat vermids zy afhangt van de geſteldheid der vogten, welke men niet altyd in ſtaat is te herſtellen, zy zeer gevaarlyk is. Voorzegging.

Men heeft ſomtyds het ingedrongen water in den ſtroom der omloopende vogten zien wederkeeren, en zig door het zweet of door de pis ontlaſten: doch deze wonderen zyn zeldſaam, en meeſtentyds heeft de natuur hulp van de Konſt noodig. Deze hulpmiddelen zyn, die de levenswyze en de Heelkonſt aan haar verſchaffen. Genezing.

De levenswyze is het meeſt vermogende deel. Zy is het, die de ſcheivogten van de Maag, oorzaaken van de kwaade verteeringen, kan herſtellen, de verſtoppingen, die 'er in verſcheide plaatſen

(*a*) Oedeme.

ſen konnen wezen, wegneemen, den loop van de uitwaaszemſtoffen, en van de pis herſtellen, eindelyk de natuur van het bloed, welks al te overvloedige weiagtigheid alle de deelen met water vervult, veranderen. Ik gaa met ſtilzwygen voorby de middelen, welke zy daar toe gebruikt, en ik zal niet ſpreeken dan van die, welke tot de de Heelkonſt behooren.

Wanneer de weivogten, die ingedrongen en buitengevaat zyn, niet wederkeeren in de omloopende vogten, doet de verſlapping, welke zy door haar verblyf in de deelen, die met water opgevuld zyn, veroorzaaken, dezelve ten deele haare veerkragt verliezen, en brengt de hulpmiddelen buiten ſtaat van te werken. Men moet derhalven toevlugt neemen tot het Heelkonſtige Handwerk, om een gedeelte van dit water te ontlaſten.

Dit Handwerk beſtaat in een of verſcheide meer of minder diepe inſnydingen in de bekleedſelen te doen: en hier mede doet men niet dan de natuur naarvolgen, die dikwils aan de onderſte deelen, gelyk aan de beenen, verſcheide kleine blaasjes heeft doen komen, door welke het water zig ontlaſtte. Ik heb zien maaken en ik heb zelf meer dan eens gemaakt inſnydingen drie of vier vingeren breed lang, en twee diep, nu eens aan het onderſte en binnenſte deel van de dyen aan de zyde van de knie, dan eens aan het onderſte deel van de beenen op de enkelen, om dat de opzwelling op die plaatſen zeer groot was. Hier door ontlaſtte zig in vierentwintig uuren meer dan de helft van het water, 't welk in het ganſche lighaam ingedrongen was, om dat alle de celletjes het een in 't ander open zynde, die welke men hadt geopend, weder vervuld wierden naar mate zy zig ontledigden. Ik heb zelfs gezien, dat 'er in vierentwintig uuren tot zeſtig ponden toe uitkwamen: doch ik heb in de oeffening opgemerkt, dat die groote inſnydingen aan groote ongemakken onderhevig zyn. Het eerſte is, dat de wonde ten einde van twee dagen bynaar geen dienſt meer deedt, om dat haare lippen tot malkander komen, zoo dat men andere inſny-

ſnydingen moet maaken. Een tweede dat aanmerkelyker is, is dat de zeer groote uitlozing, die 'er in korten tyd geſchiedt, de Lyders zoo zeer uitput, dat men voor hun leven heeft te vreezen. Een derde nog grooter is, dat 'er ſomtyds door mangel van warmte in het deel, heet-vuur by de wonde komt.

Door deze ongemakken bewogen wordende heb ik die wyze verlaaten: en maak om dezelfde voordeelen, zonder iets te waagen, aan de Lyders te verzorgen, met het werktuig, 't welk kop-werktuig heet, verſcheide kleine ſneetjes, maar twee lynen diep, aan het onderſte en binnenſte deel van de beenen. Die zulken werktuig niet heeft, kan met de punt van een lancet tien of twaalf kleine ſneetjes maaken, die het zelve nut zullen doen. Het voldoet als zy alleen het weeffel van de huid doorbooren. Ik zie dat deze kleine ſneetjes de uitlozing van het water verzorgen, zoo wel als de groote inſnydingen: maar deze uitlozing veel langzamer geſchiedende, verzwakt zy de Lyders niet zoo veel. Wyders deze ſneetjes, die in twee dagen genezen, zyn niet onderhevig aan heet-vuur. 't Is zoo men moet ze hervatten, maar dewyl ze niet pynelyk zyn en dat zy geen verband behoeven, zoo zetten de Lyders zig daar niet tegen. Het heeft my toegeſcheenen, dat deze kerfjes veel beter de natuur navolgen, die zig ſomtyds door de kleine blaaren, waar van ik heb geſproken, heel gemaklyk ontlaſt van de weivogten die haar onderdrukken.

VAN DE WATERZUGT DOOR UITSTORTING.

Waterzugt door uitſtorting veroorzaakt, wordt gekend uit de tekenen aan elk ſoort van dezelve eigen. Wy zullen derzelver ſoorten ieder in het byzonder verhandelen.

VAN HET WATERHOOFD.

Het Waterhoofd is eene uitſtorting van water in het Bepaaling.

het bekkeneel, tuſſen dit en de herſſenen: en die uitſtorting, welke zyn oorſprong heeft in de holligheden, wordt verzeld van eene indringing van weivogt in het geheele geſtel der herſſenen zelf.

Tekenen. Het hoofd is grooter dan in zyn natuurlyke ſtaat, en dat meer of minder naar de trap van het gebrek. Het aangezigt is veranderd, om dat de bekkeneels-beenderen, die een gedeelte van het aangezigt maaken, week en van gedaante veranderd worden, naar mate van de toeneeming van de kwale, de oogen komen bynaar geheel uit het hoofd, of ten minſten zy zyn zeer uitpuilende, om dat het agterſte gedeelte van het ooghol, 't gene week is, naar vooren gedreven wordt. Men voelt onder den vinger de zagtheid van de bekkeneels-beenderen.

Voorzegging. Men heeft deze kwaal altyd aangemerkt als ongeneeſlyk, om dat de hulpmiddelen van de levenswyze en van de Heelkonſt daar vrugteloos zyn. Derhalven kan men niet dan eene zeer nadeelige voorzegging daar van doen.

VAN DE WATERZUGT VAN DE BORST.

Omſchryving. De borſt is, gelyk de andere deelen, onderhevig aan eene Waterzugt door uitſtorting; dat is te zeggen, dat 'er water in haare holligheid uitgeſtort wordt, ſomtyds maar aan een zyde, en ſomtyds aan beide zyden.

Deze kwaal, kan gelyk de andere ſoorten van Waterzugt, een gevolg zyn van een gebrek in de vogten, maar zy wordt meeſtentyds veroorzaakt door een gebrek der longen.

Tekenen. De tekenen waar door men weet dat 'er water uitgeſtort is in de borſt, zyn deze: de Lyder heeft een meer of min korte ademhaling, naar de menigte van het uitgeſtorte water, om dat dit water niet aan de long toelaat in de inademing zoo veel verwyd te worden, als zy in den natuurlyken ſtaat is. De inademing is gemaklyker dan de uitademing. Zoo de uitſtorting maar aan de eene zyde is, heeft de Lyder moeite om op de overſtaande zyde te liggen; en die, waar de uitſtorting is, is, zoo 'er veel

wa-

water gevonden wordt, zigtbaarlyk grooter dan de andere, om dat by ieder ademhaling de zyden noodwendig een weinig van haare beweging verliezen, en minder neêrvallen in de uitademing. Het gezigt is een weinig opgezwollen, en desgelyks de arm en het been aan de zyde der uitstorting. Alle deze tekenen zyn verzeld van andere toevallen, afhangende van de ziekte, die de uitstorting heeft veroorzaakt.

De Waterzugt van de Borst is een der grootste gebreken, die men kan hebben, om dat zy tot oorzaak heeft eene kwaade gesteldheid in het bloed, of een ziekte van de long: evenwel heeft men ze somtyds zien genezen. De natuur heeft middelen tot redding, die ons onbekend zyn; in het geval daar de long gezond was heeft men gezien, doch zelden, dat het bloed hersteld wierdt, en dat het uitgestorte vogt, door geheime gangen in de omloopende vogten wederkeerde, om zig vervolgens door de gewoone uitlooswegen te ontlasten. Men mag dan hoopen, dat de levenswyze, geholpen door de natuur, de vogten zal konnen verbeteren. Voorzegging.

De Heelkonst kan door een Handwerk, het uitgestorte water uitlozen. Dit Handwerk bestaat in eene steek te doen met de driekante priem (*Trois-quart*), vier dwerse vingeren breed van de ruggegraat, tussen de vierde en vyfde valsche rib, van beneden naar boven gerekend; en om dit te doen gelyk het behoort, moet men dezelfde oplettendheden hebben als die, waar van wy zullen spreeken in het verhandelen van het Buikwater. Dit Handwerk geneest de Lyders niet, maar het kan hen verligten, om dat de menigte waters, die de borst vervult, en geduurig vermeerdert, hen zeer veel ongemak aanbrengt, maakende de ademhaling alle dagen korter. De borst geledigd zynde, zal de long de verwyding van de borst in de inademing volgen; dan zal de ademhaling minder kort en gemaklyker wezen. Operatie.

VAN DE VERSCHEIDE SOORTEN VAN WATERZUGT VAN DEN ONDERBUIK.

De Onderbuik is aan twee ſoorten van Waterzugt, door uitſtorting gemaakt, onderworpen, dewelke tot eene zeekere hoogte gekomen zynde, aan den opſlag van het oog, en zelf aan het gevoel van dezelfde natuur ſchynen te wezen, doch die zeer verſchillende zyn. In d' eene is het water in de holte van den buik uitgeſtort, zoo dat de deelen, die in deze holte vlotten, om zoo te ſpreeken in het water zwemmen. In de andere is het uitgeſtorte vogt in een byzondere zak (*a*) beſloten.

VAN HET BUIKWATER (ASCITE.)

Bepaaling. Buikwater wordt genoemd dat ſlag van Waterzugt van den onderbuik, in dewelke het water uitgeſtort wordt en zyne ganſche holte vervult.

Tekenen. De buik is in deze ziekte meer of minder groot, naar de menigte van water, dat uitgeſtort is. Men voelt gemaklyk de ſchommeling daar van, wanneer men de eene hand op de eene zyde van den buik zettende, zagtelyk met den vinger tegen de andere zyde ſlaat. De navel puilt buitenwaards uit, in plaats dat hy in de witte zugt ingezonken is. De Lyder is meeſtentyds zeer ongedaan. Zyn pis is rood, vezelig, en zeer weinig. Zyn huid is droog en als aardagtig. Wanneer de buik heel vol is, wordt de ademhaling moejelyk, om dat het middelrif, aan de zyde van den buik door de uitgebreidheid van het water, dat daar is, gedrukt wordende, zyn vrye ſpeling niet heeft. In dit geval worden dikwils de beenen en de dyen zeer zugtig.

Oorzaak. Het Buikwater wordt doorgaans veroorzaakt door een gebrek in de lever, of door eenig knoeſtagtig gezwel op eenige plaats van den buik gelegen; en de moejelykheid die 'er is om de verſtoppingen, die in de ingewanden gemaakt worden, weg te neemen, maakt

(*a*) Kiſte.

maakt die ziekte bynaar altyd doodelyk. Dus kan men niet dan eene zeer ongunſtige voorzegging daar van doen. Evenwel heeft men ſommige daar van zien genezen worden.

Daar zyn twee aanwyzingen te vervullen, om tot de genezing te geraaken. De eerſte is de bron van het water, dat uitgeſtort wordt, op te droogen. De tweede is de uitlozing van dat uitgeſtort is te bevorderen. Genezing.

Men moet zyn toevlugt neemen tot de levenswyze, geholpen van de inwendige geneesmiddelen, om de eerſte aanwyzing te vervullen. Daar is niets dan deze, die te ſamen met de natuur het gebrek in de vogten, die bedurven zyn, verbeteren, en de ingewanden, welker verſtopping dikwils de eerſte oorſprong van de ziekte der vogten is, herſtellen kan. Het is ſomtyds gebeurd, dat door deze hulpmiddelen de tweede aanwyzing op denzelven tyd met de eerſte is vervuld geworden; dat is te zeggen, dat het uitgeſtorte water wederkeerende in de vaten, door de pis is uitgeloosd, maar dit is zeer zeldſaam, en men moet, om aan de tweede aanwyzing te voldoen, meeſtentyds toevlugt neemen tot het Heelkonſtig Handwerk, dat men Doorbooring heet, en 't welk beſtaat in een ſteek in den buik te doen.

Voor het doen van dit Handwerk, moet men onderzoeken of de Lyder niet te zeer uitgeput is, dan moet men den buik voelen, en zien of hy ter degen vol water is, 't gene men weeten zal uit zyne ſpanning en door zyne wederſtrevigheid, want zoo hy dat niet is, moet men uitſtellen het Handwerk te doen.

Wanneer alles tot het Handwerk gereed is, moet de Lyder zoo geplaatſt worden, als voor hem gemaklyk is en dat hy zoo kan blyven, zoo lang als het water zal uitvloejen. Men kan hem op een leuningſtoel zetten; maar dan loopt hy gevaar van flauw te worden eer al het water uit den buik gevloeid is. Men kan hem op de zyde op de kant van zyn bed leggen, en ik keur die plaatſing de beſte, om dat die de gemaklykſte is en voor hem en voor den Heelmeeſter.

Operatie. Men moet tot het doen van de ſteek, verkiezen het midden van de plaats, die 'er is tuſſen den navel en de bovenkant van het darmbeen; dat is net tuſſen het vleeſchige deel van de ſchuine en dwerſe ſpieren, en de ſchede welke zy, door de vereeniging van haare peesagtige uitbreidingen, maaken, om de regte ſpieren te omvangen. Men mag het Handwerk doorgaans onverſchillig aan d'eene of de andere zyde doen; doch zoo het water zig beter aan d' eene dan aan de andere zyde laat voelen, moet men die kiezen. Als men weet dat 'er een knoeſtgezwel in den buik is, moet men daar zoo ver als mogelyk is af blyven en de overſtaande zyde neemen. Ik heb haar verſcheidemaalen in het bovenſte deel van d' eene of andere der lendenen gedaan, om dat een knoeſtgezwel, dat den ganſchen onderbuik beſloeg, my niet toeliet om ze laager te doen.

Wanneer de Lyder in een behoorlyke geſtalte gebragt is, moet men de helpers plaatſen, zoo om hem te onderſteunen, als om zyn buik op verſcheide plaatſen zagtelyk te drukken, en daar door het water naar de zyde, daar men de opening zal maaken, te voeren.

De Ouden gebruikten om de ſteek te doen een lancet: doch vermids het werktuig driekante priem genoemd gemaklyker is, heeft men het gebruik van het lancet agtergelaaten. Men moet, eer het Handwerk wordt gedaan, den priem van het *Trois-quart* uit zyn pyp haalen, om dat hy daar in kan verroeſt wezen, en dat men de ſteek gedaan zynde gevaar zoude loopen van de zilvere pyp te gelyk met den priem uit te haalen.

Ik houde, terwyl ik Werk, het hegt van den driekanten priem in de palm van myn regterhand, met den voorſten vinger langs de pyp geſtrekt, en ik ſtoot het werktuig op de bepaalde plaats tot in den buik. Ik voel dat de punt in de holte is, wanneer de punt niet meer doorboort: dan vat ik de pyp met de linker hand, en ik doe haar een weinig meer naar binnen gaan, terwyl ik met de andere hand de priem uithaal.

Wan-

Wanneer de priem uitgetrokken is, vloeit het water uit, en men moet het bynaar geheel laaten uitloopen, ten minſten als de Lyder niet in flauwte valt. In zulken geval moet men de ontlaſting ſtuiten, door den vinger op de pyp te zetten, tot dat de flauwte over is.

Somtyds houdt het water op met loopen eer het altemaal uitgevloeid is; 't gene gebeurt om dat eenig inwendig deel, dat in den buik vlot, gelyk de darmen of het net, zig voor de opening van de pyp zet en die verſtopt. Dan breng ik in de pyp een groot dik ſtilet en ik verſchuif dus de deelen, die haar toeſloten. Het is goed dat dit ſtilet aan zyn eene eind krom is, uit vreeze dat het door eenige onvoorziene beweging uit de vingers ſlippende niet geheel in den buik valle.

Als al het water uitgeloopen is, trek ik de pyp met myn eene hand uit, terwyl ik met twee vingers van de andere hand, de huid ſteun, die dan de pyp veel ſterker beklemt dan wanneer ze ingebragt wierdt.

Wanneer die uitgehaald is, moet men een weinig droog plukſel op de wonde leggen, en daar met een pleiſter houden, en daarna den Lyder doen nederleggen. Wanneer hy te bedde is, moet men den ganſchen buik dekken met een drukdoek, gedoopt in Brandewyn, en die daar vaſtmaaken met een ſervet, dat om het lighaam gaat. Het ſervet moet wel geſloten wezen om te vervullen aan het gebrek der ſpieren van den onderbuik, die door het geweld van haare ſpanning, door de menigte van het water, haare veerkragt hebben verloren. Deze ſpieren ſteunden in den natuurlyken ſtaat de zwaarte der deelen van den onderbuik en vooral van de lever, die aan het middelrif vaſtgehegt zit: dewyl zy dit nu niet meer doen, moet het geſloten ſervet daar dien dienſt vervullen, tot dat zy haare veerkragt weêrgekregen hebben.

Wanneer 'er een zugtige opblazing aan het zakje en in de onderſte ledematen is, glyt de weiagtigheid door het weefſel der deelen tot in den buik, en vervult hem wel haaſt: in dit geval, moet men

de ſteek hervatten, ten minſten wanneer het bloed van aart veranderd zynde, de pis haar natuurlyke loop niet neemt.

VAN DE WATERZUGT IN EEN BESLOTEN ZAK (HYDROPISIES ENKISTEES.)

Bepaaling. Een waterzugt in een byzondere zak, wordt genoemd, de vergadering van een zeekere menigte water of weiagtigheid, uitgeſtort en beſloten in een vlies.

Plaats. De buik is van alle deelen des lighaams de plaats, alwaar deze ſoorten van waterzugt meeſt voortgebragt worden. Ik zal niet beſlegten of deze uitſtorting gemaakt wordt door de verwyding van een watervat, of door deszelfs verbreeking, of dat ze komt in gevolge van eene verbreeking van eenige vliezige vezelen; dit is zeeker dat wy bynaar altoos deze vliezige holten zien gemaakt worden in een celagtig weefſel, 't welk, gelyk men weet, niet is dan eene vergadering van vliezige blaadjes: en het is doorgaans op eenig ongeſteld deel, dat knoeſtagtig is, of geſchikt om het te worden.

Het vogt, wanneer het uitgeſtort wordt, verwydt de wanden van de holte daar het zig neêrzet, en het verwydt die van tyd tot tyd naar mate van zyne menigte: en dit is het dat de holten maakt. Ik heb 'er een gezien, die in den buik was, en welke zoo veel uitgezet was dat hy veertig ponden vogt bevatte. Nademaal ik gelegenheid heb gehad, door het openen van doode lighaamen, verſcheide van die zakken te zien, heb ik waargenomen, dat zy naar mate ze uitzetten, in dikte aanwonnen, zoo dat ik 'er heb gevonden, die drie of vier lynen dik waren. Ik heb meeſtentyds opgemerkt dat zy vaſtgehegt waren aan alle de deelen, welke zy door haare uitzetting raakten. Daar kan of maar een zak wezen, en 'er konnen verſcheide kleine by elkanderen d'een aan de zyde van ander geplaatſt worden gevonden. Ik heb zelfs dikwils verſcheide kleine zakken gevonden, die in de grooter beſloten waren en aan derzelver binnen zyde door eenige vlie-

vliesige draaden vastgehegt. Ik heb 'er tot agt toe in een groote zak geteld, die bynaar zoo groot als hoendereyeren waren.

Dit soort van Waterzugt heeft, gelyk het buikwater, zyn eigen kentekenen, en die het van andere onderscheiden: en deze tekenen zyn verscheiden, naar de voortgang van het gezwel. Tekenen.

Men voelt een korten tyd na het begin van de kwale, ter plaatse daar het gezwel gemaakt wordt, iets dat hard en bepaald is. Deze hardheid is somtyds vast op haare plaats, en somtyds los. Dit kan een knoestgezwel wezen, en het kan ook een wateragtig gezwel zyn, dat nog maar een zeekere grootheid heeft: doch eenigen tyd daarna voelt men, dat het gezwel veel grooter is en men kan deszelfs eigenaartig kenteken onderscheiden. Wannneer het een enkel knoestgezwel is, voelt men daar gene schommeling; maar zoo het een watergezwel is, dat is te zeggen, een zak, die opgevuld wordt, voelt men daar, schoon het vry hard mogt wezen, de schommeling van het vogt, bynaar gelyk men die van den etter in een ettergezwel voelt: men onderscheidt zelfs de paalen van deze vliezige holte, die zig meer of minder naar de regter of linkerzyde, of naar boven of beneden uitstrekt. Het gezwel is niet pynelyk zoo lang het van eene middelmatige grootte is; doch wanneer de zak veel opgevuld wordt, begint het middelmatige pynen te verwekken, om dat hy dikker wordt, gelyk wy hebben gezegd, en om die rede moejelyker rekt naar de uitgebreidheid van het water, dat daar vergaârd wordt. Daarenboven hindert hy de deelen welke hy drukt, 't gene de gansche huishouding van dat werktuig ontstelt. De pis wordt niet meer veranderd, of verminderd. De dorst kwelt den Lyder niet gelyk in het Buik-water.

Eindelyk zoo men de vliezige holte heeft laaten aangroejen, tot dat zy den geheelen buik beslaat, voelt men de schommeling van het vogt, wanneer men de eene hand tegen de eene zyde van den buik leggende, zagtelyk op de overstaande zyde slaat. Dit maakt dat men dikwils deze kwale voor

een Buik-water heeft genomen, als men den Lyder niet zederd den aanvang der ziekte heeft gezien. Als 'er verſcheide holten zyn, die tegen malkander liggen, is het bynaar onmogelyk om ze te onderſcheiden door dus tegen eene zyde van den buik te ſlaan, om dat de ſchommeling van het vogt zig van de eene zak aan de andere mededeelt. Naar mate de zak of de zakken veel opgevuld worden, vermindert de pis van dag tot dag en zy heeft bezetſel als geklopte ſteen gelyk in het Buik-water, om dat de nieren door het gezwel, dat op haar gelegen is, gedrukt worden. De dorſt is niet ſterk; maar daar zyn dikwils andere zeer hardnekkige toevallen, die afhangen van het ongemak, dat de kwaal heeft veroorzaakt, of van de drukking, welke de grootte van het wateragtig gezwel op alle de ingewanden maakt, en voornamelyk op de darmen; want in het openen der doode lighaamen, vindt men die gemeenlyk aan een zyde alleen van den buik gedreven, of in den bovenbuik opgeklommen. Zy dus van plaats veranderd en gedrukt wordende, is haare wormswyze beweeging niet vry; 't welk oorzaak is van veele toevallen. Indien de inwendige zyden van den zak zweeren en tot verettering komen, wordt het gezwel binnen korten tyd zeer pynelyk; daar komen koorts en buikloop: en zoo men het gezwel doorſteekt, is het water, dat men daar uittrekt etterig of ook bloedig. Ik heb in verſcheide gezwellen in een vliezige holte beſloten van dit ſlag, welke ik doorboord heb, het vogt van een bloedige koleur gevonden; en als ik het liet ſtaan, heb ik tot vier ponden bloed op dertig ponden vogt, dat ik uitgehaald had, gevonden.

Voorzegging. Om eene goede voorzegging van dit ſlag van Waterzugt te doen, moet men op haare oorzaaken en voortgangen agt geven. Zoo dezelve gekomen is in gevolge van een knoeſtgezwel, op het welk de zak gemaakt wordt, is het een kwaal door toeval ontſtaan, die het lot van het knoeſtgezwel moet ondergaan, en veronderſteld dat de beſte aangewezene middelen het zelve niet konnen doen verteeren, zal de Lyder ſterven, minder van zyn Waterzugt,

zugt, dan van de voortgang van het knoeſtgezwel en van andere verſtoppingen, die in verſcheide deelen zullen veroorzaakt worden. Dit heb ik in veele vrouwen gezien, die wanneer de maandelykſe ontlaſtingen ophielden, zodanige knoeſtagtige gezwellen kregen, verzeld van Waterzugt in een beſloten vlies. Het is wel waar, dat de Waterzugt der Lyderen dagen zou konnen verkorten, wanneer men het wateragtig gezwel liet aangroejen tot dat het den ganſchen buik beſloeg. De drukking welke zy op alle de deelen maakt, gelyk wy gezegd hebben, zal veele affcheidingen doen ophouden: en zy zal door de ganſche huishouding der vogten te veranderen, veele zeer doodelyke toevallen veroorzaaken. Daarbeneven zullen de binnenſte zyden van den zak zweeren, en tot verettering overgaan, 't gene men weeten zal door de tekenen, welke wy daarvan hebben opgegeven. Doch zoo het maar een watergezwel is, en men 't zelve niet heeft laaten groot worden, zorg draagende het zelve ledig te maaken, gelyk wy zullen zeggen, zullen het de verſtoppingen en de kwaade geſteldheid der vogten wezen, die den leeftyd van den Lyder zullen bepaalen, terwyl de Waterzugt daar bynaar geen deel in heeft. Als het water uitgeloosd is, zullen de hulpmiddelen van de Geneeskonſt plaats konnen hebben, mids dat de natuur haar te hulp komt.

Laaten wy veronderſtellen dat 'er maar een zak is, 't gene men heeft konnen weeten van den aanvang der ziekte af: daar zyn twee wyzen om die ledig te maaken. De eerſte is de ſteek met de driekante priem gemaakt. De tweede is de opening van den zak, door eene inſnyding. **Genezing.**

De gelykheid welke de Waterzugt in een beſloten vlies met het buikwater heeft, heeft gemaakt dat zy op dezelfde wyze is behandeld geworden. Zelfs veronderſteld zynde dat men ze voor beſloten erkende, wagtte men tot dat de zak vol was, en uitgebreid over den ganſchen buik: dan deedt men de doorbooring met de driekante priem. Maar de Lyders ſtierven na eenige ſteeken, om de redenen, die ik hier boven verklaard heb.

Ik

Ik heb door het openen der doode lighaamen, deze foorten van Waterzugt, in den grond konnen leeren kennen en onderfcheiden, en gelegenheid gehad, om de verfcheide voortgangen derzelve in verfcheide Lyders, die ik heb behandeld, te zien. Daar uit is het my niet moejelyk geweeft te befluiten, dat de doorbooring in fommige gevallen dienftig is; doch dat zy in andere gevallen geenzins te paffe komt. Ik verkies dan de doorfteeking wanneer het wateragtig gezwel alleen nog klein en van eene middelmatige grootheid is, en ik agt ze beft, niet alleen om dat het mogelyk is dat de geheel ontledigde zak niet weêr gevuld wordt, gelyk ik dat heb zien gebeuren, maar wyders, om dat deze Bewerking, die niet pynelyk is en geen verband behoeft, de genezende aanwyzing vervult, door te beletten dat de zak zig uitbreidt en de ingewanden drukt. Het voornaamfte oogwit is, ik herhaal het, om door dit Handwerk den aangroei van het gezwel te beletten. Derhalven moet zy gedaan worden, zoo dra de fchommeling van het vogt zig daar klaar doet voelen. Indien de zak weêr vervuld wordt, gelyk dat meeftentyds gebeurt, moet men hem wederom ledigen, zoo dra hy dezelfde grootheid heeft gekregen, als hy hadt toen men de doorbooring deedt. Wanneer men veronderftelt dat 'er twee beflote holten zyn, en men die gemaklyk kan onderfcheiden, is het bynaar onmogelyk op denzelfden tyd door de fteek meer dan een ledig te maaken, om dat wanneer de eerfte door die Bewerking geleegd is, wordt de tweede, die niet meer aan de zyden gefteund is, plat en weêrftaat niet meer genoeg aan de driekante priem om die veilig en gemaklyk daar in te fteeken. Als de binnenfte zyden van de zak, veronderfteld dat 'er maar een is, tot verettering overgaan, 't gene men weet uit de tekenen, die wy daar van hebben opgegeven; of indien de zak zoo groot is geworden dat hy zig over den geheelen buik uitftrekt, gelyk wy hebben gezegd, is de doorfteeking een zwakke toeverlaat om veele redenen. De eerfte is, dat zoo 'er kleine zakjes in de groote zyn, die worden niet geledigd,

ge-

gelyk deze, en zy blyven geheel. De tweede is dat wanneer de binnenste wanden veretteren, kan men daar de dienstige geneesmiddelen niet inbrengen, en dat de etter zig niet kan uitloozen. De derde is, dat die groote holten dikwils in minder dan drie weeken weêr vol worden, 't gene den Lyder wel haast doodt.

De doorsteeking is dan onnut: om deze redenen heb ik beter gekeurd deze zakken door eene genoegzaame groote insnyding te openen; en ik kan zeggen, dat ik die insnyding veel nuttiger heb bevonden. Het is wel waar dat zy de kwale niet geneest, doch zy verlengt de dagen van den Lyder. Daar door wordt de holte ledig gemaakt, en dewyl zy niet weêr vol kan worden, zoo lang de wonde open is, naderen haare wanden door derzelver veerkragt tot malkander, en zy worden byeen gevoerd door de drukking, welke de bygelegene deelen in den omtrek maaken. Dus worden alle de kleine openingen waar door het vogt daar in vloeide, allengskens gesloten. Door deze insnyding veretteren de binnenste zyden van den zak naar maate zy malkanderen naderen, en hy houdt op pynelyk te wezen gelyk hy was. Hier door eindelyk ontlasten zig allengskens de kleine zakjes die in de groote en zeer dun zyn, en de vliezen, die dezelve maaken, vallen by lappen met de verettering der binnenste zyden van de groote zak uit. Men zal mogelyk zeggen dat de insnyding in den zak gedaan niet is dan een verwisseling van d'eene kwale in eene andere, om dat de insnyding een wonde maakt, welke men geduurende een maand of zes weeken moet verbinden, en om dat die wonde fistelagtig blyft. Doch deze ongemakken vergeleken by de voordeelen, die daar uit voortkomen, zyn al te gering om zig daarom aan de doorsteeking te houden.

Het is gemaklyk de plaats te bepaalen, waar de zak moet worden geopend.

In de gevallen daar het best is zig te houden aan de doorsteeking met de driekante priem gedaan, moet men de laagste kant van den zak kiezen, om

hem

hem geheel te konnen ledigen. Die doorſteeking moet op dezelfde wyze en met dezelfde omzigtigheden worden gedaan, welke wy van het Buikwater ſpreekende hebben aangewezen.

Wanneer men in den zak eene inſnyding zal doen, bekwaam om hem te beletten weêr vol te worden, moet men insgelyks de laagſte plaats verkiezen, op dat het gene door de verettering moet uitkomen, zig te gemaklyker ontlaſte. Ik ſteek de punt van een regt mesje tot in de holte, en maak daar, als mede in de bekleedſelen, eene inſnyding vier of vyf dwerſe vingeren breed lang. In een ogenblik ontlaſt zig al het water, en die inſnyding bevindt zig kort daarop de helft kleiner, dewyl de lippen van de wonde malkander naderen. Ik breng in de wonde, om haar open te houden, een platte en zagte, genoegzaam lange en dikke ſteekwiek, om tot in den zak te komen, zonder de lippen van de wonde te hinderen. Deze wiek is voorzien met een omgeſlagen rand, grooter dan de wonde. Ik ſteun alles met drukdoeken en een bekwaame band.

Daar komt in vierentwintig uuren nog veel vogtigheid uit de wonde, die dikwils het verband vuil maakt; derhalven moet men zorge draagen om de drukdoeken en den band te veranderen.

Het verbinden beſtaat voornamelyk in de wonde open te houden met een wiek die den Lyder geen pyn doet, en in den zak, na verloop van drie of vier dagen eenige afveegende inſpuitingen te doen. Daar komen in het verbinden veele lappen en korſten uit: ik heb zelfs gezien, dat 'er na verloop van eenige dagen nieuw water onderſcheiden van den etter kwam, het welk zonder twyffel kwam uit een van die kleine holten, die ſomtyds in de groote worden gevonden, en die geborſten was. (Wanneer ik eens de inſnyding in een van die groote holten, welke nog niet tot verettering gekomen was, want het water was niet van koleur veranderd, gedaan hadt, wilde ik daar inſpuitingen doen, en telkens kreeg de Lyder eene grilling. Deze grilling is niet gekomen, wanneer ik de zakken

ken ingespuit heb, die voor de Bewerking tot verettering waren gekomen.)

Terwyl de zak dus verettert, krimpen deszelfs zyden allengskens van den ganschen omtrek tot malkander, gelyk de wanden van de baarmoeder, na het verlossen van het kind doen, en deze zak schynt te naderen tot het knoestagtig gezwel op 't welk hy gemaakt is, en daar hy zyn vaste punt heeft.

De wond die ongevoelig klein is geworden, blyft eindelyk fistelagtig; dat is te zeggen, dat 'er een kleine opening blyft, waar uit dagelyks eenige druppelen etter lekken; en zy blyft fistelagtig, om dat de inwendige zyden van die groote zak niet tegen malkander plakken, gelyk veele ondervindingen my dat hebben geleerd.

Zoo dra de groote zak geledigd is, krygt de pis, die meer of min zetting hadt als geklopte steen, en in een kleine mate zig uitloosde, gelyk in het Buikwater, weder haar loop en haar natuurlyke koleur; alle de toevallen, welke de pyn en de zwaarte van den zak op alle de ingewanden hadden veroorzaakt, verminderen of gaan allengskens geheel weg.

Ik laat voor de Geneeskundige ziektbeschryving over voorschriften te geven, die nuttig konnen wezen om de knoestgezwellen te doen smelten, de vogten te herstellen, en te vervullen aan de uitlozingen, welker mangel de ongesteldheid der vogten heeft konnen veroorzaaken.

VAN DE WATERBREUK.

De Waterbreuk is eene vergadering van water of weiagtigheid, tegen de natuurlyke order buiten de vaten gekomen, en in het zakje neêrgezet. Bepaaling.

Men stelt tweederlei soort van Waterbreuken, te weeten een, die door Indringing is gemaakt, en een andere, welke door Uitstorting voortgebragt is. Soorten. Ik zeg dat de Waterbreuk door Indringing gemaakt is, wanneer het water het geheele celagtige weefsel van het zakje en van de schederokken vervult.

Ik

Ik zeg ze door Uitſtorting voortgebragt te wezen, wanneer het water in eene enkele holte gelyk in een zak vergaderd is. Wy zullen deze twee kwaalen als geheel onderſcheiden zynde elk byzonder verhandelen.

VAN DE WATERBREUK VEROORZAAKT DOOR INDRINGING.

Onderſcheid.

De Waterbreuk, die door Indringing gemaakt is, kan zyn eige oorzaak hebben (*a*), en zy kan by toeval ontſtaan wezen (*b*), zynde een gevolg van andere ziekten. De gebreken, die haar gemeenlyk veroorzaaken, zyn het buikwater, een ziekte in dewelke water in den buik uitgeſtort is, de witte zugt een ziekte in welke de celletjes van het ganſche vetvlies meer of minder met water vervuld zyn; of wel eene zugtige opzwelling van de beenen en de dyen.

Waterbreuk door indringing uit een eige oorzaak.

De Waterbreuk uit een eigen oorzaak, doet gemeenlyk niet dan het zakje aan, en zy breidt zig niet verder uit. Men ziet haar veeltyds in kinderen, die nog zuigen. De pis waar mede zy geduurig nat zyn, veroorzaakt aldaar, door eene ligte prikkeling aan het zakje te maaken, eene ligte opblazing, vervolgens zwelt het op en alle zyne celletjes worden met weivogten vervuld. Dan is het heele zakje doorſchynend; de huid is daar minder rood, en de deuk van den vinger, als men daar op drukt, blyft 'er een weinig in ſtaan. De zaksnaad is in het midden van het gezwel.

Om deze kwaal te genezen, is het genoeg oplosſende ſtovingen met kalkwater en Brandewyn gemaakt te gebruiken, of linnen doeken in deze vogten ingedoopt op te leggen.

Waterbreuk door indringing toeval.

De indringing, die de Waterbreuk by toeval maakt, doet niet alleen het zakje aan, zy ſtrekt zig veel verder uit. Het geheele zakje maakt in deze kwale een gezwel, meer of minder groot, van een bleeke koleur, onpynelyk, doorſchynend en in

(*a*) Idiopathique. (*b*) Sympathique.

in 't welk het indrukfel van den vinger, als men daar op drukt, blyft ftaan. Deze zugtige opzwelling breidt zig dikwils uit tot aan de roede, in welke de weiagtige vogten opgehoopt worden, en die daar door zeer dik wordt als een krulswys gedraaide ftok: zy breidt zig zelfs uit tot aan het buikvlies. De naad van het zakje wordt in het midden van het gezwel gezien, 't welk hy in twee gelyke deelen fchynt te verdeelen.

De oorzaak van deze Water-breuk wordt gevonden in die van de ziekten, welke haar veroorzaaken, ziekten waar in de weiagtigheid zig van het bloed affcheidt en verfcheide deelen opvult. Oorzaak.

Ik zal niet fpreeken van de tekenen, welke haar doen kennen, om dat men die in het afbeeldfel, dat ik 'er van gemaakt heb, zal vinden, welke haar eigenaartig afbeelden, en die haar van de andere foorten van Water-breuken doen onderkennen.

Dewyl deze Water-breuk niet is dan een kwaal by toeval, en een bynaar noodzakelyk gevolg van de indringing, welke in het vetvlies van het geheele lighaam, of ten minften van den buik, de dyen en de beenen gemaakt is, kan men verzeekeren, dat zy niet kan genezen, ten zy de oorzaak weggenomen wordt: dat is te zeggen, dat zy niet genezen zal dan te gelyk met deze ziekten.

Alhoewel men niet hoopen kan om dit foort van Water-breuk in den grond te genezen, als men niet vooraf de ongefteldheid, die haar heeft veroorzaakt, genezen heeft, moeten wy egter werken om de voortgang daar van, zoo veel mogelyk is, te ftuiten. De opzwelling van het zakje, die van eene afzigtelyke grootheid wordt, naar mate daar meer en meer nieuwe weivogten indringen, kan in heet-vuur veraarten.

Men moet derhalven dit toeval voorkomen, door het gebruiken van fterk oploffende ftovingen. Indien de opzwelling, in weerwil van deze ftovingen, toeneemt, zoo dat het deel met verfterving gedreigd wordt, moet die voorkomen worden door de hulpmiddelen van de Heelkonft.

Men ftelt voor om aan ieder zyde van de naad

eene insnyding, een goede dwerse vinger breed diep, te maaken. Ik heb ze gedaan en ik heb ook gezien, dat het water schielyk genoeg uitliep: doch eer de bron daar van opgedroogd en het zakje geheel geslonken was, kwamen de lippen van de scheiding tot malkander, en de uitlozing verminderde en hielt in weinige dagen op, zoo dat men wel haast genoodzaakt was andere insnydingen te doen. Wyders, vermids de omloop in dit overstroomde deel, waar in de warmte ontbreekt, zeer traag is, heeft men meer dan eens heet-vuur kort op de groote insnydingen, waar van ik spreek, zien volgen. Deze twee ongemakken hebben my beter doen keuren, zulke kleine inkervingen in het zakje te maaken, als men met het kop-werktuig kan maaken: zy konnen insgelyks met het lancet gemaakt worden. Deze sneetjes zyn niet heel diep; doch desniettegenstaande loopen de weivogten daar uit, even als door de groote insnydingen. Het is waar men moet ze na verloop van vierentwintig of agtenveertig uuren herdoen; doch evenwel is het gebruik daar van beter te agten, om dat zy niet pynelyk zyn, 't welk maakt dat de Lyder 'er zoo veele op een andere plaats laat doen als men wil: zy worden spoedig genezen, zonder 'er eenig verband aan te doen, zy zyn niet onderhevig heet-vuur te verwekken, gelyk de groote insnydingen, waar van wy hebben gesproken.

VAN DE WATERBREUK DOOR UITSTORTING GEMAAKT.

De Waterbreuk door Uitstorting gemaakt is, gelyk wy hebben gezegd, een gezwel of een blaas vol water, in het zakje geplaatst. Zy kan uit haar eige oorzaak ontstaan en enkel, of ook by toeval en samengesteld wezen.

Water-breuk uit een eige oorzaak of enkelvoudig

De Water-breuk door Uitstorting is een gezwel, een weinig doorschynend, rond en langwerpig, gelegen in het zakje, glad en gelyk, onpynlyk, meer of minder hard, in het welke men de schommeling van een uitgestort vogt voelt, en op het welk

welk het indrukfel van den vinger, als men 'er op drukt, niet blyft ftaan. door uitftorting.

Deze waterblaas is gelegen op een van de ballen, aan dewelke zy vaft zit; en dewyl zy fomtyds zeer groot wordt, vervult ze bynaar het geheele zakje, dryvende het middelfchot, dat het zelve in tween verdeelt, te rug. Dan fchynt de naad het zakje in twee ongelyke deelen te verdeelen. Zoo 'er twee door Uitftorting veroorzaakte Waterbreuken zyn even groot van omtrek, te weeten op elke bal een; die kan men beide ligtlyk door het gevoel onderfcheiden; en in dit geval verdeelt de middelnaad het zakje in twee gelyke deelen. Ik heb Water-breuken gezien, die tot twee ponden vogt behielden.

Dit vogt is een foort van wei, dat de koleur van pis, maar niet de reuk daar van heeft. Als het op een zagt vuur warm gemaakt wordt, wordt het dik gelyk gelei.

Ik heb dikwils water-gezwellen gezien van de groote als rozynen, hier en daar langs den zaadftreng geplaatft, die een waare Water-breuk op het lighaam van den bal gelegen verzelden. Ik heb een ftuk uit de Ontleedkunde bewaard, waar in men vier kleine watergezwellen van dit flag ziet, rond en groot gelyk haazenooten, dewelke tuffen de vliezige bladen van het buikvlies gemaakt, zig van buiten beneden den band van *Fallopius* vertoonden. Het was aan een mansperfoon, die een waare Waterbreuk door uitftorting gemaakt op het lighaam van den bal hadt. De overeenkomft van deze watergezwellen met dat 't welk men Water-breuk heet, maakt dat men ze met dezelfde naam zou konnen benoemen.

Het is heel bezwaarlyk te befliffen, welke de oorzaak van de eenvoudige Water-breuk mag wezen. Ik heb in 't eerft geloofd dat zy wel konde zyn het gevolg van eene ligte ongefteldheid van den bal, om dat ik ze dikwils heb zien komen in gevolge van een ftoot tegen dit deel, van een val of van eenig geweld. Ik geloofde dat 'er eenige van de draaden, die de vliezige bladen van de Oorzaaken.

ſchederok aan malkander houden, zouden konnen gebroken wezen. Doch agt neemende op die kleine gezwellen, waar van ik heb geſproken, welke de waare Water-breuken verzelden, die van dezelfde natuur waren, en die gelyk zy in het celagtige weeffel van de ſchederok, of in die van het buikvlies, digt by den band van *Fallopius* waren, ben ik overtuigd geworden, dat de Water-breuk kan komen door een kwaade geſteldheid van de wei, of door die van het buikvlies zelve. Ik zal haar dan aanmerken als een ſoort van Waterzugt in een beſloten vlies, zodanige als men 'er dikwils in eene der groote holten vindt. Wy hebben gezien, wanneer we van de Waterzugt ſpraken, dat deze zakken in den onderbuik gelegen tot zoo ver verwyd zyn geworden, dat ze een zeekere menigte vogt bevatten, 't gene deze kwaal voor een waar buikwater heeft doen neemen.

Ik zal my ontſlaan om te ſpreeken van de tekenen, die dit ſoort van Water-breuk eigenaartig konnen afbeelden, om dat ik niet zoude konnen dan herhaalen, 't gene ik daar van in de omſchryving, die ik van de kwale heb gedaan, gezegd heb.

Genezing. Men kan haar behandelen door eene enkel onderhoudende genezing; en men kan haar volkomen in den grond genezen.

De onderhoudende geneeswyze beſtaat in den waterzak ledig te maaken door een enkele doorbooring met de driekante priem. Deze genezing wordt onderhoudende geheten, om dat de holte eenigen tyd na dat men ze geledigd heeft op nieuws weêr vervuld wordt, zoo dat men de ſteek alle drie maanden of alle jaaren, meer of min dikwils naar de tyd, die de zak nodig heeft om weêr vol te worden, moet hervatten. Een volkome genezing wordt geheten, een grooter Handwerk, waar door de kwaal zonder weder te komen genezen wordt. Het ſtaat aan den Lyder uit deze twee wyzen, die te verkiezen, op welke het gebrek zal behandeld worden. De onderhoudende genezing is zeer vaardig; zy wordt gedaan zonder pyn; en vereiſt geene verbinding: Deze zoude ik voorſtellen voor de Ly-

ders

ders van eene wat vergevorderden ouderdom. De volkome genezing geschiedt niet dan door een Handwerk dat wat pynelyker is dan de doorsteeking, en zy vordert een behoorlyk verband, geduurende den tyd van zes weeken of daar omtrent. Deze zoude ik evenwel voorstellen voor de kinderen, die alte langen tyd van leven hebben, om al haar leven onderworpen te wezen van tyd tot tyd eene Operatie te ondergaan.

Om de doorbooring in het gezwel met de driekante priem te doen, is het nodig, dat de zak vol genoeg zy, op dat de driekante priem haar te gemaklyker zou konnen doorbooren. Doorbooring.

Wanneer de Lyder gezeten is, druk ik te gelyk met een knegt het gezwel op verscheide plaatsen, en voornamelyk aan zyn bovenste deel, om het harder te maaken, (ik weet dat de bal daar onder ligt en ik myde om hem te drukken) als ik dan een plaats, daar de bloedvaten niet onder de huid doorschynen, uitgekozen heb, doorboor ik met de driekante priem het gezwel tot in het water, mydende om den bal te steeken. Terstond haal ik den priem met de hand, die hem houdt, uit, terwyl ik met de andere hand, de pyp verder dan zy was binnen breng. Ik houd de pyp tegen zoo lang het water uitvloeit; maar als het begint op te houden, laat ik haar zoo als zy wil gaan, om dat haar eind als men ze vasthieldt de inwendige zyde van den zak zoude konnen raaken en haar prikkelen, 't gene daar en aan het geheele zakje eene ontsteeking zoude konnen verwekken. Wanneer al het water uitgelopen is, houd ik met de twee vingers van myne eene hand de huid tegen, en met de andere hand haal ik de pyp uit.

Een weinig droog plukfel gehouden door een kleine pleister, is genoeg tot het geheele verband, terwyl men zorge draagt, om het gansche zakje te doen gesteund worden met een schortband.

Men vraagt of 't niet mogelyk zoude zyn, om de vereeniging der zyden van den zak te bevorderen, met daar door de pyp, eer men ze uithaalt, eene opdroogende inspuiting te doen, bekwaam om de

monden van de vaten, die daar de weiagtigheid uitstorten, te sluiten, eene inspuiting welke men kort daarna wederom moest herhaalen. Deze wyze van doen zoude niet gelukken, door de onmogelykheid die 'er zoude wezen, om de wanden van den zak na de inspuiting tot malkander te doen komen, zoo dat ze malkander volkomen zouden raaken, en om haar byeengenaderd te houden. Wyders zoude dit in staat zyn, om daar eene ontsteeking te veroorzaaken.

Het Handwerk of volkome genezing.

Het Handwerk waar door men de Waterbreuk in den grond geneest, van meer gevolg zynde dan de Doorbooring, waar van wy hebben gesproken, moet de Lyder daartoe vooraf bereid worden door eene of meer aderlatingen, en door eene gepaste levenswyze naar zyne kragten.

Wanneer de toestel gereed is, en de Lyder op een bedde ligt, open ik het zakje langs de geheele holte en den zak met een. Als het water uitgelopen is, naderen de zyden van de holte een weinig tot malkander. De zak is, zoo de kwaal jong is, heel dun, en het is onnut daar iet aan te doen, om dat hy gemaklyk zal veretteren: doch zoo zy oud is, is de zak dik en zelf heel groot, derhalven moet men een deel daar van weg snyden. Ik vat tot dien einde den zak aan de zyde met twee vingeren, en ik sny daar van zoo veel my mogelyk is weg, en met hem een gedeelte van het zakje. Ik myde de zaadvaten, die daar zeer vast aangehegt zyn, door te snyden; (men zoude den zak zonder deze vaten door te snyden niet geheel konnen wegneemen) en dewyl noodwendig een gedeelte daar van overblyft, bevogtig ik inwendig de wonde met aluin-water: dit maakt daar een soort van schroejing, die het overige van den zak doet verzweren, zoo dat het vleesch, na het wegvallen van deze korsten, zig met heuveltjes en vast vertoont, dan geneest de wond zonder andere omzigtigheden, als die in de behandeling van eenvoudige wonden te pas komen. Het is evenwel dienstig hier te berigten, dat zoo dra het vleesch hoog rood begint te worden, men moet myden vette geneesmiddelen

te

te gebruiken, om dat deze middelen, het vleefch in dit deel meer dan in die vleefchig zyn met aderfpatten maakt.

De toevallige Waterbreuk is die, welke een gevolg is van eenige andere kwale, welke haar heeft veroorzaakt. Zy maakt in het zakje een wateragtig gezwel, dat is te zeggen, een blaas met water vervuld, gelyk die, waar van wy hebben gefproken; zy is ingelyks grooter of kleiner naar de menigte van vogt, dat daar is uitgeftort, en men voelt daar onder den vinger eene fchommeling. Daar is egter eenig onderfcheid tuffen deze gezwellen, gelyk wy zullen zien. Toevallige Waterbreuk door uitftorting.

'Er konnen twee gebreken wezen, die dit flag van Waterbreuk veroorzaaken. De eerfte is de waterzugt, welke buikwater geheten wordt, indien de Lyder een breuks-zak heeft, die tot in het zakje verlengd is, het gevolg van een volkome breuk. Dit foort is zeer zeldfaam, en ik hebze maar twee maalen gezien. De tweede, welke de gemeenfte is, is het gebrek van den bal.

Als een Lyder een liefch-breuk heeft, en hy waterzugtig wordt, fchoon dan de breukband op den ring drukt, den darm of het net binnen houdt en haar belet in den breuks-zak te vallen, dat belet niet dat een gedeelte van het water, dat in den buik uitgeftort is in den breuks-zak valt en hem vervult. Het is wyders mogelyk, dat fchoon het neêrvallen van de breuk zederd een geruimen tyd door het gebruiken van een breukband belet is, de breuks-zak, die 'er altyd blyft en welks wanden nimmer, ten zy 'er eene ontfteeking bykomt, aan malkander vafthegten, het is mogelyk zeg ik, dat die met een gedeelte waters, dat in den buik uitgeftort is, indien de Lyder een buikwater krygt, weêr opgevuld wordt. Waterbreuk gemaakt door eén breuks-zak.

Het gezwel van het zakje is in deze beide gevallen glad, onpynelyk, en langer dan de andere Waterbreuken. Wanneer ik eens in een diergelyke Waterbreuk de doorbooring met de driekante priem deedt, ontlafte zig het uitgeftorte water, maar waarfchynelyk dat de opening, welke de driekante

priem in den breuks-zak hadt gemaakt, niet zoo vaardig gesloten wierdt als die in de huid, want daar drong in het gansche celagtige weefsel van het zakje eene ontsagchelyke menigte waters, zoo dat het tweemaal zoo groot dan het hoofd wierdt: zonder twyffel kwam dat water uit den buik. Die Waterbreuk, welke door inzypering gekomen was, verdween in minder dan veertien dagen; waarschynelyk dat de opening, welke ik in den zak had gemaakt gesloten wierdt. De Waterbreuk van den breuks-zak kwam korten tyd daarna weder. Deze kwaal kan derhalven niet genezen worden, dan met het buikwater, dat haar heeft veroorzaakt. Men leest in *myne Aanmerk.* 2 *Deel*, de historie van een andere Waterbreuk in een breuks-zak, welks opening gesloten wierdt. Dit soort is heel zeldsaam.

Water-breuk veroorzaakt door ongesteldheid van den bal.

De bal kan op velerlei wyzen ongemak bekomen, en zyne gebreken konnen verscheide trappen hebben; doch zy zyn niet alle met Water-breuken verzeld.

De Waterbreuk, die op een ongesteldheid van den bal gemaakt wordt, heeft gelyk de andere, haare trappen van aangroei: doch zy heeft dit byzonders, dat zy het lot van den bal ondergaat, en dat het zeldsaam is, dat men haar zoo langen tyd als een andere zonder eenig toeval draagt, daar men die, welke enkelvoudig en uit eige oorzaak ontstaan is, tot eenen zeer hoogen ouderdom kan draagen.

Wanneer de Water-breuk enkelvoudig is, en zoo de zwelling teffens wat groot is, kan men zeer bezwaarlyk den bal onderscheiden: maar in deze die vermengd is, en daar het lighaam van den bal vergroot is, wordt hy gemaklyk onderscheiden, zoo veel te meer, om dat hy bynaar altoos zeer hard is. Eindelyk de enkele, is altyd onpynelyk, en deze wordt pynelyk, als de bal aan 't zweeren raakt, of zoo hy kankeragtig wordt, gelyk dikwils gebeurt.

Genezing.

Men kan hier niet voorstellen dan eene onderhoudende genezing zoo lang als de kwaal van den bal niet toeneemt, dat is te zeggen, dat men zig

aan

aan de doorbooring kan houden: doch zoo zy tot een zeekere hoogte toeneemt, dan zal men zig niet konnen ontslaan van de wegneming van den bal te doen, ten minsten als de Lyder niet buiten staat is om dat te verdraagen.

Als het noodzakelyk en mogelyk is dat Handwerk te doen, vordert de Water-breuk, die het gebrek verzelt, geene andere oplettendheid by het Handwerk, dan die van den zaadstreng boven den zak te binden, om ze geheel weg te neemen.

De Water-breuk door uitstorting, hoedanig zy ook wezen mag, kan voor een gedeelte bedekt wezen van een grooter of kleiner breuks-zak, vervuld van een gedeelte van het net. Ik heb deze kwaal gezien; de breuk die zeer groot was bedekte genoegzaam de geheele Water-breuk, schoon 'er in den zak omtrent vierentwintig oncen vogt waren, dit alles te zamen maakte een gezwel zoo veel te dubbelzinniger als het zeer pynelyk was, gemerkt de uitermaten groote uitzetting van den zak, die niet tegenstaande den breuks-zak, door den ring tot in den buik rees.

De Heelmeester kan in diergelyke gevallen, als men daar de doorsteeking zal doen, niet te omzigtig wezen, om met den driekanten priem noch den breuks-zak, noch den bal te kwetsen. Indien men de wegneming van den bal zal doen, moet hy insgelyks den breuks-zak ontzien, veronderstelde zynde dat de breuk niet kan worden hersteld.

VAN DE GEBREKEN VAN DEN BAL.

ELk der twee Ballen wordt by de Ontleedkundigen aangemerkt voor een opeengevoegde klier, geplaatst in het zakje, en geschikt om van het bloed af te scheiden het zaad, 't gene dient tot voortzetting van het geslagt. De vaten, die derwaards gaan, of die van daar te rug komen, worden daar geleid door het buikvlies, welks celagtig weefsel zig door den ring van de uitwendige schuine spier uitbreidende, dezelve byeenvoegt gelyk een streng. Dit Maaksel van den Bal.

celagtig weeffel zig nog verder uitbreidende, omvangt den Bal en maakt daar, 't gene men het fchedevlies heet. Dit alles wordt weder gedekt door de opfchortende fpier (*a*) en deze fpier, die haar vafte punt digt by den ring heeft, komt aan den vaatftreng en aan het buikvlies te hulp om den Bal in het zakje hangende te houden en te onderfteunen.

Algemeene verdeeling der gebreken.

De Bal en zyne bekleedfelen konnen door dezelfde ongemakken aangegrepen worden, als alle de andere zagte deelen; doch hy heeft ook gebreken, die aan hem eigen zyn. De eene en de andere konnen voortkomen van eene uitwendige oorzaak, gelyk ftooten, drukken, fteeken of fnyden; en zy konnen komen uit een gebrek der vogten, fomtyds van eene enkele verftopping, terwyl de vogten niet zondigen dan door een gebrek van omloop; fomtyds door het bederf van de vogten zelve, die opgeftopt zyn, en dikwils ook door eene neêrzetting van vogt, die uit ziektfcheiding of toevallig in dit deel gefchiedt, eene neêrzetting veroorzaakt door een pokkig of kankeragtig venyn. Dus kan het gebrek van den Bal enkelvoudig zyn; het kan ophouden zo te wezen door de ontaarting van de vogten, die daar zyn opgehouden, en voortgebragt zyn door een inwendig venyn; het kan vermengd wezen met andere toevallen afhangende van het zelfde venyn.

Het meefte deel der Schryvers hebben alle deze ongemakken begreepen onder den algemeenen naam van Vleefch-breuk, even als of de Bal door deze kwaalen een vleefchige klomp wierdt, alleen door zyne uitgebreide groote hinderlyk. De hedendaagfche ondervinding heeft ons egter groote verfcheidenheden doen zien; en wy zien zelf dat elk van deze kwaalen aan veele veranderingen onderhevig is, terwyl die, welke de allereenvoudigfte fchynen en door uitwendige oorzaaken voortgebragt worden, fomtyds in een kwaadaartig gebrek en in kanker ontaarten.

Wan-

(*a*) Cremafter

Wanneer deze ongemakken eerst beginnen, is het dikwils moejelyk het waar eigenaartig kenmerk daar van te onderscheiden, ten minsten als de oorzaak derzelve door het berigt van 't geene vooraf-gegaan is, of door de tegenwoordigheid van eenig ander gebrek, van dezelfde oorzaak afhangende, niet aangewezen wordt; en men kan haar bynaar nooit dan in haare voortgang kennen voor het gene zy zyn. Deze voortgangen konnen meer of min snel en meer of min groot wezen. Dus kan het gezwel een langen tyd enkel knoestagtig blyven, zonder veel toe te neemen, en het kan in korten tyd aangroejen, terwyl het zelf het kenmerk van een knoestgezwel behoudt: het kan insgelyks zeer spoedig een kenmerk van kwaadaartigheid aanneemen, en het kan niet dan ongevoelig en door een langen tyd in kanker veraarten. Wyders kan het gezwel aangroejende zig uitbreiden tot aan den streng van de zaadvaten, en dit is 't gene men 't meest heeft te vreezen, inzonderheid zoo het een kankeragtige eigenschap uit zyn eigen aart heeft, of zoo het die door een bederf van de vogten, die daar ingepakt zyn, heeft gekregen.

Men heeft somtyds den streng zeer groot en hard zien worden tot in den buik en ook zelf veel hooger dan de ring van de schuine spier. Ik heb andere gevallen gezien, waar in de streng gezond scheen van den Bal tot aan den ring; doch als ik den streng door de huid en de spieren van den onderbuik nauwkeurig onderzogt en bevoelde; ontdekte ik van plaats tot plaats kleine gezwelletjes gelyk olyven, gezwelletjes voortgebragt door dezelfde oorzaak als die van de ongesteldheid van den Bal, en van dezelfde natuur. Ik heb ook een van deze gezwellen gezien, 't welk in den buik aangroeide, en zoo groot wierdt als een hoofd en den Lyder in minder dan zes maanden deedt sterven.

Wy moeten onze voorzegging naar het eigenaartig kenmerk van het gezwel rigten, en men zal van het begin der ziekte af zeer omzigtig wezen, om dat, gelyk wy gezegd hebben, dit eigenaartig kenmerk

Voorzegging.

merk dan zeer bezwaarlyk te kennen is. Doch deze onzekerheid duurt niet lang, en de buigzaamheid van de kwaal, die voor algemeene en het aanleggen van dienſtige plaatſelyke middelen wykt, of wel haare weerſtrevigheid, doen ons wel haaſt kennen of het gezwel eenvoudig is, dan wel of het veroorzaakt is door een pokkig of kankeragtig venyn: of het zonder Handwerk, of niet dan door de wegneminge kan worden genezen.

Wanneer de zaadſtreng ongeſteld is geworden tot in den buik, heeft men groote reden van bedugt te wezen, om dat het Handwerk niet wel te doen is, wegens de moejelykheid of zelf het gevaar dat 'er is om den ſtreng veel hooger dan den ring van de ſchuine ſpier te binden. *Lees myne Aanmerk. 2 Deel. bladz.* 140. Evenwel heeft het ſomtyds een goeden uitſlag gehad; en waarſchynelyk dat in dit geval, de ſtreng weinig gezwollen was, en de ziekte niet voortgebragt uit eene inwendige oorzaak.

Genezing. Men zoude konnen zeggen dat als de Bal ongeſteld is geworden tot zoo verre van onbekwaam te wezen om het zaad te bereiden, men hem behoort weg te neemen als een onnut deel. Doch het oogmerk van de Heelkonſt is niet altoos te genezen, zy werkt ook insgelyks om de kwaalen dragelyk te maaken, wanneer zy derzelver genezing niet kan bezorgen. Wy zeggen dan dat de wegneming van den Bal niet moet worden gedaan, dan wanneer de kwaal niet konnende worden genezen door de hulpmiddelen van eene wel aangewende levenswyze en artzenybereiding, van dag tot dag toeneemt en dreigt ongeneeſlyk te worden, zelf door dit Handwerk. Zy mag niet in alle gevallen gedaan worden, en het is niet altyd de toeſtand waar in de Bal zig bevindt, die haar zodanig maakt, het is die waar in de zaadſtreng zig bevindt. Zoo lang deze gezond is, kan en moet men de wegneming doen. (Om wel van zyn toeſtand te oordeelen, is het genoeg hem met aandagt te voelen, en men kan zelf hem vergelyken tegen die van den anderen Bal. Doch zoo hy ongeſteld, zeer gezwollen of hard is,

durf

durf ik de wegneming niet voorſtellen. Ik weet dat zy de eenige toevlugt is en dat men ze ook heeft zien gelukken: maar ik weet ook dat dit is de eer van de Heelkonſt in de waagſchaal ſtellen, welke de allernetſte en beſt gegronde voorzegging niet altoos voor verwytingen dekt, wanneer de kwaal niet geneeſt of na de genezing weêrkomt. Wy ſtaan toe, dat men door den ring van de ſchuine ſpier open te ſnyden en de ſnede langs het vleeſchige deel te verlengen, den ſtreng tuſſen de bladen van het buikvlies zoude konnen volgen, en hem veel hooger dan de ring afſnyden; maar de ontſteeking, die bynaar noodzakelyk in gevolge van deze inſnyding in het buikvlies en in den ganſchen buik zal komen, belet my dezelve voor te ſtellen. Men leeſt in myne *Aanmerk.* 2 *Deel*, *bladz.* 149. het geval van een diergelyk Handwerk, dat de goede uitſlag miſte, ter oorzaak van de ontſteeking, welke in den ganſchen buik kwam. Het ſtaat derhalven aan de voorzigtigheid van den Heelmeeſter de omſtandigheden byeen te voegen, om daar uit te oordeelen of men een goeden uitſlag van het Handwerk mag hoopen.

Veronderſteld zynde dat alle de omſtandigheden gunſtig zyn, moet de Lyder voorbereid worden door de levenswyze, aderlatingen, buikzuivering, en andere middelen, naar dat zy nodig zullen wezen. **Voorbereiding.**

Wanneer de Lyder op den rug ligt, en de handen en beenen door de helpers vaſtgehouden zyn, vat ik, te gelyk met een helper, de huid van het zakje, op het gezwel zelf, met twee vingeren op, en ik ſny ze met een mesje door, vervolgens ontbloot ik den ſtreng der vaten, 't zy door ſnyden, 't zy met het celagtige weefſel dat hem bedekt van een te ſcheuren, ik doorſny zelfs in de lengte de opſchortende ſpier, 't gene om zoo te ſpreeken den ſtreng ontwindt, zoo dat ik alle de vaten, die hem ſamenſtellen, bloot zie. Deze ſtreng is gelyk wy gezegd hebben gemaakt uit een zenuw, een kleine ſlagader, verſcheide aderen, en de zaadvoerende buis. Daar is niets daar my zoo veel aange- **Handwerk.**

legen ligt als de ſlagader, om dat 'er niets is dan zy, dat bloed zou konnen geven, wanneer ik den ſtreng afgeſneden hadt. Ik vat haar met de twee vingeren, ter plaatſe daar zy over het ſchaambeen gaat, en met haar de aderen, die haar omringen, dan breng ik tuſſen deze vaten en de zaadvoerende buis, welke men onder den vinger aan haare hardheid onderkent, een naald voorzien met twee draaden gewaſt garen. Ik neem de naald weg en ik laat de draaden liggen, om de binding in geval het nodig wordt te doen. Ik vat aanſtonds de vaten veel lager dan het ſchaambeen, en ik wryf ze tuſſen myne vingeren zoo veel genoeg is, om daar een ſoort van kneuzing te maaken, vervolgens ſny ik den ſtreng een weinig beneden die gewreven plaats af. Straks open ik het zakje tot beneden den ongeſtelden Bal, en ik maak den Bal te gelyk met het celagtig weeſſel, dat hem in het zakje vaſthoudt, met myne vingeren los. Indien eenig vliezig gedeelte moejelyk los wil, ſny ik het door met de ſchaar; en wanneer de Bal weggenomen is, neem ik een gedeelte der huid van het zakje weg, indien de huid door de grootheid van het gezwel alteveel uitgerekt is.

Vraagen. Men zal vraagen. 1. Waarom ik de binding van den ſtreng niet onmiddelyk beneden den ring doe, gelyk de Schryvers beveelen. 2. Waarom ik den geheelen ſtreng niet bind. Ik antwoord; 1. Dat indien de band afſlipt, kan men de ſlagader niet meer binden, die tot boven den ring te rug getrokken wordt, alwaar zy bloed zou konnen uitſtorten in het celagtig wezen van het buikvlies en den Lyder doen ſterven, gelyk men dat heeft zien gebeuren. 2. Dat 'er in de geheele ſtreng, die een zeeker uitgebreid lighaam maakt, niet dan de ſlagader is, die bloed zoude konnen geven; waar toe dan met haar de opſchortende ſpier, de zaadvoerende buis en de zenuw gebonden? Men weet hoe dikwils 'er in gevolge van deze binding ſtuiptrekkende bewegingen zyn gekomen. Is het de binding van de zenuw die haar veroorzaakt heeft, is het die van de zaadvoerende buis, welke, gelyk men weet,

Antw.

by-

bynaar peesagtig is? Indien de wryving van het eind der afgesnede slagader niet genoeg is, een klein propje pluksel in water van *Rabel* gedoopt en weêr uitgedrukt is genoeg op het uiteind van den afgesneden streng, zoo veel te meer als ik den streng beneden het schaambeen afsnydende, dit been my een vaste plaats tot drukking geeft. En gesteld zynde dat de zaad-slagader na dit alles nog bloed geeft, de draad is doorgebragt, en men kan de binding doen.

Indien de zaadstreng gezwollen is tot aan den ring, kan men deze wyze niet volgen, en men moet volstrektelyk de binding van den streng onmiddelyk onder den ring doen. Zoo hy zeer gezwollen is, zelf een weinig hooger dan de ring, en men zig niet ontslaan kan van het Handwerk te doen, heeft men daar geen band te leggen, men moet de ring een weinig openen, vervolgens den streng afsnyden en de slagader zal geen bloed geeven.

Andere wyze.

De slagader van het middelschot van het zakje geeft somtyds wat bloed. Men moet de plaats wel weeten daar zy open is. Dan moet men dezelve binden, of wel een weinig pluksel, in water van *Rabel* gedoopt en weêr uitgedrukt, op haare opening leggen, 't welk een helper met zyn hand op het verband een kwartier uurs of daar omtrent moet vasthouden. Het overige van de wonde moet met droog pluksel worden verbonden, alles gesteund wordende met een band in diervoege gelegd, dat de andere Bal niet gedrukt zy.

Dit eerste verband moet niet worden afgenomen, dan na verloop van eenige dagen, om dat het niet ligtelyk van weiagtig vogt natgemaakt wordt, nademaal deze deelen niet van vet voorzien zyn. Het is zelf dienstig van den volgende dag na het Handwerk af het te bestryken met oly van *Sint jans kruid* of met gesmolten reuzel. Men moet als men het verband afligt den vinger zetten op het kleine propje, dat de bloeding tegenhoudt, om te beletten dat het niet dan door de verettering los gaa.

De

De verdere verbanden moeten eenvoudig wezen; en zy vorderen geene andere oplettendheden dan andere wonden. Ik geloof evenwel de jonge Heelmeesters te moeten waarschouwen, dat men de vette middelen moet myden zoo veel mogelyk is, om dat men anders in de wonde voos vleesch, dat zeer moejelyk is te verteeren of te heelen, zoude zien groeijen.

VAN DE PHIMOSIS OF VERNAUWING VAN DE VOORHUID.

De Voorhuid. DE Voorhuid is een verlenging van de huid der roede, dewelke dient om het hoofdje te dekken, wanneer de roede niet opgerezen is, en om de verlenging der roede in haare opryzing toe te laaten. Men weet dat dit gedeelte van de huid, 't welk de voorhuid maakte als dan ophoudt het hoofdje te dekken, en dat het zelve over de roede uitgerekt wordende een gedeelte daar van dekt.

Bepaaling van de Phimosis. De Phimosis is een vernauwing van het uiteinde der Voorhuid, een vernauwing, waar door het hoofdje niet kan ontdekt worden, 't welk dikwils oorzaak is van verscheide toevallen: zy kan door verscheide oorzaaken komen in de kinderen en in bejaarde menschen.

PHIMOSIS DER KINDEREN.

Beschryving. De kinderen hebben natuurlyk de Voorhuid zeer lang; vermids zy eenige lynen over het eind van het hoofdje hangt, en daarenboven niets haar poogt te verwyden, wordt zy een weinig vernauwd. Dit is dikwils oorzaak dat 'er eenige druppels pis tusschen haar en het hoofdje blyven zitten. Indien deze pis daar bederft, kan zy zoo veel prikkeling maaken, dat zy ontsteeken wordt, en in dit geval wordt zy nog veel enger, en dit is een oorzaak dat de pis daar nog meer blyft hangen. Dan wordt de geheele binnenzyde van de voorhuid nauw en zweert. Het uit-

uiteinde wordt dik en gezwollen, vervolgens wordt het in eenige maanden als kankeragtig. Somtyds wordt het niet dik, maar het wordt zoo eng dat men moeite heeft om daar een ſtilet in te brengen.

Dit ongemak kan niet worden genezen dan door een Heelkonſtig Handwerk, dat dus geſchiedt. Ik beveſtig het uiteinde van de voorhuid door haar met twee vingeren vaſt te houden, dan breng ik door haare opening een holle ſonde in, en ſchuif die voort tot dat het eind aan den krans is gekomen. Dan doe ik een heel ſmal mesje langs haar ſleuf ingaan, en als zyn punt tot aan den krans is genaderd, doorboor ik de voorhuid ter plaatſe van den krans zelf van binnen naar buiten, en ik doorſny ze in 't geheel van binnen naar buiten met het ſcherpe van het mesje, 't welk ik naar my toe trek; deze inſnyding wordt aan de zyde gedaan. Het binnenſte vlies moet doorgeſneden worden tot in den krans daar het eindigt: zoo dat niet geheel is gedaan met de eerſte ſnede, voltrek ik haare doorſnyding met de ſchaar. Als het uiteind van de voorhuid dik, of kwaadaartig is geworden, neem ik het geheel weg, dewyl het niet week zoude worden door de zweering, die gemeenlyk zeer klein is. Handwerk.

Dit Handwerk is eene waare beſnyding. Het bloedt een weinig: om het bloed te ſtuiten, dek ik het alles met een wiek plukſel, en ik houde dat eenige minuten met myn hand daar op, want de roede is zoo kort, dat men daar geen windſel dat houdt kan omleggen, byzonderlyk in heele kleine kinderen. Na verloop van dezen tyd loopt het bloed niet meer, dan leg ik 'er een weinig plukſel op, dat ik dek met een Ceraat of Neurenberger pleiſter. Verband.

Men moet iedermaal als het kind watert het weêr verbinden, en die het mint moet zorge draagen dat te doen, zig vergenoegende met de geheele roede met een Ceraat pleiſter te dekken. Zeven of agt dagen zyn genoeg om deze kleine wonde te genezen.

PHIMOSIS IN BEJAARDE MENSCHEN.

Oorzaaken. Daar kan een Phimofis in bejaarde menfchen uit dezelfde oorzaak als die, waar uit ze in de kleine kinderen ontftaat, veroorzaakt worden. Men zal die door het zelfde Handwerk genezen, en daar is geen onderfcheid dan in de verbanden, die hier veel geregelder konnen wezen, om dat het mogelyk is hier een bekwaam windfel te leggen. Dit verband heeft niets byzonders.

Behalven zeekere bejaarde menfchen, welke het hoofdje niet konnen ontblooten of die dit niet dan met ongemak doen, terwyl ze evenwel het einde van de voorhuid niet zoo gefloten hebben, dat daar de pis blyft zitten, ziet men 'er fomtyds, die een Phimofis hebben, welke men zoude konnen geloven uit een venyn van fpaanfche pokken veroorzaakt te wezen, en die egter een veel eenvoudiger oorzaak heeft. Daar zyn, gelyk men weet, in de voorhuid rondom den krans fmeerkliertjes geplaatft, dewelke een fmeerig vogt affcheiden, 't welk daar door haare uitloosbuisjes uitvloeit. Dit vogt, 't welk fomtyds fcherp wordt, prikkelt de huid, welke het hoofdje overdekt, en die prikkeling breidt zig uit tot de huid, die het binnenfte van de voorhuid maakt. De eene en d'andere worden ontfteeken, en daar lekt een etteragtige waterftof uit, die niet ontlaft kan worden, om dat het hoofdje opzwelt en de voorhuid vernauwd wordt. Ik heb dikwils deze Lyders in twee of drie dagen zien genezen worden, door eenige reizen in de voorhuid wyn of eenig opdroogend vogt te fpuiten: dit vogt wafcht en neemt den etter, die zig daar ophielt, weg, en het droogt de ontvellingen, die aan de voorhuid of aan het hoofdje gemaakt zyn, op. Indien deze infpuitingen niet mogten gelukken, moet men het Handwerk doen, gelyk wy zullen zeggen.

Wy zien ook bejaarde menfchen, die nimmer het hoofdje ontbloot hebbende, een Phimofis uit een oorzaak van venusziekte krygen. In fommigen, is het

het een druipert, waar van de etter tuſſen de voorhuid en het hoofdje zig ophoudende, daar dezelve ontvellingen maakt als het vogt van de ſmeerkliertjes, waar van wy hebben geſproken. Dit toeval kan ook door inſpuitingen in de voorhuid te doen worden genezen. In anderen, zyn het sjankers aan de voorhuid, het hoofdje, of ook aan het toompje geplaatſt. Dewyl deze sjankers eene ontſteeking aan de voorhuid, het hoofdje of zelfs aan deze beide deelen veroorzaaken, wordt het uiterſte van de voorhuid vernauwd; en de etter kan niet uitvloejen. Het zet alles in weinig tyd ongemeen op, en men heeft daar in minder dan twee dagen heetvuur zien komen.

De inſpuitingen zouden in deze gevallen niet voldoen; men kan wel de binnenzyde van de voorhuid afwaſchen, maar men kan de sjankers niet verbinden: Men moet dan het Handwerk doen gelyk wy gezegd hebben, en men moet de inſnyding doen op de plaats, die de bekwaamſte zal wezen om na het Handwerk gemaklyk de sjankers te verbinden. Men moet zoo veel mogelyk myden het te doen regt op den rug van de roede in haar midden, om dat daar de grootſte vaten worden gevonden. Zoo de sjanker aan het toompje is, moet men ter zelver tyd het toompje doorſnyden. Genezing.

Het verband heeft hier niet meer byzonders dan in andere wonden. Men moet het verband met een bekwaam windſel beveſtigen, en de roede naar den buik opgeligt houden, om de wederkeering der vogten te gemoet te komen.

Ik ſpreek niet van de wyze hoe de sjankers te behandelen, om dat die eene byzondere verhandeling vereiſt.

VAN DE PARAPHIMOSIS, OF OPSTROOPING VAN DE VOORHUID.

Bepaaling. DE Paraphimosis is een kwaal van de voorhuid, die agterwaards naar den grond van de roede getrokken zynde, het hoofdje niet kan bedekken, en boven den krans een soort van een band maakt.

Tekenen. Dit gebrek is gemaklyk te kennen. Het hoofdje is bloot; de huid is ter plaatse van den krans bol opgezwollen; en zy maakt boven dezen een grooter of kleiner ronde wrong. Deze wrong is op verscheide plaatsen draadswys, daar de huid niet zoo veel als elders zig konnende uitzetten, zeeker slag van rondgaande draaden maakt.

Oorzaaken. De Paraphimosis kan door twee oorzaaken komen. De eerste is de onvoorzigtigheid van sommige kinderen of van sommige bejaarde menschen, die het uiteinde van de voorhuid wat nauw hebbende, het hoofdje niet dan met eenig ongemak ontblooten, en niet zorgen om het zelve spoedig genoeg weêr te dekken. Dan maakt het enge deel van de voorhuid een band boven het hoofdje. Kort daar na zwellen het hoofdje en de roede op; vervolgens zwelt de buiten gemeen gerekte voorhuid ook op; daar komt in d'een en d'andere ontsteeking: Men ziet wel haast waterblaartjes op de wrong, die de voorhuid maakt, komen; en alles kan heet-vuur krygen, zoo men daar niet zeer vaardig hulp toebrengt. Dusdanig is de trapswyze voortgang van deze kwaal.

Genezing. Vermids alle deze toevallen zeekerlyk in gevolge van dat slag van binding, welke de alte enge voorhuid boven het hoofdje maakt, zullen gebeuren, moet men, zoo het mogelyk is, spoedig het hoofdje met de voorhuid weêr dekken, door de huid aan weêr zyden weder over het hoofdje te haalen. De wyze van dit te doen kan men niet beschryven, en al wat men zeggen kan is, dat de groote oplettendheid,

heid, die men moet hebben om daar in te ſlaagen, voornamelyk is om de huid van de binnenzyde van de voorhuid te rug te haalen. Zoo dit niet kan geſchieden, en de opzwelling gering is, moet men tragten de voorhuid ſlap te maaken met weekmaakende pappen dikwils vernieuwd. Als men des niet tegenſtaande klaarlyk ziet dat de zwelling toeneemt, dan moet men het Handwerk doen op de volgende wyze.

Wanneer de roede wel vaſtgehouden is, neem ik een krom mesje met een heele ſpitſe punt. Ik keer den rug van dit mesje naar de zyde van de roede, ik ſteek de punt onder alle de draaden d'een na den ander, en ik ſny ze van binnen naar buiten af. Indien ik hen van buiten naar binnen wilde doorſnyden, dat is te zeggen met de ſneê van het mes daar op te zetten, zoude ik ze zeer kwalyk of zelf niet doorſnyden. Vervolgens maak ik in de geheele wrong rondom de roede drie of vier inkervingen, die haar overdwers, dat is te zeggen, naar de lengte van de roede, klieven. Door de inſnydingen die ik in alle de draaden maak, ſnyde ik de ſoorten van banden, welke zy maaken en die de zwelling veroorzaakt hebben, af: en door de inkervingen geef ik uittogt aan de bedurvene wateragtige ſtoffen, die zig in gevolge van de wurging in de wrong neergezet hadden. Hand-werk.

Dit Handwerk geeft een weinig bloed, en het is genoeg in 't allereerſt om de roede een weinig plukſel en een fyn linnen lapje te doen, 't welk met een windſel gehouden wordt. De kleine geronnen bloeddruppels, die in de wonden zyn, zyn genoeg in ſtaat het bloed te ſtuiten; en men kan na verloop van een uur of meer het alles met een kragtige ettergevende zalf verbinden om alles tot zweeren te brengen. Men moet om het verband, dat men in 't eerſt gelegd heeft, 't welk droog en aan de wonden vaſt gekleefd is, af te neemen, het zelve bevogtigen met Brandewyn, zonder 't welk men den Lyder veel pyn zou aandoen. Verband.

Het ſchynt dat dewyl de kwaal ontſtaan is door dien men het hoofdje ontbloot heeft, dit ſtraks na

het Handwerk weêr gedekt moet worden; maar neen, dit zal niet konnen geschieden dan na de genezing. Het geheele oogmerk der insnydingen, die men gemaakt heeft, is niet anders geweest dan om de voorhuid ruimer te maaken en haar te beletten een nieuwe wurging te verwekken.

Tweede oorzaak. De tweede oorzaak, die de Paraphimosis kan voortbrengen, is een venyn uit venusziekte. Daar komen dikwils in de bejaarden, die het hoofdje bloot hebben, na eene onzuivere byslaaping sjankers aan de voorhuid; en eer deze sjankers zweeren, zyn zy doorgaans verzeld van eene grooter of kleiner ontsteeking. Deze ontsteeking is genoeg om de voorhuid alte nauw met betrekking tot de grootheid der roede te maaken. Dan kan 'er in gevolge daar van een bolle opzwelling, gelyk aan die, waar van wy hebben gesproken, veroorzaakt worden, en die opzwelling is een Paraphimosis. Indien zy aanmerkelyk genoeg is om heet-vuur te dreigen, moet men daar het zelfde Handwerk doen, dat ik beschreven heb, zorge dragende van de insnyding niet te doen ter plaatse daar de sjankers zyn, verondersteld zynde dat de zwelling toelaat dezelve te ontdekken. In dit geval worden de insnydingen, die men heeft gedaan, niet zoo spoedig genezen als in het voorgaande geval; de zwelling gaat maar langzaam over, om dat de ontsteeking, welke de sjankers veroorzaakt hebben, zoo lang zal blyven tot dat deze sjankers aan 't zweeren zyn. Het Handwerk dient hier niet, dan om de huid, welke de ontsteeking alte eng heeft gemaakt voor de grootheid van de roede, die zy omvangt, ruimte te geven en om uitgang te verlenen aan de weiagtige vogten, welke de opzwelling hier hadt doen blyven. Het deel zal niet beginnen merkelyk te slinken dan wanneer de sjankers volkomen zullen zweeren; en de zwelling zal niet geheel weggaan voor dat het pokkig venyn door de gepaste geneesmiddelen voor die ziekte geheel verbeterd is.

VAN

VAN DE AFZETTING DER ROEDE.

DE Roede is aan dezelfde gebreken als de andere zagte deelen onderworpen; derhalven kan zy gelyk die onderhevig wezen aan ontsteeking en heet-vuur, wyders aan knoestgezwellen, kanker, enz. Ik heb het hoofdje zeer groot, hard en kankeragtig gezien; ik heb het gezien bynaar geheel weggeknaagd door een kankeragtige zweer, kwaalen, die niet konnen worden genezen, dan met de roede af te snyden. Ik geloof niet te moeten voorbygaan de wyze waar op dit Handwerk moet worden gedaan te beschryven, alhoewel daar van in de verhandelingen der Operatien, die tot heden toe in het licht zyn gekomen, niet gesproken wordt.

Gebreken van de Roede.

Deze afzetting wordt op een zeer verschillende wyze gedaan van die welke men aan andere deelen doet, derhalven vordert zy verscheide andere omzigtigheden. Zy moet, gelyk die, in het gezonde deel worden gedaan, want anders zoude zy geen goeden uitslag hebben.

Wanneer de Lyder door de algemeene middelen voorbereid is, laat ik hem het schaamdeel, het zakje en den bilnaad scheeren, dan laat ik hem wateren, op dat hy eenige uuren na het Handwerk mag wezen zonder het te doen. Ik doe hem vervolgens op een leuningstoel zitten van eene bekwaame hoogte voor my om te werken.

Ik stel een knegt, die met zyn eene hand de roede aan haar grond digt by het schaambeen vasthoudt. Dewyl de huid van de roede zeer slap en veel langer is dan de sponsagtige lighaamen, haal ik haar naar het hoofdje, om dus meer van haar dan van die lighaamen af te snyden, om dat zoo dra het Handwerk gedaan is, het overige van die lighaamen zig intrekt naar haar vaste punt, dat onder het schaambeen is. Ik trek de roede, die ik by het hoofdje vasthoud een weinig uit, en sny haar op de behoorlyk plaats, dat is te zeggen, in het

Handwerk.

gezonde deel met het mesje in een ſnede dwers af.

Ik breng terſtond een zilver of lood pypje in den waterweg. Dit moet zoo dik wezen als een middelmatige blaas-ſonde, en van eene evenredige lengte met het overgeblevene van de roede, dat is te zeggen, dat het niet moet komen tot de hoogte van den band, die haar aan het ſchaambeen vaſthegt. Het moet twee kleine lipjes hebben, die het beletten zig in de buis te verliezen, en deze lipjes moeten met gaatjes wezen, om 'er een heele dunne band door te ſteeken. Ik bezorg het met een pleiſter, en ik kleef die langs het overgeblevene eind van de roede vaſt om de pyp in haare plaats te beveſtigen, en op dat zy niet zou konnen uitvallen. Zoo dra zy ingebragt is moet men denken om de bloedſtorting, die ſomtyds vry groot is, te ſtuiten.

Het is zeldſaam dat het bloed met een ſtraal uitkomt, ten minſten als het niet van eene vry groote ſlagader is. Zoo daar eene is die bloed geeft, doe ik daar eene binding met de naald en draad. Het bloed dat 'er uitloopt, komt gemeenlyk uit de ſponsagtige lighaamen gelyk uit een ſpons, die men drukt, dus kan men het niet ſtillen dan met een bloedſtempſel, 't gene men daar tegen aandrukt. Ik leg dan op de wonde een wiek in bloedſtempend water gedoopt en uitgedrukt. Ik dek die met een ronde drukdoek van dezelfde groote en heel dik, en ik laat het alles op zyn plaats ſteunen door een knegt, die het een half uur of een uur vaſthoudt. Het bloedſtempmiddel ſluit de celletjes van de ſponsagtige lighaamen daar het bloed uitkomt toe, en dat ſtolt daar zoodanig, dat het zelf den uitgang voor nieuw bloed, 't welk 'er zoude konnen uitvloejen, ſtopt.

Wanneer het bloed wel geſtempt is, 't gene ik weet om dat het verband droog wordt, dek ik het plukſel met een pleiſter kruiswys en met een gat regt over het eind van de pyp ingeſneden, en ik kleef die langs de roede tot over den buik en over het zakje vaſt. Als 'er zoo veel van de roede overgelaten is, als genoeg is om het verband met een klein

klein rondgaand windſel te konnen beveſtigen, moet men dat doen. De Lyder moet een volkome ruſt houden, zonder 't welk het verband ligtelyk zoude los gaan; en zoo dikwils als hy watert moet men zorg draagen om het verband los te maaken.

Men moet de wiek niet afneemen, voor dat hy van zelf los gaat; dan zal men de wonde aan 't zweeren vinden. Deze wond heeft omtrent haare verbanden niet meer byzonders dan andere wonden. Zy moet ordentlyk worden verbonden, en zy zal op haaren tyd genezen.

Men kan, als de wond aan 't draagen is, zig ontſlaan van een pyp in de opening van den waterweg te brengen, om dat 'er dan geen vrees meer is dat die opening zig in weinige uuren toeſluiten zou, gelyk dat zoude hebben konnen gebeuren als men verzuimd hadt om terſtond na het Handwerk een pyp in te brengen. Doch wanneer het lidteken gereed ſtaat ter plaatſe van den waterweg gemaakt te worden, moet men weêr de pyp inbrengen, om te beletten dat de opening niet te nauw wordt.

Ik heb gezien dat by verzuim van terſtond na het Handwerk eene pyp te hebben ingebragt, de waterweg zig zoodanig toeſloot, dat vyf of zes uuren daar na de Lyder niet kon wateren. Het zy dat men niet genoeg van de huid hadt afgeſneden, het zy dat de ſponsagtige lighaamen zig te veel naar haar vaſte punt ingetrokken hadden, de huid was over de wonde gezwollen, en van den geheelen omtrek tot malkander genaderd, zoodanig dat men de wonde bynaar niet meêr kon zien: Men hadt veel moeite om de opening van den waterweg weêr te vinden, en men ontdekte haar niet dan met den vinger verſcheide reizen op de wonde te zetten, om de plaats te voelen daar de ſtraal water poging deedt om uit te komen. Toen bragt de Heelmeeſter daar de punt van een lancet in en het water kwam met geweld uit. Men hadt geen pyp gereed, derhalven bragt men de blaas-ſonde in de blaas. Men maakte vervolgens een pyp, en bragt haar in plaats van de ſonde in. Aanmerking.

VAN DE AARS-FISTEL.

Om-
fchry-
ving.

DE Fiftel aan den aars is een zweer meer of minder diep, verzeld met eeltagtigheid, gelegen aan de zyde van den aars, en die den regten darm aandoet. Deze zweer is altyd een gevolg van een grooter of kleiner ettergezwel.

Deze ettergezwellen worden fomtyds gemaakt in een Aambei, en zyn het gevolg van haare ontfteeking. Op andere tyden en zelfs heel dikwils, worden zy gemaakt in het vet, dat den regten darm omringt, digt by den aars, en zoo daar geene kragtdadige hulp van de Heelkonft wordt toegebragt, doorboort de etter den regten darm, en hy wordt in zyne holte uitgeftort, of wel hy doorboort de huid aan de zyde van den aars. Deze ettergezwellen als zy kwalyk geopend worden, genezen niet, om dat dan de grond van de zweer zig veel ruimer bevint dan de opening, die aan den etter uitgang heeft gegeven, 't zy op welke plaats zy ook is. De nieuwe etter, die daar blyft hangen, veroorzaakt de konynshollen en eeltagtigheden, die daar in gevolge gemaakt worden.

Verfchei-
denheid.

De verfcheide plaatfen daar deze ettergezwellen worden gemaakt, de onderfcheide wyzen op welke zy konnen geopend zyn, de plaats daar de etter uitkomt, veronderfteld zynde dat zy van zelf doorgegaan zyn, dit alles maakt onderfcheid tuffen d'eene en d'andere Fiftel. Men noemt een volkome Fiftel, die waar van een gedeelte van den etter zig ontlaft door een opening in den regten darm en het ander gedeelte door een of meer openingen in de huid ter zyde den aars. Men heet een onvolkome of blinde Fiftel, die maar alleen een opening heeft daar de etter uitvloeit, blind en inwendig, als de opening in den regten darm is; blind en uitwendig zoo de opening in de huid ter zyde den aars is.

De veelvuldigheid van konynshollen, die in den grond van de Fiftel konnen wezen, kan wyders haar on-

onderscheiden doen zyn; want sommige hebben veele konynshollen, en andere hebben 'er slegts een, of hebben 'er zelfs geen. Het gene deze konynshollen maakt, is dat de opening van de Fistel somtyds voor eenige dagen gesloten wordt, zonder dat de grond genezen is; dan graaft de etter in het vet een of meer boezems, tot dat de opening, die gesloten was, weder opengaat om hem te laaten uitvloeijen. De kanten van de nieuwe boezems worden door den tyd hard, en de eeltagtigheden, die daar worden gemaakt, doen haar den naam van boezems verliezen, om die van Fistelagtige konynshollen aan te neemen. Dit is 't gene gemeenlyk gebeurt in verouderde Fistels, en 't is daarom dat de Schryvers haar nog onderscheiden naar haare oudheid.

Wy hebben in het begin gezegd dat alle de Fistels aan den aars, aanvang neemen met een ettergezwel. Wy vinden de byzondere oorzaak van die ettergezwellen in het gestel van het deel, in zyn plaats, en in zyne gebruiken. Oorzaaken.

De regte darm is, gelyk men weet, omringt met veel vet, 't welk de natuur daar voordagtelyk heeft geplaatst, om hem toe te laaten van zig meer of minder uit te zetten, naar de grootte van de uitwerpsels, die daar doorgaan: hoe meer vet daar is, zoo veel te meer kan het deel aan ontsteeking, en aan ettergezwellen, die in Pypzweeren konnen overgaan, onderhevig zyn.

De vogten, die uit dit vet en van den darm zelf te rug komen, moeten, om naar het middelpunt weder te keeren, tegen haar gewigt opklimmen, en zy doen dat met zoo veel te meer moeite, als de zeer harde uitdygsels, welke dikwils den darm opvullen, daar door den darm te drukken bynaar het zelfde uitwerksel maaken, 't gene een band om zyn bovenste deel gelegd, zoude veroorzaaken. Deze moejelykheid in den omloop kan een oorzaak wezen van verstopping, ontsteeking, ettergezwel en in gevolg van een Fistel.

Het is deze moejelykheid in den omloop, die de aambeijen verwekt; want men weet dat zy niet anders

ders zyn, dan eene vergadering van aderen, die aderſpatten hebben bekomen. Wanneer een aambei, die wat groot is, geprikkeld wordt door de alte harde ſtoffen, die door den regten darm gaan, of zelfs door iets anders, wordt zy ontſteeken en kan tot een ettergezwel overgaan. Dan is het niet te verwonderen dat dit ettergezwel in een Pypzweer ontaart.

Eindelyk men weet dat de regte darm de doorgang is van de grove uitdygzels, die uit den karteldarm komende door den aars moeten uitgaan. Deze uitdygzels wanneer zy uitgaan, perſen niet alleen de vogten tegen haare loop op malkander, maar zy voeren ook ſomtyds met zig harde ſtoffen gelyk graaten, of kleine beendertjes, die den regten darm kwetſen en hem doen onſteeken, of hem zelfs doorbooren, indringende tot in het vet dat hem omringt. Zie daar verſcheide oorzaaken van ettergezwellen, die in een Pypzweer konnen overgaan.

Tekenen. Het gezigt en het gevoel doen ons een Fiſtel kennen, en haar d' een van de ander onderſcheiden.

Ik zie een kleine opening aan de zyde van den aars; ik voel rondom dezelve eeltagtigheid, en ik zie door dit gat een vry groote menigte etters komen; ik beſluit dat dit een Fiſtel is, die miſchien den regten darm raakt: ik zie door dit gat een weinig verdunde drekſtof uitkomen, of wel de Lyder zegt my dat 'er die ſomtyds uitkomt; ik twyfel niet meer of de darm is doorboord, en ik zeg dat het een volkome Fiſtel is. Het gevoel overtuigt 'er my verders volkomen van; want als ik een ſtomp ſtilet ver genoeg door de Fiſtel breng; en myn vinger door den aars in den endeldarm ſteek, voel ik met myn vinger de ſonde.

De Fiſtelagtige opening is uitwendig, en daar is nooit door dit gat een ſtof, die in reuk naar die van de uitwerpſels zweemt, uitgekomen: ik vermoed dat het een blinde en uiterlyke Fiſtel is. De ſonde door de Fiſtelagtige opening ingebragt zynde, onderrigt my volkomen van het ſtuk. Zoo zy in het vet ſtuit, kan de darm niet aangedaan we-

wezen; maar zoo zy tegen den darm ſtuit, 't gene men gemaklyk kan weeten, om dat de vinger door den aars ingebragt zynde haar gemaklyk door den darm heen voelt: beſluit ik dat de darm ontbloot is; hebbende de etter van het ettergezwel het vet, dat hem van die zyde bedekt, verteert. De ſchuinheid van de konynshollen, welke de etter gemaakt heeft, kan den Heelmeeſter bedriegen zoo hy de Fiſtel peilende zig bedient van een regt en heel dun ſtilet. Derhalven moet hy een ſtilet gebruiken, dat een weinig gebogen en welks eind heel ſtomp en wat dik is. Hy moet als hy het inbrengt, het zelve zagt voortduwen, en het naar zyn genoegen laaten gaan, mids het heel ſtomp zynde, geene nieuwe wegen kan maaken, en eenigerwyze verpligt is die te volgen, welke reeds gemaakt zyn.

Ik zie de uitdygſels door den aars uitkomen bedekt met een weinig etter, die daar niet onder vermengd is; en deze etter komt eerſt of laatſt uit: ik heb reden om te geloven dat dit een blinde en inwendige Fiſtel is, en ik word daar van overtuigd als ik met myn vinger drukkende, in het vet, dat ter zyde den aars is, een hardigheid, die wat pynelyk is, voel, en van den Lyder zelf berigt kryg, dat hy die eenigen tyd voor de pyn heeft gevoelt.

Wanneer men een Fiſtel wel kent, is het gemaklyk een goede voorzegging daar van te doen. Zoo lang en Fiſtel eenvoudig is en niet hooger gaat dan de Heelmeeſter zyn vinger kan brengen, kan zy door het Handwerk genezen worden. Doch zy kan door dit hulpmiddel niet worden genezen, zoo zy zoo ver inwaards gaat, dat zy buiten het bereik is om 'er de noodige Handwerken aan te doen; en ik zoude nimmer raaden het ſnytuig te brengen daar de vinger niet by komen kan, wegens de bloedſtorting, die zeer bezwaarlyk te ſtuiten zou wezen. Indien de Fiſtel verzeld is van eene opening in den hals der waterblaas, of van beenbederf in het heiligbeen of wel in het ſtaartbeen, gelyk men dat ſomtyds heeft gezien, dan is de ziekte zeer moejelyk te genezen, en dikwils zelfs ongeneeſlyk.

Voorzegging.

Wy

Wy hebben gezegd dat alle Aars-fiftel altyd begint door een ettergezwel, welks etter zig een vryen uitgang maakt, het zy in den darm zelf met hem te doorbooren, het zy ter zyden den aars met de huid te openen. Deze ettergezwellen zyn van driederlei flag, groote, middelmatige of kleine.

GROOTE ETTERGEZWELLEN MET HEET-VUUR.

Bepaaling. Ettergezwellen met heet-vuur worden genoemd die groote ettergezwellen, welke in twee of drie dagen gemaakt wordende, den regten darm en alle de bygelegene deelen met heet-vuur dreigen.

Tekenen. Een zeer fcherpe pyn, groote fpanning, heftige koorts, en alle de andere toevallen, die de zweering van groote ettergezwellen verzellen, zyn onaffcheidelyk van deze. Men kan daar by voegen de moejelykheid in het wateren, of zelfs de ophouding van de pis, die haar gemeenlyk verzelt om dat de hals van de blaas en de waterweg begrepen worden in het getal der deelen, die ontfteeken en met een vogt van heet-vuur opgevuld zyn. Men tragt te vergeefs de voortgang van dit gebrek in zyn begin, door de hulp van de levenswyze en herhaalde aderlatingen, ja zelf door het gebruik van verzagtende en oploffende plaatfelyke middelen te ftuiten: men komt daar zelden toe; en al wat men van deze hulpmiddelen hoopen kan, is de grootheid van het ettergezwel wat te verkleinen.

Het is gebruikelyk de ettergezwellen niet te openen, dan wanneer de etter gemaakt is. Doch het is niet zoo met deze gelegen; men moet haar openen eer dat hy 'er in 't geheel is. Men moet niet wagten tot dat hy digt aan de huid nadert, want hy kan dat niet doen zonder zig evenredig in al de nabuurige deelen uit te breiden. Het is ons dan genoeg om de opening te maaken, dat het gezwel rood en papagtig is, en dat de kuil van den vinger als men 'er op drukt blyft ftaan. Dan is men verzeekerd dat daar reeds etter gemaakt is: deze etter

is

is gemeenlyk zeer waterig en van een kwaade lugt, ieder uur dat men uitſtelt de opening te maaken, wordt 'er zeer veel etter gemaakt door de ſmelting van het vet en van het vetvlies. Ik heb gezien dat door alte lang gewagt te hebben met deze ettergezwellen te openen, de regte darm geheel op zig zelve in den etter zwom, die hem in zyn geheelen omtrek bloot gemaakt hadt; ik heb zelfs den hals van de blaas geheel ontbloot gezien, door de menigte van den etter, wegens verzuim van het Handwerk niet ſpoedig genoeg te hebben gedaan.

Handwerk.

De Lyder moet, als men werken zal, op den kant van het bed en op dezelfde zyde daar het ongemak is liggen, met de knien gebogen en door een knegt vaſt gehouden. Dan ſteek ik het mesje of het lancet in het gezwel aan de zyde van den aars, en ik zoek den etter, ſchoon hy nog vry diep gelegen is, op: ik maak een behoorlyk groote inſnyding. De uitgebreidheid van de papagtige hardheid ſtelt de lengte van de uitwendige inſnyding maat. Ik ſteek terſtond den voorſten vinger van de linkerhand in de holte, zoo om de vliezige draaden, die daar konnen wezen, want de etter doetze niet alle ſmelten, te breeken; als om de ſchaar overal daar de vinger niet verbreken kan te geleiden. Men vindt dikwils in het openen van deze groote ettergezwellen boezems, die zeer hoog langs den regten darm en zelfs naar de blaas, in het celagtige weefſel, dat deze deelen omringt, opklimmen; boezems die het gebrek ongeneeſlyk ſchynen te moeten maaken, om dat zy veel hooger gaan dan de vinger kan komen: doch de ondervinding heeft my geleerd, dat deze boezems bynaar altyd in de zes eerſte dagen weder vol worden, of om netter te ſpreeken, dat het vleeſch, 't welk door den etter ſlegts van een geweken en niet geſmolten is, weder tot malkander komt: indien men, veronderſteld zynde dat het mogelyk was, hen wilde openen, zoude men eene vreezelyke ſcheuring maaken. Men moet hen dan laaten blyven, en naar alles wel losgemaakt te hebben, zig vergenoegen de uitwendige opening groot genoeg

te

te maaken, zelfs met wegneeming van een gedeelte der lippen, om te maaken dat men gemaklyker verbinde. Na verloop van eenige dagen, dat is te zeggen, wanneer het vleefch zoo veel tot malkander gekomen is, als de natuur dat heeft konnen doen, zal men, zoo 'er nog eenige boezem over is, die met een fnede met het mesje tot de wonde konnen voegen, veronderfteld zynde dat de vinger den grond kan beraaken.

Als men dit foort van ettergezwellen opent, vindt men altyd den regten darm ontbloot, dat is te zeggen dat de etter tegen het buitenfte vlies dryft. De fmelting van het vet is oorzaak dat de darm bloot wordt; en vermids hy veel vet aan de zyden heeft, is het dat men hem daar het meeft ontbloot vindt. Hy kan dit of maar aan d'eene zyde wezen; of hy kan het aan beide zyden zyn, zonder dat hy aan de zyde van den waterweg, of aan de zyde van het heiligbeen ontbloot is, en hy kan het in zyn ganfche omtrek wezen. Indien hy maar aan d'eene zyde bloot is, moet het gene ontbloot is weggenomen worden, verzekerd zynde, dat zoo men het laat blyven, de wond Fiftelagtig zal blyven, en zoo men zig vergenoegt het maar door te fnyden, de beide wapperende lappen in de wonde, het verbinden zeer moejelyk en de wonde zelfs Fiftelagtig zullen maaken. Zoo hy aan twee zyden ontbloot is, moet men om hem te bewaaren, in de andere bil digt aan den kant van den aars een tegenoveropening en die lang genoeg maaken, om gemaklyk te konnen verbinden, en daarna volgen 't gene de natuur omtrent den darm zal doen. Indien hy volkomen in zyn ganfche omtrek ontbloot is, en zyn ontblooting niet hooger gaat dan de opligters van den aars, moet men al het gene bloot is wegneemen.

Deze groote wond moet in het begin gelyk andere wonden verbonden worden; maar wanneer het vleefch tot malkander begint te komen, vereift zy byzondere oplettendheden zonder welke de aars zoo eng zoude worden, dat de uitwerpfels hoe weinig dikte zy ook mogten hebben, daar niet zouden

den konnen doorgaan. Men moet dan tot in den regten darm een ſteekwiek van linnen, die glad, lang en dik genoeg is om den weg open te houden, brengen. Men moet zelfs als het op het laatſte loopt in plaats van deze ſteekwiek een ſoort van een yvoore zetpil, op de wys van een pyp uitgehold, gebruiken, en zorge draagen om haar wel door een band te beveſtigen op dat zy niet uitvalle. Het lidteken gemaakt zynde, is het noodig dat de Lyder deze zetpil nog omtrent een jaar draagt, zonder 't welk het lidteken den aars meer en meer vernauwen zoude.

VAN DE MIDDELMATIGE OF KLEINE ETTERGEZWELLEN.

Ik ga over tot de kleine ettergezwellen, die ſomtyds in Fiſtels ontaarten.

Daar zyn 'er, die gelyk gezegd is door een aambei, die ontſteeken wordt en in welks middelpunt een zweering komt, aanvangen. Sommige van deze ettergezwellen, gaan inwendig in den darm open, en hebben ganſch geen konynshol dan een boezem, die zig tuſſen de vliezen van den darm zelf verlengende, meer of min hoog gaat: daar zyn 'er ook die in 't geheel geen boezem hebben.

Deze ettergezwellen worden gemaklyk genezen; en het ganſche Handwerk beſtaat in de aambei door te ſnyden. Indien 'er een boezem is, die tuſſen de vliezen van den regten darm loopt, opent men die in zyn geheele lengte, en dit geneeſt gemaklyk door eenvoudig doch regelmatig verbinden.

Andere ettergezwellen ook in een aambei gemaakt, doorbooren het buitenſte vlies van den darm. Dan maakt de etter konynshollen in het vet, dat aan de zyde is, tot dat hy zig met de huid te doorbooren een uitgang heeft gemaakt: men kan deze in den rang van de blinde en uitwendige Fiſtels ſtellen, waar van wy zullen ſpreeken.

Wy hebben gezegd dat de ettergezwellen, die in het vet rondom den endeldarm gemaakt worden, middelmatige of kleine zyn. Die welke men middel-

delmatige kan noemen, zyn pynelyk genoeg om den Lyder te verpligten hulpmiddelen te zoeken. Wanneer men deze ettergezwellen opent, en men dan den darm niet ontbloot vindt, is het genoeg haar in de ganſche uitgeſtrektheid te openen, om daar behoorlyk te konnen verbinden. (Ik moet berigten, dat de darm dikwils niet dan op een enkele plaats bloot is, en dat dit genoeg is om de wonde Fiſtelagtig te laaten; dat de Heelmeeſter derhalven daar veel oplettendheid moet toebrengen, om daar in verlicht te worden.) Doch indien de etter den darm ontbloot heeft, moet men deze ettergezwellen in haare ganſche uitgeſtrektheid openen, en daarna het ontblootę deel van den darm wegnemen, doende het Handwerk gelyk wy dat zullen zeggen, wanneer wy de wyze van Opereren in een blinde Fiſtel beſchryven. Maar zoo men deze ettergezwellen kwalyk opent, of wel zoo zy van zelf doorgaan, of door behulp van rypmaakende pleiſters, zal dat noodzakelyk Fiſtels maaken; een blinde en inwendige Fiſtel, indien het ettergezwel in den darm opengaat; een blinde en uitwendige wanneer het aan de zyde van den rand van den aars doorbreekt; een volkome als het aan beide zyden doorboort, gelyk dat dikmaalen gebeurt.

De heele kleine ettergezwellen zyn zoo weinig pynelyk, dat de meeſte Lyders de kleine pyn, die zy voelen voor pyn van aambeijen neemen; het gezwel gaat door, en zy geloven genezen te zyn; en weinig tyd daarna wordt 'er een blinde of volkome Fiſtel gevonden, naar de plaats daar het ettergezwel doorgebroken is.

Genezing. Men heeft Fiſtels zien genezen worden door het gebruik van bytmiddelen, met welke men alle de eeltagtigheden hadt verteerd; doch deze wyze is zoo onveilig, zoo langwylig, en geduurende een geruimen tyd zoo twyffelagtig, dat zy niet in vergelyking komt by het Heelkonſtig Handwerk; derhalven zoude ik ze nimmer raaden.

Operatie. Het Handwerk beſtaat in twee zaaken. De eerſte is de ingang van de Fiſtel veel ruimer dan haar grond te maaken. De tweede is de eeltagtigheden

weg

weg te neemen, of ten minsten haar te brengen tot den staat van door de verettering te verteeren.

Indien de Fistel eene is van die, welke wy blinde hebben geheten, moet men aanvangen met daar van eén volkome te maaken: dat is te zeggen, dat als de opening in den regten darm is, moet men de huid doorsteeken, en zoo de opening uiterlyk is den regter darm doorbooren.

Ik veronderstel dat de opening in den regten darm is. De Schryvers stellen dan voor om den vinger in den aars te steeken; om onder geleide van dezen vinger in de Fistelagtige opening een spits stilet tot in de holte van het ettergezwel te brengen, en dit stilet van buiten weêr uit te haalen, maakende dus het stilet zelf de opening, die in de huid ontbrak. Deze beschouwing is fraai, maar de oeffening daar van is bynaar altyd onmogelyk: ziet hier dan hoe ik geloof zig daarin te moeten gedraagen.

Ik breng myn voorsten vinger, vetgemaakt met oly of pomade, in den regten darm tot op de hoogte van de eeltagtigheid, die ik in de bil voel, en ik zet het eind van den vinger daar tegen aan. Ik doorboor vervolgens de huid met een lancet of met een snymesje, en de insnyding gaat tot in het midden van de eeltagtigheid; de vinger die in den regten darm is, dient my tot een bake. Dan het mesje naar my toe trekkende vergroot ik de opening, die ik van buiten maak. Deze opening gemaakt zynde, is de Fistel volkome.

Ik breng straks tussen de eeltagtigheden een holle sonde, met een stompe punt, en ik zoek den weg, die naar de opening in den darm gaat. Ik laat, 't zy dat ik die vind of niet, de holle sonde door een knegt vasthouden, en ik doe een puntig stilet langs haare sleuf ingaan, daarna laat ik de sonde te rug haalen. Men zal mischien deze sonde aanmerken, als onnut en in staat om de Operatie te verlengen, maar ik vind haar in tegendeel zeer nut. Zoo ik ten eersten myn puntig stilet inbragt, zou de punt in het vleesch stuiten, en ik zoude haar mischien niet tot in den grond van de Fistel konnen

 bren-

brengen; daar de ſtompe ſonde haare loop vindt en geene bywegen kan maaken. Het ſtilet ingebragt zynde, bedien ik my niet van de Fiſtelagtige opening, die in den regten darm is, want ik zoude daar boven eeltagtigheid konnen overlaaten, welke de wonde zoude beletten te genezen: maar ik doorboor met dit ſtilet den regten darm boven de eeltagtigheid, welke ik met myn vinger in den aars ingebragt, heb ontdekt. Dan haalt de vinger die binnen is het eind van het ſtilet, dat den darm heeft doorgeſteeken, door den aars naar buiten. Dit ſtilet maakt dan een oog, in het welk het geheele of het grootſte gedeelte van de eeltagtigheid bevat wordt. Ik neem al het gene in dit oog, dat de ſonde maakt, gevat is met het mes weg. Ik ſteek terſtond myn voorſten vinger in de wonde; en zoo ik eenige vaſthoudende draad vind, ſny ik hem met de ſchaar af: als 'er konynshollen zyn, open ik die: zoo 'er nog eeltagtigheden zyn, die ik in de eerſte ſneê niet mogt hebben weggenomen, die ſny ik weg, of ik maak daar in met het mesje verſcheide ſneetjes, om haar te doen verzweeren: eindelyk tragt ik te maaken dat de grond van de wonde zich vereenige tot een, en om zoo te ſpreeken maar een en dezelfde holte maake met het deel van den darm, dat ik niet heb afgeſneden. Byaldien de uitwendige opening, zig ten opzigt van den grond der wonde al te klein bevindt om toetelaaten, dat men gemaklyk en zonder pyn verbindt, verleng ik de wonde met een ſnede, die naar de bil gaat, en ik ſny de hoeken in den omtrek der wonde af.

Men moet in iedere ſnede, die men met de ſchaar of het mesje in den grond der wonde zal doen, eerſt zyn vinger daar inbrengen om te voelen of men niet eenige tak van eene aanmerkelyke ſlagader voelt kloppen; en myden dien door te ſnyden; zoo 'er een geopend is, die geeft veel bloed, en men moet ten ſpoedigſten de bloedſtorting ſtuiten. Het is dikwils zeer moejelyk te kennen waar zy van daan komt; en zoo men de opening van het vat niet ziet, is 'er maar een middel om te weeten waar zy is; dat is den vinger op verſcheide plaatſen van de won-

wonde te zetten: wanneer het bloed niet meer komt, is dat een bewys dat de vinger net op het vat is.

Daar worden verſcheide middelen voorgeſteld om het bloed te ſtempen; en uit alle ken ik maar een, 't welk zeeker is: dat is op het vat een klein drukdoekje te leggen, gedoopt in bloedſtempend water of ook in het vogt van *Rabel*, zoo het vat wat groot is, en het daar vier of vyf minuten met den vinger op te houden, om aan het bloedſtemp-middel tyd te geven van zyn korſt te maaken. Daarna moet dit drukdoekje beveſtigd worden met plukſel en het overige van het verband. Indien men, om de moeite te ſpaaren van het drukdoekje, gelyk ik gezegd heb vaſt te houden, zig vergenoegd het zelve ten eerſten met kapittelſtokjes te beveſtigen, ſtrekt het gene gedaan wordt om het op zyn plaats te houden, dikwils maar om het te verſchuiven: dan klimt het bloed, dat 'er verloren wordt, in den regten darm en hoopt daar op, 't gene men weet uit de krieuwelingen, welke de Lyder in zyn buik voelt, uit zyn pols die klein wordt, en uit de flauwtens die hy krygt. Dan moet men het geheele verband afneemen, en de bloeding gelyk ik heb gezegd ſtillen.

Deze wond moet in 't gevolg tot de volkome genezing toe eenvoudig verbonden worden; en vordert geene onderſcheide oplettendheid van die, welke de andere eenvoudige wonden vereiſchen, dan alleen in de wyze van de eerſte wiek of het eerſte kapittelſtokje, zoo men dat boven de wiek verkieſt, in te brengen. Indien men dit zonder omzigtigheid in den grond van de wonde brengt, loopt men gevaar van den darm aan den hoek daar hy afgeſneden is, te beſchadigen, of zelfs van een nieuw hol tuſſen hem en het vet te maaken, 't gene in ſtaat is te beletten dat de wond geneeſt. Men moet het dan met oplettendheid inbrengen. Tot dat einde moet men den voorſten vinger van d'eene hand in den regten darm, zelfs veel hooger dan de wonde, inbrengen, zoo dat hy haar bedekt, en dan brengt men de wiek of het kapittelſtokje in, tuſſen dezen vinger en het gezonde deel van den darm. Als men Verband.

den vinger te rug haalt, bevindt zig het agterste deel van de wiek in de wonde, terwyl de punt in den darm zelf boven de wonde is. Men moet in alle de verbanden dezelfde omzigtigheden gebruiken, omtrent het inbrengen van de wiek, waar van de punt in den darm zelf hooger dan de wonde, moet wezen. In ieder verband als men haar uithaalt, weet men dat zy wel is geplaatst geweest, wanneer haar uiteind met drekstoffe is bezet.

Als de wiek naar behooren is ingebragt, is het overige van de wonde gemaklyk te verbinden.

Hand-werk in eene uitwendige Fistel.

Het Handwerk is in het geval van een blinde en en uitwendige Pypzweer het zelfde, en daar is geen onderscheid, dan in het inbrengen van het stilet. In die blind en inwendig is, moet men aanvangen met den vinger in den regten darm te steeken, en in de uitwendige moet men beginnen met de sonde in te brengen, om dat de dikte van den vinger, door den aars in den darm gesteeken, in staat is den loop van de Fistelagtige boezem te veranderen, en daar door het inbrengen van de holle sonde moejelyk te maaken. De sonde ingebragt zynde zal men de Operatie op dezelfde wyze voltrekken.

Men moet zig eveneens gedraagen in eene volkome Fistel.

Daar kan niet te veel strengheid gebruikt worden in de levenswyze; want telkens als de Lyder ter stoel gaat, moet hy op nieuw verbonden worden; en voor al moet men door eene voorzigtige levenswyze een buikloop, die 'er gebeuren kan, voorkomen.

De Mansperzoonen krygen somtyds na het Handwerk eene opstopping van water: dit kan komen om dat de waterweg zig gedrukt vindt door het plukfel; het kan ook wezen door eene ligte ontsteeking, die van de wonde tot den hals van de blaas overgaat. Eene aderlating of twee doen de ontsteeking bedaren; en men brengt een sonde by den Lyder in, tot dat zy over is. Daar door geeft men uitgang aan de pis die in de blaas is. Het is dikwils genoeg den Lyder op de knien te laaten liggen, om het uitkomen van het water gemaklyk

te

te maaken, zonder de fonde by hem in te brengen.

De volgende verbanden gaan niet buiten den gemeenen regel; derhalven zal ik my ontflaan om daar van te fpreeken.

VAN DE AAMBEIJEN.

Aambeijen worden geheten zekere fponswyze (*a*) uitgroejingen, die zig aan den rand van den aars, of in den regten darm aan zyn benedenfte deel verheffen. Bepaaling.

De regte darm is, gelyk de karteldarm, famengefteld uit verfcheide vry dikke vliezen, d'een op d'ander vaftgehegt door een celagtig weeffel, dat 'er tuffen geplaatft is; en dewyl de fpiervezelen, die in het geftel van dezen darm komen, altyd tragten door haare famentrekking zyne holte te vernauwen, maakt zyn inwendig vlies, dat zeer flap is, daar een menigte van rimpels. De natuur heeft hem dus met opzigt op zyn gebruik gemaakt, 't welk is om de verharde uitwerpfels te laaten doorgaan, en fomtyds zelfs op te houden, welker uitgebreidheid in ftaat zoude zyn, om daar groote rytingen te maaken, zoo hy niet zig konde uitzetten. De flagaderen die het bloed daar heen brengen, en de aderen die het overige van het bloed, 't welk tot zyne voeding heeft gediend, te rug voeren, worden Aambei-vaten genoemd en eindigen in de darmfcheils-vaten. Maakfel van den regten Darm.

In gevolge nu van de ligging, het maakfel en het gebruik van dezen darm, is hy onderworpen om met Aambeijen bezet te worden; want terwyl de loop van het aderlyke bloed, in bynaar alle de aderen des lighaams aangezet wordt, door de zwelling van de bygelegene fpieren, en door de drukking, welke zy van de deelen, die haar omringen, ontvangen, helpt niets dezelve in de Aambei-aderen, alwaar het bloed tegen zyn eigen zwaarte moet opklim- Oorzaaken.

(*a*) Fongueufe.

klimmen; en veele zaaken ſtrekken ook zelfs om het te vertragen. 1. De grove uitwerpſels, die in den darm vertoeven, verwyden deszelfs zyden, en dan zyn de verſcheide ſteunpunten, welke zy daar maaken, als zoo veele dyken, die de weêrkeering van het bloed hinderen, niet in de groote aderen, want die gaan over de uitwendige oppervlakte van den darm, maar in alle de hairwyze vaatjes, die in zyn geſtel ingaan. 2. Wanneer deze grove uitdygſels door andere voortgedreven, den aars naderen, dringt de agtervolgende drukking, die zy op de inwendige zyden van den darm, welken zy verwyden, maaken, daar het bloed in de aderen te rug, en ſtremt voor dat ogenblik zyn loop. Dit kan niet geſchieden zonder dat de wanden van de aderen zelve evenredig door den pilaar van bloed, die haar vervult, uitgezet worden. 3. In al de perſingen, welke wy om af te gaan, of om eenige andere beweegreden maaken, dryft de intrekking van de onderbuiks-ſpieren en van het middelrif alle de vlottende deelen in den onderbuik naar beneden; en vermids deze deelen op die, welke in het bekken zyn geplaatſt, ruſten, maaken zy ook de wederkeering van het aderlyke bloed daar moejelyk, niet alleen in de groote aderen, maar ook in de hairwyze, die niet ſterk genoeg zynde om tegenſtand te bieden aan den pilaar van bloed, welke haar altyd tragt te verwyden, aderſpatten konnen krygen.

De verwyding van alle deze vaten is de eerſte oorſprong van de Aambeijen, want het binnenſte vlies van den regten darm en het celagtig weefſel, 't welk dit aan dat men het ſpieragtig vlies noemt vaſthegt, worden naar mate van de opzwelling der vaten, die het ſamenſtellen, dikker. Nademaal deze opzwelling overal niet gelyk is, maakt dat in den darm of aan den rand van den aars, afgeſcheidene gezwellen, welker uitgebreidheid toeneemt naar mate het aderlyke bloed daar ingepakt wordt, of daar traager omloopt.

Al het gene in ſtaat is den loop van het bloed in de Aambei-aderen te vertraagen, kan dan het maaken

ken van Aambeijen veroorzaaken. Derhalven zyn de menschen, die gewoonlyk hardlyvig zyn, die de gewoonte hebben van lang op het heimelyk gemak te wezen daar zy groote persingen maaken, de zwangere vrouwen, zy die lang werk hebben om te baaren, en eindelyk zy die een verstopping in de lever hebben, ten meestendeele met Aambeijen gekweld. Ik zeg het meestedeel; want alhoewel elk een Aambeivaten heeft, heeft evenwel elk een geen Aambeijen, hebbende de verscheide oorzaaken, die ik beschreven heb daarin geen plaats, of zonder uitwerking geweest.

Wanneer de Aambeijen eens hebben beginnen gemaakt te worden, gebeurt het zelden dat zy geheel verdwynen, en wy konnen van die binnen in den regten darm zyn oordeelen uit die, welke aan den rand van den aars zynde, onder ons gezigt vallen. Een kleine Aambei, die zederd eenige dagen pynelyk is geweest, houdt op dat te wezen, en slinkt, maar de huid die haar dekte, heeft haare vastheid niet meer, zy is daar veel slapper en als gekreukeld, even gelyk het vlies van een druifbezie, die men geledigd heeft. Indien deze zelfde uiterlyke Aambei op nieuws weêr zwelt, en tot verscheide reizen wederom slinkt, ziet men dat ieder reis, het gene van de Aambei, hoewel geslonken overblyft, veel grooter wordt. Dus is het ook met de Aambeijen die binnen in den regten darm worden gemaakt. Een Aambei eens gemaakt zynde verdwynt nooit geheel, alhoewel zy slinkt en geheel schynt te genezen. Zy kan zelfs nooit meer opzwellen, wanneer de oorzaak die haar heeft voortgebragt geweken is; maar het is ook mogelyk dat de uitwerpsels, wanneer zy uitgaan een gelegenheid en een oorzaak zyn van haare zwelling, waar aan de uiterlyke Aambeijen minder blootgesteld zyn; want vermids deze gezwellen eene uitpuiling in den darm en den doorgang enger maaken, veroorzaaken de uitwerpsels daar, in het doorgaan, meer of minder sterke prikkelingen, naar mate van de persingen van hem, die ter stoel gaat: dus is het dat deze gezwellen meer en meer konnen aangroejen.

De Aambeijen zyn onderhevig aan veele veranderingen. Zy konnen ontſteeken worden, gemerkt de bovengezegde prikkelingen aan welke zy blootſtaan, en die onſteeking wordt niet altyd door de hulpmiddelen van de Konſt geſtild.

In ſommige eindigt de ontſteeking door een ettergezwel, dat in het middelpunt van het gezwel wordt gemaakt, en het welk in een Pypzweer ontaart, zoo het niet voorkomen wordt door de hulpmiddelen, welke wy ſpreekende van de genezing der fiſtels, hebben aangewezen. Deze Aambei is zeer pynelyk tot dat het ettergezwel gemaakt is.

In andere eindigt de ontſteeking door een verharding van de Aambei, die eeniger wyze knoeſtagtig blyft. Deze worden nimmer kleiner in haare omtrek, en zy konnen niet dan aangroejen. Dit knoeſtgezwel raakt ſomtyds aan 't zweeren en ſtort onophoudelyk een dunnen bloedrigen etter, die de Lyder gewaar wordt om dat hy zyn hembd beſmet, en aan den rand van den aars zeer ongemakkelyke jeukingen veroorzaakt. Ik heb onder deze Aambeijen gezien, die kankeragtig wierden.

Men ziet meer of min groote Aambeijen, die met een zoo fyne huid gedekt zyn, dat zy dikwils bloed geeven. (Men begrypt dat deze zoo fyne huid niet is dan het binnenſte vlies van den regten darm, 't welk zeer dun gerekt wordt door de aderſpatagtige opzwelling van zyne vaten.) Deze bloeding kan uit twee oorzaaken komen, namelyk van eene ontvelling veroorzaakt door de hardheid der uitwerpſelen, of van de verbreeking van de vaten zelve, die de zwelling maaken, dewelke wegens haare ongemeene uitzetting berſten.

In deze gevallen, geeven ſommige bynaar telkens als men ter ſtoel gaat bloed, andere geven het ſlegts van tyd tot tyd. Men ziet zelfs mansperzoonen die door de Aambeijen, op gezette tyden (*a*) weêrkomende bloedingen hebben bynaar gelyk de maandſtonden der vrouwen. Deze uitloozing verzwakt de Lyders niet, ten minſten als zy niet uiterma-

(*a*) Periodiques.

maten is, waar uit men zoude konnen befluiten dat zy in plaatfe dient van eene andere ontlafting, welke de natuur niet meer maakt of minder maakt, en verklaaren waarom de opftopping van deze ziekelyke uitloozing, waar aan de natuur zig heeft gewend, dikwils van groote ongemakken gevolgd wordt.

Men vindt Aambeijen, die door haare geweldige opzwelling, den regten darm zodanig vervullen, dat de uitwerpfels, als zy wat hard zyn, 'er niet konnen voorbygaan. Dan dryven deze uitwerpfels zelfs den bondel Aambeijen voor haar uit, die eindelyk buiten komt, om als 't ware haar een vryen uitgang te laaten. Men begrypt dat dit niet kan gefchieden, zonder dat het inwendig vlies, aan het welk deze tros vaftzit, meer of min gerekt en verlengd wordt. Dit wordt men gewaar, wanneer men deze Lyders terftond na dat zy haare ftoelgang gedaan hebben, onderzoekt; want dan ziet men een gedeelte van het binnenfte vlies van den darm een foort van een wrong, gelyk een krans, rondom de bondel Aambeijen maaken. Wanneer deze Aambeijen uitgekomen zyn, hebben ze meer of minder moeite weer binnen te gaan, naar dat zy groot of klein zyn en naar dat de rand van den aars meer of minder gefloten is. Wanneer de vafte Aambeijen dus uitkomen, als men ter ftoel gaat, zullen zy veel bloed geven, om dat de rand van den aars een foort van een binding boven haar maakt.

Wy hebben gezien dat de Aambeijen veranderen naar haare onderfcheide eigenaartige kentekenen, 't gene gebreken maakt, welke niet overeenkomen dan in den naam, derhalven kan men niet aanwyzen wat tot haare genezing dient, dan met haare verfcheide foorten het een na het ander te doorloopen. Ik begin met die aan den rand van den aars komen en welke nieuw zyn.

Deze Aambeijen maaken een of meer kleine roode, harde, pynelyke en met jeuking verzelde knoopen. De pyn is minder fcherp, indien het gezwel geheel en al uiterlyk is, dan als het bevat en gedrukt wordt door den rand van den aars.

In

Genezing. In dit geval hebben wy drie aanwyzingen te vervullen. De eerste is door een of verscheide aderlatingen uitlozing te maaken, naardien alle Aambei altyd veronderstelt, zoo niet eene overtolligheid van bloed, ten minsten eene inpakking in de Aambeivaten, daar het bloed moeite heeft om tegen zyn eigen zwaarte op te klimmen. De tweede is om door afgang-verwekkende middelen die niet veel verhitten, gelyk de *Cassia* met wei van melk als drank ingegeven of door klisteeren ingebragt, de darmen te ledigen, alwaar de verharde uitwerpsels mischien die drukkingen maaken, waar van wy hebben gesproken. De derde is de ontsteeking zoo veel mogelyk te doen bedaaren, door weekmaakende pappen, en verzagtende zalven. De stovingen met waaszem zyn hier ook een zeer kragtig hulpmiddel.

Het is zeldzaam zoo de Aambeijen, die eerst beginnen, door deze hulpmiddelen niet genezen worden. Doch, gelyk te vooren reeds gezegd is, de vaten blyven daar met aderspatten en veel ruimer, dan zy in den natuurlyken staat waren; en indien deze Aambei door het dikwils wederkomen van de ontsteeking eindelyk knoestagtig wordt, zal de Lyder nooit genezen, dan door haar af te snyden. Als daar een klein ettergezwel wordt gemaakt, moet het naar de regelen van de Konst geopend worden, by welks verzuim daar een kleine fistel blyft. Indien zy eindelyk zodanig opgevuld wordt, dat ze op het punt staat van een zwarte en bynaar een druifbes gelykende blaas te maaken, moet zy met het lancet geopend worden, om 'er het zwarte bloed, dat 'er ingepakt is te doen uitkomen. Die kleine uitlozing maakt gemeenlyk de bygelegen vaten schoon, en eindigt voor dit maal de ziekte. De natuur geeft ons dit hulpmiddel aan de hand; want die kleine blaas berst somtyds van zelf open en ontlast zig geheel.

Inwendige Aambeijen. Ik gaa over tot de Aambeijen, die binnen in den regten darm gemaakt worden. Deze doen zig zelden voelen wanneer ze nog klein zyn, en men kan ze langen tyd hebben, zonder het gewaar te worden.

den. Doch wanneer ze groot wordende den doorgang van de uitwerpſels beginnen enger te maaken, veroorzaakt de minſte ontſteeking daar een hitte en pyn, die wel niet zeer gevoelig, maar door zyn aanhoudendheid afmattende is, wanneer de uitwerpſels, die in den darm zyn, daar op drukken. Deze pyn neemt toe, wanneer de Lyder ter ſtoel gaande eene zekere menigte verharde uitwerpſels daar agtervolgende voorby gaan. Deze Aambeijen worden naar de grootheid van de prikkelingen grooter, en zy krygen onderſcheide eigenaartige kentekenen gelyk wy gezegd hebben.

Zy die door eene herhaalde uitloozing telkens als men afgaat, of door eene op gezette tyden weêrkomende ontlaſting, waar aan de natuur is gewend, veel bloed ſtorten, konnen als heilzaam worden aangemerkt; en de dagelykſche oeffening bewaarheid de ſpreuk van *Hippocrates*, die ons verbiedt iets te doen, 't welk die uitlozing kan ſtoppen; want wy zien de Lyders, in welke zy door eenige bekende of onbekende oorzaak geſtopt is, korten tyd daar na in eenige ziekte vallen. Als zy dan geſtopt wordt, moet men zulks vergoeden door eenige andere uitloozing. Men ſtelt voor de aderlatingen op den arm of den voet, en dikwils zyn zy nuttig geweeſt; maar ik heb met meer uitwerking zien gelukken het zetten van bloedzuigers rondom den rand van den aars. Dit zetten van bloedzuigers vervult inderdaad aan het gene de natuur ontbreekt door de uitloozing van dezelfde vaten welke zy verkoren hadt. Het is waar dat drie of vier bloedzuigers weinig bloed aftrekken; maar wanneer zy afgenomen zyn, moet de Lyder gezet worden op een ſtilletje, in welks bekken warm water is, en dan geven de openingen, die de bloedzuigers hebben gemaakt, zoo lang bloed als de Lyder daar op blyft zitten. Dus kan 'er tot twaalf oncen toe in een uur uitvloejen. **Heilzaame. Aambeijen.**

De dagelykſche of op gezette tyden komende uitlozing door de Aambeijen houdt op nuttig te wezen; wanneer zy al te ſterk wordt, want zy put de Lyders uit en men heeft 'er ſommige in die ſtaat **Schadelyke.**

ge-

gezien, die in eene uitteerende vermagering vervielen, een buikloop kregen of waterzugtig wierden.

In deze gevallen konnen de aderlatingen op den arm zeer nuttig wezen, even gelyk de aderlatingen op den arm de bloedvloejingen in de vrouwen ſtillen, of doen ophouden.

Men kan daar byvoegen het gebruik van dikmaakende voedſels, en van geneesmiddelen, welke de groote dunheid van het bloed, die deze al te overmatige uitlozing kan veroorzaaken, konnen voorkomen.

Wat betreft de ligte bloedsuitlozingen, voortgebragt door de toevallige ontvellingen, welke de uitwerpſels aan de Aambeijen maaken, de natuur trekt daar geen voordeel uit, derhalven mag men die zonder eenig gevaar ſtoppen.

De Aambeijen, die niet vloejen, verdienen zoo veel te meer oplettendheid, als zy van dag tot dag grooter worden door de oorzaaken hier boven gezegd, en om dat zy het inwendige vlies van den regten darm allengskens verlengende, eindelyk zullen buiten komen, gelyk wy gezegd hebben. Uit deze oorzaaken van toeneeming moeten wy de aanwyzingen ter genezing afneemen; en het is zeeker, dat als men deze onderſcheide oorzaaken ſtuit, de Aambei wel de helft kleiner worden en allengskens ſlinken zal. Dit zal men konnen doen door aderlatingen, door de levenswyze en door gepaſte plaatſelyke middelen. Door de aderlatingen geſchikt naar de kragten en gematigdheid van den Lyder, zal men de kolom van bloed verminderen, en naar mate dat de algemeene volheid zal minderen, zullen de Aambeivaten minder vol worden: dus zal men haare verſtoptheid konnen verminderen. Het is gemaklyk te beletten dat de alte vaſte uitwerpſelen tegen de wanden van den regten darm drukken, en in het voorbygaan de Aambeijen, die daar gemaakt zyn, prikkelen. Tot dat einde is het genoeg deze uitwerpſelen te verdunnen, het zy door zagte buikzuiverende middelen, gelyk het weeke van *Caſſia* van tyd tot tyd ingegeven, het zy door klis-

klifteeren, die dienen om deze uitwerpfelen week te maaken, welke al te hard zyn, om zonder perfingen zelfs onvrywillige, uit te komen. Gefmolte reuzel eer de Lyder te bedde gaat met een kleine fpuit in den aars ingefpoten, bevogtigt zelfs daar de uitwerpfelen, die des morgens zonder moeite uitkomen, om dat zy week gemaakt zyn. Ik heb zoo veele Lyders gezien, die door deze omzigtigheden eenige maanden agter een onderhouden, verligt waren, zoo dat zy zig voor genezen hielden, dat ik ze niet te veel kan aanpryzen.

De netheid van de levenswyze is ook van zeer veel belang. Ik heb Aambeijen gezien zoodanig gezwollen, dat niets door den aars konde doorgaan, noch van binnen naar buiten, noch van buiten naar binnen. Ik heb deze Lyders zes of zeven dagen lang in het bed gehouden, op dat de uitwerpfelen door haare zwaarte niet op de Aambeijen zouden ruften, ik deed hen alleen leven van vier kopjes fop daags op dat 'er geene of zeer weinige uitwerpfelen zouden worden gemaakt, en ik heb de Aambeijen van zelfs zien genezen, invoege dat deze Lyders een zeer langen tyd zyn geweeft zonder ze weder te voelen. Men moet zig niet verwonderen, indien men 'er op let, dat de prikkeling, welke zy ontvangen van eene enkele ftoelgang, die de Lyder in vierentwintig uuren heeft, aan haar meer kwaads doet, dan alle de befte plaatfelyke middelen goeds konnen doen van d'eene ftoelgang tot d'andere.

Indien by nalatigheid van deze omzigtigheden te hebben gebruikt, de Aambeijen eindelyk buiten komen als men afgang heeft, vervolgen zy gemeenlyk om uit te komen, zoo dikwils men afgaat; en door haare geweldige opzwelling hebben zy eindelyk zeer veel moeite om weêr binnen te gaan. Men heeft 'er zelfs gezien, die dat volftrekt niet konnende doen, heet-vuur kregen, om dat de rand van den aars een foort van een band daar boven maakte.

Wanneer zy dan in de gewoonte zyn om uit te komen, en de Lyder wil genezen worden, kan dit Wegneming.

niet

niet geſchieden dan door het wegneemen, 't gene kan gedaan worden door de binding of met het ſnymes.

De gedaante van de Aambei, moet de eene wyze boven de andere doen verkiezen. Ik heb 'er gezien, die een zeer ſmallen grond in vergelyking van haar lighaam hadden: ik heb 'er gezien, die als een peer hongen aan een ſoort van een ſteel, gemaakt door de vaten die daar ingingen. In deze gevallen verkies ik liever de binding, om dat die wyze geen bloedſtorting veroorzaakt, en dat wanneer de band valt, de Lyder zig genezen vindt, zonder dat 'er om zoo te ſpreeken, eenige wond overblyft; maar zoo de grond van de Aambei wyd is, verkies ik liever haar af te ſnyden. Men zoude haar konnen binden, gelyk die waar van de grond ſmal is, en ik heb het verſcheide reizen zien doen. Doch twee zaaken doen my het ſnyden boven het binden verkiezen. De eerſte is de ſchrikkelyke en bynaar ondragelyke pyn, welke deze binding geduurende vyf of zes uuren maakt. De tweede is de aderſpatagtige zwelling, die 'er in het binnenſte vlies van den darm en in het celagtige weefſel ter plaatſe daar de Aambei vaſtzit overblyft, een zwelling, die door de verettering, welke op het ſnyden volgt, verteerd wordt.

Indien de Aambeijen niet uitkomen, dan wanneer de Lyder ter ſtoel gaat, moet men die tyd waarneemen om het Handwerk te doen, of een kliſteer zetten om ſtoelgang te verwekken, en haar te doen uitkomen.

Ik veronderſtel dat de Lyder door de aderlating, en door een behoorlyke levenswyze geduurende eenige dagen voorbereid is, dan laat ik om gemakkelyk te Werken den Lyder, zoo 'er aan beide zyden Aambeijen zyn, op den kant van zyn bed liggen, voor over met den buik op het bed zelf en met de beenen op den grond. Zoo ze maar aan een zyde zyn, laat ik hem op den kant van het bed op de zieke bil liggen. Wanneer de billen door de knegts wel van elkander gehaald en vaſtgehouden zyn, onderſcheide ik de Aambeijen van de

wrong,

wrong, welke de binnenste rok van den regten darm daar rondom maakt, en ik vat zoo 'er verscheide Aambeijen zyn, haar ieder met een tangetje, dat ik door de helpers laat vasthouden. Ik neem vervolgens de tangetjes het een na het ander, en ik sny de Aambei aan haar wortel, daar zy vastzit, met de schaar in eene sneê af. Ik sny haar dus alle de een na d'ander af; indien ik ze niet alle hadt gevat, zoude de pyn van d'eerste, die ik afsneed een intrekking naar den aars veroorzaaken, en d'andere zouden weêr naar binnen konnen gaan, zonder my tyd te gunnen om ze met de tang te vatten.

Dit geeft meer of minder bloed naar de grootheid van de slagader, die de Aambei voedt, en dit bloed komt met een sprong uit, of wel het komt uit de geheele grond van de Aambei gelyk uit een spons die men drukt.

Indien het met een straal uitkomt, moet men op de slagader leggen een klein drukdoekje in water van *Rabel* gedoopt, en daar met den vinger een uur of twee vasthouden, en den Lyder niet dan na verloop van dezen tyd verbinden, dan moet men dit kleine drukdoekje nog niet wegneemen, maar het op de slagader vasthouden door een of meer kapittelstokjes van pluksel, met drukdoeken en een band gelyk een T. Indien het bloed maar gelyk uit een spons uitvloeit, moet niettemin deze bloeding gestempt worden; tot dat einde moet men tussen de wonden, die men gemaakt heeft, zoo 'er verscheide Aambeijen afgesneden zyn, een dikke gedraide en met een draad vastgebonde plukselwiek leggen, en die met zoo veel van het inwendige vlies, dat de wrong maakt, als men kan in den aars brengen. Somtyds gaat deze wrong geheel en al weêr binnen, en somtyds gaat zy in 't geheel niet dan na verloop van eenige dagen weêr binnen.

Wanneer de Aambeijen buiten zyn gekomen, en niet meer weêr binnen konnen gaan, moet men haar, zoo dra zy eenigzins zwart worden, vaardig afsnyden, want zy zouden wel haast heet-vuur krygen, gelyk ook de wrong, ter oorzaake van de wurging, welke de rand van den aars boven haar

 maakt.

maakt. Het Handwerk moet worden gedaan, gelyk wy het hebben befchreven.

De wonden welke men heeft gemaakt met iedere Aambei af te fnyden, verfchillen omtrent het verband niet van de eenvoudige wonden. Men moet alle vierentwintig uuren, of telkens als de Lyder afgang heeft, in den aars een kapittelftok van pluksel, die lang genoeg, met een draad gebonden, en met een eenvoudige ettermakende zalf, om de korften te doen fcheiden, beftreken is, inbrengen. Wanneer zy gefcheiden zyn, 't gene men niet kan weeten dan wanneer de Lyder afgang heeft, kan men zig vergenoegen met in den aars wondheelende en zuiverende infpuitingen te doen. In weinige dagen worden de lidtekens gemaakt.

Het is dienftig dat de Lyder geduurende dezen tyd, en zelfs nog eenige dagen na de genezing, zig aan een voorzigtige levenswyze en ook aan het gebruiken van klifteeren houdt, om de genezing te zeekerder te maaken en het lidteken vaft te laaten worden.

VAN STEENEN EN VAN DE GEBREKEN WELKE ZY VEROORZAAKEN.

DE Steenwordingen zyn zoo gemeen in de huishoudinge der natuur, dat het niet vreemd is, zoo 'er in het menfchelyke lighaam gebeuren; en men heeft zelfs verfcheide maalen kinderen gezien, die bynaar geheel in fteen veranderd waren in het lighaam van haare moeder. In het jaar 1625 wierdt 'er te *Pont-à-Mouffon* een geboren, 't welk eene fteengeworde fchouder hadt, en fommige van zyne ingewanden waren als doorzaid van eene geheel graveelagtige ftoffe. Deze bynaar algemeene fteenwordingen ftaaken de beweging van de vafte, zoo wel als die van de vloeibare deelen, naar maate zy gemaakt worden en toeneemen; dit maakt dat men deze kinderen altyd dood heeft gevonden. Het is niet op dezelfde wyze gelegen met de byzondere Steen-

Steenwordingen, die in ons geſchieden: en die veroorzaaken niet de vernieling van ons werktuigelyk geſtel, dan door de ongemakken, welke zy te wege brengen.

Men ziet dikwils dat 'er op verſcheide wyzen in verſcheide deelen van het lighaam Steenen worden gemaakt.

Daar worden 'er in de longen gemaakt; en die zyn gewoonlyk wit, ligt en bros. Ik heb een perzoon gezien, die 'er verſcheide jaaren lang zoo groot als gierſtkorrelen ſpouwde. *Leeſt myne Aanmerk.* 2 *Deel*, *bladz.* 255.

Daar worden 'er in de galblaas gemaakt. Somtyds vindt men deze vervuld met eene menigte Steenen en ik heb gezien dat een enkele ſteen haar geheel vervulde. Deze Steenen, alhoewel zy gemaakt worden van eene galagtige en harsagtige ſtof, die brandt gelyk kamfer, zyn hard; zy zyn ligt, geel, groen of van een bruine koleur.

Daar worden 'er in de gewrigten van ſommige jigtigen, door de verdikking van het ledevogt, dat dezelve bevogtigt, gemaakt. Die Steenen zyn wit en bros.

Men heeft 'er in den traanszak gevonden; deze zyn vry hard.

Men heeft in de klieren in verſcheide deelen des lighaams Steenen gevonden, overeenkomſtig met het vogt, dat die klieren afſcheidden. Dus worden 'er in de nieren gemaakt, en wy vinden die ſomtyds daar mede vervuld. Deze zyn niet altyd van dezelfde vaſtheid, want dan zynze hard, ſomtyds zagt en bros. Sommige zyn glad, andere hoekig.

Men vindt 'er, die de piſleiders vervullen, en welke naar de oppervlakte van die buis gevormd zynde, daar ſchynen gemaakt te worden.

Men heeft 'er ook in de voorhuid van ſommige kinderen, die een phimoſis hadden, gevonden.

Zy worden in de waterblaas gevonden.

Eindelyk ontmoet men ze in de bilnaad en in den waterweg.

De natuur, die, in de huishoudinge van de ganſche weereld, een zeekere loop houdt, die de

Schepper heeft gesteld, kan in onze lighaamen, gelyk in de aarde, door dezelfde oorzaaken alle die Steenwordingen voortbrengen, die maar bestaan in de samenschikking van de stoffe; en gelyk 'er landen zyn, die zeer overvloedig zyn in Steenen en zelfs voorzien van Steenen van verscheiden aart, waar toe zeer veel toebrengt de natuur van de wateren, welke daar vloejen, zyn 'er ook lighaamen, die meer dan andere aan steenige samengroeijingen onderhevig zyn, 't gene men zou mogen toeschryven aan den aart van haar bloed. Dit is zoo veel te waarschynlyker, als wy die ziekte dikwils erffelyk zien. Ik wil egter toestaan dat zy dit niet altyd is, en dat zy in den loop des levens door het kwalyk gebruiken van de niet natuurlyke dingen kan komen.

Ik zal my niet ophouden om na te vorschen de verscheide gevoelens, die over de oorzaak van deze Steenwordingen zyn voorgesteld, dat is te zeggen, de verscheide beginselen waar uit deze Steenen gemaakt worden. Deze stof, hoewel natuurkundig, is al te onderhevig aan verschillen; laaten wy alleen in weinige woorden zien hoe zy by ons gemaakt worden. Ik doe wat pis in een glas en ik laatze stil staan; naar mate het vogt wegdampt zie ik dat 'er een graveelagtige korst komt, die zig aan de zyden van het glas vastzet, en eindelyk blyft 'er op den bodem een soort van Mortel over, die gedroogd zynde, van een steenagtigen aart is. Ik kan dezelfde proef neemen met alle de vogten, die van ons bloed afgescheiden worden. Dit is my genoeg om te besluiten, dat de voortbrenging van een Steen, een gevolg is van de samenvoeging der zoute, zwavelagtige, aardagtige en met een woord der vaste deelen, die in het samenstel van eenig vogt, welk het ook zy, vervat worden. Het gene in dit glas geschiedt, geschiedt in ons, en door de natuur van onze vogten, en door de schikking van onze deelen.

De natuur der vogten is het gene het onderscheid tussen d'eene en d'andere Steen maakt; dus schynen ook die men in de galblaas vindt, die der longen, die

die der nieren enz. welke gemaakt worden door verſchillende vogten, klaarlyk van een verſcheiden aart te wezen. Wyders maakt het zelfde ſoort van vogt, gelyk by voorbeeld de pis, door duizend omſtandigheden veranderd, zeer verſchillende Steenen d'een van d'ander; gelyk men dat ziet in die van de nieren en de waterblaas. Het is ongetwyfeld deze verſcheidenheid, die maakt dat een zoodanig vermogend middel, 't welk d'eene Steen breekt, zonder kragt is op een andere.

Indien het de verſcheide beginſelen der vogten zyn, die den Steen maaken, het is de geſteldheid der deelen, welke de ſamengroejing van deze beginſelen tewegebrengt, door aan de vogten toe te laaten van daar langzaam voort te vloejen, of zelfs zig daar op te houden; want het is niet in de vaten dat de Steenen worden gemaakt, (het vogt loopt daar te ſpoedig voort) maar in de galblaas, de longen, de nieren, de waterblaas enz. holten waar in de vogten een deel van haare beweging verliezen.

De Steenen konnen dan gemaakt worden overal daar de vogten blyven ſtaan, en overal daar zy langzaam voortloopen. Zoo dra het eerſte pit is gemaakt, groeit die Steen allengskens door het aanzetten van ſtoffe aan, dat is te zeggen, dat hy dikwils nieuwe laagen maakt, 't gene men kan zien wanneer men een Steen, die uit de blaas gehaald is, in ſtukken ſlaat. Men onderſcheit daar in deze laagen, die meer of minder dik en ſomtyds d'een van d'ander verſchillende zyn, als of zy van onderſcheide beginſelen waren gemaakt. Van het getal van deze laagen en haare dikte hangt de grootheid van den Steen af; en derzelver hoedanigheid, hardheid en zwaarte hangt af van de geſteldheid van het aardagtige dat hen voortbrengt. Men merkt op dat die zagt zyn veel ſchielyker groot worden, dan die hard zyn. Men ziet ook dat de zagte bynaar altyd hoekig, daar de harde gemeenlyk rond of eirond zyn.

Wanneer een Steen alleen is, is nimmer zyn oppervlakte ter degen glad; maar zoo 'er twee zyn,

die wryven over en weêr tegen malkander, en men ziet hunne eene oppervlakte zeer glad. Indien elk van hun meer zeer gladde oppervlaktens heeft, is het waarſchynelyk dat 'er meer dan twee Steenen zyn.

VAN STEENEN IN DE GALBLAAS.

De galblaas is, gelyk men weet, een ſoort van een blaas, van gedaante als een peer, wyd in haaren grond, en zeer nauw naar den hals, alwaar men een zeeker ſlag van ſluitſpier ziet. Zy is vaſtgehegt aan de lever in deszelfs holle deel, en zy dient tot een bewaarplaats van een gedeelte gal. Die gal ontlaſt zig in den twaalfvingerigen darm door de galblaas-buis, die een vervolg is van de blaas.

De gal die zig daar in ophoudt wordt daar dikwils dik, en maakt gelyk gezegd is Steenen. Alle deze Steenen zyn harsagtig en brandbaar gelyk de kamfer. Doch gelyk de gal dikwils onderſcheiden is in verſcheide perzoonen, ('t gene gemaklyk is te zien, wanneer men verſcheide galblaazen ledig maakt) verſchillen ook de Steenen, die daar gemaakt worden eenigzins. Men vindt ſomtyds eene zoo groote menigte daar van, dat de galblaas daar mede bynaar vervuld wordt, en in dit geval zyn zy nooit rond maar altyd hoekig.

Het gebeurt zelden dat hunne tegenwoordigheid aan hem, die ze heeft, merkelyke ongemakken veroorzaakt: derhalven hebben wy, als zy 'er geene verwekken, geene kentekenen, die ons hen doen kennen. Doch het kan gebeuren dat zy kwaalen veroorzaaken, en de oeffening doet 'er ons verſcheide zien, die daar uit konnen voortkomen. De eerſte die zig voordoet, is het vaſt blyven zitten van eenen Steen in den hals van de blaas, een verblyf 't gene kolyk-pynen verwekt, zoo veel te gevaarlyker, als zy zelden vry zyn van ontſteeking; dit is het gene men dikwils lever-kolyken heeft genoemd, en welke men veel eer galblaas-kolyken behoorde te heeten. De tweede is 't gene ſommige

wa-

waterzugt van de Galblaas hebben genoemd, en welke men met een beter tytel den naam van opſtopping van gal kon geven, even gelyk opſtopping van water wordt geheten het verblyf van de pis, die niet uit de waterblaas kan komen.

Het vaſtzitten van een ſteen in den hals van de Galblaas.

Het vaſtzitten van een Steen in den hals van de galblaas is daarom zeer ongemakkelyk, om dat deze blaas een holle ſpier is, die zig altyd poogt ſamen te trekken; dan omvat en beſluit zy den Steen, die door zyne hardheid en ongeregelde gedaante haar meer en meer prikkelt. Zie daar de oorzaak van de groote pynen, welke de Lyder tuſſen den navel en het zwaardwyze kraakbeen voelt. (Ik heb deze pynen met tuſſenpozingen zien weggaan en weêrkomen, gelyk de pynen die een Lyder, welke een Steen in de waterblaas heeft, voelt, dewelke voor een poos weggaan als de Lyder gewaterd heeft, en telkens weêr beginnen als de blaas zig intrekt om eenige druppels pis uit te dryven.) Dit veroorzaakt wyders eene kramptrekking, die overſlaat tot alle de bygelegene deelen; een hevige koorts, ontſteeking en zeer veele andere toevallen, die elkander agtervolgen. Deze blyven zoo lang als de Steen in den hals vaſt zit, en wyken niet voor dat de Steen van plaats veranderende in het ruimer gedeelte van de blaas weêrkeert, of dat hy uit de blaas komende en langs de galblaas-buis gaande, eindelyk in den twaalf-vingerigen darm valt.

Deze toevallen zelve zyn het die ons tot onderſcheidende kentekenen dienen. Deze toevallen zyn niet geheel eenſtemmig (*a*) want eene ontſteeking was in ſtaat dezelve te veroorzaaken, zonder dat de tegenwoordigheid van een ſteen daartoe vereiſcht wierdt; doch wy hebben geene andere in het begin van de kwale; en in het een zoo wel als het andere geval, worden dezelfde geneesmiddelen aangewezen.

Men kan niet dan door de ontſteeking te ſtillen, en eene merkelyke verſlapping in alle de lydende dee-

(*a*) Univoques.

deelen te bezorgen, den Steen noodzaaken van plaats te veranderen. Men moet daarom niet verzuimen herhaalde en groote aderlatingen te doen, in aanmerking nemende de grootheid der toevallen en de kragten van den Lyder, en te gebruiken olyagtige middelen, weekmaakende pappen, in een woord niet iet nalaaten, 't welk bekwaam is de kramptrekking te verzagten, die alle de toevallen heeft voortgebragt. Indien eindelyk de Steen door deze hulpmiddelen van plaats verandert, wykt de pyn ogenblikkelyk, en men ziet eene zoo ſchielyke verandering, dat de Lyder zig genezen rekent.

Wanneer de Steen in het lighaam van de blaas is te rug gekeerd, wordt men hem niet gewaar, en de Lyder is niet vry van het wederkomen van de ziekte door dezelfde oorzaak: doch zoo hy tot in den twaalfvingerigen darm is doorgegaan, is men zeeker van hem na verloop van eenige dagen te vinden, om dat hy den weg van de darmbuis volgt, en met de uitwerpſels uitgaat, gelyk men dat verſcheide maalen heeft gezien. Het is wonderlyk dat zulke Steenen als wy hebben gezien, zoo groot als Abrikoos-ſteenen, door den hals van de blaas en door den gal-voerder hebben konnen doorgaan.

Opſtopping van de Gal.

De gal van de galblaas is geſchikt om in den twaalfvingerigen darm te loopen. Al het gene in ſtaat is te beletten dat zy derwaards loopt, het zy een verdikt gedeelte gal in den hals of in de galblaas-buis, het zy een Steen, die den hals of de buis ſtopt, dat alles maakt dat de galblaas zoodanig opgevuld wordt, dat men haar eene uitpuiling voor aan het bovenbuiks-deel heeft zien maaken, even gelyk de waterblaas 'er eene maakt voor aan den benedenbuik, wanneer zy al te vol is.

Deze uitzetting van de galblaas kan langzaam gemaakt worden, en in dat geval is zy niet verzeld van heele groote toevallen. Deze uitzetting heeft gemaakt dat ſommige Konſtoeffenaars haar eene waterzugt van de galblaas hebben geheten.

Daar is niets dan de uitpuiling, welke zy in het bovenbuiks-deel maakt, en de ſchommeling, die men daar onder den vinger voelt, welke ons dat gebrek kon-

konnen doen kennen. Men heeft ze plotſeling geheel zien verdwynen door eene zagte drukking, welke men daar deedt, om de natuur van de zwelling te onderkennen. Het is buiten twyffel dat dat gene, 't welk de uitvloejing van de gal belette, op den tyd van de drukking geweken is: ook heeft men gezien dat de gal daarna zeer overvloedig door de darmbuis vloeide, in plaats dat zy 'er te vooren niet dan in eene kleine mate uitkwam, 't gene bleek aan de koleur van de uitwerpſelen.

Deze kwaal is zoo veel te moejelyker te genezen, als het bezwaarlyk is dat gene te kennen, 't welk de gal belet uit de galblaas te komen, gelyk in den natuurlyken ſtaat, en men kan niet dan de algemeene geneesmiddelen voorſtellen om de toevallen te gemoet te komen, welker oorzaak weinig gekend wordt. Men heeft voorgeſteld eene doorſteeking te doen in de galblaas met den driekanten priem om haar ledig te maaken, gelyk men de doorſteeking doet in de waterblaas in de opſtoppingen van water, daar men geene blaasſonde kan inbrengen; maar de zaak ſtaat niet gelyk. Men doet de doorſteeking in de bilnaad of wel by het ſchaambeen, en men brengt den driekanten priem in de waterblaas om haar ledig te maaken; maar de blaas is op deze plaatſen door een celagtig weefſel vaſtgemaakt, en de holte van de blaas is de eerſte ruimte daar de driekante priem inkomt, wanneer hy de huid heeft doorboord: derhalven kan de nieuwe pis, die door de piſleiders in de blaas moet gaan, zig in geene andere holte verliezen. Dus is het niet gelegen met de galblaas; zy is niet vaſtgehegt aan het buikvlies. Wanneer men haar met eene doorſteeking hadt ledig gemaakt, 't welk gemaklyk is te doen, zoude de opening, die men hadt gemaakt en zig niet terſtond toeſluit, de gal laaten uitloopen, en die gal zoude in de holte van den buik uitgeſtort worden. Men moeſt dan, om deze doorbooring te durven doen, verzeekerd wezen dat de galblaas door de ontſteeking zig aan het buikvlies vaſtgehegt hadt. Men kan vermoeden dat 'er eene vaſthegting geſchied is, indien 'er ontſteeking in de bekleedſelen is.

Wanneer 'er ſchielyk eene geweldige uitzetting van de galblaas wordt gemaakt, is zy verzeld van ſcherpe pynen, koorts en ontſteeking. Dan kan zy eene tegennatuurlyke vaſthegting met het buikvlies krygen; en men heeft in dit geval gezien, dat de galblaas en het buikvlies, die door haare ſamengroejing als maar een lighaam maakten, doorboord waren en in het celagtig weefſel, dat het buikvlies aan de ſpieren hegt, Steenen, of gal, die door haar lang verblyf verdikkende daar ſteenagtige ſamengroejingen hadt gemaakt, liet vallen. Deze vreemde lighaamen verwekken eene ontſteeking in de deelen daar zy blyven hangen, en dit maakt een ſoort van heet gezwel, dat in ettergezwellen eindigt. Men vindt daarin, als men ze opent, galagtige ſteenen; dikwils zelfs een boezem, die gemeenſchap heeft met de galblaas, en waar door men de gal, die uit de galblaas komt, ziet uitvloejen.

Deze ettergezwellen worden gelyk de andere verbonden, doch men heeft groote reden om te vreezen, dat daar een pypzweer zal nablyven, en dat om twee redenen; de eerſte is de moejelykheid die 'er is om de geneesmiddelen te brengen tot aan de opening, die 'er in de galblaas is gemaakt, en de wedervereeniging daarvan te bevorderen. De tweede is dat deze boezem gemeenlyk met konynsholen voorzien zynde, welke moejelyk zyn te ſluiten, wordt de gal daarin dik en maakt daar nog kleine Steentjes, welke men niet kan ontdekken, dan wanneer zy eene zeekere grootheid hebben bekomen.

VAN STEENEN IN DE LONGEN.

Het groejen van Steenen in de longen is eene vry zeldſaame ziekte; evenwel heb ik twee perzoonen gezien, die zeer dikwils Steenen uitſpouwden. Deze Steenen worden ongetwyfeld gemaakt door de verdikking van een gedeelte van het wateragtige vogt, 't welk onophoudelyk door de klieren van de longen wordt afgeſcheiden, en 't welk in plaats

van

van met het ſpog uittekomen, in eenige der longepypjes verdikt en daar ſamenſtolt. De Steenen die ik daar heb zien gemaakt worden, waren van eene onregelmatige gedaante; en prikkelden door hunne oneffenheden de vliezen, die ze aanraakten; 't welk geweldig hoeſten veroorzaakte. Zy kwamen eindelyk door het ſterk hoeſten met de fluimen uit: maar terwyl zy van het eene longepypje in het andere gingen, om in den ſtrot te komen, maakten zy daar rauwigheden, die bloedſpuwingen verwekten. Deze Steenen konnen, naar mate zy de longen prikkelen, daar eene ontſteeking en zelfs eene verzwering veroorzaaken. *Leeſt myne Heelk. Aanmerk. I Deel, bladz.* 255. Daar is niet dan de hulpmiddelen van de levenswyze, die door de natuur van de vogten te veranderen, deze kwaade geſteldheid, waar uit de ſteenagtige ſamengroejingen voortkomen, kan veranderen.

Van Steenen in den Traan-zak.

De Traanzak is een ſoort van een nauwe bewaarplaats, gelegen in den grooten oogs-hoek. De traanen, die door de traanſtippen daar ingaan, loopen bynaar terſtond door de traanbuis tot in de neus. Het geſtel van dezen zak, de plaats daar hy gelegen is, en de bynaar onophoudelyke beweging der deelen, die hem omringen, laaten de traanen niet zeer toe, om daar te blyven zitten: derhalven blyven zy in den natuurlyken ſtaat daar niet hangen, en daar wordt geen Steen gemaakt. Doch indien zy door eenige ongeſteldheid daar worden opgehouden, wordt deze zak een weinig verwyd, en hy wordt ongevoelig genoeg verwyd, om 't gene men een verborge fiſtel noemt te maaken, en die ſommige een waterzugt van den traanzak hebben geheten. Alsdan kan daar een Steen worden gemaakt uit oorzaak van het verblyf der traanen; ten minſten als men geen zorge draagt om den zak dikwils genoeg ledig te maaken, door hem te drukken: (men weet dat die drukking de traanen door de traanſtippen weêr doet uitkomen.)

Wan-

Wanneer de Steen daar is begonnen gemaakt te worden, kan hy met de traanen niet uitkomen; derhalven wordt hy allengskens grooter. Wanneer hy tot eene zeekere grootheid is gekomen, is zyne hardheid meer dan genoeg om hem te doen kennen.

Hy kan niet uitkomen dan door een Heelſtonſtig Handwerk. Dat Handwerk beſtaat in den traanzak in zyn ganſche uitgeſtrektheid, en ruim genoeg te openen om den Steen, met een klein ſteenlepeltje van daar uitteneemen. Wat het overige van het Handwerk, het verband en in een woord de genezing van de fiſtel aangaat, ik geloof den Lezer daar omtrent naar het hoofdſtuk van de traanfiſtel te moeten wyzen.

VAN STEENEN DIE IN DE VOORHUID GEVONDEN WORDEN.

Wy vinden geen Steen in de voorhuid dan by hen, die een phimoſis hebben; en vermids die kwaal heel gemeen is in kinderen, heb ik ze niet dan in deze gezien.

Somtyds was het een ſteen die door het hoofdje was uitgekomen, en die niet konnende uitgaan door de opening van de alte enge voorhuid, bleef zitten en zyn verblyf hadt genomen tuſſen de voorhuid en het hoofdje. Somtyds was het een bekorſting, die door het blyven zitten van de pis, ter plaatſe van den krans rondom het hoofdje was gemaakt: en in dit geval was de Steen naar het hoofdje gevormd.

Men kan in het een zo wel als het andere geval, deze Steenen niet wegnemen dan met het Handwerk van de *phimoſis* te doen. *Zie het hoofdſtuk van de phimoſis.*

VAN STEENEN DIE IN DE GEWRIGTEN VAN JIGTIGEN WORDEN GEMAAKT.

De Jigt is eene ziekte zoo gemeen, als de oorzaak daarvan weinig bekend is; en men mag met waar-

waarheid zeggen, dat men daar van niet dan de toevallen kent.

Daar is een ſoort van Jigt, welks voorname toeval is de verdikking van het ledevogt, 't welk de gewrigten glibberig maakt. Dus ziet men dat 'er in ſommige gewrigten der Lyders, die daar mede bezogt zyn, en ſomtyds in bynaar alle, Steenen worden gemaakt. De pynen die de Lyders daar voelen, verhinderen de beweging; en die ruſt van het deel, begunſtigt nog de geſchiktheid, welke het vogt hadt om dik te worden. De Steenen welke daar uit voortkomen, ſchynen krytagtig van aart; zy zyn wit, heel zagt en bros. Hunne gedaante is meer of minder onregelmatig naar de plaats daar zy, om zoo te ſpreken, gegoten worden. Wanneer zy eens gemaakt zyn, hinderen zy grootelyks de beweging van het gewrigt: het nieuwe ledevogt verdikt op den eerſten Steen en vergroot zyne uitgebreidheid: dan belet hy geheel en al de beweging, en allengskens de knokkels der beenderen uit de holtens, daar zy inleden, uitdryvende, veroorzaakt dit aldaar onvolkome ontwrigtingen. Dus zien wy ten laatſten deze leden verdraid en onbekwaam, om zig zonder onuitſprekelyke pynen te beweegen.

Zoo lang het omwindſel van het gewrigt heel blyft, blyft de Steen daar beſloten en wordt grooter; doch indien de Steen, door zyne grootheid of door eenige ſcherpe oneffenheden, eindelyk de band doorboort, komt daar eene verzwering, evenredig de grootheid der ontſteeking, die hy daar verwekt heeft; de ontſteeking breidt zig uit tot in de huid, en daar komt tuſſen de band en de huid een klein ettergezwel. Het zy dit nu van zelf doorgaat, 't zy dat het geopend wordt, men ziet een menigte kleine Steentjes uitkomen, die uit den grond komen en welke de etter met zig ſleept.

Men moet deze ettergezwellen zeer eenvoudig verbinden, zig vernoegende eenige druppen groene balſem daarin te doen, die tot in den grond van de kwaal kan vloejen, 't welk geen andere zalf, die dikker dan de balſem is, kan doen. Alles

moet

moet gedekt worden met een dienſtige pleiſter om te beletten dat de lugt in de zweer komt.

De Steengroef is onuitputtelyk, om dat het ledevogt geduurig nieuwe Steenen verſchaft. Derhalven is het zeer mogelyk dat de opening fiſtelagtig blyft. Indien deze ettergezwellen ſomtyds genezen worden, breeken zy na verloop van eenigen tyd weêr open, om uitgang te geven aan eenigen nieuwen Steen, die uit het omwindſel is gekomen.

VAN STEENEN DIE IN EENIGE KLIER WORDEN GEMAAKT.

De vogten loopen in alle de klieren het zy klootswyze, het zy opeengevoegde, zo langzaam voort, dat het niet vreemd is ſomtyds te zien dat daar Steenen worden gemaakt. Hoe klein het eerſte pit, dat daar wordt gemaakt, mag zyn, groeit het genoeg aan om niet gelyk te zyn met de middelyn van de uitlozende buis der klier, en de Steen wordt daar allengskens grooter. Wy zien 'er in de amandelen, de kaaks-klieren, en de ondertongs-klieren: men heeft 'er dikwils gevonden in de gezwellen, die in den buik waren, en die tot haar beginſel de verſtopping van eenige klieren hadden gehad. Men vindt ze ſomtyds in de baarmoeder.

Wanneer deze Steenen onder het bereik van de hulp der Heelkonſt zyn, kan men ze wegneemen, het zy met de klier eenvoudig door te ſnyden, het zy met de klier zelf weg te nemen. Het gebeurt ſomtyds dat 'er een ontſteeking in de klier komt en in gevolge daar van een ettergezwel. Als dan komt de Steen met den etter uit: maar die Steenen, welke in eenig gezwel zyn, dat in eene der groote holten des lighaams zit, konnen niet uitkomen, ten minſten als zy geen ettergezwel in de klier verwekken; en de kwaal kan niet genezen, ten minſten als de ſchommeling van den etter zig niet naar buiten openbaart, zoo dat men daar eene behoorlyke opening kan maaken.

VAN STEENEN IN DE NIEREN.

De Nier is een opeengevoegde klier, gelegen in het deel van de lenden. Hy is gefchikt om de pis van het bloed te fcheiden, die gelyk men weet met zeer veele verfcheide beginfelen voorzien is, die in denzelfden perzoon naar de onderfcheidene gefteldheden, daar hy zig in bevindt, verfchilt, en die fomtyds twee of driemaalen op eenen dag verandert naar de voedfels, welke hy heeft gebruikt.

Men mag geloven dat de pis fchielyk van het bloed afgefcheiden wordt, om dat men zeer overvloedig watert bynaar zoo dra als men eenig pisdryvend vogt heeft gedronken. Egter moet men oordeelen als men het geftel van de drie zelfsftandigheden, die den nier famenftellen, onderzoekt, dat 'er noodwendig eene vertraging in den loop van het vogt moet wezen, op dat 'er een affcheiding gefchiede; en zoo het mogelyk was met een enkele opflag van het oog het bloed, in de uitmelkende flagader te zien loopen, en de pis die daar van afgefcheiden wordt, in het bekken van den nier komen, ik twyfel niet of men zoude een groot onderfcheid befpeuren, tuffen den loop van het bloed dat de ftof tot de affcheiding geeft, en die van de pis, welke van het bloed afgefcheiden zynde, in het bekken gaat. Wyders het bloed is niet altyd met een groote menigte pis beladen; en het is waarfchynelyk dat de affcheiding op die tyd, als men veel minder watert, maar zeer langzaam gefchiedt. Derhalven kan dan de traagheid waarmede de van het bloed afgefchcide pis door de mergagtige en tepelswyze zelfsftandigheid van den nier gaat, om in het bekken te vallen, het maaken van Steenen, die men daar fomtyds vindt, te wege brengen. Men kan niet twyffelen dat deze Steenen een famengroejing van fteenagtige beginfels, die in de pis gevonden worden, zouden wezen.

Wy vinden geene Steenen, die in de fchorfagtige zelfsftandigheid van den nier verholen zitten, maar wy vinden 'er fomtyds veele, die van plaats tot

tot plaats in de mergagtige zelfsſtandigheid, in de tepels, en in het bekken geplaatſt zyn.

Men kan de gedaante van deze Steenen niet bepaalen, om dat zy niet regelmatig is; en ik kan zeggen dat ik 'er veele van verſcheide gedaanten heb gezien. Men heeft 'er ronde, en hoekige; daar zyn 'er welker oppervlakte glad, en andere waar van zy robbelig is.

Het is niet gemaklyker de grootheid van deze, dan van die Steenen, welke men overal elders vindt, te bepaalen, om dat zy van dag tot dag aangroejen. Ik heb zeer kleine gevonden, die zederd korten tyd ſcheenen gemaakt te wezen, en ik heb groote als nooten gevonden. De oppervlakte van deze Steenen, wanneer zy glad en gepolyſt is, is te gelyk met haare kleine omtrek eene reden, waarom zy niet in de plaats, daar zy gemaakt worden, verblyven, wanneer 'er een ſtond is, waar in de pis in een groote mate van het bloed wordt afgeſcheiden. De vloed van het water ſleept de Steenen met zig; daarom is het dat de waterdryvende dranken dikwils uit den nier een getal kleine Steentjes doen gaan, dewelke tot in de blaas voortgaande, daar met de pis uitkomen. Doch indien hunne grootheid of eenige hoeken, die daar aan worden gevonden, hen beletten om voort te gaan, groejen zy in den nier aan, zy blyven daar voor altoos, en zyn dikwils de oorzaak van zeer groote ongemakken. Het zelfde zal insgelyks gebeuren, indien zy tot in het bekken van den nier gekomen, niet den weg van den piſleider inſlaan.

Indien deze Steenen hoekig zyn, of zoo zy dat worden onder het aangroejen door eene toevallige aanzetting van eenige nieuwe laagen, tergen en prikkelen de hoeken het gedeelte van den nier dat zy raaken; en die prikkeling is genoeg om eene ontſteeking van den nier te verwekken. Die ontſteeking is verzeld van koorts, ſpanning in den buik, een beſtendige vaſte pyn in den nier die aangedaan is, pynen die meer of minder ſcherp zyn, naar het gedeelte van den nier, dat geſtoken wordt, ongeſtadige huiveringen en van krampige bewegingen.

gen. Daar zyn geduurige neigingen tot braaken, de pis is somtyds bloedrig en dikwils komen 'er veele andere toevallen by, die haare oorsprong in deze nier hebben.

Men tragt de ontsteeking te stillen door aderlatingen, en andere geneesmiddelen, geschikt naar de verscheide toevallen; de oorzaak blyft, en het gebrek eindigt zeer dikwils niet dan door de bederving van den nier of door een ettergezwel. Indien de nier heet-vuur krygt, is de dood van den Lyder zeeker, wegens de onmogelykheid die 'er is, om daar kragtdadige hulpmiddelen aan te brengen: zoo 'er een ettergezwel wordt gemaakt, hangt de genezing af van de plaats, die het ettergezwel in den nier beslaat. Als de Steen in het bekken, of in de tepelswyze zelfstandigheid zit, wordt het ettergezwel naar de inwendige zyde van den buik gemaakt, en kan in den buik doorbreeken, indien de Lyder niet eer sterft door de grootheid van de toevallen. Doch zoo de Steen de mergagtige zelfstandigheid heel digt by de schorsagtige bezet, breidt het ettergezwel zig uit tot in het vetvlies. Dan is het niet onmogelyk dat het zig van buiten onder de onwaare ribben, drie of vier vingeren breet van de ruggegraat, openbaart. Hoe weinig men de schommeling van den etter daar voelt, moet het vaardig worden geopend, en bynaar altoos komt de Steen dryvende in een groote menigte etters daar uit. Men zal in myne *Aanmerk.* 2 *Deel*, *bladz.* 87. een geval vinden, dat veel leerzamer is over deze stoffe, dan al het gene ik hier zoude konnen zeggen. De Leezer zal my dan vergunnen hem daar heen te zenden.

VAN STEENEN IN DEN PISLEIDER.

De pisleider is een buis, die een vervolg is van het gene men het bekken van den nier noemt; hy loopt in het celagtige weefsel van het buikvlies, en eindigt met zyne opening in de waterblaas, een goede duim breed van haaren mond, tussen dezen en den regten darm. Deze buis is heel nauw; en

hoewel zy van een zeer vaſt weefſel is, kan zy tot eene zeekere mate uitgerekt worden, dat is te zeggen, dat zy door de verwyding gemaklyk rekt, maar dat zy ook ligtelyk door haare veerkragt inkrimpt. Door deze buis loopt de pis, die in den nier van het bloed afgeſcheiden wordt, in de blaas. 't Is ook door deze buis, dat de kleine Steentjes, welke de pis met zig medeneemt dooorgaan of moeten doorgaan.

Wanneer deze Steenen glad en gepolyſt zyn, gaan zy zonder ongemak door; en dikwils zyn zy, die met de pis Steentjes loozen, nimmer haare doorgang door den pisleider gewaar geworden. Doch als zy wat groot of hoekig zyn, gaan zy niet dan met ongemak door, en haar verblyf in de buis veroorzaakt pynen, die graveel-pynen worden geheten.

Deze kwaal heeft verſcheide trappen; deze hangen altyd af van de gedaante van den Steen en de natuur van de buis, die geſchikt om een vogt te laaten doorvloejen, moeite heeft om zig uit te rekken naar de grootte van een Steen, die ſomtyds wat alte groot is voor haare middellyn en ſomtyds zoo robbelig, dat hy in het doorgaan haar ontvelt. Het is gelukkig als de pis, die doorvloeit, dien kleinen Steen allengskens doet zakken: hoe dikwils heeft men niet de pis van den Lyder voor of na het uitkomen van den Steen bloedrig gezien? Aldan wordt de Lyder zyn doorgang wel gewaar, en de pyn gaat niet over, voor dat de Steen tot in de blaas is gekomen. Ik heb in het openen van de doode lighaamen der genen, die aan het loozen van kleine Steenen onderhevig waren geweeſt, by allen den nier daar mede voorzien, en den pisleider aan die zyde veel ruimer dan in den natuurlyken ſtaat gevonden. Ik heb zelfs pisleiders gezien, die genoeg verwyd waren, om 'er den vinger te konnen inſteeken. Het is ongetwyfeld dat deze pisleiders dus allengskens verwyd zyn door de Steenen, die daar doorgegaan waren, of door de pis zelf, die geen Steen, welke moeite heeft om door te gaan, voor haar kan voortdryven, zonder de middellyn van

van de buis te noodzaaken boven dien Steen een weinig uit te zetten.

Doch de omtrek van den Steen kan heel groot en zyne oneffenheden zeer hard zyn; dan gaat hy niet zoo gemaklyk door. In dit geval wordt de pisleider zeer gevoelig geprikkeld, hy fluit zig nauwer toe, en de Steen zit vaſt zonder te konnen verder voortgaan. Uit de prikkeling wordt een ontſteeking van de buis geboren, die neemt het buikvlies in, 't gene daaraan vereenigd is door zyn celagtig weefſel, de koorts wordt opgewakkerd, de pyn vermeerdert en wordt verdubbeld door de ſcherpe aanvallen. De pis kan den kleinen Steen niet doen voortgaan wegens de krampige ſpanning van alle de lydende deelen, en de Lyder kan ſterven, zoo men daar niet ſpoedig kragtdadige hulpmiddelen toebrengt.

Wanneer men den pisleider geſtopt ziet door een Steen, die daar vaſtzit, en den doorgang van de pis belet, kan men gemaklyk beſluiten dat ſterke pisdryvende middelen hier meer ſchadelyk dan nuttig zyn. De aanwyzing die zig voordoet om te voldoen, is de ontſteeking te ſtillen door veelvuldige en groote aderlatingen naar de kragten van den Lyder, door ſlapmaakende middelen, gelyk herhaalde badingen, door weekmaakende pappen, gelegd over de geheele lende van den ruggraat af tot voor op den buik, door olyagtige middelen, eindelyk door alles, 't welk de kramptrekking van den pisleider kan tegenſtaan, en hem zoo het mogelyk is die alte groote veerkragt doen verliezen, waar door hy den Steen alte zeer vaſthoudt. Indien men zoo gelukkig is van zulk eene verſlapping te wege te brengen, kan de pis, welke de nier geduurig afſcheidt, den Steen voortdryven; en dan voelt de Lyder hem eensklaps voortſchieten, en zyne pynen verdwynen, om dat deze Steen in de blaas gevallen zynde, daar niet meer beklemd wordt.

Maar het kan ook gebeuren dat de ontſteeking bedaare; om dat de pisleider genoodzaakt zynde zig uit te zetten naar de grootheid van den Steen,

zyn veerkragt heeft verloren, zodanig dat hy op deze plaats veel ruimer is dan elders, en de Steen daar blyft zitten. Als 'er dan nieuw gruis komt, dat zet zig daar ook vaſt, en de pisleider wordt meer en meer verwyd. In het openen van eene vrouw, die opgehangen was, heb ik het midden van den pisleider zodanig verwyd gevonden, dat zig daar in drie oncen graveelzand hadden opgehoopt, tuſſen het welk de pis doorging en doorgezegen wierdt als door een zandwel. Ik twyffel niet of deze vrouw heeft zeer veel geleden wanneer het eerſte gruis zig dus vaſtzette. Het overige van den pisleider was in zyn natuurlyken ſtaat.

Ik heb wyders in de pisleiders van d'eene of d'andere zyde, doch altyd maar in de eene, ſteenagtige pilaaren gevonden, gevormd naar de gedaante zelve van de buis, en die haar geheel vervulden. Deze kolommen waren waarſchynlyk gemaakt door de ophooping van een oneindige menigte zandkorrelen, die met de pis voortgevloeid en te zamen op malkander gevoegd waren. Ik heb deze pilaaren van Steen niet gevonden dan in menſchen, welker blaas hoornagtig was geworden, om dat zy een langen tyd een grooten Steen had gedragen. Het is buiten twyffel dat deze hoornagtigheid den ingang van den pisleider in de blaas nog nauwer hadt gemaakt. (Men weet dat zy in den natuurlyken ſtaat reeds zeer nauw is, vermids de pisleider tuſſen de vliezen van de blaas loopt eer hy zig in haare holligheid opent.) Dewyl het gruis daar niet heeft konnen ingaan, was het in den pisleider opgehoopt. Deze Lyders hadden nooit geklaagd van graveelpynen, maar alleen van ligte pynen in de nieren.

VAN DEN STEEN IN DE WATERBLAAS.

Daar konnen in de blaas door de vergadering van een menigte klein gruis, dat zig aan elkander vaſthegt en vaſtlymt, Steenen worden gemaakt, gelyk wy 'er in de voorhuid en in den pisleider hebben gezien en gelyk wy dit in de aanmerking, die hier na-

navolgt, zullen zien. Maar doorgaans komen zy, die men daar in vindt, of die daar uit komen, uit een van de beide nieren, zynde door de ſtroom van de pis medegevoerd.

Wanneer zy daar komen, zyn ze nog klein: en wanneer de Lyders, onderhevig aan het graveel, gewaar worden dat 'er een Steen door den pisleider is gekomen, is het goed haar te onderrigten hoe zy moeten wateren, om hem gemaklyk uit de blaas te doen gaan.

De pis wordt overvloedig en veel ſchielyker afgeſcheiden, wanneer men eenig pisdryvend vogt heeft gedronken, en de vloed van pis neemt de kleine Steentjes, die in den nier zyn, met zig; het is eveneens gelegen met deze kleine Steenen, wanneer zy in de blaas geſchoten zyn, en daar is niet dan een ſterke ſtroom van pis, die hen kan meêſleepen en ze vaardig daar uit doen gaan. Een Lyder, die weet dat 'er een kleine Steen neêrgeſchoten is, moet, na dat hy eenige pisdryvende drank heeft gebruikt, de blaas ter degen vol laaten worden, om een ſterke aandrang tot wateren te hebben. Dan moet hy op de knien gaan liggen, met het lyf een weinig voor over gebogen, om dat de kleine Steen in deze geſtalte natuurlyk door zyn zwaarte digt aan den hals van de blaas moet naderen, even gelyk een kurk, die in een botel is voor den hals komt, wanneer die het onderſt boven gekeerd wordt. Wanneer de pis dan overvloedig uitvloeit kan zy den kleinen Steen veel gemaklyker medeneemen, dan wanneer men deze omzigtigheden niet gebruikt; en ik ben zeer verzeekerd, dat indien alle perſoonen, die aan graveel onderhevig zyn, dezelve altyd gebruikten, men veel minder menſchen zoude zien, die den Steen hebben.

Indien de Steen in de blaas blyft, wordt hy van dag tot dag grooter, door het aanzetten van nieuwe laagen, die daar worden gemaakt. Wanneer hy nog klein is, vlot hy in de pis en kan dikwils van plaats veranderen, naar de verſcheide geſtalten van den Lyder. Wanneer hy een zeekere zwaarte heeft gekregen, vlot hy zoo niet meer, en

hy nadert gemeenlyk naar den hals door de menigvuldige ſamentrekkingen van de blaas, en om dat hy door de pis voortgeſleept wordt, ten minſten als hy zig niet vaſtgemaakt heeft aan de blaas, of wel als hy zig niet bevindt in eene van die holtens, welke wy ſomtyds in de blaazen met verſcheide holen zien.

Eer wy ſpreeken van de kentekenen, die ons doen weeten dat 'er een Steen in de blaas is, geloof ik een kort woord te moeten zeggen van de vaſtgegroeide Steenen, en van het onderſcheid dat 'er ſomtyds tuſſen de blaazen wordt gevonden, om dat deze twee zaaken zeer noodzakelyk zyn te weeten.

VAN VASTGEGROEIDE STEENEN.

Ik ken de onmogelykheid die 'er is, dat een bezield lighaam, 't welk door eenen omloop van vogten leeft, en een ander lighaam, 't welk niet aangroeit dan door aanzetting van ſtoffe, tot een zouden konnen worden door eene ſterke ſamenhegting; en ik ſpreek wel ſterk hen tegen, die eenen Steen onder het Handwerk niet konnende uithaalen, zig van deze veronderſtelde vaſtgroejing een beſchutſel voor verwyt hebben gemaakt, zeggende dat het beter was den Steen te laaten blyven, dan de blaas met hem uit te haalen. Het is zeeker dat 'er vaſtzittende Steenen zyn, dewyl ik 'er heb gezien, maar deze vaſthegtingen zyn niet van zulken aart, dat ze de uithaling van een Steen, die men met den ſteentang kan vatten, beletten te doen.

Ik ſneed in het Jaar 1730 eene Juffrouw, uit welke ik een Steen van zeven en een half once haalde. Een van zyne zyden, die oneffen en drie duimen lang en twee en een halven duim breed was, was geheel en al als vaſtgezet met een bekorſting tegen het gedeelte van de blaas, dat aan den regten darm raakt. Deze bekorſting was gemaakt door de oneffenheden van den Steen, dewelke eene rauwheid hadden gemaakt in het deel van de blaas, dat

zy

zy raakten; want daar was uit die zweer een menigte vleeſchige of vooze ſponsagtige tepelties opgerezen, die zig in de oneffenheden van den Steen hadden gevoegd. Men kan de gedaante van dezen Steen in de hier nevensgaande plaat zien. Deze vaſthegting ging bynaar zonder moeite los, en ik wiſt niet dat zy 'er was, dan door het bezien van den Steen, die verſcheide van die tepeltjes met zig genomen hadt. Ik heb dezen Steen bewaard, waar in men nog het merk van zyne vaſthegting ziet. Het gene na verloop van tien dagen gebeurde bewees my verder zyne vaſthegting; dat is dat een gedeelte van de ontſtelde blaas ſcheidde. Daar ſcheidden zelf van deze plaats drie ſtukken van dikke vliezen, die ieder twee of drie lynen dikte en een duim of daaromtrent middellyns hadden, dewelke met de pis uitkwamen. Men ziet dezen Steen in de plaat *Fig.* 3.

Ik heb naderhand by drie Lyders Steenen uitgehaald, die insgelyks vaſtgehegt waren, maar met minder oppervlakte. Deze Lyders genezen zynde, heb ik de blaas maar van eenen konnen onderzoeken, die eenige maanden daarna van eene neusbloeding ſtierf. Men zag niet in de blaas dan een lidteken.

Het is wyders zeeker dat 'er ſomtyds Steenen zyn, die in de blaas vaſtzitten, zoo dat zy niet van plaats konnen veranderen. In het jaar 1715 was ik tegenwoordig by eene Steenſnyding, die wylen de Heer *Marechal* deedt. Hy haalde met den ſteentang uit de blaas een Steen, die de gedaante van een kalebas hadt, met een paddeſtoelswys uitwas, dat hem in zyn ſmalle deel omvatte. Het paddeſtoelswyze uitwas hem in zyn midden bedekkende, hadden daar geene nieuwe laagen konnen gemaakt worden, en zy waren aan de beide einden gemaakt, 't gene hem die gedaante hadt gegeven. Dit uitwas maakte hem vaſt in de blaas, zonder het welke hy zig hadt konnen verplaatſen.

Daar konnen dan Steenen zyn, die aan de blaas vaſtzitten, en Steenen, die in de blaas vaſtgehouden zyn, zoodanig dat zy niet voor haare mond

 kon-

konnen komen. Deze vasthegtingen zyn nooit heel sterk; en zoo zy niet konnen beletten het uithaalen van den Steen, zy zyn ten minsten genoeg in staat om te beletten, dat hy zig niet voor den mond van de blaas vertoont, zoo lange als zy duuren.

VERSCHEIDE GEDAANTEN VAN BLAAZEN.

Alle blaazen, zelf die gezond zyn, komen in alle menschen niet meer overeen, dan alle de andere deelen met elkander overeenkomen. Daar zyn 'er, die om zoo te spreeken, een peer maaken, zynde zeer ruim in den grond, en heel nauw naar den hals. Andere zyn bynaar zoo ruim by den hals als omtrent den grond. Deze verscheidenheden konnen overeenkomen met de gedaante van het bekken, 't welk somtyds heel ruim, en somtyds heel nauw is.

Daar zyn blaazen, die natuurlyk zeer eng zyn ter plaatse daar de twee pisleiders zig in haare holte openen, en die daar boven heel ruim zyn. Deze, wanneer zy eenigen tyd door de tegenwoordigheid van een Steen veel hebben geleden, worden somtyds op die plaats zoo nauw, dat dit twee blaazen schynt te maaken, die te samen de gedaante van een kalabas uitmaaken, namelyk een kleine blaas, daar de mond gevonden wordt, en een groote, welke daar aan verknogt is. Nademaal het agterste gedeelte van de blaas, dat is te zeggen, 't welk naar de zyde van den regten darm is, het meeste lydt, wanneer 'er een Steen is, zoo geschiedt deze verenging in dit agterste gedeelte 't welk den ingang van de twee pisleiders van elkander scheidt. De blaas wordt daar dik, gelyk de vliezen die ontsteeking krygen, en zy maakt een soort van een dyk, in diervoege, dat de Lyder op den rug liggende, een Steen van eene middelmatige grootte, zig daar agter zou konnen verbergen, zonder dat de sonde door den hals en tot by den Steen ingebragt zynde, hem kan raaken.

Men heeft blaazen gezien, waar in een of meer groe-

groeven waren, die celletjes maakten, bekwaam om een noot te konnen bergen. Deze hollen waren onverschillig digt by den hals of aan den bodem van de blaas gelegen; maar altyd aan de zyden naar haar agterste gedeelte.

Ik heb eindelyk blaazen gezien, in welke de ingang van den pisleider zodanig verwyd was, dat het scheen dat de Steen zig een vry geruimen tyd daar hadt opgehouden. Ik heb in het jaar 1732 een Lyder gesneden, waar in de Steen in den pisleider ingevoegd zat, gelyk een diamant in zyn kas, en die niet dan drie of vier lynen in de blaas uitstak. Ik kon den Steen op den dag van de Operatie met den tang niet vatten; maar na verloop van zeven weeken voelde ik dat hy een halven duim of daaromtrent in de blaas uitpuilde; ik vatte en haalde hem uit. Hy was twee duimen lang, en het is ongetwyffeld dat hy niet meer dan te voren uit zyn kas was gekomen, dan om dat 'er eene verzweering was gemaakt in deze kas, die hem besloten hieldt: men ziet deszelfs gedaante in de bygevoegde plaat. *Fig.* 4.

Wanneer men deze onderscheide gedaanten van de blaas overweegt, is het natuurlyk te denken, dat het mogelyk is dat de Steen zig niet voor den mond van de blaas voordoet: en ziet hier de bewyzen daar van.

De Lyders zyn gesondeerd en verzeekerd van den Steen te hebben, zy hebben een heele geruimen tyd middelen om hem te ontbinden ingenomen. Eindelyk hebben zy opgehouden pynen te lyden, en zy hebben zig geduurende verscheide jaaren, die zy leefden geloofd genezen te wezen. Wanneer zy gesturven waren, heeft men hen geopend, en men heeft by hen verscheide Steenen gevonden, die in den grond van eene in haar midden verengde blaas, gelyk wy gezegd hebben, gelegen waren. Van waar komt het dat zy zoo langen tyd zyn geweest zonder pyn te voelen in het wateren? de rede is dat de Steen van plaats veranderd zynde, zig in die agterste blaas hadt geplaatst, en niet meer tegen den mond van de blaas drukte.

Ik ſondeerde in het jaar 1734 een Lyder, in welken ik den Steen voelde, en hy nam een beſluit om geſneden te worden. Van dien zelfden dag af hieldt hy op eenige pyn te voelen, en ik oordeelde het Handwerk te moeten uitſtellen, zoo ter oorzaake van zynen ouderdom, die vierenzeventig jaaren was, als om reden dat hy uit eene zwaare ziekte opkwam, waar in hy hadt gedagt te zullen ſterven. Deze verpozing duurde drie weeken, gedurende welken tyd hy niet het minſte ongemak voelde. Na verloop van dezen tyd kwam hy weder by my, om dat de pynen zeer hevig waren weêr gekomen, en ik ſneed hem met den derden dag. Ik haalde hem een Steen van vier oncen af. Het is ongetwyfeld dat ik met hem te ſondeeren den Steen had te rug gedreven en verplaatſt, die niet meer tegen, den hals drukkende, zig daar niet meer deedt voelen. Hy kwam daar weder, zynde door de pis medegeſleept, en de pynen hervatten.

Wy zien alle dagen menſchen, die den Steen hebben, en die ons zeggen dat zy des nagts zonder ongemak wateren, maar dat zy den ganſchen dag veel lyden in het wateren, of zelfs niet konnen wateren. Als men hen ondervraagt, verſtaat men van hun, dat ze by nagt op den rug liggende wateren, deze geſtalte noodzaakt den Steen niet voor den mond der blaaze te komen, daar hy wanneer men overeind is om laag valt.

Ik heb 1740 een Lyder gezien, in welken ik met de ſonde een Steen hadt gevoeld, ik heb hem, zeg ik, deze ſonde zes maanden lang in het bed zien behouden, om dat hy daar geen ongemak voelde in het wateren. Wanneer hy zig opregtte om zyn bed te laaten maaken, indien hy dan de ſonde openmaakte, kwamen de pynen met de laatſte druppen pis weder.

Ik breng hier weder te berde de aanmerking van dien vaſtzittenden Steen waarvan ik bladzyde 198, en 199. heb geſproken. Hy woeg zeven oncen en een half, en waarſchynelyk waren 'er ten minſten twaalf of vyftien jaaren verloopen van dat hy hadt begonnen groot te worden. Evenwel waren, 'er toen

toen ik de Lyderesse sondeerde, niet meer dan drie weeken verloopen dat zy de eerste pynen hadt gevoeld: dit kwam dat de Steen aan de blaas vastgehegt zynde, den mond van de blaas niet raakte; en de pynen waren niet begonnen, dan wanneer de Steen door nieuwe Steenlaagen in lengte toegenomen zynde, den mond van de blaas begon te raaken.

Uit dit alles is het gemaklyk te besluiten, dat de ligging van den Steen tegen den mond van de blaas de voornaame oorzaak is van de pynen, welke de Lyders voelen.

Wy zien in de Heelkonst-oeffening, dat wanneer 'er een Steen is in de blaas, hy doorgaans haar prikkelt, ontvelt, haar hoornig maakt, en opstoppingen van water of geduurige aandrang tot wateren veroorzaakt. Dit zyn de toevallen, welke wy wydloopiger zullen verhandelen, en die ons tot onderscheidende kentekenen dienen. Zy konnen ons ter zelver tyd ten naastenby doen oordeelen van welken aart de Steen is, hoe groot hy is en hoedanig zyne oppervlakten zyn. Maar wy hebben geen kenteken, 't gene ons kan doen weeten of de Steen vastzit of niet, of hy in eenige plaats van de blaas vastgehegt of in eenige byzondere holligheid genesteld is. Van deze kentekenen zyn sommige dubbelzinnig, en andere zyn zoo zeeker, dat men niet twyffelen kan aan de tegenwoordigheid van een of verscheide Steenen.

Tekenen van den Steen in de blaas.

Indien de Lyder in het wateren eenige brandende pynen voelt, en het water eensklaps ophoudt om een ogenblik daarna vryelyk uit te loopen, is het waarschynelyk dat een kleine Steen, door de pis medegesleept, zig voor den mond van de blaas zet en het uitkomen van de pis belet, een toeval dat ophoudt zoo dra de Steen verplaatst is. Dit toeval verdwynt geheel wanneer de Steen groot genoeg is geworden om den mond van de blaas niet meer te konnen stoppen.

De geduurige jeukingen aan de roede, zelfs wanneer de Lyder geen aandrang tot wateren heeft, zyn ook een dubbelzinnig teken. Wy zien de kleine

ne kinderen, die den Steen hebben, onophoudelyk aan de roede trekken. Deze jeukingen zyn in deze een gevolg van de ligte prikkeling, welke de Steen in de blaas veroorzaakt; een prikkeling die overgaat tot den pisweg, en welke men kan vergelyken met die, welke zig tot in den neus doet voelen in kinderen die wurmen hebben. Dit toeval zoude konnen aanwyzen dat de Steen niet heel glad van oppervlakte is.

Een ander dubbelzinnig kenteken zyn de ſlymerigheden in de pis, 't zy ze daar in worden gemaakt wanneer de pis koud wordt, 't zy ze met haar uitkomen. Indien dit toeval alleen wordt gevonden, zoude het eene ongeſteldheid van de blaas konnen aanwyzen.

De veelvuldige of geduurige aandrang tot wateren, een gewoon gevolg van de prikkeling, welke een Steen maakt, is ook een onzeeker kenteken, om dat dit insgelyks ſommige ongemakken der blaaze verzelt.

Men brengt wyders onder deze twyffelagtige tekenen den etter, wanneer die onder de pis wordt gevonden, om dat hy kan voortkomen van de tegenwoordigheid van een Steen, van eenige gebreken der blaaze, en van die van de eene of d'andere nier.

Daar is een minder dubbelzinnig kenteken dan alle deze, 't gene aan ſommigen van hun, die den Steen hebben, gebeurt, zy konnen niet te paard ſtygen of op een wagen ryden zonder bloed te pisſen. Dit gebeurt niet aan allen, maar alleen in hun, welker Steen hoekig of zeer oneffen is, of ook in hun, by welke de Steen vaſtgehegt is. Indien hy vaſtgehegt is, konnen de ſchokkingen hem geheel doen los gaan, om dat hy niet ſterk vaſthoudt, of eenig gedeelte van zyne vaſthegting los maaken, en dit geeft bloed, gelyk gebeurt in zwangere vrouwen, by welke een val of een geweldige ſchok een bloedvloejing maakt, door een klein gedeelte van de moederkoek te doen los gaan. Als de Steen hoekig is, konnen zyne punten de blaas kwetſen.

Een

Een kenteken, 't welk ik voor eenſtemmig houd, en 't welk kan voldoen, zyn de ſcherpe pynen, welke de Lyders voelen als zy de laatſte druppen pis loozen. Deze druppels bewyzen dat 'er een Steen is, die tegen den mond van de blaas ruſt en drukt, wanneer zy zig ſamentrekt om de laatſte druppels uit te dryven.

De tegenwoordigheid van dit teken bewyſt zeeker, dat 'er een Steen in de blaas is; doch zyn afwezendheid bewyſt geenzins het tegendeel; want, gelyk wy hebben gezegd in het ſpreeken van de vaſtzittende Steenen en van de verſchillende gedaantens van de blaas, men heeft veele Lyders gezien, die den Steen hadden, welke zonder eenige pyn te voelen waterden. Ik zal 'er byvoegen dat dit de eenigſte gevallen niet zyn, waar in wy zeer belemmerd worden, om te beſlegten of een Lyder den Steen heeft dan niet, om dat de verſchynzelen dikwils bedriegelyk zyn.

De blaas is aan veele onderſcheide kwaalen onderworpen, welker ſommige met pynen in het wateren verzeld zyn. Het zyn voornamelyk deze laatſte, die een Heelmeeſter door de hardnekkigheid van de toevallen, welke haar verzellen, konnen bedriegen; want dikwils geven zy gelegenheid om te geloven, dat zy veroorzaakt worden door de tegenwoordigheid van een Steen, hoewel 'er geen is; en ſomtyds ſchynen zy alleen een gebrek van dit ingewand eigenaartig aan te wyzen, alhoewel 'er Steenen in haare holte zyn. Zodanige zyn by voorbeeld de pynen, welke de Lyder daar onophoudelyk voelt, afzonderlyk van die, welke het uitkomen van de pis verzellen, en het ophouden van deze pynen verſcheide dagen agter een, zelfs in het wateren. Dusdanig is wyders de etter die in menigte na de pis, of onder haar vermengd uitkomt; de onmogelykheid daar de Lyder in is om zyn blaas telkens als hy watert geheel te ontledigen; de veelvuldige opſtoppingen van pis; eindelyk de koleur van de ſonde, welkers eind telkens als men den Lyder ſondeert meer of min zwart beſlagen weder uitkomt.

Men

Men heeft dikwils in deze gevallen, daar men zig niet voorſtelde dan een gebrek van de blaas, een opening in de bilnaad, gelyk die van de Steenſnyding gemaakt, met oogmerk alleen om tot in den mond van de blaas eene bekwaame pyp te brengen, om daar behoorlyke inſpuitingen te konnen doen: dit is dat Handwerk 't welk de hedendaagſche Heeelmeeſters *Doorſteeking van de bilnaad* hebben geheten; maar hoe dikwils heeft men niet door dit Handwerk Steenen uit de blaas gehaald, die men nimmer hadt vermoed? Ik zoude verſcheide voorbeelden daar van in onze dagen konnen bybrengen, en ik zal 'er ſtraks een voordraagen. Dewyl de toevallen van deze kwale door veele omſtandigheden konnen verſchillen, kan men alleen in de Aanmerkingen de tekenen, die haar eigenaartig konnen afbeelden, en de regels omtrent de behandeling, vinden. De aanmerking die ik hier voorſtel zal van eene groote nuttigheid daar toe wezen.

AANMERKING.

De Heer ***** voelde in het begin des jaars 1739 eenige ligte pynen in het wateren, en deze pynen deeden zig van tyd tot tyd voelen. Maar de aandrang tot wateren wierdt van dag tot dag menigvuldiger, zoo dat hy in het jaar 1740. geduurig waterde, loozende telkens niet meer dan vier of vyf lepelen water. Hy verwaarloosde dit gebrek, maar in de maand October kreeg hy een opſtopping van water, en gedrongen door de pynen nam hy zyn toevlugt tot myn Heer *Bimont* zyn Heelmeeſter, die hem ſondeerde en by de drie pinten water aftrok. De blaas kan niet zoo veel uitgerekt worden van zulk eene menigte water te konnen bevatten, zonder haare veerkragt te verliezen; de Lyder was ook tot de maand Juny 1741 dat hy niet konde wateren dan door de ſonde, welke men van tyd tot tyd uitnam om ze ſchoon te maaken. Daar kwam dikwils na de pis etter uit van een zeer kwaade ſtank. Ik wierdt toen tot raadgeving verzogt,

zogt, en wy oordeelden dat de blaas eenigerwyze verlamd was; want de blaazen hebben gemeenlyk niet zoo lang werk om haare veerkragt weêr te krygen, wanneer zy die door eene geweldige uitrekking hebben verloren.

Wy kwamen overeen om daar 's avonds en morgens, zuiverende en wondheelende infpuitingen door de fonde te doen, 't welk omtrent drie maanden lang wierdt gedaan. Na verloop van dezen tyd was de Lyder omtrent veertien dagen dat hy zonder fonde waterde, daarna moeft hy op nieuws gefondeerd worden, en hy hadt tot de maand November dikwils tuffenpozingen van zeven of agt dagen dat hy zonder fonde waterde. Het is dienftig aan te merken, 1. dat hoewel hy fomtyds by de vyf of zes oncen agtereen waterde, de blaas zig nooit geheel ontledigde; want om ons daaromtrent te verlichten, fondeerden wy hem na dat hy hadt gewaterd, en wy haalden nog door de fonde omtrent vier oncen pis met etter vermengd af; 2. dat de Lyder niet dan fomtyds fcherpe pynen in het wateren voelde, en dat die pyn verminderde en ophieldt zelfs eer dat hy gedaan hadt met wateren; 3. dat de fonde in den tyd van agtien maanden meer dan dertig maalen door den Heer *Bimont*, en drie of vier reizen door my in de blaas gebragt zynde, wy nimmer Steen in de blaas hebben gevoeld, fchoon wy den Lyder overeind en liggende hebben gefondeerd; 4. dat de Lyder zeer mager was, en een fleepende koorts hadt, zonder twyffel veroorzaakt door de menigvuldige pynen, flaapeloosheid en door de ongefteldheid van de blaas, die onophoudelyk zweerde.

Alle deze omftandigheden ftelden ons buiten allen twyffel dat de blaas zweerde, en 't was aan dit gebrek alleen dat wy oordeelden alle de toevallen, die haar verzelden te moeten toefchryven: derhalven bepaalde het onze denkbeelden, en wy handelden ingevolge daar van. De ftaat van den Lyder, die oogfchynelyk afnam, verpligtte ons, om hem een Handwerk voor te ftellen, waar door men gemaklyk den etter, die onophoudelyk in de blaas

bleef

bleef hangen, zou konnen ontlaſten en daar bekwaame inſpuitingen tot haare genezing te doen. Hy ſtemde daarin toe: en vermids hy zederd een langen tyd een ſtrenge levenswyze hadt gehouden, hadt men geene voorbereiding te maaken.

Wanneer de Lyder in dezelfde geſtalte als tot de Steenſnyding was gelegd, bragt ik den ſnyſtaf tot in de blaas, en ik maakte op zyne ſleuf dezelfde inſnydingen, die ik ſpreekende van de Steenſnyding zal aanwyzen. De gorgeret tot in de blaas geſtoken hebbende, haalde ik de katheter uit, en ik bragt myn vinger tot door den hals van de blaas om de doorgang te verwyden, vervolgens ſtak ik een pyp in de wonde, die ik daar liet blyven. Deze pyp was van dikte als myn kleine vinger en zoo lang dat haar eene eind door den hals in de blaas en het andere buiten de wonde kwam. Ik deedt den Lyder weêr te bed leggen en hield de pyp op haare plaats door den band waar van ik in de Steenſnyding zal ſpreeken.

De pyp bleef daar zonder uit te komen tot den vyfden dag, in welke tyd 'er met de pis veel zeer ſtinkende etter uit de blaas vloeide.

Wanneer de wond aan het draagen was, ging de pyp zonder moeite uit, en ik bragt in haare plaats een ſteekwiek in, dewelke in haare ganſche lengte een kleine loode pyp bevatte. De ſteekwiek was zoo dik en lang als de eerſte pyp, zy hielt de wanden van de wond van malkander, en zy belette door haare grootte het uitkomen van de pis buiten de kleine loode pyp, die daar in beſloten was en haar een vryen uitgang gaf. Ik beſtreek de ſteekwiek met een bekwaame ettermaakende zalf, om den geheelen weg en zelf den hals van de blaas, die geduurende den loop van het gebrek geleden hadt, te doen zweeren.

Ik begon, toen de wond aan 't zweeren was, 's avonds en 's morgens met behulp van eene vrouwe-ſonde, die ik na het uitneemen der ſteekwiek inbragt, inſpuitingen in de blaas te doen. In de eerſte dagen kwam 'er buiten de pis en de inſpuitingen, meer dan zeſtien oncen etter van eene ſchrik-

ſchrikkelyke ſtank uit de blaas, en de ſonde kwam 'er zoo zwart als inkt uit. In de eerſte dagen ging 'er elke reis niet meer dan twee of drie oncen van de inſpuiting in, en de aandrang tot wateren, welke deze mate aan den Lyder veroorzaakte, gaf gelegenheid om te denken dat de blaas niet meer daar van kon bevatten: doch naar mate de blaas verzweerde, wierdt zy van dag tot ſlapper en bevatte meer van het ingeſpuite vogt.

Twaalf dagen na het Handwerk voelde ik met de ſonde een Steen, die in de blaas was. Ik bragt 'er een kleine ſteentang in en haalde hem uit: hy was zoo groot als een erwt. Drie dagen daarna voelde ik een ander, dien ik insgelyks uitnam: deze was zoo groot als een kaſtanje. Zy waren beide omtrent rond, zeer glad in hunne oppervlakten en wat platagtig aan de zyden.

Na het uithaalen van deze Steenen, kwam 'er zeer weinig etter uit de blaas, en zy ſcheen van dag tot dag te genezen, want de pis vloeide vry en zonder eenige pyn te veroorzaaken door de pyp. De Lyder voelde ſomtyds ligte pyn wanneer de blaas zig ſamentrok: dit deedt my beſluiten om hem de pyp, die hem niet hinderde te laaten behouden.

De ſleepende koorts en de buikloop bleven geduurig met een volkome afkeer van alle ſpys: en de Lyder, die dikwils braakte, nam oogſchynelyk af, niet tegenſtaande de beſte vereiſchte en toebediende hulpmiddelen, volgens voorſchrift van den Heer *Gouttard* zynen Geneesheer. Deze droevige toeſtand duurde drie maanden, na welker verloop hy in eene volkome uitgeteerdheid ſtierf.

Ik opende hem en ik vond alle de deelen van den onderbuik met een zeeker bederf aangedaan, dat verzeld was met verzweering op verſcheide plaatſen. De waterblaas was zeer eng, als hebbende zederd een geruimen tyd het vermogen van door de pis, die vryelyk door de pyp uitliep, uitgezet te worden, verloren; zy was niet dik geworden gelyk die, welke hoornagtig zyn, maar zy was flets gelyk de andere deelen. In haare holte waren

zes of zeven kleine Steenen zoo groot als gierſtkorrelen; en men zag uit haare binnenzyden, wanneer men haar aanraakte, een menigte van kleine Steenkorreltjes van gelyke grootte als de voorgaande uitkomen, als of ieder van dezelve uit een byzonder hol kwam. Daar waren 'er meer dan vyftig, alle heel klein.

Deze waarneming bewyſt op eene overtuigelyke wyze, dat 'er Steenen in de blaas konnen worden gemaakt, en dat die men daar vindt niet altyd uit de nieren komen: zy leert ons wyders, dat 'er een of meer Steenen in de blaas konnen wezen, zonder dat zy, terwyl de pis uitvloeit, voor den hals van de blaas komen.

Te vergeefs weet een ervaren Heelmeeſter uit alle de tekenen, die wy verhandeld hebben, dat 'er een Steen in de blaas is, een Lyder gelooft het niet voor dat men hem heeft geſondeerd en den Steen met de ſonde gevoeld. Derhalven moet men hem ſondeeren en het is zelfs niet kwaad hem zelf den Steen te laaten voelen.

VAN HET INBRENGEN VAN DE KATHETER OF VAN DE WYZE VAN SONDEEREN.

Het allernoodzakelykſte voor een Heelmeeſter om wel te Sondeeren, is dat hy wel kent de gedaante en de bogt van den waterweg, door welke de Sonde tot in de blaas moet gaan. Daar na moet hy den Lyder in eene behoorlyke geſtalte brengen.

Ik beſchryf niet de gedaante van de Sonde, welke met een konſtwoord Blaas-Sonde wordt geheten, om dat een ieder die kent. Haare kromte moet geſchikt wezen naar de grootheid van den Lyder, 't welk men met een opſlag van het oog kan giſſen. Haare dikte moet geſchikt zyn naar de wydte van den waterweg, 't welk men uit zyne opening, die in het hoofdje is, kan opmaaken. Een Sonde, die wat groot is, gaat altyd beter binnen dan een kleine, om dat de groote als zy de buis verwydt altyd een kleine ruimte voor zig laat, daar

daar zy haaren weg vervolgt, in plaats dat de kleine de zyden van den waterweg tegen malkander gevoegd vindt naar mate zy voortgeſchoven wordt. Wyders kan een kleine Sonde, in menſchen, die moejelyk zyn te Sondeeren, het inwendige vlies van den waterweg doorbooren, en een verkeerden weg neemen, 't gene een die grooter is niet kan doen.

Wanneer men een Lyder om opſtopping van water Sondeert, moet men hem op zyn bed, op den rug liggende, met de borſt een weinig verheven, en de knien wat gebogen en van malkander afſtaande, Sondeeren. Indien men hem Sondeert om te weeten of hy Steen heeft, moet men hem zoo veel mogelyk is overeind Sondeeren, op dat de Steen, die in deze geſtalte bynaar altyd naar den mond van de blaas valt, wordende met de pis daar heen geſleept, tegen het eind van de Sonde mag raaken. Dikwils heeft men by verzuim van deze omzigtigheid te gebruiken, den Steen niet gevoeld. Indien men niet voorby kan den Lyder op zyn bed te Sondeeren, moet men wanneer de Sonde ingebragt is, indien het wezen kan, hem omdraajen en op den kant van het bed doen zitten.

Wanneer een Lyder geſondeerd wordt om te zien of hy den Steen heeft, moet men het niet doen dan wanneer hy aandrang tot wateren heeft. Indien hy nog korts gewaterd heeft, loopt men gevaar van hem niet te voelen. Als de zaak egter niet kon uitgeſteld worden, zoude men door de Sonde eene inſpuiting in de blaas konnen doen, om te vervullen aan de pis; als dan de inſpuiting laatende uitloopen zal men met de laatſte druppels den Steen konnen voelen.

Men kan de mannen Sondeeren met het handvat van de Sonde naar den buik te wenden; en in dit geval doet men niet anders dan den loop van den pisweg met het eind van de Sonde te volgen. Men kan ook de Sonde inbrengen met in 't eerſt haar handvat naar de knien te keeren; en in dit geval zal men het handvat naar den buik moeten drajen, zoo dra het eind van de Sonde in den pisweg ter

plaatſe daar hy een bogt begint te maaken, om onder het ſchaambeen te gaan, is gekomen.

De Blaas-Sonde met oly vet gemaakt zynde, om haar gladder te maaken, onderſteun ik de roede by den krans van het hoofdje met drie vingeren, zorge dragende van den pisweg, die onder de ſponsagtige lighaamen ligt, niet te drukken, en ik breng haar zagtelyk door den pisweg tot in de blaas. De groote konſt van Sondeeren is, dat 'er een ſoort van ſamenſtemming is tuſſen de hand, die de roede houdt, en die welke de Sonde houdt, want zy moeten, om zoo te ſpreeken, zig over en weer zoo verſtaan, dat de Sonde in de roede voortgeſchoven en de roede over de Sonde getrokken wordt. Deze oplettendheid is noodzakelyk inzonderheid wanneer het eind van de Sonde langs de plaats gaat daar de roede door den ſteunenden band aan het ſchaambeen vaſtgehegt is, en ter plaatſe komt, daar de pisweg zig ombuigt om onder het ſchaambeen te gaan. Ik kan verzeekeren dat ik in het Sondeeren meer de roede over de ſonde trek, dan dat ik de Sonde in de roede voortſchuif.

Men kan de vrouwen niet dan liggende Sondeeren. Zy zyn veel gemaklyker om te Sondeeren dan de mannen om dat haare pisweg bynaar regt is. Men moet de lippen der ſchede verwyden en het eind van de Sonde in de vrouw in de opening van den pisweg ingebragt hebbende, ſchuif ik haar terwyl het kromme eind naar het ſchaambeen gekeerd is, zagtelyk in de blaas.

Men weet in d'eene en d'andere ſexe dat de Sonde in de blaas is gekomen, als 'er pis door de opening, die in den ſteel van de Sonde is, uitkomt. Dan moet men den Lyder in de geſtalte brengen, die wy hebben gezegd, en de Sonde ontſluitende, de pis laaten uitloopen. Indien de Steen groot is, voelt men hem zonder moeite; maar zoo hy klein is, zal men hem niet dan met de laatſte druppelen pis voelen.

Men moet zig wel verzeekeren of het gene men voelt een ſteenagtig lighaam is. Ik heb verſcheide reizen gevoeld dat de bodem van de blaas zoo

hard

hard tegen het eind van de Katheter ſtuite, dat men zoude hebben geloofd dat 'er een uitwas of eenig ander middelmatig hard lighaam in de blaas was. Ik heb zelfs Lyders op dit enkele teken zien geſneden worden, en men vondt by hen geen Steen. Dit moet ons zeer omzigtig maaken om ons oordeel over het zyn van een Steen te uitten.

Om de Sonde in de mannen weêr uit te haalen, is het genoeg haare ſteel zagjes naar den buik van den Lyder te brengen, en zy gaat gemaklyk uit. Om de Sonde in de vrouwen uit te haalen, moet men haar denzelven weg doen houden, dien zy in het ingaan volgde.

Eindelyk het is zeeker dat de Lyder een Steen heeft, en het komt nu op zyne genezing aan, indien zy mogelyk is. Daar zyn veele gevallen waar in zyne genezing waarſchynlyk is, en 'er zyn andere in welke hy naar alle waarſchynlykheid niet kan genezen worden. Voorzegging.

Indien de Lyder aanhoudende pynen in de blaas voelt, zelfs wanneer hy geen aandrang tot wateren heeft, of indien de blaas pynelyk is wanneer men boven het ſchaambeen drukt, is zy waarſchynlyk ongeſteld en de Lyder zal konnen ſterven, ſchoon men het Handwerk doet.

Als hy ſcherpe pynen voelt, zoo wel wanneer hy begint te wateren, als in het loozen van de laatſte druppelen, heeft men rede te geloven dat de blaas ongeſteld is, en men beſpeurt gemeenlyk etter, die zeekerlyk van eene verzwering in de blaas komt.

Indien men de pis troebel ziet door etter, die daar onder vermengd is, terwyl de pynen ligt zyn of zig niet dan met de laatſte druppelen water laaten voelen, komt deze etter uit een van de nieren of piſleiders, en veronderſteld zynde dat de Lyder van den Steen konde genezen worden, zal hy konnen ſterven van de zweer, die den etter geeft.

Zoo de Lyder een ſleepende koorts heeft, is het zeeker dat 'er ergens een verhole zweering is, en hy zal ſterven ſchoon het Handwerk wordt gedaan.

Byaldien de Lyder groote nierween heeft, en hy egter geen gruis looft, is de nier of de pisleider ongesteld; en de perzoon zal konnen sterven door de kwaal van den nier, in denwelken waarschynlyk een groote Steen is gegroeid.

Men draagt veel langer de harde Steenen zonder van dezelve veel ongemak te hebben, dan de zagte, om dat zy langzamer groot worden.

Indien de Lyder zoo wel liggende als overeind zynde geene genoegzame menigte pis kan behouden, is waarschynelyk de blaas verhoornd. Dit is geen rede waarom hy door de Operatie als zy wel gedaan is, niet zou konnen genezen worden; ten minsten als 'er geene kwaade omstandigheid by is, die zig daar tegen zet. Ik heb door het Handwerk zeer groote Steenen, om welke de blaas zoo net sloot, dat ik hen niet dan met het eind van de katheter kon voelen, uitgehaald; en de Lyders zyn genezen. Wanneer men de blaas in de Operatie niet heeft beschadigd, en het vreemde lighaam uitgenomen is, raakt de blaas van zelf aan het zweeren en zy wordt daar door en door hulp van de inspuitingen, die men daar doet, zagt en krygt haar eerste staat weder, invoege dat de wond genezen zynde, de pis daar volgens de natuurlyke order blyven kan.

De Lyders die zeer mager en kwynende zyn, zyn onderhevig na het Handwerk een fistel in de bilnaad te houden.

Hoe grooter de Steen is, en hoe meer moeilykheid hy de Lyders in het uithaalen maakt, des te meer heeft men voor ontsteeking te vreezen.

Indien de Lyder altyd aan graveel onderworpen is, loozende kleine Steentjes, hoewel 'er een groote in de blaas is, heeft men het wederkomen van den Steen na zyne genezing te vreezen, om dat de oorsprong van de Steenen niet weggenomen is, en 'er na de genezing, zig een tweede Steen kan nederzetten, die daar ook aangroeit.

De vrouwen zyn minder onderhevig Steen te hebben dan de mannen; en men vindt de reden daar van in de gesteldheid van haare deelen, die ver-

verſchillende zyn met die van den man. Een kleine Steen kan gemaklyker uit haare blaas door den pisweg gaan dan in de mannen, om dat de hals van de blaas in haar niet zoo beſloten en vernauwd wordt, gelyk door de voorſtanders in de mannen. Derhalven ziet men zeldſamer de Steen in haar heel groot worden.

Wanneer een Lyder een Steen heeft in de blaas, kan hy niet genezen worden dan op eene van deze drie wyzen, waar van wy gaan ſpreeken. Genezing.

De eerſte is den Steen op te loſſen door bekwaame inſpuitingen, die met de blaas-ſonde in de blaas worden gedaan.

De tweede is hem op te loſſen door ingenomen geneesmiddelen.

De derde is denzelven door het Handwerk, 't welk Steenſnyding heet, uit te haalen.

Het was te wenſchen dat men een vogt konde vinden, 't welk in de blaas ingeſpuit zynde, in ſtaat was een Steen op te loſſen zonder op den zelfden tyd dit ingewand aan te grypen. De vloeibaare bytmiddelen, gelyk zyn de geeſt van Salpeter, het Sterkwater, enz. vernielen hem ſpoedig in een glas, en zy zouden hem insgelyks in de blaas vernielen; doch door dit ingewand te doen zweeren, zouden zy een kwaal veroorzaaken erger dan de eerſte. Deze vogten verdund wordende loſſen den Steen allengskens in een grooter of kleiner verloop van tyd op: maar haare werking op den Steen zoude altoos de maat van haare werking op de blaas wezen.

Het mangel van een oplosmiddel, 't welk niet eenigzins de blaas zoude aangrypen, heeft naar middelen doen zoeken, bekwaam om het bloed in die geſteldheid te brengen, dat de pis zelve een oplosmiddel voor den Steen wierdt. Daar zyn in alle euwen menſchen gevonden, die verſcheide middelen als onfeilbaare hebben voorgeſteld, waar van zy, zoo ze zeiden, veele ondervindingen hadden; geneesmiddelen in ſtaat om den Steen tot gruis of ſlym te brengen, op dat hy met de pis zou konnen uitgaan. Zy hebben ſommige Lyders zoo veel te

gemaklyker overgehaald, als het natuurlyk is de pyn en het gevaar van eene Operatie te vreezen. Doch geen van deze geneesmiddelen heeft tot nog toe veel opgang gehad.

Men heeft wel gezien dat die geneesmiddelen de pis ſlymerig maakten, dit ſlym maakte rondom den Steen een zagte plaats, welke de blaas beſchermde tegen de oneffenheden, die haar laſtig vielen en meer of minder ſcherpe pynen veroorzaakten; als dan geloofden veele Lyders, om dat zy niet meer leden of maar zeer weinig leden in vergelyking van het gene zy geleden hadden, genezen te wezen, en dat zoo veel te meer, als zy hunne pis met gruis of ſlym vervuld zagen, en zy zig inbeelden dat dit zand van hunnen Steen afgeſcheiden was. Doch die geruſtheid duurde niet lang; de laagen ſlym wierden allengskens d'eene na d'andere hard, wanneer zy van eene nieuwe laag gedekt waren; en wanneer deze Lyders ophielden de middelen te gebruiken, of wanneer de pis afliet ſlymrig te wezen, is de laatſte laag hard geworden, en zy bleven niet heel lang zonder op nieuws pynen te voelen.

Hoewel deze middelen den Steen niet doen ſmelten, zy zouden egter in ſommige omſtandigheden nuttig konnen wezen. Men heeft Lyders gezien, die door de pynen en ſlaapeloosheid zodanig verzwakt en uitgemergeld waren, dat zy buiten ſtaat waren de Operatie te ondergaan, dewelke door het gebruik van deze middelen weder gezond wierden en zig in ſtaat bevonden het Handwerk te konnen uitſtaan. Ik verban derhalven deze middelen niet in 't geheel, te meer om dat het niet onmogelyk is dat ſommige derzelve ſomtyds gelukt hebben. Wyders zyn verſcheide zaken in ſtaat om de proeven, die men daar mede heeft konnen doen, te verduiſteren. 1. Die het middel verkoopt vindt zyn belang voldaan in deszelfs kragt rugtbaar te maaken, terwyl de Heelmeeſter, die weet dat het Handwerk het zeekerſte en kortſte geneesmiddel is, niet kan beſluiten om den Lyder te zien kwynen onder het gebruik van een onzeeker hulpmiddel, 't welk hy noch goedkeuren noch laaken kan, om dat hy 't niet

niet kent. 2. Een Steen verandert, terwyl men het geneesmiddel gebruikt, van plaats in de blaas, als dan niet meer op den mond van de blaas drukkende, doet hy, gelyk wy gezegd hebben, zig niet meer voelen. De Lyder verspreidt dat hy genezen is; en egter heeft hy nog den Steen. 3. Een Lyder die geen ongemak meer voelt, wil niet gesondeerd wezen. En egter was 'er niets dan de sonde met de aangewezen oplettendheden ingebragt, die zyne genezing zou konnen zeeker stellen. Men zoude zelfs het gebruik van de sonde moeten herhaalen, om dat men somtyds een Lyder tot drie of viermaalen toe heeft gesondeerd, voor dat men den Steen voelde. 4. Een Heelmeester die een Lyder heeft gesondeerd en die het Handwerk voorstelt, verliest hem uit het gezigt zoo hy zig tot het gebruik van de hulpmiddelen, welke men hem voorstelt, begeeft; en deze Heelmeester kan noch den goeden noch den kwaaden uitslag daar van zien. 5. Wy zien veele Steenen, die zeekerlyk van verschillende stoffen gemaakt zyn, om dat sommige zyn hard gelyk hardsteen, eenige zagt gelyk kryt, andere gelyk oker; sommige rood, andere wit, eenige zwart. Het is bezwaarlyk te gelooven, dat het zelfde middel in staat zoude zyn om hen alle op te lossen. Derhalven dan, als wy veronderstellen dat een Lyder genezen is, om dat het geneesmiddel met zyn Steen overeenkwam, zoo zyn andere niet genezen om dat het middel niet met den Steen overeenkwam; en dat is genoeg om het middel zyn agting te doen verliezen. 6. Eindelyk men is verpligt geweest veele Lyders van allerlei ouderdom van den Steen te snyden, die veele maanden lang de best gekeurde middelen hadden ingenomen, en die dezelve zonder vrugt hadden gebruikt.

By gelegenheid van de geneesmiddelen, door welke men voorgeeft den Steen in de blaas op te lossen, oordeel ik hier te moeten verhaalen, 't gene ik heb zien gebeuren in een Lyder, die ze hadt gebruikt.

AANMERKING.

In het jaar 1732, geloofde een Officier, die een Steen in de blaas hadt, die hem zeer kwelde, de pynen van de Operatie te zullen ontgaan door het gebruik van een drank en van een poejer, welker onfeilbare kragten een zeekere *Beaulieu*, een ſoldaat van de wagt hem met veel verzeekerdheid hoog aanprees, en hy gebruikte het middel langer dan agt maanden. Deze middelen verzwakten hem zeer, en zyn kwakzalver, aan wien hy daar over klaagde, ſtelde hem niet anders tot zyn trooſt voor dan veel te drinken en zig te baaden.

Na verloop van agt maanden kwam hy by my; hy zeide my wat hy te vooren hadt gedaan, en toonde my twee groote klompen als kaatsballen, klompen die hy gemaakt hadt van de vergadering van alle het gruis en zand, 't welk hy met zyn water hadt geloosd, welk zand door het te droogen vereenigd was. Naardien hy in een vaſt geloof was dat dit alles van zyn Steen los gemaakt was en dat hy opgeloſt moeſt wezen, was hy verwonderd dat de pynen in het wateren van dag tot dag toenamen. Ik verzekerde hem dat hy nog den Steen hadt, en dat die Steen in plaats van geſmolten te wezen, aangegroeid was door het gebruiken van het middel, 't welk zyn pis ſlymerig maakende, daar eene ſneller formering van nieuwe laagen hadt veroorzaakt. Ik ſonderde hem en vondt by hem een grooten Steen, dien ik hem zelf liet voelen. Hy beſloot tot het Handwerk en ik ſneed hem agt dagen daarna. De Steen welken ik uithaalde was rond, een half pond zwaar, en zeer hard.

Den volgenden dag na het Handwerk, kwam my de pis, die door de wonde uitvloeide, voor van een ondragelyken ſtank te zyn; en de deelen, welke zy in het uitvloejen door de wonde beſmette, gelyk de bilnaad, de billen en zelfs het linnen dat onder den Lyder was, waren bekorſt met Steenagtige laagen gelyk met hars, die hard gedroogd is. Alhoewel dezelve weggenomen wierden, daar wa-

waren 'er bynaar ten eersten weêr andere, en 'er wierden diergelyke gemaakt in den ganschen omtrek van den wonde van de bilnaad af tot aan de blaas toe. Deze bekorstingen, die van een bruine koleur waren, wierden zoo sterk en hard, dat zy ten deele den weg van de wonde verstopten, en als men de sonde door de wonde in de blaas bragt, om daar inspuitingen te doen, scheen het dat men door een steene watergoot gong. Dit duurde tweeentwintig dagen, zonder dat het mogelyk was dezelve los te maaken en zonder eenige verettering in de wonde.

Hy kreeg geduurende dezen tyd veele toevallen, gelyk een geduurige koorts met veelvuldige verheffingen, somtyds spanning in den buik, en somtyds een enkele opblazing; dan eens hardnekkige verstoptheden van buik, om dat 'er geene afscheidingen geschieden, en dan weder buikloop door de prikkeling, walgingen en zelfs braaking. Alle deze toevallen wierden gestild door de aderlatingen en andere naar de aanwyzingen toebediende geneesmiddelen.

Ik kon eindelyk den tweeentwintigsten dag na het Handwerk een klein gedeelte der bekorstingen afneemen, en in vier of vyf dagen nam ik ze alle weg, die onder myn bereik waren; maar de plaatsen daar ik ze weggenomen had waren zwart, hard en gebrand, gelyk of ze met een bytmiddel waren geraakt. Men weet dat de korst welke dit maakt in haar oppervlakte hard is.

Alle deze doode korsten gingen allengskens los, 't welk zoo veele wonden maakte, die men moest verbinden. Geduurende tien of twaalf dagen kwamen uit de wonde van de bilnaad veel steenige korsten vastzittende aan vliezige lappen, welke zig van binnen uit de wonde, uit den hals van de blaas, en mischien zelfs uit haare inwendige holligheid hadden afgescheiden.

Eindelyk wierdt de wond een gemeene wond, welke ik naar haaren verscheiden toestand verbond; maar het duurde drie maanden eer de Lyder genezen was.

Men

Men kan derhalven niets voor zeeker houden, dan het hulpmiddel dat de Heelkonſt ons verſchaft, 't welk is het Handwerk, dat men Steenſnyding heet. Door haar wordt de Steen uitgehaald, mids dat hy niet van eene ongemeene grootheid is: en indien de Lyder een bedaarden geeſt heeft, en het Handwerk wel gedaan wordt, kan men op zyne genezing ſtaat maaken, ten minſten als hy zig niet in eenige dier omſtandigheden bevindt, welke wy hier voor breedvoerig hebben verhandeld, die bynaar alle hoop van genezing wegneemen.

Men moet, om het Handwerk met goeden uitſlag te doen, den Lyder voorbereiden op de wyze gelyk wy hier na zullen zeggen.

De tyd om het Handwerk te doen.

Het gemeen dat altyd door vooroordeel wordt geleid in zaaken, die het niet kent, verbeeldt zig dat men het Handwerk der Steenſnyding niet moet doen, dan in de lente of de herfſt, welke de gematigde jaargetyden zyn. Dit vooroordeel is gegrond daar op dat men in de Gaſthuizen deze twee jaargetyden verkieſt; dit is de tyd welke de Schryvers den tyd van verkiezing hebben genoemd. Daar is egter dit onderſcheid tuſſen een zaal van het Gaſthuis, en de kamer van een Lyder, die zig van al het gene hy noodig heeft kan verzorgen, dat men in deze het ſaizoen kan maaken, en men dat in d'andere niet kan doen.

Maar men heeft ook een tyd van noodzakelykheid; deze is die wanneer de pynen ſterk dringen. Terwyl men wagt naar een gematigd ſaizoen wordt de Steen grooter, de blaas wordt ongeſteld zoo zy 't nog niet was, en de Lyder valt af. Ik weet niets dan de groote hitte van den ſomer, die nadeelig zoude konnen wezen, door den Lyder uit te putten; en ik kan verzeekeren, dat ik, terwyl men het ſaizoen in de kamer maakte, dat is te zeggen, dezelve verwarmde, veele Lyders in den tyd van de grootſte vorſt heb geſneden, en dat zy volkomen zyn genezen, zonder dat het jaargety eenig nadeel hadt toegebragt.

Voorbereidingen tot

Indien een Lyder die den Steen heeft, en overgaat om zig te doen ſnyden, graveelpynen heeft, moet

moet men wagten met het Handwerk te doen, tot dat deze pynen over zyn, en dat zelfs de kleine Steenen, die haar veroorzaaken, in de blaas zyn geschoten. Het zoude heel droevig wezen te zien, dat 'er nieuwe Steenen in de blaas vielen, wanneer men den grooten Steen, die daar was, hadt uitgehaald, 't gene zoude konnen gebeuren, zelfs eer de wond met een lidteken gesloten was. De Lyder zoude te beklaagen wezen, en men zoude den Heelmeester beschuldigen van een Steen in de blaas te hebben gelaaten, die daar eerst na het Handwerk was ingevallen.

het Handwerk.

Om dit ongeval te voorkomen, moet men den Lyder een of tweemaalen aderlaaten, men moet hem eenige dagen verzagtende en pisdryvende dranken laaten gebruiken om de kleine Steentjes, die in den nier zyn, door de pis voort te dryven en daar uit te doen gaan. Men moet hem ter zelfder tyd verscheide huisbaden van eene middelmatige warmte laaten gebruiken, om de deelen slap te maaken, zoo dat zy de kleine Steenen, welke de pis kan medeneemen, gemaklyker laaten voortschieten.

Indien de Lyder in zulken toestand niet is, moet hy evenwel insgelyks eens of tweemaalen, naar dat hy volbloedig of zwak is, worden adergelaten. Men moet hem teffens in eene verzagtende en bevogtigende levenswyze houden. Wyders moet men hem eens of tweemaalen naar dat noodig is buikzuiveren.

Des avonds voor het Handwerk moet men hem klisteeren, om den regten darm te ontledigen, dewelke met grove uitwerpsels vervuld zynde, ten tyde van het Handwerk eenige hinder zoude konnen doen. Men moet wyders de bilnaad, en het zakje, gelyk ook den omtrek van den aars laaten scheeren. Daar moet ook een bekwaame plaats, om de Operatie te doen, gereed gemaakt worden.

Men zet op een tafel, die stevig en van eene bekwaame hoogte voor den Heelmeester is, een stoel onderst boven, dat hy een soort van een ruggesteun maakt, op die wyze dat het blad van de tafel naar de grootheid van den Lyder meer of min-

minder buiten den ftoel uitfteekt. Alles wordt gedekt met een matras, die alleen tot aan de kant van de tafel komt, en daar over heen een laken. Men maakt het alles te famen met banden vaft, zoo dat niets kan verfchuiven. Men kan op gelyke wyze de ruggefteun aan het voeteneind van het bed zetten. Alles dus in gereedheid gebragt zynde, is 'er niets overig dan het Handwerk te doen.

VAN DE WYZE VAN STEENSNYDEN IN MANNEN.

De Heelkonft bedagt om de zeekerfte en zagtfte wegen tot genezing van de Lyders te zoeken, heeft dikwils dit Handwerk bearbeid; en de gefteldheid van de blaas, welke men in haare bodem of aan den hals kan openen, heeft gelegenheid gegeven tot verfcheide wyzen van Steenfnyden, welke zyn de kleine toeftel, de zydelyke Bewerking van den Heer *Chefelden*, en die van den Heer *Rau*: daar kan ook nog eenige andere wyze zyn, waar van het nodeloos is hier gewag te maaken, om dat wy niet voorhebben de eene wyze van Steenfnyden met eene andere wyze te vergelyken. Deze vier laatfte wyzen, waar van ik de Handgreep omftandig heb verklaard in de Vergelyking, die ik in het jaar zeventienhonderdendertig heb doen drukken, hebben nog verandering ondergaan by hen, die ze geoeffend hebben, dat is te zeggen, dat elk daar heeft bygedaan of afgenomen naar zyn begrip om ze volmaakter te doen wezen. Ik zal niet meer fpreeken van deze verfchillende Handwerken, waar van ik de voor-en nadeelen heb aangewezen, en ik zal hier alleen befchryven de wyze, op welke ik zederd eenige jaaren Werk, en die ik heb verkoren, om dat zy my bynaar altyd wel gelukt, zelfs om heele groote Steenen uit te haalen. Uit die zoo dikwils herhaalde goede uitflag mag ik befluiten, dat zy al zoo weinig aan ongemakken onderhevig is, als eenige van de andere wyzen.

Alles tot het Handwerk in gereedheid zynde, moet men den Lyder in eene gemaklyke geftalte voor den Heelmeefter leggen, en hem daar in zooda-

danig bevestigen, dat hy zig niet kan beweegen. Men legt hem tot dat einde op de tafel, die gereed gemaakt is; de billen moeten gelyk met den rand van deze tafel wezen, de rug moet op de ruggesteun liggen, en het hoofd moet met hoofdkussens ondersteund worden.

Twee knegts ligten hem de knien op en maaken zyne beenen en handen met sjerpen naar gewoonte vast. De banden die ik gebruik zyn van geene omslag; zy worden in een ogenblik aangelegd, men kan ze ook schielyk afdoen, en zonder den Lyder, die dikwils in de vrees, daar hy in is, niet gewaar wordt dat men ze hem aandoet, vervaard te maaken, houden zy hem al zoo vast, als die groote banden, welke men in de Gasthuizen gebruikt, en in de verhandelingen van het Steensnyden beschreven worden. Ieder van deze twee banden is een trens van sterk gaaren, twee duimen breed, twee voeten of daar omtrent lang, en welks twee einden met een naad vereenigd zyn, zoo dat zy een ronde ring kan maaken: de trens dus in tweeen gevouwd zynde, is de band maar een voet lang. Een schuivende knoop van een diergelyke gevlogte band gemaakt brengt en houdt de twee zyden van dezen band by malkander, die dan een soort van 8 maakt. Deze knoop is niet vast, dat is te zeggen, dat men hem naar het eene of het andere eind van den band kan schuiven. Ieder van de twee knegts brengt een hand van den Lyder door het eene eind van den band, en maakt die by het handlid met een schuifknoop vast: dan doet hy ten eersten den voet door het andere eind van den band als door een stygbeugel gaan. Hy brengt zyn eene hand tussen den arm en het been van den Lyder, om hem vast te houden, en zyn andere hand ondersteunt den voet.

In dezen tyd breng ik den snystaf in de blaas, gelyk ik heb gezegd dat men de sonde moet inbrengen, en ik voel nog den Steen. Ik laat de knien door de knegts, die haar vasthouden, van malkander voeren. Aan de zyde van den Lyder is een derde helper, die op een stoel staat; ik ligt het zakje op en geef het zelve dezen, om het met zyne beide handen vast te houden, in diervoege dat hy

mydt

mydt het zelve te kneuzen, door het tegen den ſnyſtaf of tegen het ſchaambeen te drukken; ik plaats zyne twee voorſte vingers aan weêrkanten van de plaats, daar ik de inſnyding moet doen: de eene vinger ruſt net langs den rand van het ſtuitbeen, die een van de ſtutſels maakt van het verwulft, dat de twee ſchaambeenderen maaken, en de andere ruſt op de naad, zoo dat de huid geſpannen en beveſtigd is.

Ik heb met de vingers van den knegt, die het zakje houdt, dus te plaatſen, het handvatſel van den ſnyſtaf niet los gelaaten. Ik houde hem op die wyze, dat hy een regten hoek met het lighaam van den Lyder maakt, en dan ben ik verzeekerd dat het eind in de blaas is. Deze geſtalte is zoo veel te noodzakelyker, om dat de groef van deze ſonde de andere werktuigen moet geleiden. Indien men den ſteel van den ſnyſtaf naar den buik hellende houdt, komt zyn eind uit de blaas en hy kan de gorgeret niet meer beſtuuren, die als dan tuſſen de de blaas en den regten darm ingaat.

De ſnyſtaf wel geplaatſt zynde, neem ik het Steenſnymes uit de handen van den knegt, die de werktuigen houdt, en ik vat het in myn mond. Ik druk vervolgens de bek van den ſnyſtaf op den regten darm, en ik voel met den voorſten vinger zyn bogt door de bilnaad. De ſnede die ik zal doen, moet anderhalve duim lager dan de plaats, daar ik het onderſte van den bogt des ſnyſtafs voel, eindigen. Als men verzuimt deze inſnyding laag genoeg te doen, kan zy niet groot genoeg wezen voor een groote Steen; en men is ſomtyds verpligt geweeſt haar te verlengen, om dat de Steen niet konde uitkomen, want de huid ſcheurt niet, en zy rekt zig niet gemaklyk naar zyne grootheid. Terſtond begin ik myne inſnyding op de hoogte van het onderſte deel van het ſchaambeen en ik vervolg haar van boven naar beneden tot op de gemerkte plaats: ik ſteek vervolgens de punt van het Steenſnymes tot in de groef van den ſnyſtaf; en van beneden naar boven ſnydende, zonder dat de punt uit de groef komt, klief ik het voorſte deel van den pisweg

weg tot op de hoogte van de ſnede, die in de huid is.

Ik ligt den bek van de ſnyſtaf, die op den regten darm ruſte, op, en druk hem tegen het ſchaambeen. Ik drai op denzelfden tyd zyn handvat naar de regter lieſch, op dat de groef, die in zyn bek is, tegen over de plaats mag komen, die tuſſen den aars en de verhevenheid van het ſtuitbeen is aan de linkerzyde. Als dan de punt van het Steenſnymes langs de groef neêrdaalende, doe ik haar langs den bek voortgaan, terwyl ik de ſnede van het mes zoo beſtuur, dat zy gekeerd is naar de plaats, die tusſen den aars en de verhevenheid van het ſtuitbeen is. Door deze inſnyding ſny ik volmaaktelyk de bol van den pisweg door, en dewyl ik dat aan de zyde doe, gelyk ik heb gezegd, kan ik den regten darm niet doorſnyden. (Men heeft dikwils door verzuim van deze omzigtigheid te gebruiken den darm geopend.) Deze eerſte inſnyding gedaan zynde, breng ik weder de punt van het Steenſnymes in de bogt van den ſnyſtaf, tot op de plaats daar hy een uitpuiling maakt in de bilnaad, en ik laat het daar door den knegt, die het zakje ophoudt, vaſthouden. Straks neem ik een groote ſleuf-ſonde, welker eind met een bek, gelyk die van de gorgeret, is gemaakt; *zie Fig.* 1. Ik laat deze bek langs het lemmer van het Steenſnymes tot in de groef van den ſnyſtaf glyden, en verzeekerd dat hy daar is, doe ik het Steenſnymes wegneemen. Ik doe de bek van deze ſonde langs de groef van den ſnyſtaf tot in de blaas gaan, en ik haal den ſnyſtaf uit door zyn handvat naar den buik van den Lyder te brengen. Ik weet dat de bek-ſonde in de blaas is 1. Om dat zy tegen het eind van den ſnyſtaf, die hard is, heeft geſlagen. 2. Om dat 'er pis langs haar ſleuf uitvloeit.

Ik zoek den Steen met deze ſonde, en hem gevonden hebbende, onderzoek ik zyne grootheid en welke oppervlakten hy heeft, om ſterker of minder ſterke, ruimer of enger tangen te verkiezen; vervolgens drai ik de groef naar de tuſſenruimte, welke 'er tuſſen den aars en de uitpuiling van het ſtuit-

ſtuitbeen is. Ik hou haar daar vaſt, en in deze ſleuf een mesje met een halfrond lemmer gemaakt *Fig.* 2. welks lemmer zes lynen breed en zeven of agt lynen lang is, laatende gaan, vervolg ik de ſneê, welke het Steenſnymes in den pisweg hadt gemaakt, en ik ſny den voorſtander aan de zyde, als ook den mond van de blaas geheel door. Ik kan verzeekeren dat de inbrenging van deze twee werktuigen, waar van zig de andere Steenſnyders niet bedienen, het Handwerk geen vierde van een minuut verlengt, en dat zy zelfs den tyd daar van verkort, door de verwyding, die men met den vinger doet en het uitkomen van den Steen veel gemaklyker te maaken. Het mesje uitgehaald zynde, dient de groef van de bek-ſonde om de gorgeret tot in de blaas te geleiden. Ik breng langs de gorgeret myn voorſten vinger in, die daar zeer gemaklyk ingaat, om dat de doorgeſnede pisweg en voorſtanders zyn ingang niet tegenſtaan, en ik verwyde met myn vinger den weg van den Steen, naar mate van zyne grootte, die ik heb onderzogt. De verwyding gedaan zynde, haal ik den vinger te rug, en ik neem de dienſtige Steentang.

Ik ſpreek van deze bek-ſonde niet in myne Vergelyking der verſcheide wyzen van Steenſnyden, om dat ik haar eerſt na dat die gedrukt was heb bedagt. Ik vind groote voordeelen in het gebruik van die ſonde. Het eerſte is, dat zy zeer gemaklyk tot aan het eind van den ſnyſtaf glyt, 't gene de gorgeret niet altyd gemaklyk doet in Lyders, die zeer groote voorſtanders hebben: dus ben ik veel zekerder om die tot in de blaas te brengen. Het tweede is, dat deze bek-ſonde niet zoo breed is als de gorgeret, en dat zy by gevolge veel gemaklyker in den hals van de blaas wordt bewogen. Door middel van deze gemaklykheid, onderzoek ik de ligging, grootheid en oppervlakte van den Steen, gelyk ik heb gezegd. Het derde voordeel van de bek-ſonde is, dat zy dient om het werktuig, waarmede ik den pisweg en den voorſtander doorſnyde, welke men met het Steenſnymes niet kan doorſnyden, om dat zyne breedte niet toelaat het ver genoeg te brengen, veilig te geleiden.

Ik

Ik ſpreek ook niet in myne Vergelyking van deze inſnyding, om dat ik ze toen nog niet deedt. Men leeſt daar, dat welke inſnyding men ook deedt in die wyze, welke de groote toeſtel wordt genoemd, 'er een gedeelte van den pisweg en van de voorſtanders heel blyven; dat het noodzakelyk is dat deze deelen door het inbrengen van den vinger geſcheurd worden, en dat men den vinger niet te veel moet inbrengen, om geene te groote ſcheuring te maaken in de deelen, die men van een trekt, en om weinig pyn te veroorzaaken. Nademaal het noodwendig is dat de ganſche weg van het eind van de eerſte ſnede af tot door den mond van de blaas toe, geopend wordt, behoort men liever denzelven open te ſnyden, dan open te ſcheuren. Wyders een Steen van eene middelbaare grootheid, kan niet uitkomen, zonder den voorſtander van de eene of zelfs van beide zyden zeer te beſchaadigen, en zonder hem zeer ſterk te kneuzen: dit kan men zien in de proeven, welke in dezelve Vergelyking worden verhaald. Men moet dan liever hem door eene bekwaame inſnyding doorſnyden, dewyl de inſnyding zeekerlyk minder pynelyk is dan de ſcheuring. Wyders indien men eene inſnyding moet doen, om uitgang te geven aan een heele groote Steen, doet deze inſnyding, welke de eerſt gedaane volgt, niet anders dan den uitgang voor den Steen in de wonde ruimer te maaken, en de uithaling geſchiedt met veel minder kneuzing in de voorſtanders. Deze inſnyding rigt dan de ſcheuring, in plaats dat zoo zy op het geval of wordt gedaan, zy altyd, gelyk wy hebben gezegd, met veel kneuzing en ongeregeldheid is.

Een ander voordeel, 't welk men uit de inſnyding trekt, en 't welk men niet kan kennen, dan onder het Werken en eene vergelyking te maaken, is de gemaklykheid, waar mede de vinger ingebragt en de doorgang verwyd wordt. Eer ik deze inſnyding in den pisweg en de voorſtanders maakte, voelde ik dikwils veel moejelykheid om myn vinger door den hals van de blaas, die door de voorſtanders bezet wordt, te krygen; en wanneer zy

groot en hard waren, gelyk zy ſomtyds zyn, kwam ik miſchien die hinderpaal niet over dan ten koſte van de peezen der blaas en van het vliezige deel van den pisweg, die alleen al het geweld van myn vinger uitſtonden, om my te beletten om door den hals van de blaas naar haar bodem te geraaken. Wanneer de pisweg en de voorſtanders doorgeſneden zyn, voelt men geen moejelykheid meer om het eind van den vinger in de blaas te brengen.

Ik breng onder het geleide van de gorgeret, de dienſtige Steentang in de blaas, van beneden naar boven volgens beloop van het verwulf, dat de ſchaambeenderen maaken; en dezelve voorzigtig inſchuivende, om niet tegen den bodem van de blaas te ſlaan, die digt aan den hals is genaderd, om dat al de pis uitgelopen is, breng ik hem binnen tot dat de nagel, die de twee ſtukken vereenigt, aan den mond van de blaas is gekomen. Dan haal ik de gorgeret uit. Indien de blaas groot genoeg is, gelyk doorgaans gebeurt, wanneer de Steen niet groot is, en zoo ter zelver tyd de Steen zig wel aanbiedt, zoek ik hem te vatten, en ik denk niet om hem uit te haalen, dan wanneer ik hem midden tuſſen de lippen van den tang heb geplaatſt. Ik weet hoe ik hem heb gevat, dat is te zeggen, hoe ver in den tang; maar ik weet ook dat ik hem niet midden in den tang kan krygen. Dan plaats ik den tang in diervoege, dat zyne beide lippen te ſamen ruſten op dat deel van de blaas, 't welk op den regten darm is: dan doe ik hem een weinig open, en ik ben verzeeekerd dat de Steen door zyn eige zwaarte valt en zig plaatſt midden tuſſen de twee lippen. Den Steen gevat hebbende, gelyk behoort, ben ik niet verpligt hem te knypen, om hem uit te haalen, en ik ſchroom niet om den tang te ſluiten, om hem uit te trekken, en ik vrees niet den Steen te zullen breeken.

Indien een Steen van eene middelmatige grootheid voor den tang wegſnapt door de ſtuipagtige trekkingen van de blaas die lydt, en die hem van plaats doet veranderen, zoo als men hem dagt te vatten, moet men den tang openen, en om zoo te

te ſpreeken over het deel van de blaas, dat op den regten darm ligt, met de twee lippen van den tang heen en weêr met halve kringen ſleepen; dit is het zeekerſte middel om te maaken dat de Steen daar weêr valt, en dikwils vindt men hem tuſſen de twee lippen, als men ze op iedere keer, die men doet, toeknypt. Indien de Steen groot is, is de blaas gemeenlyk hoornagtig. In dit geval omvangt zy den Steen zoo nauw, gelyk of het met de hand geſchiede, zoo dat men hem niet dan maar aan zyn eene eind kan beraaken; de blaas zelve belet om den tang ver genoeg over den Steen te brengen, om hem naar behooren te vatten, zonder gevaar te loopen van met hem de blaas te vatten.

Indien de Lyder een kind is, moet men den tang weêr uithaalen, zyn voorſte vinger in de blaas brengen, den Steen los maaken, hem met den vinger naar den hals brengen, den tang wederom inbrengen en hem vatten.

Indien de Lyder groot is, kan men den vinger niet verder dan den hals van de blaas brengen, en men kan den Steen met den vinger niet los maaken, gelyk in een kind. In dit geval moet men den tang zagtjes openen, om de wanden van de blaas genoeg te verwyden, en ſpeling te geven aan den tang. Vervolgens moet men den Steen, zoo goed als men kan, met het eind van den tang vatten, en zonder nog te denken om hem uit te haalen hem twee of drie halve ſlagen regts en links bewegen, om den Steen uit de blaas, die hem beſluit los te wrikken, vervolgens hem uit dat ſoort van kas een weinig uithaalen. Wanneer hy dus los gemaakt is, moet men de lippen van den tang langs den Steen doen opklimmen, terwyl men ze een weinig opent, en den Steen vatten gelyk behoort, op dat hy niet kan uitſlippen.

Wat belangt de Steenen, welke zig bevinden in die blaazen, waar van wy te voren hebben geſproken, dewelke door de vernauwing ter plaatſe daar de piſleiders inkomen in twee blaazen ſchynen verdeeld te wezen, die zyn ſomtyds zeer moejelyk om te vatten. Daar kan een groote Steen in het

voorſte gedeelte van de blaas zitten, en daar zoo volkomen ingeſloten wezen, gelyk in een kas. Ik ſneed in het jaar 1727 in het Gaſthuis der Barmhartigheid een man van veertig jaaren, die een Steen van agt oncen hadt, die zoo geplaatſt was. De ingebragte tang bevondt zig onder den Steen, om dat de wond van den pisweg aan de zyde van den regten darm was gemaakt, en ik kon hem niet vatten. Ik twyffel niet of de verwyding van den tang, welken ik met veel moeite en tot verſcheide maalen toe opende, ſcheurde den hals van de blaas en zelfs het gedeelte dat daar aan volgt tot op de hoogte van de bovengezegde vernauwing, ('t was gelukkig dat de Lyder heel mager was.) De ſcheuring die ik hadt gemaakt, gaf my het gemak om myn voorſte vinger van beneden naar boven tuſſen den Steen en het deel van de blaas, dat het ſchaambeen raakt, te brengen; en ik bragt onder begunſtiging van myn vinger een kromme Steentang in. Dien opende ik toen, ik vatte den Steen, ik maakte hem door verſcheide bewegingen uit zyn ſoort van kas los, en ik haalde hem uit. Alhoewel deze Lyder niet tegenſtaande de groote verſcheuring, die ik hadt gemaakt in het deel van de blaas, dat op den regten darm gekleefd is, genas, geloof ik dat het in dergelyke gevallen beter zoude wezen de blaas met eene inſnyding, welke vervolgt die in den pisweg en den hals gemaakt is, door te ſnyden. Indien de Steen zig in den bodem van de blaas bevondt, agter de plaats daar zy vernauwd is en men hem zelfs met de kromme tangen niet konde vatten, (ik veronderſtel dat de ouderdom of de magerheid van den Lyder toelaaten om met den vinger de vernauwing, die den Steen opſluit, te voelen,) zie ik geene zwarigheid om de vernauwing aan de zyde eenigermate met een mesje, dat op den vinger wordt geleid, en maar aan zyn punt ſnydt, te openen. Men zoude vervolgens den Steen gemaklyk met den Steentang konnen vatten en hem uithaalen.

Belangende de Steenen, die in de celletjes, welke men in ſommige blaazen beſpeurt, zitten, men kan

kan hen niet vatten, zoo lang zy daar in volkomen besloten zyn.

Ik heb deze verhandeling van de beste wyzen om den Steen, naar de verscheide omstandigheden, te zoeken, uit de oeffening gehaald, en daar is niets dan die, welke ons daar van kan onderrigten.

Zy die zig tot het doen van dit Handwerk overgeven, zouden veele jaaren konnen wezen, eer zy door zig zelven daar van onderrigt waren; en het zoude mischien ten koste van verscheide Lyders wezen. Ik zie hen een Steen-uithaalen, zoo dra als zy hem met den tang raaken, en zy zoeken hem zeer spoedig uit te trekken. Indien hy door de blaas nauw besloten wordt, gelyk sommige Steenen zyn, konnen zy de blaas met den Steen vatten, 't gene oorzaak van eene ontsteeking in dit ingewand kan zyn. Als hy zig niet aanbiedt, zyn zy langen tyd bezig met hem te zoeken, en ontstellen heel zeer de blaas: wanneer zy hem vast klemmen, uit vrees dat hy niet ontsnapt, breeken zy hem. Zoo zy hem maar aan een hoek vatten, snapt hy voor den tang weg, de tang komt alleen uit, en men moet hem weêr inbrengen. Ik zeg dan dat men niet moet denken om hem uit te haalen, voor dat men verzekerd is, dat hy midden in den tang is. Hierom is 't dat ik heb geoordeeld hun te moeten mededeelen, 't gene de ondervinding my heeft geleerd.

De wyze om den Steen uit te haalen is van geen minder gewigt als de wyze hoe hem te vatten. Wanneer men hem wel houdt, moet men de lippen van den tang zoo drajen, dat d'eene gekeerd is naar het deel van den pisweg, dat onder het schaambeen gaat, en de andere naar het deel dat over den regten darm gaat, om dat aan die zyde de insnyding is gedaan: want het is veel beter de gladde oppervlakte van den tang daar langs te laten gaan als daar de kanten van den Steen, die mischien zeer ongelyk en met oneffenheden bezet zyn, te doen voorby schuuren.

Men moet in het uithaalen van den Steen op den regten darm drukken, om niet het verwulf van de

ſchaambeenderen, dat onbekwaam is om zig naar de grootheid van den Steen te rekken, te beſchadigen.

Op dat de Steen met minder moeite uitkome, moet men de lippen, die hem vatten, allengskens de eene na de andere doen uitkomen, dat is te zeggen de eene lip een lyn of twee door de ſtangen van den tang uit te haalen en naar beneden te drukken, daar na de andere lip een lyn of twee met ze op te ligten en zoo overenweêr tot dat de Steen uitgekomen is. De ondervinding heeft my geleerd, dat zoo men den tang en den Steen regt naar zig toehaalt, hy veel moeite heeft om uit te komen; en dat indien men de lippen en den Steen regts en links draait, gelyk ſommige Steenſnyders de gewoonte hebben, men door de oneffenheden van den Steen een zodanige ſcheuring in de ganſche wonde maakt, dat het niet te verwonderen is in vierentwintig uuren ontſteeking te zien komen.

Niet tegenſtaande alle de oplettendheid, die een Steenſnyder kan gebruiken, om den Steen niet te breeken, is het mogelyk dat hy hem breekt wanneer hy van een heelen zagten aart is. Wanneer hy voelt dat hy breekt, moet hy ophouden hem tuſſen den tang te knypen, om dat hy hem tot heele kleine ſtukken zoude vermorſelen, en het beter is dat hy in verſcheide brokken, die men maklyk kan vatten en aanſtonds uithaalen, uitkomt, dan dat hy in kleine ſtukjes gebryzeld was, welke naderhand voor den tang zouden wegſnappen. Indien men gelukkig genoeg was van hem tot gruis of pap te bryzelen zoude het alles daar na gemaklyk met de pis uitkomen: maar dat is onmogelyk en daar zouden altyd eenige ſtukken overblyven.

Wyders een Lyder is niet geruſt voor dat hy zyn Steen ziet; en de wanhoop bekruipt hem, indien hy hem niet geheel buiten ziet.

Alhoewel 'er niets is dan het uithaalen van den Steen, 't welk den Lyder voldoet, en het Handwerk volkomen maakt, is het egter ſomtyds beter hem te laaten blyven, dan de blaas door veele vrugtelooze pogingen te ontſtellen. Men zal na ver-

verloop van vyf of zes dagen hem gemaklyk konnen uithaalen, om dat hy zig aan den hals van de blaas zal voordoen, zynde daar heen gesleept door de pis of door een soort van slym, dat uit de inwendige zyden van dit ingewand lekt.

Al het gene ik voordraag is zoo wel om de blaas te spaaren, als om den Steen te vatten en regelmatig uit te haalen, want de blaas verdient onze grootste oplettendheid. Een blaas tot eene zeekere trap beledigd, wordt ligtelyk ontsteeken; en haare ontsteeking zoude waarschynlyk den Lyder doen sterven, die zig niet laat snyden dan om genezen te worden. Indien het de eer van een Heelmeester is den Steen uit te haalen, zyn eer is nog meer verknogt aan de genezing van den Lyder. Wat zoude men konnen denken van een Steensnyder, die nimmer miste den Steen uit te haalen, maar van wien alle de Lyders door de ontsteeking in de eerste dagen na het Handwerk stierven?

Het eerste dat men na het uitkomen van den Steen moet doen, is zyne oppervlakten te onderzoeken: indien 'er eenige is die gladder is dan het overige, dat komt, gelyk is gezegd, dat zy door tegen eenigen anderen Steen te wryven gesleten is. Zoo 'er verscheide oppervlakten worden gevonden, die insgelyks glad zyn, zyn 'er meer dan twee Steenen.

Men moet terstond de lepelswyze knoop-sonde in de blaas brengen, den Steen opzoeken, langs het ruggetje van de sonde een bekwame tang laaten ingaan, den Steen vatten en hem uithaalen. Het zelfde moet hervat worden, zoo 'er meer Steenen zyn, of indien 'er verscheide stukken van een groote gebroke Steen zyn.

Indien de Steen, die men heeft uitgehaald, aan alle kanten oneffen is, is hy zeekerlyk maar enkel, en men hoeft niet meer in de blaas te zoeken.

Daar zyn drie omstandigheden, die ons verpligten om eene pyp in de wonde te brengen, een pyp welkers eene eind in de blaas een weinig hooger dan haare mond komt, en het andere eind gelyk met de huid van de bilnaad is.

Het gebruik van een Pyp.

 De

De eerſte omſtandigheid is, wanneer de blaas hoornagtig is. Haare inwendige zyden moeten eenige dagen lang zweeren, en het zal goed wezen daar inſpuitingen te doen, wanneer de wond aan 't draagen begint te komen. De pyp houdt den doorgang open; en wanneer het tyd zal wezen om te ſpeuiten, zal men het konnen doen door de pyp zelve, of met een vrouwe-ſonde, welke men veel gemaklyker in de blaas zal brengen. De tweede is het verblyf van een Steen, welken men niet heeft konnen uithaalen, of het verblyf van ſtukken van een Steen, die men gebroken heeft. Indien men geen pyp inbrengt, krimpen de wanden van de ſcheiding in de eerſte dagen al te veel tot malkander, en wanneer de verettering zal beginnen te komen, de tyd in welke men den Steen zoude konnen uithaalen, zal het zeer moejelyk zyn om de werktuigen in de blaas te brengen, of wel men zal den Lyder veel pyn toebrengen. De pyp vordert niet eerder uitgehaald te worden, dan wanneer de zweering begint te geſchieden; en zy heeft door haar verblyf den weg voor de werktuigen bereid, dus de zaak nu veel gemaklyker is. Men zal op zyn tyd in de *Memorien* van de Akademie der Heelkonſt eene aanmerking leezen van eenen Steen, die in den piſleider zittende niet meer dan drie of vier lynen in de blaas uitſtak. Ik heb hem niet konnen uithaalen, dan na verloop van zeven weeken na het Handwerk: en alhoewel de natuur altyd poogt de wonde en den hals van de blaas te ſluiten, hield ik ze al dien tyd genoeg open, om den Steentang gemaklyk in te brengen. Men zal daar de handelwyze zien, die ik daar toe gebruikte. Eindelyk de derde beweegrede waarom het dienſtig is eene pyp in te brengen, is de bloedſtorting, zoo 'er ten tyde van het Handwerk eene komt. De vaten, die het bloed ſtorten, kan men niet altyd zien, en by gevolge kan men ze niet binden noch eenig bloedſtempmiddel daar op leggen.

Ik heb dikwils gezien, dat deze bloedſtorting niet kwam dan in gevolge van de ſcheuring, welke een groote Steen in het uitkomen maakte; en ik heb

heb ze altyd gestuit met eene middelmatig groote pyp, omwonden met een linnen lap bestrooid met hars. Wanneer zy gelyk behoort ingebragt wordt, drukt zy tegen de zyden van de wonde in haare gansche omtrek, en de wanden van de wonde worden tegen de pyp gedrukt; het bloed dat uitvloeit niet gemaklyk door de wonde konnende uitkomen, noch zig in de blaas verliezen, stolt het zelve rondom de pyp: zoo dra als het dit heeft beginnen te doen, vervolgt dat wel haast tot in de monden van alle de vaten, die open zyn, en het bloed stopt zig zelven den weg. De opening van de pyp geeft uitgang aan de pis, die uit de blaas komt, en zy kan in het uitgaan het gestolde bloed niet los weeken noch afspoelen: derhalven ziet men de bloeding allengskens verminderen en geheel ophouden, hoe sterk zy ook mogt wezen.

AANMERKING.

Ik sneed in het jaar 1733 by my een zeer groot mansperzoon van veertig jaaren, en ik haalde hem een vry grooten Steen af. 'Er was nogtans geen bloedstorting in den tyd van het Handwerk. Daar was maar een Steen, en de blaas was gezond: derhalven bragt ik geen pyp in. Den negenden dag kwam 'er een bloedstorting; en dewyl de lippen van de wonde sterk tot malkander waren genaderd kon ik niet zien van welke plaats zy kwam. Dit belette my ook eene pyp in de wonde te brengen; derhalven vergenoegde ik my met een steekwiek, die het bloed steuitte; maar dewyl die den doorgang van de pis toesloot, moest zy na korten tyd weggenomen worden.

Een uur of twee daarna begon de bloeding weder, om dat de pis het geronne bloed afgespoeld hadt. Toen bragt ik een vrouwe-sonde in de blaas, en liet ze daar in blyven, haar vastmaakende aan het verband op dat het eind niet uit de blaas zoude konnen gaan. Ik bond de beide knien van den Lyder tegen malkander, en daar door hield ik de lippen van de wonde digt by een gevoegd, dus dat

de

de ſonde eeniger wyze beſloten was. Het bloed ſtolde, en de pis door de ſonde vloejende, weekte het geſtolde bloed niet meer los: dus hieldt de bloeding op en begon niet weder. Ik nam de ſonde niet weg dan met den zevenden of agtſten dag.

Men moet, om ten tyde van de Operatie een pyp wel in te brengen, den vinger in de wonde tot in de blaas brengen, dan langs zyn vinger een gorgeret doen ingaan, en met behulp van de gorgeret de pyp inbrengen. Als men haar zonder een gorgeret te gebruiken wilde inbrengen, zoude haar eind tuſſen het geſcheurde vleeſch ſteuiten en niet in de blaas komen. Dan verwekt zy veel pyn aan den Lyder, zy voldoet niet aan de oogmerken, welke men met ze in te brengen zig heeft voorgeſteld, en zy is een vreemd lighaam, dat kwaad kan doen.

Het Handwerk volbragt zynde, moet men de wonde dekken met een heele dikke drukdoek, de sjerpen wegneemen en den Lyder in een wel gewarmd bed leggen, met de knien tegen malkander gebragt.

Indien het van belang is dat het Handwerk wel gedaan wordt, de geregeltheid van het verband en het gedrag van den Lyder zyn het niet minder.

Het verband.

Het is goed den Lyder omtrent een half kwartier uurs te laaten liggen zonder hem te verbinden, om alle de vaten rondom de wonde zig te laaten ontledigen. Na verloop van dezen tyd moet men het geronnen bloed rondom de wonde afwaſchen; maar men moet dat niet wegneemen, 't gene in de wonde is, want dat houdt de bloeding tegen: en dat zal miſchien niet dan al te ſpoedig door het uitloopen van de pis los worden. Het is zelfs goed een of meer kapittelſtokjes van plukſel tuſſen de lippen van de uiterlyke wonde te brengen, om het geronnen bloed te onderſteunen en de lippen van elkander verwyd te houden, en daar over heen een of meer wieken en drukdoeken.

Men dekt en onderſteunt het zakje met een groote vierkante of driekante drukdoek, deze noemt men een ſchortbeursje, en men maakt alles vaſt met een band, gemaakt gelyk een dubbele T. Deze

ze band heeft twee hoofden, welke aan den band, die om het lyf gaat, ter plaatſe van de nieren vaſt zitten; deze twee hoofden by de wonde tot malkander gebragt, gaan kruiswyze over de wonde, en aan weêrzyden van het zakje opgaande, worden zy van vooren aan de band om het lyf vaſtgemaakt.

Een ſchouderband, halsband of kruiszeel houden den band om het lyf, welke een gedeelte van die band maakt, op, en beletten dat hy niet afzakt. De kruiszeel is veel gemaklyker dan de halsband of de ſchouderband, en hy geeft minder ongemak voor den Lyder.

Men moet eene bevogtiging met warme roozenoly doen op den buik, en voornamelyk op de plaats van de blaas, en dezelve dekken met een flenelle lap, gedoopt in een heele warme verzagtende ſtoving. Op dat deze flenelle lap den Lyder en het bed niet vuil maake, moet hy wel uitgedrukt worden, zoo dat hy maar vogtig en warm blyve. Deze bevogtiging en ſtoving moeten geduurende de twee of drie eerſte dagen, alle twee uuren vernieuwd worden.

Dewyl hier de pis, die door de wonde uitkomt, het verband beſmet, zal men den Lyder ten minſten tweemaalen daags moeten verbinden.

Het zy men eene pyp in de wonde heeft gebragt, het zy dat 'er geen ingebragt is, het verband moet tot aan den derden of vierden dag zeer eenvoudig wezen; en men zal zig vergenoegen de uiterlyke wonde te verbinden met een of meer gebonde kapittelſtokjes, doordronken met een eenvoudige ettermaakende zalf en tuſſen de lippen gelegd, met een wiek beſtreken met het zelfde ettermaakend middel, en daar over heen gelegd, met drukdoeken en het ſchortbeursje gedoopt in Brandewyn, en alles geſteund met den band. Indien men den grond van de wonde wilde verbinden met daar eenige kapittelſtokjes in te brengen, zoude men eene bloeding konnen verwekken, en ook zoude men dat niet konnen doen, om dat het Handwerk altyd een zwelling in de lippen van de wonde en in de dee-

deelen, die geleden hebben, veroorzaakt. Doch wanneer de verettering komt, vermindert de zwelling, en men zal den grond van de wonde konnen verbinden. Dit verband moet verfcheiden zyn, naar dat men of een pyp of geen heeft ingebragt.

Indien men geen pyp heeft ingebragt, moet 'er in den grond van de wonde een kapittelftokje, aan een heel langen draad gebonden, op dat het niet in de blaas kan vallen, of wel een lange fteekwiek ook gebonden, worden gebragt. Deze omzigtigheid van de fteekwiek of het kapittelftokje te binden, is zeer noodzakelyk. Ik fneed in het jaar 1732 een kind van agt jaaren, dat drie jaaren te vooren nog eens gefneden was, en de Steen dien ik uithaalde hadt tot pit een klein kapittelftokje, 't welk men ongetwyffeld in de blaas hadt laaten vallen. Deze kapittelftok of fteekwiek dienen niet dan om een bekwaam ettergevend middel in den grond van de wonde te brengen, om de korften, die in den grond der wonde gemaakt zyn, te doen zweeren en loffcheiden. Naar mate de zwelling vermindert en de verettering toeneemt, kan men deze kapittelftok verder inbrengen. Dit kapittelftokje of deze fteekwiek enkel dienende, om het middel daar heen te voeren, moeten heel dun wezen, om dat zoo zy wat dik zyn, zy nog meer uitzwellen door de pis, die daar intrekt, en zy beletten haare uitgang.

Wanneer de korften los gefcheiden zyn, 't welk omtrent den tienden dag gebeurt, moet men de rottingmaakende ettermiddelen nalaaten, en op dezelfde wyze met zuiverende middelen verbinden; doch weinige dagen daarna moet men den grond der wonde aan de natuur overlaaten en zig vergenoegen de uiterlyke wonde droog te verbinden.

Wanneer men de verettering ziet verminderen, naderen de wanden van de wonde allengskens tot malkander; en men ziet wel haaft de pis haaren natuurlyken loop wederneemen. Somtyds wordt de Lyder het niet gewaar, en men weet het niet, dan om dat zyn buik en verband van pis befmet worden: fom-

ſomtyds voelt hy ſteekingen en pynen aan de roede, wanneer de pis den pisweg wil ingaan. De wonde is dan een eenvoudige wond, die wel haaſt door hulp van eenvoudige en regelmatige verbanden met een lidteken zal ſluiten.

Indien men een pyp in de wonde heeft gebragt om de bloeding te ſtuiten, moet men zorge draagen, dat zy niet gins en weêr wordt getrokken, of dat zy uitvalle, want haare tegenwoordigheid is noodzakelyk om het geronnen bloed, dat de bloeding geſtuit heeft, tegen te houden en uitgang te geven aan de pis. Zy wordt gemeenlyk tegen den vierden of vyfden dag los, en men ziet dat zy niet meer houdt. Dan kan men haar wegneemen: maar men moet zig wel wagten van iets in den grond der wonde te brengen, uit vreeze van de bloeding te doen hervatten. Omtrent den zevenden of agtſten dag zal men den grond konnen verbinden, gelyk wy te vooren hebben gezegd.

Als men eene pyp heeft ingebragt, om dat de blaas hoornagtig geworden was door de tegenwoordigheid van een groote Steen, is het goed om daar eenige dagen lang by ieder verband inſpeuitingen te doen met een verzagtend afkookſel. Deze inſpeuitingen moet men doen door behulp van eene vrouwe-ſonde, die na het wegneemen van de pyp, door de wonde tot in de blaas gebragt wordt. Wanneer men geen vellig ſlym met den etter van de wonde vermengd meer ziet, is het een blyk dat de blaas geen meer verſchaft. Dan mag men het gebruik van de inſpeuitingen nalaaten, en de verbanden vervolgen gelyk wy te vooren hebben gezegd.

Wanneer men eindelyk eene pyp in de wonde heeft gebragt om het uithaalen van een Steen, welke men onder het Werken niet heeft konnen uittrekken, of van ſtukken van een gebroken ſteen te gemaklyker te maaken, moet men wagten met deze uithaaling te doen, tot dat de wond aan het draagen is. Indien men dat eerder wilde doen, zoude de zwelling van de lippen der wonde dat verhinderen. Men kan dan zulks niet doen, voor dat de

de verettering is gekomen. Het ſlym van de blaas en de pis te ſamen voeren bynaar altyd den Steen of de ſtukken naar den mond van de blaas. Men moet dan de pyp uitneemen, en als men een vrouwe-ſonde binnenbrengt, voelt men dezelve doorgaans digt by den hals van de blaas.

Zoo het kleine ſtukken zyn, kan men een kleine tang of Steentang inbrengen, en haar vatten. Indien het een vry groote Steen is, moet men den Lyder op den kant van zyn bed zetten, zyne knien opligten, en door twee knegts laaten vaſthouden, door behulp van de gorgeret of langs den rug van de lepelswyze knoop-ſonde een bekwaame Steentang in de blaas brengen, den Steen vatten en hem uithaalen. Zoo de Steen zig niet digt by de opening voordoet, moet men door de vrouwe-ſonde inſpeuitingen in de blaas doen, en de inſpeuitingen zullen hem allengskens naar de opening voeren. Wanneer men hem daar met de ſonde voelt, moet men hem uithaalen.

Wat belangt het gruis of de zeer kleine brokjes, die zullen door de pis buitengevoerd worden, wanneer de pyp weggenomen is, of wel men vindt ze in de wonde of in het verband. Men moet zoo lang 'er iets is, dat nog moet uitkomen, by ieder verband in de blaas ſpeuiten, en door een ſteekwiek, welker dunne eind in de blaas komt, maaken toegang tot den grond van de blaas te hebben.

Somtyds komt 'er in het ganſche zakje een meer of min aanmerkelyke bloedvlak (*a*), zoo dat men het zelve donker bruin, of zelfs op ſommige plaatſen heel zwart ziet. Deze bloedvlak komt voornamelyk, wanneer men eene pyp om de bloeding te ſteuiten heeft ingebragt: het ſchynt dat het bloed, 't welk niet naar buiten heeft konnen ontlaſt worden, in het ganſche bygelege celagtige weefſel is ingedrongen. Deze bloedvlak wordt allengskens genezen door het gebruik van Brandewyn, waar in de drukdoek, welke het zakje onderſteunt, gedoopt is, en door de warmte welke men daar met ſtovingen onderhoudt.

Wan-

(*a*) Echimoſe.

Wanneer het Handwerk heel moeilyk is geweeſt door de noodzakelykheid van verſcheide maalen de Steentang weder binnen te brengen, ontſtaat 'er ſomtyds eene ontſteeking en vervolgens zweering in het vetvlies van de bilnaad, of dat rondom de blaas is. Deze zweeringen worden niet gemaakt zonder koorts of ook andere toevallen te verwekken. Het ſtaat aan het oordeel van den Heelmeeſter, om zig onderſcheidelyk te gedraagen naar de plaatſen daar deze boezems worden gemaakt, om ze met het mes te openen of ook ze te verwyden met een ſteekwiek. Al het gene men hier kan zeggen is, dat het nodig is dat de etter een vrye uitgang door de wonde heeft.

Ettergezwellen die ſomtyds na hetSteenſnyden volgen.

Wanneer het zakje gekneusd is geworden, zynde wat alte veel gedrukt door hem, die het geduurende het Handwerk ophieldt, komt 'er gewoonlyk een opgeblazendheid met ontſteeking; en zelfs komt 'er ſomtyds een zweering, waar van de etter tuſſen het zakje en het ſchaambeen gemaakt, langs den pisweg door de bovenhoek van de wonde uitvloeit. Niet tegenſtaande de etter door de helling van de plaats vry gemaklyk uitvloeit, moet men egter ſomtyds daar eene inſnyding doen, om hem nog beter te ontlaſten; en met dit te doen moet men myden den pisweg te ſnyden. Men zoude om zyne gelegenheid, welke de zwelling van het zakje kan vermommen, te beter te kennen, een klein waskaarsje in denzelven konnen inbrengen, om hem door zyne vaſtheid te onderſcheiden.

Dikwils gaat deze opgeblazenheid in het zakje in een ontſteeking over, en brengt een of meer ettergezwellen in het zakje zelve voort. Indien de oploſſende pappen deze niet hebben konnen voorkomen, moet men haar, wanneer de etter gemaakt is, openen.

Wanneer de wond een eenvoudige wond is geworden, wordt zy door regelmatige verbanden haaſt genezen.

De Lyder geheel genezen zynde, behoort nog agt dagen het bedde te houden, om het lidteken vaſt te laaten worden, 't welk door het wandelen

zou konnen opengaan; en als men hem na verloop van dezen tyd toelaat zig op te beuren, moet men hem nog verſcheide dagen de knien by malkander gevoegd houden, om te beletten, dat hy ze onder het gaan, of door eenige miſtred niet verwydt, om dat als het lidteken openbreekt, heeft het ſomtyds veel moeite om voor de tweedemaal geheeld te worden.

VAN DE WYZE OM DE VROUWEN VAN DEN STEEN TE SNYDEN.

De voorbereidingen, welke men in eene vrouw kan maaken eer het Handwerk wordt gedaan, zyn dezelfde als die wy hebben aangewezen voor de mannen. Het eenige onderſcheid dat 'er zou konnen wezen, zyn de maandſtonden, welke ons verpligten om den tuſſentyd tuſſen deze tot het Handwerk waar te nemen.

De geſtalte waar in men de vrouw tot het Handwerk legt, is dezelfde als die men aan een manspersoon geeft. De beenen en de voeten moeten insgelyks met de banden, waar van wy hebben geſproken, geſteund en vaſtgehouden worden.

Wanneer een man den Steen heeft, is het heel moejelyk voor het Handwerk den aart, de grootheid en de oppervlakte van dien Steen te kennen, niet alleen om dat de ſonde ſlegts twee of drie duimen breed in de blaas komt, maar ook om dat de kromme lyn, die de pisweg in zyn voortgang beſchryft, de vrye ſpeeling van de ſonde verhindert. Maar in een vrouw is het heel gemaklyk: haar pisweg is regt en de ſonde is desgelyks; derhalven kan men die zoo ver inbrengen als men wil, en men kan haar in de blaas regts en links beweegen, om den Steen te voelen en hem te onderzoeken. Deze kennis moet de wyze bepaalen, waarop men het Handwerk behoort te doen.

Wanner de Steen klein, of van eene vry middelbare grootheid is, zo dat hy het gewigt van een of twee oncen niet te boven gaat, kan men voorbygaan eenige inſnyding te maaken, en men moet

zoo

zoo veel mogelyk is de natuur navolgen, die om een kind door den hals van de baarmoeder te doen doorgaan, denzelven allengskens en met verſchei-de hervattingen door hulp van de weên, welke een vrouw voelt, verwydt. Men moet dan insgelyks den pisweg en den hals van de blaas allengskens en zonder ze te veel geweld aan te doen, zoeken uit te rekken.

Ik breng eerſt een vrouwe-ſonde, in welke een groef is, in. Die groef geleidt den bek van de gorgeret tot in de blaas, en dan haal ik de ſonde uit. De gorgeret, die meer lighaam heeft als de ſonde, begint den pisweg en den hals van de blaas te doen rekken. Ik breng daarop een kleine Steen-tang voor kinderen gemaakt binnen, en dit lig-haam gevoegd by dat van de gorgeret verwydt ook een weinig met heele kleine pyn. Ik haal dien Steentang weêr uit en ik breng 'er een, die wat groo-ter is, in, om dus meer en meer te verwyden; ik gaa dus agtervolgens voort tot dat de Steentang van eene gevoegelyke groote is voor de grootheid van den Steen. Deze beurtswyze inbrenging van Steen-tangen duurt miſchien twee minuuten; doch die tyd is kort als men hem vergelykt, by de voordeelen welke men daar uit trekt.

Ik neem de gorgeret weg; ik zoek den Steen te vatten op de wyze gelyk ik boven heb verklaard, en ik haal hem met dezelfde omzigtigheden uit. Ik heb op deze wyze vrouwen den Steen afgehaald, die in minder dan vyf dagen genezen waren, en die na verloop van dezen tyd haar water konden houden. Tot het ganſche verband vergenoegde ik my met de ſchede van binnen dikwils te doen bet-ten met een wondheelend afkookſel.

Indien de Steen groot is, dan is het Handwerk niet zoo eenvoudig, want de pisweg en de hals van de blaas konnen zig niet naar zyne grootheid uit-rekken; en men moet eene inſnyding, gelyk in een man wordt gedaan, doen, by verzuim van het welk men eene ſchrikkelyke verſcheuring maakt, die noodzakelyk van een onvermogen om het water te houden wordt gevolgd, veronderſteld zynde

 dat

dat de Lyderesse door de ontsteeking niet sterft.

Wanneer ik de vrouwe-sonde in de blaas heb gebragt, keer ik haare groef zoo, dat zy naar de tussenruimte, die 'er tussen den aars en de verhevendheid van het stuitbeen gevonden wordt, gewend is, om de insnyding aan die zyde te doen. Myn vinger in de schede gesteken zynde dient om deze groef te bestuuren, dat ik de schede niet doorsnyde, want men moet haar myden gelyk men den regten darm in het snyden der mannen mydt. Ik voer het kleine rondagtige mesje, waar van ik gesproken heb langs de groef tot door den hals van de blaas, en ik haal het terstond weêr uit. De hals van de blaas en de pisweg worden door zyn inbrengen doorgesneden.

Alsdan breng ik myn vinger langs de gorgeret in den hals van de blaas; ik verwyd en doe den ganschen doorgang zoo veel rekken als ik kan. Ik breng een dienstige Steentang binnen, vat den Steen, en haal hem uit gelyk ik heb gezegd: hy komt zonder veel moeite uit, om dat men hier geene voorstanders heeft, die zyne uithaaling hinderen, gelyk men die in een man heeft, en dat hier niet dan een celagtig weefsel is, 't gene scheurt of zig uitzet naar den omtrek van den Steen. Ik twyffel niet of hier wordt ook een scheuring gemaakt, die van de snede, welke ik in den mond van de blaas heb gemaakt, naar haar lighaam toe voortgaat, een scheuring, welke men niet ontgaan kan, die op dezelfde wyze door de uithaaling van den Steen, wanneer ik zelfs geen insnyding hadt gemaakt, zoude gebeuren, en die dan mischien veel gevaarlyker zoude wezen.

Het verband is hier ook niet zoo eenvoudig, dan wanneer men maar een kleine Steen heeft uitgehaald, want de rekking en de scheuring, die 'er gemaakt zyn, zouden al te spoedig in den omtrek van den hals der blaas tot malkander komen. Derhalven is het dienstig, om daar een pyp in te brengen, en zoo het mogelyk is daar vier of vyf dagen te laaten blyven, dat is te zeggen, tot dat de verettering gekomen is.

Het

Het gansche eelagtig weeffel, 't welk gescheurd is, en dat 't welk eene geweldige rekking heeft geleden, konnen ontsteeken worden; en dan zal 'er eene groote verzweering komen. Men moet de pyp uitneemen en in haare plaats een steekwiek inbrengen, bestreecken met een bekwaam ettergevend middel, om de zweering te verhaasten. Indien de dikte van de steekwiek het uitkomen van de pis mogt beletten, zoude men om daar aan een vryen uitgang te laaten, in de steekwiek zelve een heele kleine loode pyp konnen doen. Wanneer de verettering begint te minderen, is het een teken dat de gansche omtrek van de scheiding geslonken is. Dan kan men het gebruiken van de steekwiek nalaaten, om zig aan eenvoudige en regelmatige verbanden te houden.

AANMERKING.

Ik heb een zeer groot ettergezwel gezien, 't welk aan den binnenkant van de darmbeenderen aan de linkerzyde, welke dezelfde is daar ik de insnyding had gedaan, wierdt gemaakt; en dit ettergezwel kwam meer dan zes weeken na de Operatie. De smelting of verzweering van het eelagtige weeffel, 't welk rondom de blaas ontsteeken was, ontlaste zig langer dan agt dagen door de wonde; maar daarna deedt zig geen zweering meer op, zonder twyffel om dat 'er eene toesluiting en vereeniging op de hoogte van den hals van de blaas was gemaakt, want de wonde genas. Doch kort daarna deedt zig in de huid van den buik eene roodheid, en aan den binnenkant van de darmbeenderen vier vingeren breed boven de kneep van de liesch een hardheid op. Veertien dagen daarna voelde ik daar eene schommeling, ik maakte het gezwel open, en ik zag dat de etter was gemaakt in het eelagtige weeffel, dat de blaas omringt, want de grond van zyne ruimte strekte zig tot aan haare hals toe uit. Ik had ten tyde van het Handwerk geen pyp ingebragt, en mischien als ik 'er eene had ingebragt zoude ik dit ettergezwel voorkomen hebben, door

een open weg te houden voor den etter, die zig een geruimer tyd door de wonde moeſt ontlaſt hebben.

Behandeling van de kwaal.

Het is niet genoeg den Steen te hebben uitgehaald; men moet wyders zoo in den man als in de vrouw de toevallen, die 'er zouden konnen toeſlaan, voorkomen, en die 'er opkomen verbeteren.

Sommige van deze toevallen doen zig in de eerſte vierentwintig uuren na het Handwerk op, en de andere komen niet dan eenige dagen daarna. De eene en d'andere konnen een gevolg wezen van de geeſtgeſteldheid van den Lyder, die het Handwerk vreeſt, van de pyn, die onafſcheidelyk daarvan is, en van de ontſteeking, die daar ſomtyds op volgt.

Men moet voor een eerſte oorzaak rekenen de vrees van den Lyder op het naderen van een Handwerk, 't welk een vonnis over zyn leven zal ſtryken; een vrees die verdubbelt, wanneer het oogenblik van lyden zeer naby is. Ik heb verſcheide Lyders gezien, die door hunne redenen het Handwerk niet ſcheenen te vreezen en zelfs hartelyk het zelve wenſchten, dewelke op ſtaande voet als men in de kamer zoude gaan, daar alles tot het Handwerk gereed was, zoo geel wierden als Saffraan. Deze verandering van koleur is het zeeker bewys van eene groote omkeering, die in het ganſche geſtel wordt gemaakt. Deze omkeering is minder eene ſterke beweeging, dan wel een geweldige ſamentrekking in alle de veerkragtige deelen; eene ſamentrekking, die den omloop moejelyk maakt, en die veele afſcheidingen kan doen ſtilſtaan; ook heb ik deze zelfde Lyders geduurende de agt of tien eerſte dagen verſcheide toevallen zien hebben, gelyk koorts, veel winden in de darmen, buiksopſtoppingen, en ingevolge daarvan een opzwelling van den buik, daarna een buikloop, enz. toevallen, die men niet konde toeſchryven aan de ontſteeking der deelen, die in het Handwerk hadden geleden, om dat 'er geene ontſteeking was.

De pyn die onafſcheidelyk is van het Handwerk, en die langer dan een uur meer of min hevig aanhoudt

houdt kan diergelyke toevallen verwekken, en om daar van overtuigd te wezen, hebben wy maar met het vergrootglas te onderzoeken, welke geweldige uitwerkfels de pyn in een levendig dier heeft, als men het zelve fteekt. Men ziet daar de vogten, die in fommige van zyne vaten loopen ogenbliklyk ftilftaan, of zelfs te rugge gaan. Dit kan niet gefchieden dan door een kramptrekking of door een omgekeerde beweeging van alle de vezelen, welke dit vat famenftellen. Waarom zoude de pyn niet het zelfde uitwerkfel op onze vaten en de vogten, die door dezelve lopen, voortbrengen? Het is dan niet vreemd toevallen te zien opkomen; want het is niet alleen de goede gefteldheid van onze vogten, die de gezondheid maakt, maar ook de geregeldheid van haaren loop. Men ziet zelfs alle dagen dat de ongeregeldheid in den omloop, bekwaam is dezelve te ontaarten. Men kan dan zoo wel aan de pyn als aan de vreeze wyten het grootfte gedeelte der toevallen, waar van wy fpreeken, de ftuipagtige huiverigheid, die gemeenlyk eenige uuren na het Handwerk komt, de ligte neigingen tot braaken, de geduurige flauwten daar de Lyder in is en de ongeruftheden die hy voelt; dat alles kan geene andere oorzaak hebben.

Eindelyk kan 'er ingevolge van het Handwerk, zoo het kwalyk gedaan is, en fomtyds zelfs na de allerbeft gedaane Operatie eene ontfteeking van de beledigde deelen toeflaan. Deze ontfteeking, die haar aanvang neemende in de blaas, zig uitbreidt in het ganfche celagtige weeffel, dat haar omringt, kan de pisleiders en de nieren bezetten. Dan zal men fcherpe pynen, gelykende naar aanvallen van graveel, zien opkomen. Indien zy tot in het buikvlies en de darmbuis uitgebreid wordt, veroorzaakt zy daar eene verkeerde wormswyze beweeging, die gevolgd wordt van pynen door den ganfchen buik en van geduurige walgingen. Indien zy toeneemt, vertoeft het heet-vuur niet in alle de deelen, die van haar aangedaan worden, te komen. De koorts die heel hevig wordt, de aanhoudende pynen, en opzwelling van den onderbuik zyn de

eerfte tekenen daar van: de fpanning van den ganfchen buik, de hik, de kwalykheid en de braking volgen haaft; eindelyk wordt de pols ftuipagtig, de Lyder neemt af en hy fterft eindelyk.

Onder alle de toevallen waar van wy fpreeken, alhoewel het de omftanders minft aandoet, verdient onze meefte oplettendheid, die krampagtige fpanning van het ganfche zenuwgeftel, dewelke de order van den omloop verkeert en eene verftoptheid kan voortbrengen, dewelke zoo veel te gevaarlyker is, als de vogten eens gefteuit zynde niet gemaklyk haaren loop hervatten; want de verftoppingen, die ingevolge daar van konnen gemaakt worden, konnen ook in ontfteeking overgaan. Die krampagtige fpanning, welke in gevolge van het Handwerk in de blaas en in de geheele nabuurfchap van de wonde kan komen, is ook een toeval, 't welk alle onze zorg, om het te voorkomen, verdient, dewyl zyne voortgangen zeer fnel konnen wezen.

Wy zien alle dagen dat dezelfde hulpmiddelen dienen zoo wel om het eene toeval te doen bedaaren als om een ander te voorkomen. De ondervinding heeft ons geleerd, welke groote kragt de olyen hebben, wanneer het noodig is de kramp-en ftuipagtige fpanning van het zenuwgeftel te verzagten, en haare uitwerkfelen zyn niet minder kragtig in de ontfteekingen, voornamelyk in die van den onderbuik. Derhalven laat ik de Lyder, zoo dra hy ligt, twee of drie oncen oly van zoete amandelen neemen. Het grootfte gedeelte van de oly langs de darmbuis neêrglydende, maakt haar glad en kan haare geweldige toeknyping verzagten of voorkomen. De ftoffen, die daar konnen wezen, glyden met haar voort en ontlaften zig, want men ziet na eenige uuren den Lyder een of meer reizen open lyf krygen. Op denzelfden tyd, als het grootfte gedeelte van de oly langs de darmen vloeit, gaat een ander gedeelte in de melkaderen en wordt onder de vogten gemengd. Daar wordt zy naar alle de deelen gebragt, alwaar zy de fpanning en ftramheid, die 'er is, kan verbeteren. Ik herhaal dit

nog

nog een of tweemaalen denzelfden dag, en het is mischien aan dit hulpmiddel, dat ik het wel gelukken van myn Handwerk verschuldigd ben.

De aderlating is ook noodzakelyk: deze is een groot hulpmiddel, maar men kan ze niet altyd spoedig in 't werk stellen. Ik heb Lyders gezien, die verscheide uuren na het Handwerk in eene uiterste flauwte bleven, zoo dat men meer moest denken om hen weêr te verlevendigen, dan om hen door de aderlating te ontlasten. Deze flauwte kwam zekerlyk minder van het verlies van bloed, want zy hadden geen drie kommetjes verloren, dan wel van de krampagtige spanning van het geheele gestel. Het is voornamelyk in deze Lyders, dat ik twee of drie uuren na het Handwerk en zelfs veel eer, die stuipagtige grilling waar van ik heb gesproken, zag komen. Na deze grilling wakkert de pols weêr op; dan doe ik eene aderlating zoo dra de grilling over is, en ik herhaal die eenige uuren daarna, indien het nodig is. De nette levenswyze en de verzagtende dranken moeten tot het zelfde oogmerk strekken.

Indien de ontsteeking de blaas dreigt, kent men haar aan de spanning van den onderbuik, die opzwelt en pynelyk is in het aanraaken: en zoo zy den geheelen buik dreigt, kondigt haare geheele spanning dat haast aan. Als dan moet men de meer of min groote en herhaalde aderlatingen, naar de kragten van den Lyder, niet spaaren. Het gebruik van de zoete amandel oly moet aangehouden worden, zoo wel als een bevredigend en een zagt losmaakend middel, 't welk de nuttige ontlastingen kan te wege brengen.

Indien de toevallen maatig zyn, ziet men ze allengskens bedaaren, naar maate de verettering komt. Ik spreek niet van de andere toevallen, die verscheide dagen na het Handwerk konnen opkomen; ik kan de hulpmiddelen, die daarin zouden konnen te pas komen, niet aanwyzen: men moet dan de aanwyzingen ter genezing raadpleegen. Veronderstеld zynde dat 'er geen toeval komt, moet men niettemin, wanneer de etterdragt daar is, naukeu-

rig zyn in de levenswyze, niet alleen om dat een Lyder, die op zyn bed is en gene verſpilling maakt, minder voedſel noodig heeft, maar ook om dat de minſte kwaade verteering in ſtaat zoude wezen alles te verbrodden.

Naardien het te bed liggen hardlyvigheid maakt, moet men alle twee of drie dagen den Lyder kliſteren, om eenige ſtoffen, die in de darmbuis zouden konnen broejen uit te haalen. Men moet zelfs ſomtyds een zagt buikzuiverend middel geeven, om de natuur aan te zetten zig te ontlaſten van het gene in de dunne darmen zou konnen blyven zitten, en 't welk de kliſteeren, die niet zoo ver komen, niet konnen medeneemen.

VAN FISTELS DIE NA DE STEENSNYDING VOLGEN.

Daar kan in de mannen een Fiſtel nablyven', waar door een gedeelte van de pis, die uit de blaas komt, uitvloeit. Dit kan door verſcheide oorzaaken gebeuren.

Oorzaaken. De magerheid van den Lyder kan eene der oorzaaken hier van zyn: deze magerheid hangt dikwils van zyne gematigdheid af; doch de kwaal en de levenswyze konnen ook daar toe geholpen hebben. In dit geval kan men niet zeer hoopen de Fiſtel te ſluiten, voor dat hy weêr wat welvarender is geworden. Als dan zal men in het onderzoeken van de Fiſtel zeekerlyk daar eenige eeltagtigheden vinden, dat is te zeggen, dat de kanten hard en eeltagtig zullen geworden zyn. Ik heb 'er verſcheide genezen door 'er een zagt bytend propje in te brengen, 't welk de eeltagtigheden verteerde, en kort daarna ſloot de wonde. Ik droeg zorge van den Lyder op zyn bed te houden, en de knien tegen malkander gebonden, op dat hy door de beweegingen de vereeniging niet verhinderde.

De wond kan wyders fiſtelagtig blyven door de noodzakelykheid waar in men zig kan bevinden om de wonde zeer lang met een pyp open te houden, om uitgang te geven aan eenig zand, gruis of brokken

ken van een Steen, die men onder het Werken gebroken heeft. Deze Fistel kan ook door de middelen, die wy hebben aangewezen, genezen worden.

De verwyding van den hals van de blaas, die zig niet weder verengd heeft, en welke de pis niet kan tegenhouden, is een derde oorzaak van Fistel en de rede daar van is klaar. Zoo lang als de pis daar door vloeit, wischt zy het voedend sap, 't gene de vleeschige tepeltjes en het lidteken moet maaken niet alleen af, maar zy maakt wyders door de zouten, waar mede zy beladen is, al het vleesch, 't welk zy in haare doorgang vindt, hard. Men kan dan niet hoopen deze Fistel te genezen, voor dat de natuur aan den hals van de blaas genoegzaame veerkragt zal hebben gegeven, om de pis eenigen tyd lang tegen te houden, en haar te beletten van zig, naar mate zy in de blaas gebragt wordt, te ontlasten.

De wond kan nog fistelagtig blyven door een mangel aan den pisweg, indien hy door verouderde kwaalen al te eng geworden is. Derhalven moet de Heelmeester onderzoeken of de straal pis door de roede voor het Handwerk dik was. Indien de Lyder niet uit een volle buis waterde, is het een bewys dat de pisweg al te nauw is. Dan is het niet te verwonderen dat de pis, als ze uit de blaas komt, zig door de wonde een veel gemaklyker weg dan die van den pisweg behoudt. In dit geval moet de Heelmeester den pisweg door het gebruiken van waskaarsjes, gelyk wy spreekende van de Fistel in de bilnaad zullen zeggen, verwyden; en dit is het eenige middel om de Fistel te voorkomen of te genezen.

VAN HET ONVERMOGEN VAN HET WATER TE HOUDEN.

Daar kan na de Steensnyding een onvermogen van het water te houden nablyven; en dit gebrek kan in de beide sexen komen. In de eene zoo wel als in de andere is het gebrek aan den hals van de blaas,

blaas, die zig niet genoeg kan toesluiten, om de pis te beletten van uit te vloejen.

Oorzaaken. In een man heeft de ligging van den Steen, die men weggenomen heeft, de oorsprong van dit onvermogen konnen wezen: doch de Heelmeester kan ook de oorzaak daar van zyn.

Het is de Steen zelve, die men moet beschuldigen, indien hy langen tyd geheel of ten deele in den hals van de blaas heeft gezeten, gelyk wy dat somtyds zien. Indien hy daar langen tyd geweest en daar aangegroeid is, heeft hy allengskens den hals verwyd, die het vermogen van zig zoo veel te sluiten, als noodig is, om de pis te houden, heeft verloren, en het hangt niet van den Heelmeester af, om haar te doen inkrimpen. Het is het werk van de natuur, die het niet dan allengskens en in een meer of min langen tyd, naar de verwyding, die de Steen daar heeft gemaakt, zal konnen doen.

De Heelmeester kan ook oorzaak daar van wezen door de groote en ongeschikte scheuring, die hy in den hals van de blaas heeft gemaakt, of welke de Steen in het uitkomen daar heeft veroorzaakt. Daarom is 't dat ik raade den pisweg, den hals van de blaas en de voorstanders door te snyden, verzekerd zynde dat de scheuring, welke de Steen in het uitkomen veroorzaakt, in dezelve rigting als de insnyding, die ik heb gemaakt, geschiedt en dat 'er zeer weinig verscheuring komt. Daar is niet dan de natuur, die dit ongemak helpen kan; en wanneer zy dat geneest, is het niet dan door langheid van tyd. Zoude het van dienst zyn den Lyder den kleinen band welke Toeknyper van de roede wordt genoemd, te doen draagen? Neen: dit werktuig zoude eenigen tyd lang dienstig konnen wezen; maar ik twyffel niet of het zoude een ander ongemak veroorzaaken, want de pis onophoudelyk den pisweg gelyk de blaas vervullende, zoude denzelven allengskens verwyden, en het lidteken van de bilnaad konnen doen opengaan. De Fistel die daar door zoude ontstaan gevoegd by het onvermogen van de pis te houden, zoude een dubbele kwaal zyn,

zyn, die men niet zoude konnen genezen.

De vrouwen zyn meer dan mannen onderhevig om na het ſnyden van den Steen met een onvermogen van het water te houden, te blyven, om dat de hals van de blaas niet gelyk in mannen door voorſtanders bezet is, welke hem verſterken. De Konſt kan niet ontgaan den mond van de blaas te verwyden of te doorſnyden om den Steen te doen doorgaan; en wanneer hy groot is, maakt hy, gelyk wy gezien hebben, eene verwyding of ſcheuring geſchikt naar zyn omtrek, zonder 't welk hy niet zoude uitkomen. Doch de vernauwing van den hals en het lidteken zyn het werk van de natuur, en de Konſt vermag daar niets. Het is een ongeluk voor een vrouw: een ongeluk, 't welk zy niet kan voorkomen als door den Steen ſpoedig genoeg te doen uithaalen, op dat hy niet te groot in de blaas mag worden.

VAN STEENEN IN DEN PISWEG.

Daar kan eenig vreemd lighaam in den pisweg vaſtzitten; en dat is gemeenlyk een Steen. Deze Steen wordt daar niet gemaakt; hy is daar gekomen uit de blaas, zynde voortgedreven en medegeſleept door de pis, tot dat hy vaſtraakte. Twee dingen hebben hem konnen doen vaſtraaken: 1 zyne grootte, die weinig overeenkomſt heeft met de wydte van de buis. 2 Zyne oneffenheden, indien hy hoekig of van eene ongeregelde gedaante is. Deze Steen kan zig op drie plaatſen vaſtzetten, namelyk 1. in het vliezige gedeelte van de buis, dat is te zeggen, aan deze zyde van de voorſtanders tuſſen den hals van de blaas en de bol van den pisweg. 2. In de ſchuitswyze holte, die ter plaatſe van het toompje is. 3. In de lengte van de buis.

Daar kan een graveelſtoffe tuſſen den hals van de blaas en den bol van den pisweg vaſtraaken by allen, die aan het graveel onderhevig zynde, dikwils gruis uitlozen, en dat kan daar aangroejen: doch dit is veel gemeener in hun, die van den

Steen in den pisweg digt by den hals van de blaas.

Steen

Steen gesneden zyn, om dat de buis op deze plaats door het Handwerk verwyd is geworden. De zagtheid van de buis, die daar gemaklyker dan elders zig naar den omtrek van den Steen kan uitzetten en rekken, maakt dat hy daar dikwils aangroeit zonder het uitkomen van de pis te beletten, en zonder den Lyder pyn te veroorzaaken. Dan wordt de buis ongevoelig verwyd en zy wordt door het geweld van haare uitrekking van tyd tot tyd dunner. Het gene men hier byzonders heeft, is dat in dit geval de pis zig altyd een loop behoudt aan de zyde van den Steen, in welke men een soort van een goot ziet.

De pisweg wordt eindelyk door zyne geweldige verwyding van den Steen doorboord, en men voelt in de bilnaad de hardheid van het vreemde lighaam. Het is niet onmogelyk dat de Steen metter tyd de huid doorboord, evengelyk hy den pisweg heeft doorboord. Dit heb ik gezien. *Leest myne Aanmerk.* 2 *Deel bladz.* 189.

Alhoewel de Steen dus kan uitkomen met de huid te doorbooren, is het evenwel niet goed hem zoo groot te laaten worden, dat hy zig zelven een uitgang maakt; want als dat gebeurt, behoudt de Lyder al zyn leven een Fistel. Men moet dan, wanneer men verzekerd is dat 'er op deze plaats een Steen is, in de bilnaad op den Steen zelf eene insnyding doen en hem uitneemen.

Deze Steen kan van eene zeer onregelmatige gedaante wezen; men heeft zelfs somtyds gezien, dat hy zig langs den hals van de blaas tot in deze holte verlengde. In dit geval is men bynaar zeeker, dat het gedeelte, 't welk in de blaas is, dikker is dan dat in den pisweg.

Zy, die somtyds van deze Steenen hebben uitgehaald, weeten, dat het om deze reden of ter oorzaake van hunne onregelmatige gedaante, die hen in het vleesch ingesloten houdt, zeer moejelyk is om op den Steen zelve eene bekwame insnyding te maaken, om hem gemaklyk uit te neemen. Ik overleg dan maar eerst om eene genoegzaame lange insnyding in de bilnaad te maaken, zoo dat zy even-

evenredig is met de grootheid van den Steen. Met de tweede ſneede maak ik haar diep genoeg, om den Steen zoo veel mogelyk is te ontdekken, en met den vinger te voelen. (Men kan deze inſnyding niet wel maaken zonder ſchaaren in het Steenſnymes te krygen, om dat men het op den Steen zelfs zonder het te ontzien moet zetten.) Dan breng ik langs den Steen een ſleuf-ſonde in, en ik vergroot onder geleide van de ſleuf de inſnyding van den grond der wonde, om dat ik den Steen, die geheelenal in het celagtig weefſel van de bilnaad beſloten en ingevoegd is, zonder dat met den tang niet zoude konnen vatten. Indien ik zelfs met het ſtilet, dat ik langs den Steen doe glyden, ontdek, dat hy een hoofd heeft in de blaas, moet ik daar eene groef-ſonde brengen, en met een mesje, dat in de groef gevoerd wordt, den hals van de blaas ruim genoeg doorſnyden. Zonder dat zoude de Steen onder het uithaalen breeken, en het gedeelte, dat in de blaas uitſteekt, zoude daar blyven.

Wanneer de Steen uitgenomen is, blyft 'er een eenvoudige wond, die regelmatig moet worden verbonden. Zoo 'er eeltagtigheden zyn, die moet men door de verettering doen verteeren; en zoo dra zy verteerd zyn, tragten om door bekwaame geneesmiddelen eene vaardige vereeniging te bezorgen.

'Er zyn verſcheide gevallen, waar in de wond moejelyk ſluiten wil: 1. Wanneer het gedeelte van den pisweg, dat langs de roede loopt, verengd is; want dan loopt de pis, die moejelyk door de roede uitkomt, uit de wonde van den pisweg en belet haar om zig te ſluiten. Indien 'er eenig middel is om te beletten dat de wond niet fiſtelagtig blyft, is het dit van de geheele buis door het gebruiken van waskaarsjes te verwyden; want de wond zal zig niet ſluiten voor dat de buis verwyd zal wezen. 2. Een tweede geval waar in de wond gevaar loopt van altyd fiſtelagtig te blyven, ſchoon men eene inſnyding maakt, is wanneer de Steen zig tot in den hals van de blaas heeft verlengd. Hy heeft

ge-

geduurende zyn verblyf haaren hals tot een zeekere trap verwyd; en dewyl de verwyde hals zig niet vaardig kan vernauwen tot op die maate zoo als hy voor dat de Steen daar zat, was, vloeit de pis onophoudelyk door de wonde, en belet haar om zig te sluiten. Men kan dan niet hoopen tot de genezing, zoo zy mogelyk is, te geraaken, dan na verloop van een langen tyd, ten einde deze hals tyd gehad hebbe van genoeg te verengen om de pis te konnen houden. Deze vernauwing is een werk van de natuur, en de Konst vermag daar niets toe. Wanneer men zelfs gelukkig genoeg was om de wonde te genezen eer de hals van de blaas zoo veel vernauwd was als behoort om het water te houden, zoude de Lyder met een onvermogen om het water te houden blyven, 't welk bynaar zoo ongemaklyk is als de Fistel.

Steen in de schuitwyze holte.

Indien de Steen aan het uiteinde van de roede in de schuitwyze holte, die ter plaatse van het toompie is, zit, kan men hem dikwils met een Steenlepeltje uitneemen. Indien eenige hoeken of oneffenheden hem in deze holte vast doen zitten, moet men, om hem beweeglyk te maaken, een dun stilet tot voorby den Steen doen gaan, en dat rondom den Steen drajen, om hem van het binnenste vlies van den pisweg, in het welke een van zyne hoeken zou konnen vastzitten, los te maaken. Als dit is gedaan, is het gemaklyk hem met het Steenlepeltje uit te neemen. Wanneer dat volstrekt niet kan worden gedaan, moet men de opening in het hoofdje met een kleine insnyding, die van het toompje afgaat, vergrooten, en dan het Steenlepeltje tot voorby den Steen ingebragt zynde, neemt men hem gemaklyk uit.

Steen in de lengte van den pisweg.

Indien de Steen langs het lighaam van de roede in den pisweg zit en dat de pis hem niet kan doen voortgaan moet men de roede onmiddelyk boven den Steen vatten en matig toeknypen, om hem het weêr opklimmen te beletten, en dan oly in den pisweg speuiten om hem glad te maaken. Men moet vervolgens een klein Steenlepeltje tot vooby den Steen inbrengen en hem tragten uit te haalen. Indien

dien zyne oneffenheden hem beletten voort te gaan, kan men een ſtilet inſteeken, gelyk ik hier voor heb gezegd, en daar na het Steenlepeltje inbrengen. Wanneer deze middelen niet konnen gelukken, moet 'er zonder vertoeven een Handwerk worden gedaan, om hem te doen uitkomen, om dat hy den doorgang van de pis ſtopt.

Ik begin met de huid der roede zoo veel mogelyk is naar de voorhuid te haalen. Vervolgens vat ik de roede ter plaatſe van den Steen, zettende den voorſten vinger en den duim de eene boven en de andere beneden den Steen; en de middelſte op de ſponsagtige lighaamen regt boven de plaats van den Steen gezet zynde beveſtigt denzelven en doet hem naar buiten uitpuilen. Dan maak ik met een regt mesje eene langwerpige inſnyding in den pisweg op den Steen zelve. Indien de oneffenheden van den Steen de ſnede van het mesje in den weg zyn, zoo dat het geene behoorlyk groote inſnyding kan maaken, vergroot ik haar met de punt van het mesje tuſſen den Steen en den pisweg te brengen en van binnen naar buiten te ſnyden. Alsdan komt de Steen van zelve uit, of wel men neemt hem gemaklyk met een Steenlepeltje uit. Terſtond haal ik de huid, die ik naar de voorhuid had getrokken naar de grond van de roede te rug; en daar door wordt de binnenſte wond zoodanig gedekt, dat de pis daar niet kan uitkomen. Operatie.

Om de huid naar het agterſte deel van de roede te houden en te beletten dat zy weêr naar het hoofdje wordt gevoerd, 't welk de inſnyding van den pisweg en die van de huid tegen over elkander ſtaande zoude maaken, moet men haar met een klevende pleiſter boven aan het ſchaamdeel beveſtigen. Een weinig droog plukſel en een omgewonde windſel zyn genoeg tot het verband, en de wond zal haaſt genezen wezen.

VAN DE FISTEL IN DE BILNAAD.

ALhoewel men Fiſtels in de bilnaad kan noemen, alle die tuſſen den aars en het zakje gevonden worden, heeft egter het gebruik dezen naam in het byzonder behouden voor die, welke op deze plaats zynde, uitgang geeft aan een gedeelte van de pis, die uit de blaas komt.

Deze Fiſtel, die een opening is in de huid, heeft gemeenſchap met eene tegennatuurlyke opening, die in den pisweg is gemaakt. Men zoude dan dit ſoort van Fiſtel konnen vergelyken by die, welke den aars aandoen, en volkome Fiſtels worden geheten, om dat 'er eene tegennatuurlyke opening in den regten darm is, door dewelke ſomtyds een gedeelte van de uitwerpſels ontſnapt en door de opening, die in de huid is, uitkomt.

Onderſcheid der Fiſtels in de bilnaad.

De Fiſtel in de bilnaad draagt het eigenaartig kenmerk van alle de andere Fiſtels, dat is te zeggen, dat de uiterlyke opening klein is en bezet met meer of min aanmerkelyke eeltagtigheden, die meer of min diep gaan. Maar 'er is tuſſen alle de Fiſtels in de bilnaad dit onderſcheid, dat ſommige maar eene uitwendige opening, daar de andere verſcheide openingen hebben, waar door de pis gelyk uit een gieter uitkomt. Deze openingen zyn niet altyd in de bilnaad geplaatſt; men ziet 'er in de bil, in het zakje en zelfs tot in de lieſch. Ik heb 'er rondom den aars gezien, die men voor aarsfiſtels hadt genomen en als zodanige behandeld.

Op het zien van deze veelvuldige openingen, die in de huid gemaakt worden, zoude men konnen denken dat de pisweg op meer dan eene plaats doorboord was; egter is eene opening daar toe genoeg; en de ondervinding leert het ons; want in het openen der doode lighaamen van hun, die met deze ziekte geſtorven zyn, heeft men nimmer meer dan eene opening in den pisweg gevonden, ſchoon 'er verſcheide in de huid waren. Deze opening

wordt

wordt doorgaans tussen den hals van de blaas en de bol van den pisweg gemaakt. De pisweg moet gemaklyker op deze plaats dan op eenige andere opengaan, om dat hy daar van een vry slap celagtig en eeniger wyze vliezig weefsel is; daar het overige, van de bol af tot aan het hoofdje ingesloten toe, van een peesagtig en zeer sterk weefsel is.

Daar kan in de bilnaad een ettergezwel worden gemaakt, welks etter den pisweg doorboort, even gelyk 'er een in het vet aan de zyde van den regten darm kan komen, waar van de etter dien darm doorboort; dan kan de etter waar van een gedeelte door het gat, dat daar gemaakt is, uitkomt, de zweer Fistelagtig maaken. Oorzaaken.

De opening welke men in de bilnaad maakt, om een steen van de blaas uit te neemen, kan somtyds niet sluiten, en dit maakt ook, een Fistel. Doch deze gevallen zyn heel zeldsaam; en de allergewoonlykste oorzaak van Fistels in de bilnaad is in den pisweg zelve, die ongesteld is geworden.

Men zal in de druipers, die kwalyk, en zelfs in die, welke zeer wel behandeld zyn geworden, de gemeenste oorzaak van de gebreken van den pisweg vinden: ik zeg de gemeenste, om dat ik Lyders heb gezien, die zonder ooit eenig ongemak, dat zy merkten, en zonder ooit vrouw gezien te hebben, zig zederd eenigen tyd bevonden eene zodanig vernauwden pisweg te hebben, dat de pis bynaar niet dan druppel voor druppel daar door gong. In de druipers is 'er een zweer aan de voorstanders, en dikwils zelfs kleine zweertjes aan het binnenste vlies van den pisweg langs de gansche buis. Alhoewel de zweer van de voorstanders door de gepaste algeneesmiddelen geneest, blyven deze klieren altoos grooter dan zy voor het gebrek waren; en dan vernauwen zy den hals van de blaas, zoo dat de pis moejelyker en met fyner straal dan te voren, daar uitkomt. Daar door wordt de loop van de pis in het vliezige gedeelte van den pisweg vertraagd, om dat zy uit een enge in een ruimer buis komt, 't welk maakt, dat 'er dikwils eenige druppels blyven

 zit-

zitten. De kleine zweertjes, die binnen in de buis komen, verengen haar door een lidteken te maaken, want alle lidteken maakt de zyden, daar het gemaakt wordt, ſtrak. Door deze tweede oorzaak gaat de pis niet met een volle buis uit; en daar konnen niet alleen eenige druppels in den pisweg nablyven, die daar blyven zitten, maar deze moejelykheid, die de pis vindt om uit te gaan, ſtrekt wyders om de buis op de plaats daar zy zwakſt is te verwyden, dewyl de pis geweld doet tegen de zyden evenredig met den tegenſtand, welke zy vindt op de plaatſen daar de zweertjes haar vernauwd hebben. Deze verwyding is wyders een rede, waarom 'er eenige druppels pis blyven zitten. Dit zal zeekerlyk gebeuren in het deel van den pisweg, 't welk tuſſen de voorſtanders en den bol is, niet alleen om dat de pisweg op deze plaats van een veel ſlapper en bynaar vliezig weefſel is, gelyk reeds is gezegd, maar ook om dat dit gedeelte van de buis in de natuurlyke geſtalte, 't zy men overeind is, of ligt, lager is dan het overig gedeelte. Het is dan daar, dat eenige druppel pis blyft hangen en daar bederft, tot dat hy door nieuwe pis medegevoerd wordt. Die pis ontſteekt daar het binnenſte vlies en veroorzaakt wel haaſt eenige rauwheid, welke in een zweer overgaat, een oorſprong van veele kwaalen, die hoewel uit dezelfde oorzaak voortkomende verſchillende zyn. By ſommigen wordt uit de zweer ſponsagtig vleeſch opgeworpen; by anderen doorboort de zweer het inwendige vlies van de buis; by anderen eindelyk worden de beide vliezen doorboord, en de pis vindt daar een doorgang om te ontſnappen tot in het celagtige weefſel van de bilnaad, alwaar zy ettergezwellen veroorzaakt, die de oorſprong van Fiſtels zyn.

Het is dienſtig aan te merken, dat in alle die gevallen, daar de pis niet dan met moeite door den pisweg gaat, de blaas nimmer zig geheel ontledigt; en dat het gedeelte pis, dat daar blyft zitten, denzelven allengskens ontſtelt en lydende maakt.

Voorzegging. Wanneer men deze onderſcheide kwaalen door on-

ondervinding kent, is het niet moejelyk eene nette voorzegging daar van te doen; en die zal onderscheiden zyn naar de omstandigheden. Nademaal zy alleen komen in gevolge van het verblyf van pis in het vliezige gedeelte van den pisweg, een verblyf veroorzaakt door de vernauwing van de buis op d'eene of de andere plaats, kan men in het algemeen zeggen, dat zy genezen zullen door de behoorlyke hulpmiddelen, mids men de pis eene vrye en gemaklyke uitgang maakt door de buis te verwyden; want het is het oogmerk van de natuur, dat de pis vrylyk uitgeloosd werde. Men kan zelf verzeekeren, dat zoo men verzuimt deze genezingsaanwyzing te vervullen, alle de hulpmiddelen van de Heelkonst, hoedanige ook, vrugteloos zullen wezen.

Ik kom weder tot de zweer van het vliezige gedeelte van den pisweg. Alhoewel de ongemakken, welke deze veroorzaakt, zig te samen by elkander konnen vinden, en ook zeer dikwils by een gevonden worden, geloof ik dezelve egter afzonderlyk te moeten verhandelen.

Vleeschige uitwassen in den Pisweg.

Het sponsagtige en slappe vleesch, 't welk de zweer doet uitgroejen, is het gene men met een nette tytel Vleeschige Uitwassen zoude konnen noemen. Dewyl deze veeltyds door de pis, die daar voorbygaat, of daar blyft hangen, bevogtigd worden, houden zy haast op slap te zyn en worden eeltagtig, 't gene tussen den hals van de blaas en de bol van den pisweg een soort van een vast lighaam maakt, 't welk meer of min den doorgang van de pis hindert. In sommigen komt de pis maar met een heele fyne straal uit; in anderen vloeit ze maar druppel voor druppel uit; zelfs wordt zy somtyds geheel gestuit. Het gebrek kan eenigen tyd in dezen staat blyven, doch de pisweg zal eindelyk doorboord worden, en 't gene nog maar vleeschige uitwassen waren, zal in een Fistel in de bilnaad ontaarten. Men kan de Fistel niet voorkomen dan door de eeltagtigheden te vermurwen, de zweer te doen weggaan, de geheele buis te verwyden, in een woord, door den grond van de kwaal te genezen.

Al-

Alle deze aanwyzingen konnen dikwils vervuld worden door het gebruiken van wel gemaakte kaarsjes, voorzien met gepaste geneesmiddelen naar de verscheide staaten van het gebrek, en met voorzigtigheid door den pisweg tot in de blaas ingebragt. Deze geneesmiddelen moeten in geenen deele prikkelende zyn, derhalven verban ik het gebruik van alle bytmiddel in den pisweg ingebragt, onder voorwendsel van de vleeschige uitwassen te verteeren: zy dienen nergens toe, dan om de buis te doorbooren, gelyk men dat heeft zien gebeuren.

De kaarsjes worden, gelyk men weet, of van een darmsnaar, of van gewast en samengerold linnen, of van een darmsnaar en gewast linnen te samen gerold, gemaakt. Die welke alleen van gewast en samengerold linnen zyn, komen nooit te pas, om dat zy door de warmte in de buis week worden en niet tot in de blaas konnen komen. Het is de dikte van de straal pis, die alleen ons kan aanwyzen hoe dik het eerste kaarsje moet wezen, dat wy moeten gebruiken. Om het kaarsje wel in te brengen, vat ik de roede by de sponsagtige lighaamen beneden den krans, die het hoofdje maakt, mydende den pisweg te drukken; ik moet met deze hand de roede een weinig verlengen, om den pisweg, indien hy kronkelig is, gelyk heel dikwils gebeurt, te herstellen, en de rimpels welke zyn inwendig vlies kan maaken, en die het eind van het kaarsje konnen stuiten, gelyk te haalen. Indien 'er teffens zoomen in de buis zyn, ben ik verzeekerd van door aan de roede te trekken, de plaatsen van de buis, daar deze zoomen niet zyn, te vernauwen, en die voor dezen tyd bynaar van dezelfde wydte te maaken als de plaatsen daar de zoomen zyn. (De Ontleedkonst leert ons, dat 'er langs de geheele buis holletjes zyn, welke zig in haare holte openen, en dat deze holletjes, gemaakt gelyk een duivekorf, zig daar van agter naar vooren openen.) Deze zoomen, zoo zy niet door lidtekens gemaakt worden, zyn niet anders dan de ingangen van deze holletjes, waar in eene krampwyze spanning door

door het gebrek van den pisweg wordt veroorzaakt. Wanneer ik de roede dus, gelyk ik heb gezegd, met de eene hand beneden den krans houd, breng ik met de andere hand het kaarsje in den pisweg zoo ver ik kan, en zelfs tot in de blaas, indien het mogelyk is. Naar mate het kaarsje in de buis voortgaat, voelt men dikwils zoomen, welke het overſpringt; men voelt 'er die het zelve beletten voort te gaan en die het zelfs tegenhouden. Dan moet men het kaarsje een lyn of twee te rug haalen om het te ontwarren en het een weinig omdrajen, daarna het zelve weêr voortſchuiven voelende en zoekende dus naar den weg. Indien het kaarsje volſtrekt niet meer kan voortgaan, moet men het eenigen tyd daar het is laaten blyven, en het is reeds weg gewonnen te hebben, wanneer men eenige zoomen overgekomen is. Dan moet men het kaarsje een dwerſe vinger breed van het hoofdje afſnyden en het met een draad vaſtbinden, om het uitkomen te beletten, windende den draad om het hoofdje.

Dit kaarsje, 't welk geduurende zyn verblyf in den pisweg door de vogtigheid uitzwelt, maakt de zoomen, welke het ingaande overgeſprongen is voor een gedeelte glad: en als men het na verloop van een uur of daar omtrent uithaalt, want langer moet men het niet binnen laaten, vindt men het dubbel zoo dik als wanneer het ingebragt wierdt. Den volgenden dag moet men weêr een ander van dezelfde dikte inbrengen; dit gaat gemaklyk over de eerſte zoomen, die voor het eerſte kaarsje geweken zyn: en men is ſomtyds zoo gelukkig van nieuwe hinderpaalen of nieuwe zoomen te overkomen. Dus met allengskens weg te winnen komt men eindelyk in de blaas.

Wanneer men zoo ver is gekomen van het kaarsje in de blaas te doen gaan, moet men aan deszelfs uiteinde, 't welk buiten het hoofdje ſteekt, een redelyk langen draad binden, om het gemaklyk te konnen te rug haalen, ingevalle dit eind in den pisweg ſchoot, of zelfs uit vreeze dat het kaarsje niet geheel en al in de blaas mogt gaan, gelyk ik

heb zien gebeuren. Ik ſneed in het jaar 1735 te *Manheim* een mansperſoon, by wien ik in plaats van een ſteen, een kaarsje van gewaſt ſamengerold linnen zonder darmſnaar, en een voet lang uithaalde, 't welk in de blaas gevallen en opgeſlokt was. Als het kaarsje twee of drie maalen in de blaas heeft konnen komen, moet men zig van een dikker kaarsje bedienen, dat is te zeggen van de dikte, welke de eerſte kaarsjes door uit te zwellen hadden verkregen. Dit tweede zwelt insgelyks uit, en verwydt nog meer de buis; dan begint de pis gemaklyker uit te gaan.

Wanneer de kaarsjes van darmſnaaren gemaklyk genoeg ingaan, moet men zig bedienen van die, welke gemaakt worden van darmſnaar en linnen konſtig daarom gerold. Deze voegen zig niet naar de gebrekkige krinkels van den pisweg, gelyk de eerſte deeden, die week wierden; zy ſchikken de buis en herſtellen haar. Men vergroot allengskens haare dikte tot dat men den pisweg genoegzaam heeft verwyd.

Het is dienſtig aan te merken, dat men, om de kaarsjes gemaklyker in te brengen, het dunne eind, dat eerſt ingaat, een weinig moet krombuigen, op dat het te gemaklyker de bogt van den pisweg volge, en haar vet maaken met oly, of eenige verzagtende, ettermaakende of opdrogende zalf al naar de tyd vereiſt.

Het gebruik der kaarsjes veroorzaakt dikwils in de buis een ſoort van verettering, bynaar gelyk aan die van een druipert. Deze verettering is dikwils zeer dienſtig om de eeltagtigheden te doen verteeren; en zy houdt met het gebruik der kaarsjes op.

Wanneer men de buis door deze oplettendheden haare natuurlyke wydte heeft weder bezorgd, welke het gebrek haar hadt doen verliezen, geneeſt de zweer metter haaſt door het gebruiken van opdrogende kaarsjes en men heeft geen Fiſtel meer te vreezen. Doch de ondervinding leert ons, dat alle buis, die dus verwyd is geworden, zig allengskens door den tyd vernauwd, invoege dat de kwaal weêr komen kan. Ik heb dezelfde toevallen na

ver-

verloop van drie jaaren zien weêrkomen, om dat de buis weêr ingetrokken was. De Lyder kan gemaklyk deze verenging gewaar worden, door op de dikte van de ſtraal pis te letten. Om dit laſtig wederkomen te beletten, moet hy alle zeven of agt dagen een kaarsje of een loode ſonde van eene bekwame dikte gebruiken, en die een of twee uuren in de buis laaten.

Wanneer de pis het inwendige vlies van den pisweg doorboort, ſluipen noodzakelyk eenige druppels tuſſen het binnenſte en buitenſte vlies. (De Ontleedkonſt leert ons, dat 'er tuſſen die twee vliezen een celagtig weefſel is, bynaar gelyk aan dat van de ſponsagtige lighaamen; dat het insgelyks peesagtig is, en dat het gelyk die in de opryzing van de roede uitzwelt.) De pis waar van een klein gedeelte van celletje tot celletje ſlipt, verhart dit weefſel, 't welk celtagtig en kronkelig wordt, zoo dat men het zelve gelyk een heele harde koord langs de roede en de bilnaad voelt. Als dan gaat de pis niet dan met moeite door en met een meer of min fyne ſtraal, naar maate van de verſcheide trappen der kwale, dit ziet men door de Lyders te doen wateren. De pis, die moeite heeft om door te gaan, doet geweld tegen de zyden; zy doet derhalven de zyden van de buis ter plaatſe daar zy vliezig is van een wyken en zy blyft daar gemaklyker hangen. Dit maakt dat de kwaal van dag tot dag toeneemt, dat de buis geheel doorboord wordt, en 'er met 'er tyd Fiſtels in de bilnaad komen, die zeer moejelyk te genezen zyn.

Doorbooring van het inwendige vlies van den pisweg.

Het eenige middel om den voortgang van de kwaal te ſtuiten en zelfs te genezen is, de buis door het gebruik van kaarsjes te verwyden; en men kan niet dan door haar de behoorlyke geneesmiddelen tot de zweer brengen.

In dit geval is het inbrengen der kaarsjes moejelyk; want de zoomen die 'er door de verenging van plaats tot plaats in de buis worden gevonden, zyn zeer moejelyk te overkomen. Men kan daar eerſt niet dan zeer dunne kaarsjes van darmſnaaren inbrengen, om dat derzelver buigzaamheid haar toe-

 laat,

laat, om de kronkelingen van den pisweg, die een ſoort van gedraide goot maakt, te volgen, en om dat zy niet ſtyf genoeg zyn om denzelven te doorbooren en valſche bywegen te maaken. Men moet dan met geduld tragten een hinderpaal te overkomen en daarna een ander, zonder zig gemelyk te maaken van niet ten eerſten tot in de blaas te komen. Ik geloof te mogen voorbygaan te herhaalen, 't gene ik hier voor heb gezegd hoe de kaarsjes uitzwellen, en over de wyze van dezelve te gebruiken.

Wanneer de gemaklykheid van de kaarsjes in te brengen zal toelaaten zig te bedienen van die, welke van darmſnaaren en gewaſt linnen ſamengerold zyn, zullen deze kaarsjes door haare vaſtheid de buis, die kronkelig is, konnen te regt brengen; en men zal haar konnen voorzien van ſmeeringen, zalven of pleiſters bekwaam om de zweer, welke het verblyf van de pis in het vliesagtige gedeelte van den pisweg hadt veroorzaakt, te doen etteren, te zuiveren en op te droogen: dan zal de pis, die een vrye uitgang zal beginnen te krygen door de buis, geen hinder tot de genezing meer aanbrengen.

Geheele doorbooring van den Pisweg.

Eindelyk ſluipen eenige druppels pis door eene tegennatuurlyke opening, die in de beide vliezen van den pisweg is gemaakt, en verſpreiden zig in het celagtig weefſel, dat hem omringt. Daar gaan zy door de celletjes; zy blyven daar zelfs eenigen tyd hangen en zyn daar een vreemd lighaam. De ontſteeking van deze celletjes is een onfeilbaar gevolg daar van; en daar worden kennelyk ettergezwellen gemaakt. De etter van deze ettergezwellen de huid op een of meer plaatſen doorboord hebbende, belet de pis, die onophoudelyk toeſchiet deze openingen te ſluiten, en behoudt zig daar een doorgang. Een gedeelte van deze zelfde pis, die niet dan met moeite uit deze openingen gaat, blyft in de nabuurige deelen hangen, verhardt daar het vleeſch en veroorzaakt daar eeltagtigheden, die tot in het oneindige vermeerderen. Hoe meer eeltagtigheden 'er zyn, hoe meer de pis, die niet dan met moeite doorgaat, zig nieuwe wegen baant en nieuwe ettergezwellen maakt. Dit maakt dat men pis-Fistels tot in de lieſchen ziet.

Het

Het is dienſtig te doen aanmerken, dat het verblyf van de pis in het vleeſch, eer dat zy door de fiſtelagtige openingen uitgaat, daar heel dikwils ſteenagtige ſamengroejingen maakt.

De Heelkonſt leert dat om een Fiſtel te genezen, men de uitwendige opening moet vergrooten, en de eeltagtigheden wegneemen of vernielen. Dewyl de Fiſtel in de bilnaad verſcheide zaaken heeft, waar in zy van de andere Fiſtels verſchilt, zullen wy maar van verre dien regel volgen, en wy zullen om deze ſtoffe op te helderen verſcheide gevallen onderſtellen.

Ik veronderſtel eerſt een Lyder, die een of meer fiſtelagtige openingen heeft, door welke ik etter en zelfs pis zie uitkomen. De kwaal heeft reeds eenigen tyd geduurd, derhalven voel ik in de diepte van de bilnaad verſcheide eeltagtigheden. Ik doe de Lyder wateren en ik zie dat de pis met moeite en met een heele fyne ſtraal uitvloeit.

De eerſte aanwyzing die vervuld moet worden, is den pisweg te verwyden, op dat de pis een vryen uitgang hebbe. Doch deze buis is zóo verengd, dat ik daar geen ſonde kan inbrengen: dan moet ik het gebruik van kaarsjes in 't werk ſtellen, om haar te verwyden, gelyk ik heb gezegd.

Naar mate de buis wyder wordt, gaat 'er minder pis door de Fiſtel; en dikwils ziet men merkelyk de eeltagtigheden meer en meer week worden; men ziet zelfs de fiſtelagtige openingen van zelf toegaan; een groot voorteken van de genezing. Dus heb ik dikwils Fiſtels in de bilnaad, die zeer groot waren door de veelvuldigheid van haare openingen, van zelf zien ſluiten, en alleen door het gebruik van kaarsjes volkomen genezen. Men behoeft zig daarover niet te verwonderen. Wanneer de weg, die de natuur voorbedagtelyk heeft gemaakt, zig vry vindt, volgt de pis denzelven en doet geen geweld meer op de zyden. Dan ſluit zig de tegennatuurlyke opening allengskens toe, en zoo dra zy geſloten is, werkt de natuur, om door verettering het overige der eeltagtigheden te doen ſmelten, de holten te vullen, en lidtekens te maaken, gelyk zy

zulks

zulks dikwils doet in zeer groote ettergezwellen, die van zelf opengegaan zyn, en die van zelf genezen met een eenvoudige pleister, die niet dient om de holte van het ettergezwel weder te vullen.

Alle deze vermogens van de natuur konnen niet de Fistels sluiten, waar in steenagtige samengroejingen zyn gemaakt, noch de andere waar van de eeltagtigheden zeer sterk zyn. De Konst moet haar in staat stellen van te werken; en daar toe moet men den algemeenen regel volgen, die leert de uitwendige opening te vergrooten, de vreemde lighaamen uitteneemen, en de eeltagtigheden te doen verzweeren.

Ik geloof hier weder te moeten zeggen, dat om het wederkeeren van de kwaal te voorkomen, de Lyder eenige jaaren agter een alle agt dagen een bekwaam kaarsje of een loode sonde, gelyk wy hebben gezegd, moet gebruiken. Deze verslaafdheid is boven de kwaale te verkiezen.

Laaten wy tegenwoordig veronderstellen, dat de pisweg zoodanig vereeld en gefronseld is geworden, dat het volstrekt onmogelyk is om daar kaarsjes in te brengen. In dit geval komt 'er zeer weinig pis door de roede en het getal der eeltagtigheden en Fistels is aanmerkelyk. Ik heb zelfs somtyds gezien, dat het zakje zodanig met vereeltheden bezet was, dat dit en de bilnaad te samen maar een klomp eeltagtigheden met fistelgaatjes doorboord uitmaakten. Hoe meer eeltagtigheden 'er zyn, hoe minder de pis uitgang kan vinden, invoege dat deze Lyders binnen weinig tyd konnen sterven.

Dit gebrek kan niet dan door een of verscheide Handwerken worden genezen. Dewyl de kaarsjes niet in den pisweg konnen ingaan, kan de snystaf het mesje niet geleiden om een weg tot in de blaas te maaken. In een dusdanig geval is de Ontleedkunde zeer dienstig voor den Heelmeester: door die kent hy de ligging van den pisweg van het zakje tot aan de blaas, en hy mydt om hem verkeerdelyk door te snyden. Ik geloof de handelwys, die men in dit geval moet volgen, niet beter te konnen aanwyzen, dan met te verhaalen de aanmerking

king van eene diergelyke kwaale met de wyze, die ik in de behandeling heb gehouden.

Aanmerking.

Ik zag in het jaar 1730 een Lyder, die in de bilnaad en aan het zakje zoo veel vereeltheden hadt, dat men zelfs de ballen niet kon onderkennen, maakende het zakje en de bilnaad, om zoo te ſpreeken, maar een vormelooze klomp. Deze vereeltheden waren doorboord van omtrent dertig openingen, waar door de pis niet dan druppel voor druppel uitkwam. Daar kwam zeer weinig door de roede uit en ik kon 'er het dunſte kaarsje niet inbrengen. Derhalven oordeelde ik, dat de Lyder niet dan door een Handwerk konde genezen worden.

Wanneer ik den Lyder door twee aderlatingen hadt voorbereid, leide ik hem in dezelfde geſtalte als tot de Steenſnyding, en ik maakte in de bilnaad aan de zyde daar de pisweg moeſt wezen, die ik niet kon onderſcheiden, eene heel lange en drie vingeren breed diepe inſnyding in deze eeltagtigheden. Ik nam met een tweede ſnede een gedeelte van de eeltagtigheden, aan de zyde van den ſtyl van het ſtuitbeen, die een der ſtutſels van het verwulf der ſchaambeenderen maakt, weg, en ik vulde terſtond de wonde met plukſel.

Den volgenden dag deed ik den Lyder in dezelfde geſtalte liggen om dit verband af te ligten, en al het plukſel weggenomen zynde, liet ik hem wateren. Toen zag ik de pis uit verſcheide plaatſen uitkomen. Ik verkoos die plaats, welke my toeſcheen het naaſt aan den pisweg te komen; ik bragt en liet daar zelfs in een eind van een kaarsje van darmſnaar, dat niet verder dan een duim konde ingaan, wegens de ſchuinheid van de fiſtelagtige boezem. Ik verbond de wonde met een eenvoudig ettermaakend middel, zorg dragende de lippen van elkander verwyd te houden. Daags daarna en den volgenden dag verbond ik haar eveneens, en telkens gong het kaarsje een weinig verder in de boe-

zem.

zem. Eindelyk kwam het den vyfden dag in den pisweg, en ik ondekte dat hy open was, want het kaarsje voortſchuivende gong het in de blaas. Toen bragt ik langs het kaarsje een holle ſonde, welker einde open was, in, en het kaarsje uitgehaald hebbende, diende de groef van de ſonde my om een mesje te geleiden, waarmede ik de ganſche lengte tot aan den hals van de blaas ingeſloten doorſneed, maakende deze inſnyding gelyk in het Steenſnyden, mydende den regten darm, ſtraks bragt ik onder geleide van dezelfde ſonde een loode pyp in, waar van het eene eind in de blaas kwam en het andere door het verband gelyk met de huid van de bilnaad beveſtigd wierdt. Ik verbond het overige van de wonde naar gewoonte.

De pis liep vryelyk door de pyp, en zy ging niet meer door de verkeerde bywegen, welke zy gemaakt hadt; derhalven verteerden alle de eeltagtigheden ten deele. De kaarsjes konden toen beter in den pisweg gaan, en ik kon een klein kaarsje tot in de wonde brengen. Wanneer de pisweg door trapswyze vergrootte kaarsjes tot een zeekere mate verwyd was, oordeelde ik hem door een veel kragtiger middel, dan dat van kaarsjes te moeten doen etteren, en ik bragt 'er een kleine ſonde in. Ik deed de benedenſte gaatjes van de ſonde door de wonde uitkomen en ik bragt daar een draad door, welke ik door de roede uithaalde met de ſonde te rug te trekken. Deze draad diende my om een ſeton van verſcheide koorden te doen doorgaan. Ik beſtreek die met een mengſel van zalf van *Althea* en *Empl. divinum* onder malkander geſmolten, en ik vernieuwde dat by ieder verband. Ik deed dit drie weeken lang, in welke tyd de wond ſterk droeg en alle de eeltagtigheden verteerden: dus wierdt de wond een eenvoudige wond, gelyk die van een Lyder, die voor drie weeken van den ſteen geſneden was.

Toen nam ik de pyp weg, ik bragt de ſonde door de roede tot in de blaas, en ik liet haar daar vyf of zes dagen, in welke tyd de wond, die ik om zoo te ſpreeken aan de natuur had overgelaten, eeni-

niger mate inkromp. Ik nam vervolgens de fonde weg en ik liet de wond fluiten, die in minder dan veertien dagen met zeer eenvoudige verbanden volkomen genezen was.

Ik prees den Lyder aan het gebruik van de kaarsjes of een loode fonde, gelyk ik heb gezegd, by welks verzuim de pisweg allengskens zoude konnen vernauwen, het lidteken weêr opbreeken, en de kwaal hervatten.

Ik veronderftel tegenwoordig dat de pis in plaats van die kleine ettergezwellen, welke Fiftels maaken, te veroorzaaken, het ganfche celagtige weeffel van de bilnaad, heeft ontfteeken en veroorzaakt een van die groote pisettergezwellen, welke zig fomtyds tot in het zakje uitbreidende, eene verfmelting van het ganfche celagtige weeffel van deze deelen veroorzaaken. Terwyl de etter gemaakt wordt heeft de Lyder een opftopping van water, om dat de pisweg deel heeft in de ontfteeking, en men is dikwils verpligt hem te fondeeren; men heeft daar verders alle de toevallen, die onaffcheidelyk zyn van de groote ettergezwellen, wanneer zy gemaakt worden.

Men moet hoe weinig fchommeling ook in deze ettergezwellen wordt gevoeld, dezelve in haare ganfche uitgeftrektheid openen. Als men vertoeft dat te doen, doorboort de etter den ganfchen hals van de blaas, en de boezems, die daar gemaakt worden, ftrekken zig fomtyds heel ver uit. Deze wond wordt in het eerfte verband gelyk de andere ettergezwellen met droog plukfel verbonden.

Men kan niet voorby den Lyder te fondeeren, om hem te doen wateren, tot dat het eerfte verband afgenomen wordt; doch wanneer dat afgenomen is, begint de Lyder doorgaans van zelf te wateren, en men is verzeekerd een gedeelte van de pis, die uit de blaas komt, door de wond te zien uitgaan. Wanneer men op de ftraal pis, die door de roede uitkomt, let, is het zeeker, dat men hem veel fyner zal vinden dan behoort, en dat is het gene het gebrek heeft veroorzaakt. Men moet dan metter haaft beginnen kaarsjes te gebruiken, gelyk wy

heb-

hebben gezegd, by nalatigheid van het welk de wond niet zal ſluiten en fiſtelagtig blyven: de reden daar van is klaar. De pis heeft zig geen nieuwen weg gemaakt, dan om dat die, welke de natuur voor haar hadt geſchikt, verengd is geworden en haar ontbroken heeft. Zoo lang de pisweg niet te eenemaal zal vry zyn, zal de pis den tegennatuurlyken weg, die zy verkooren heeft, voor zig behouden, of wel zy zal 'er andere maaken. De verſcheide tyden van de kwaale en haare verſcheide toeſtanden, zullen de wyze van haare verbinding regelen.

Men zal een vry geruimen tyd noodig hebben om den pisweg door het gebruik van kaarsjes, die men heel langzaam moet vergrooten, te verwyden. Indien men wagtte met zig daar van te bedienen tot dat de wond weêr vol was en nog maar het lidteken moeſt maaken, zoude men veel tyd verliezen, en de kanten van de wonde zouden konnen verhard worden, in plaats van een lidteken te maaken. Daarom is het dat ik raade kaarsjes te gebruiken, zoo dra de verettering ter dege begint te komen, de tyd in welke de verſlapping, die 'er in alle de bezette deelen gemaakt is, toelaat om meer of min gemaklyk het kaarsje in te brengen.

Ik heb in het voorgaande geval geraden een ſonde in de blaas te brengen, wanneer de wond bynaar weêr vol is, om dat het in dat geval, waar in ontallyke eeltaltigheden waren en waar van ik een gedeelte heb weggenomen, zoude hebben konnen gebeuren dat het inwendige lidteken de buis oneffen maakte; maar hier daar geene eeltagtigheden zyn, is dit minder te vreezen en ik geloof dat men voorby kan de ſonde te gebruiken.

In alle de gevallen daar ik van heb geſproken, heb ik niets gezegd van de aderlatingen, levenswyze, ſtovingen, pappen, en andere geneesmiddelen, die in den loop van de kwaale konnen vereiſcht worden: ik heb geoordeeld de orde van de kwaale en van de hulp, welke de hand van den Heelmeeſter daar kan toebrengen niet te moeten afbreeken. Het zyn de algemeene of byzondere hulp-

hulpmiddelen, welke de Heelmeester bynaar in alle gevallen gebruikt en waar van ik heb gesproken in het hoofddeel, dat tot een inleiding tot de Heelkonstige Handwerken dient. De omstandigheden, die altyd wat verschillen, konnen alleen dezelve aanwyzen en d'eene voor de andere doen verkiezen.

Laaten wy hier byvoegen, dat vermids alle de Fistels in de bilnaad door veele omstandigheden konnen verschillen, kan men niet dan algemeene regelen voor deze kwaale opgeven. De aanmerking die ik voorgesteld heb, en sommige andere, welke men in myne *Aanmerk.* 2 *Deel* zal konnen leezen, zullen dienstig wezen om aan jonge Heelmeesters denkbeelden raakende de genezing te geven, welke de opmerking zal konnen volmaaken en naar de verscheide omstandigheden te pas brengen.

VAN DE KANKER.

DE Schryvers welke van de Kanker hebben geschreven, hebben ons die voorgesteld gelyk een vuile en voortgaande zweer: en zy hebben hem aangemerkt als ongeneeslyk. De omschryving die zy 'er van hebben gegeven, past niet dan op die, welke tot een zekere trap van aanwas is gekomen; maar zy beelt geenzins de eige merktekenen af van den Kanker, die eerst begint, of ook die in zyn voortgang is.

Om niet iet van het gene dit gebrek betreft over te slaan, geloof ik hetzelve te moeten onderzoeken in zynen oorsprong, en ik zal tragten het te volgen in zyne veranderingen.

Alle Kanker neemt zyn begin uit de verstopping van een of meer klieren; en hy is in 't eerste niet dan een gezwel veroorzaakt door eene verstopping. Deze klier wordt vervolgens Knoestagtig, daarna Kankeragtig.

Onder alle de klieren, zyn die het meest aan dit soort van gebrek onderhevig, gelyk de onder-

vinding ons leert, welke men opeengevoegde (a) noemt. Gelyk alle klier kan Knoestagtig worden, kan alle klier Kankeragtig worden; en nademaal 'er door het gansche lighaam klieren worden gevonden, konnen alle onze deelen door Kanker aangedaan worden. Dus ziet men dezelve op zeer veele plaatsen, zelfs in de huid. Zonder ons op te houden met de verscheide verdelingen, die de Schryvers van de Kankers hebben opgegeven, zullen wy 'er maar van spreeken als van een Knoestgezwel onderworpen aan veranderingen. Het maaksel van de klieren, 't gene verscheiden is naar haar gebruik, en den aart van de vogten, die daar door gaan, dewelke zeer verschillende zyn van malkander, moet Knoestgezwellen maaken van verschillende natuur, en dit is het dat de verscheide soorten van Kanker zal maaken.

Oorzaaken. Het samengepakte gestel der klieren, en de omwinding der vaten, welke naar dezelve toegaan of daar van te rug komen, zyn oorzaak, dat de verstoppingen, die daar in worden gemaakt, niet heel gemaklyk verdwynen: derhalven blyven de vogten daar langen tyd zitten; en konnen door haar verblyf veranderen van natuur en ontaarten. Zoo lange zy niet ontaarten, is het gezwel niet dan een soort van Knoestgezwel, 't welk min of meer in grootte toeneemt: maar zoo dra zy beginnen t' ontaarten, kan het gezwel het eigenaartig kenteken van Kanker aanneemen. Ik zeg niet dat zy het alle aanneemen zoo dra zy verstopt zyn, ik zeg alleen, dat dit kan gebeuren, 't gene afhangen zal van het slag van ontaarting, welke de vogten, die besloten zitten, zal aandoen. Indien het mogelyk was te bepaalen hoedanige de veranderingen zyn, die in deze vogten voorvallen, zoude men konnen verklaaren, waarom sommige van deze gezwellen in korten tyd het kenmerk van Kanker aanneemen, zelfs wanneerze nog zeer klein zyn; waarom andere dat niet, dan na verloop van zekeren tyd krygen, waarom andere eindelyk sterk groejen, eer zy van aart

(a) Conglomerées.

aart veranderen, en ten laatsten zeer pynelyk worden, zelfs zonder dat 'er een blykbaare ontsteeking is, en zonder dat de huid, die het gezwel bedekt, van koleur veranderd wordt. Onze kundigheden omtrent de vogten zyn al te bepaald, om te konnen aanwyzen, wat het is, dat deze verandering maakt: wy moeten zelfs bekennen, dat we niet dan zeer onvolkomen haaren natuurlyken staat kennen: hoe zouden we dan durven met verzekering spreeken van haare tegennatuurlyke gesteldheid, en verklaaren alle de trappen van ontaarting, die zy doorgaan? Het zoude nog gemaklyker zyn te verklaren, wat in den wyn omgaat, die, na dat ze uit de druiven is geperst, tot een zuur of tot een mals vogt overgaat, bitter wordt of in een zeer treffelyk vogt verandert. Laaten wy in deze duisterheid ons houden aan het gene onze zinnen ons leeren; en laaten we zonder den tyd te verliezen met redeneringen, die tegenspraak zouden onderhevig zyn, zeggen, dat de opgestopte vogten, die de Knoestgezwellen maaken, meer of min konnen ontaarten, en datze somtyds ontaarten tot op het punt van bytend te worden en te verknaagen de vaten, waar in ze opgesloten zyn; dat by gevolge 't gene in 't eerst niet was dan een Knoestagtig gezwel, een Kanker wordt, en daarna een zweerend Kreeftgezwel. Wylen myn Vader goeder gedagtenis uit de borst van eene Juffrouw een Kankeragtig gezwel weggenomen hebbende, in welks midden een zak was met vogt vervuld, opende ik dien zak, en een deel van het vogt daar in bevat, sprong op myn kleed. De koleur wierdt daar van verbeten, gelyk of dit vogt sterk water was geweest: een ander deel sprong my in 't aangezigt, waarin ik eenige uuren lang onophoudelyke schryningen voelde, offschoon ik het terstond had afgewaschen.

Men kan zeggen, dat de oorzaaken van de Kanker uitwendige of inwendige zyn. Alle stoting en alle drukking, welke een of meer klieren treft, kan daarin eene verstopping veroorzaaken, en dat kan een eerste oorzaak van de Kanker zyn. Dit gezwel, 't welk nog maar Knoestagtig is, en mischien

altoos zodanig zoude blyven, kan ontaarten in een Kanker, door het onvoorzigtig gebruiken van eenig bytmiddel, dat in plaats van hetzelve geheel uit te roejen, niet doet dan het te tergen. Wyders kan het ontaarten door het opleggen van pappen of pleifters, die het gezwel konnen verwarmen en de hoofdftoffelyke deelen der vogten, die hier opgehouden zyn, in beweging brengen: dit is het dat men heel dikwils ziet in vrouwen, die een ftoot tegen de borft hebben gekregen. Hetzelfde ziet men in fommige perfoonen in welke men de Knoeftgezwellen met bytmiddelen heeft aangetaft, en voornamelyk zekere kleine, die in het aangezigt komen, welke niet dan in de huid zyn, en die door dit bytmiddel het eigenaartig kenmerk van Kanker verkrygen, 't welk zy te voren niet hadden. By deze oorzaaken, welke enkel uitwendige zyn, kan men nog voegen andere, die afhangen van de ongefteldheid in de order der huishoudinge van het werktuig. Doch de allergemeenfte oorzaak van de Kreeftgezwellen is de inwendige; en men vindt dezelve, gelyk wy gezegd hebben, in het maakfel der klieren, en in de natuur van de vogten, die daar omloopen. Derhalven moeten de vrouwen, die in de borften en in de baarmoeder zeer veele klieren hebben, welke een vogt zeer gefchikt om zuur te worden affcheiden, veel meer dan de mannen onderhevig zyn om Kankers te krygen. De betrekking, welke haare maandftonden hebben met deze klieren, welke opzwellen zelf geduurende haare maandftonden, maakt dat dezelve zeer ligtelyk verftopt worden, wanneer eenige zaak deze ontlaftingen in wanorder brengt voor den tyd, of wanneer zy ten eenemaal in wanorder gebragt worden in den tyd door de natuur gefteld. Wy zien wyders dat de kwaade vogten, welke fcheele hoofdpynen, jigtige vloejingen, of ook hebbelyke of op gezette tyden komende ontlaftingen maaken, van loop veranderen door oorzaaken, die ons onbekend zyn; en dat zy op de klieren vallende, dezelve verftoppen. Alle deze verftoppingen maaken nog niet dan Knoeftgezwellen; maar zy konnen

nen ontaarten in Kanker op die wyze als reeds gezegd is.

De tekenen welke het Knoeſtgezwel aanwyzen, die welke ons te kennen geven dat een Knoeſtgezwel Kankeragtig wordt, en die welke het verzworen Kreeftgezwel aantoonen, op eene wyze die het doet onderſcheiden van een andere zweer, welke niet Kankeragtig is, zyn alle verſchillende. Tekenen.

Het Knoeſtgezwel maakt een hard, meer of minder groot en onpynlyk gezwel. In zyn begin is het zelve rond, en dikwils los, invoege dat men het onder de vingeren van plaats kan doen veranderen. Het gezwel wordt in zyn aanwas gewoonlyk minder rond, en het wordt minder verſchuifbaar om dat het zig aan de bygelegene deelen vaſthegt. Zoo lange dit Knoeſtgezwel zyn eigen byzonder kenmerk behoudt, zelf terwyl het veel in grootheid toeneemt, verandert de huid, die het bedekt, niet van koleur.

Wanneer het Knoeſtgezwel Kankeragtig wordt, wordt het meer of minder pynelyk, naar de ſoort en de trap van de ontaarting der vogten, die daar werken. Deze pyn is ſomtyds doof; ſomtyds is zy kloppende; bywylen is dezelve met ſcheuten, dat is te zeggen, zy gelykt naar de ſteeken van een ſpeld of naald. By ſommigen doen zig deze pynen niet dan bywylen voelen, komende meer of minder dikwils; by anderen zyn zy bynaar geduurig. Het gezwel verlieſt meeſtentyds zyn ronde gedaante en neemt een meer of minder onregelmatige gedaante aan, naar maate ook de nabuurige deelen verſtopt worden en zig aan het zelve vaſthegten, vermeerderen zy deszelfs grootheid. De aderen maken rondom het gezwel uitſpattingen, zoo dat men ze gemaklyk door de huid heen zien kan; 't is daarom dat de Ouden deze ſoorten van gezwellen met den naam van Kreeftgezwel genoemd hebben, alzoo deze aderen zeer wel de pooten van een kreeft verbeelden. De verſtopping van alle deze uitwendige vaten is het gevolg der verſtopping van alle de vaten inwendig.

Eindelyk wanneer het gezwel zweert, verdwynt

hetzelve daarom niet, de pynen neemen toe en worden geduurig. Op de plaats daar het gezwel pynelykst is, ziet men in 't eerst eene roodheid, die meer of minder uitgebreid is, vervolgens ziet men daar ongevoelig gemaakt worden zekere doode korsten, welke niet anders zyn, dan een versterving of de vernieling van een gedeelte van het gezwel, zynde het noodzakelyk gevolg van een volkomene verstopping en van de gesteldheid, waar in de vogten zyn, die dezelve maaken. Deze doode korsten breiden zig meer en meer uit, zoo in de oppervlakte van het gezwel, als in zyn middelpunt; en gelyk alle de vaten van het deel met aderspatten zyn bezet, zoo ontstaan 'er van tyd tot tyd bloedstortingen, naar mate dat het bederf, dat zig verspreit, eenige daar van vernielt. Deze vuile zweer wordt grooter zonder dat men het kan beletten; en het is onmogelyk dezelve te zuiveren, om dat de grond kwaad is, en dat men uit een bedurven grond geen goed vleesch kan doen opkomen. Uit alle deze tekenen, is het gemaklyk de Kanker te kennen, zelf die, welke de huid van het aangezigt aangrypt en de Ouden *Roert my niet aan* (*noli me tangere*) genoemd hebben.

Ik geloof by al het gene ik van de Kanker heb gezegd, en 't welk men als algemeenheden kan aanmerken, verscheide zaaken te moeten voegen, die op de Kreeftgezwellen in 't byzonder opzigt hebben, en welke afhangen van de deelen zelve, die daar door aangedaan zyn. Het zyn de verscheidenheden, welke de ondervinding alleen ons kan leeren.

De Kreeftgezwellen, die in het aangezigt komen, grypen veel meer d' eene of d' andere lip aan, dan de andere deelen. Men ziet ondertussen sommige van dezelve den neus en de oogleden aantasten. Deze Kanker wanneer hy verzworen is, is altoos verzeld van eene hardheid, die zig uitbreidt naar mate dat die, welke het eerste gezwel maakte, door verknaging vernield wordt. De uitgebreidheid van de hardheid wordt altyd voorgegaan van eene verandering der koleur in de huid, die eerst

eerst rood wordt, eer zy verhardt. Deze roodheid verdient zeer onze oplettendheid, gelyk wy zeggen zullen, als we spreeken van de genezing. *Leest myne Aanmerkingen I Deel hoofd.* 19. *en volgende.*

De Kanker in de borst, kan de beide kunnen aangrypen: doch hy is allergemeenst aan de vrouwen; om dat haar borst veel meer met klieren voorzien is, dan die van een man, zynde geschikt om uit het bloed de melk af te scheiden tot voeding van het kind.

Van alle de Kankers die 'er veroorzaakt worden, is het heel zeldsaam, twee derzelve te zien, welke malkander volkomen gelyk zyn, en de verscheidenheden, die tussen de een en d'ander gevonden worden, zyn van veel belang in de behandeling. Men heeft 'er, die beginnen met een enkele stip; en deze stip is zekerlyk niet dan éène verstopte klier, welke zelf zeer moejelyk met den vinger onderkend wordt: en indien dezelve geheel onpynelyk is, kan het niet dan by geval zyn, dat een vrouw ze bemerkt. Maar wanneer die klier grooter is geworden, doet haare uitgebreidheid haar gemaklyk onderkennen. Indien zy oppervlakkig is, is zy rollende; zoo zy diep is, is zy niet zoo rollende. Deze klier, welke nog niet anders dan een Knoestgezwel is, kan van haar begin af pynelyk zyn, zonder het kenmerk van Kanker te hebben gekregen, en kan zy dit om verscheide redenen wezen. De pyn kan veroorzaakt worden door eene ligte ontsteeking, die in de klier alleen is; zy kan verwekt zyn door eene geweldige uitrekking van alle de vezeldraaden, die deze verstopte klier saamenstellen; en de drukking, welke haare uitgebreide grootheid op eenig zenuwagtig deel maakt, kan de oorzaak van de pyn zyn. Doch deze klier is reeds Kankeragtig, en het gebrek zal niet nalaten om zig voor zodanig te doen erkennen door haare toeneming, indien de pyn veroorzaakt is, gelyk wy gezegd hebben, door de ontaarting van de ingepakte vogten, welke verbasterd zynde, reeds een trap van scherpheid hebben verkregen.

Men ziet in de borſten der vrouwen zeer aanmerkelyke verſtoppingen, die van langzamerhand gemaakt zyn, en zonder dat zy dezelve beſpeurd hebben, om dat het zonder pyn is toegegaan: het is zelf niet dan de grootheid van de borſten, die ze haar heeft doen gewaar worden. Dit ſoort ziet men heel dikwils in zeer vette vrouwen, wanneer haare maandzuiveringen opgehouden hebben, op den tyd door de natuur geſteld. Deze verſtopping is gewoonlyk het beginſel van een Kreeftgezwel, 't welk vry ſchielyk toeneemt, zoo dra het begint pynelyk te worden. Alhoewel deze verſtopping de borſt veel grooter maakt, dan ze in haaren natuurlyken ſtaat is, ſchynt de tepel naar binnen getrokken.

Het gebeurt ſomtyds, dat de Kanker de borſt alleen aandoet; doch ſomwylen wordt al het vet, dat onder het einde van de groote borſtſpier is, bezet, veel vaſter dan het behoort, of zelf verhard. (Wanneer men dit vet door eene Operatie heeft weggenomen, heeft men hetzelve doorzaaid gevonden van Knoeſtagtige klieren.) Bywylen is ook de ganſche holte van den oxel met Knoeſtagtige klieren vervuld, welke door den tyd Kankeragtig worden.

Het Kankeragtig gezwel is ſomtyds geheel los van het vleeſchig lighaam van de groote borſtſpier; maar ſomtyds is hetzelve daaraan vaſtgehegt, en breidt zig uit tot in de tuſſenruimtens van deszelfs vleeſch-vezelen; ik heb 'er gezien, die zig uitſtrekten tot in het celagtig weefſel, dat deze ſpier aan de tuſſenribbige ſpieren verbindt; en alsdan was een goed gedeelte van de ſpier in het gezwel bevat: dat gezwel, 't welk los is van de ſpier, is verſchuifbaar in welken ſtand men den arm van den zieken brengt: dat, 't welk vaſtgehegt is, ſchynt ook verſchuifbaar en los van de ſpier te zyn, wanneer men den arm voorwaarts brengt, om dat de vezelen van de ſpier de beweging volgen, die men aan het gezwel geeft: doch zoo men den arm vaſt naar agteren geſtrekt houdt, doet zig de vaſthegting van het gezwel aan de vleeſchige vezelen kennen, daar door, dat het dan niet zoo waggelt. Het

is dan van groot belang den arm van den zieken wel te plaatſen.

Men vindt Kreeftgezwellen, die heel ſchielyk aangroejen, en men heeft andere, die zoo langzaam groot worden, dat de Lyders draagenze verſcheide jaaren, zonder 'er bynaar ongemak van te hebben. Dat hangt af van de natuur der vogten, die daar in beſloten zyn.

Het gebeurt veelmaalen, dat 'er uit een kwaade borſt verſcheide maanden lang uit de tepel of zelfs uit de huid rondom de tepel, een dunne bloedrige ſtof, of een etteragtige wei zweet. Het ongemak van de borſt neemt daar door niet af: maar wanneer deze uitlekking ophoudt, neemt het gebrek heel ſchielyk toe.

Men ziet verzworen Kankers, welker vogt in eenige maanden bynaar de ganſche borſt verknaagt en vernielt; men vindt wederom andere, waar in de zweer zoo langzaam toeneemt, dat zy, die ze draagen, heel oud worden, zonder ander ongemak te hebben. De eerſte zyn zeer pynelyk, de laatſte bynaar niet.

De Kreeftgezwellen, die in de baarmoeder komen, beginnen gelyk de andere door een verſtopping, en zy konnen haar lighaam of haaren hals aantaſten. Zy konnen haare inwendige wanden aandoen, of haare uitwendige zyden, dat is te zeggen, dat ze zig in haare holte openbaaren, of zig voordoen in het celagtig wezen, 't welk haar omringt, maakende Knoeſtagtige hardigheden in het bekken. De vrouwen, die veel verloren hebben door haare maandſtonden, zyn daaraan meer onderworpen dan andere; en dit gebrek begint gemeenlyk wanneer haare maandzuiveringen afneemen, of als zy geheel hebben opgehouden. Deze kwaal wordt gewoonlyk voorgegaan van meer of minder groote witte-of bloed-vloejingen, zy wordt voorſpeld door vliegende pynen in het geheele bekken, en ſomtyds door pynen in de baarmoeder zelve. De Knoeſtgezwellen, die in haare holte of in haaren hals gemaakt worden, zweeren ſomtyds, en die zweer doet zig kennen door het uitloopen

van dunne ſcherpe, ſtinkende of bloedrige ſtoffen, die elkanderen agtervolgen, en ſomtyds zelf door het uitkomen van ſponsagtig vleeſch of van doode korſten, die zig daar afſcheiden en door de ſchede uitkomen. Indien de Knoeſtagtige hardigheden niet zweeren zyn de uitvloejingen niet bloedrig, maar het gebeurt heel dikwils, dat ze waterig en ſtinkende zyn. De pyn blyft duuren; en als men den vinger in de ſchede brengt, voelt men den hals van de baarmoeder veel dikker en harder, dan hy behoort te zyn. Door den tyd neemen de hardigheden toe: wanneer zy heel groot worden, zetten de lippen van de ſchede op en worden dikwils zugtig: en zoo de klieren van de lieſchen verſtopt worden, gelyk dat ſomwylen gebeurt, worden wel haaſt de dyen en de beenen met zugt bezet. Het is zeldſaam dat de Kankeragtige verhardingen, die in het bekken zyn, zweeren; maar zy konnen ſmelten, en daar konnen op de gezwellen zelf beſloten waterzugten komen. *Leeſt het Hoofddeel van de waterzugt.*

Eindelyk daar konnen op zeer veele plaatſen Kankers komen, en kan men dezelve kennen uit al het gene wy verhandeld hebben.

Voorzegging. Het Knoeſtgezwel, 't welk veroorzaakt is uit een voorgaande ſtoot, of eenige drukking op een of meer klieren, kan indien het nog onpynelyk is, genezen worden door de wegneming, zonder dat 'er een wederkoming te vrezen zy. Indien het Kankeragtig is geworden, kan het insgelyks worden genezen; maar egter is 'er een onderſcheid tuſſen dezelve, in het geval van Kanker is de wederkeering van het gebrek mogelyk, zonder dat men die aan eenige andere oorzaak kan toeſchryven, dan aan een gebrek, 't welk het wateragtig vogt heeft konnen aanneemen, door de vermenging van een gedeelte van het vogt, 't welk van het gezwel onder den vloed der omloopende vogten is wedergekeerd.

Het Knoeſtgezwel, 't welk voortgebragt is uit oorzaak van de opſtopping van eenige gewoone uitlozing, kan niet worden genezen, zoo men niet die uit-

uitlozing vervult, of indien zy niet weder hervat te geschieden. Zodanige zyn die, welke somtyds gemaakt worden by de vrouwen, wanneer haare maandelykse ontlastingen, door eenig toeval, in wanorder geraaken, of als zy geheel ophouden op den tyd door haare gematigdheid (*a*) gesteld. Hoe veel zien we 'er niet, by welke op dien tyd, d'eene of d'andere borst begint bezet en Knoestagtig te worden, de oorsprong van een Kanker, die begint gemaakt te worden? By andere zyn het de klieren van de baarmoeder, die verstopt worden; by andere weder zyn het de eyernesten; en alle deze gezwellen veroorzaaken haar meestentyds den dood. Men kan derhalven niet dan eene zeer nadeelige voorzegging doen van alle deze verstoppingen, zelf dan wanneer ze langzaam komen, en schoon ze verscheide jaaren lang onpynlyk mogten wezen.

Wat aangaat de Knoestagtige gezwellen, die gemaakt worden door eene traage of schielyke neêrzetting van eenig bedurven vogt, dat te voren scheele hoofdpynen, zinkingen, jigtige vloejingen op de geledingen, zweetingen enz. veroorzaakte, die zyn geneeslyk door wegneming; doch zoo men niet wel genoeg gelukt in het kwaad der vogten, welke dezelve heeft voortgebragt uit te roejen, is de wederkomst van de kwaal bynaar zeeker, vooral wanneer het gezwel uit zyn aart een Kankeragtig wezen heeft.

Belangende de verscheidene deelen, die met Knoestgezwellen of Kankers konnen aangedaan worden, men kan in het algemeen zeggen, dat deze gebreken door de wegneming konnen worden genezen, indien men al het gene aangesteken is, kan wegneemen. Maar men kan die alle als ongeneeslyk door de Konst aanmerken, by dewelke men geen snydend werktuig kan brengen. Zodanige zyn deze gezwellen in de borst, wanneer de oxelklieren opgezet zyn, of als het gezwel zeer vast gehegt zit aan de borstspier. Zodanige zyn wyders som-

(*a*) Temperament.

ſommige, die in het aangezigt aan de oogleden of in den mond komen. Zodanige zyn ook die van de baarmoeder, of die in de boven - of onderbuik gemaakt worden.

Wy rigten verder nog onze voorzegging naar de de verſcheide veranderingen, die in deze gezwellen voorvallen. Zoo lang als ze onpynelyk zyn, kan men dezelve nog niet den naam van Kanker geven; en zoo zy niet toeneemen is het een ongemak, dat men kan draagen, en 't welk de gematigdheid niet ontſtelt: doch het is niet zoodanig gelegen, als ze van dag tot dag in grootheid toeneemen.

Indien deze gezwellen na 't verloop van een zekeren tyd pynelyk worden, begint de Kanker, en men zal miſchien wel haaſt de klieren van den oxel zien verſtopt worden; in dit geval heeft men ſomtyds gezien, dat 'er nieuwe Kreeftgezwellen op verſcheide plaatſen gemaakt worden, zelf na het wegnemen van de eerſte, die zig voordeedt. Men heeft wyders in dit geval gezien, dat de beenderen zelf verbroken wierden, zynde van hetzelfde Kankeragtig vogt aangegrepen.

Men mag wyders als ongeneeſlyk aanmerken de Kreeftgezwellen, die zeer pynelyk zyn, en die, welke heel ſchielyk groejen.

Eindelyk zullen wy als zodanig aanmerken alle Kanker, die op het punt van te zweeren is gekomen. Ik zeg niet dat ze niet kan genezen worden door de Operatie; maar ik durf verzeekeren op een menigte van ondervindingen, dat veronderſteld dat de Lyder daar van genezen mogt, het kwaad vroeger of laater weêr beginnen zal in hetzelfde deel, of op een andere plaats. 'Er zouden mogelyk eenige uitzonderingen konnen zyn op het gene ik hier voordraag: doch die zyn zoo zeldſaam, dat haar klein getal niet kan kragteloos maaken, 't gene ontellyke ondervindingen hebben beveſtigd.

Genezing. Men kan gene zeekere regelen geven omtrent de wyze van het Kreeftgezwel te behandelen, ten minſten als men dit kwaad niet aanmerkt naar zyne ver-

verscheide staaten, dat is te zeggen, in zyn begin, voortgang en stand.

Wy hebben gezien dat het Knoestgezwel in zyn aanvang niet anders is dan een verstopte klier, die door den tyd Knoestagtig, vervolgens Kankeragtig en eindelyk een verzworen Kreeftgezwel wordt. Het kan niet dan in zyn eerste staat genezen worden door de hulpmiddelen van de levenswyze en de artzenybereiding.

Het eerste daar een Heelmeester op heeft te letten is zig te onderrigten van de oorzaak van deze verstopping. Indien zy komt van eene uitwendige en versche oorzaak, gelyk van een slag, en zoo de eerste pyn blyft duuren, of dat zy toegenomen is, is 'er zekerlyk in het geslagen deel eene ongesteldheid, die eene ontsteeking kan voortbrengen. Dan moet men door een gepaste levenswyze en door verscheide aftrekkende aderlatingen tragten dezelve te stillen. Het gebruik van verzagtende pappen, op het zieke deel gelegd en vernieuwd, zal daar ook van grooten dienst wezen.

Wanneer de pyn en de ontsteeking bedaard zyn, is het mogelyk dat een of verscheide klieren van het deel bezet blyven, en zoo veel gezwollen zyn, dat men ze op het gevoel onderkennen kan. Dit zien wy heel dikwils in de borsten der vrouwen, die daar een stoot hebben gekregen. Het is ook mogelyk dat die klier, welke ongesteld, doch onpynelyk is gebleven, zoo klein is, dat men haar niet kan onderkennen. In dit laatste geval gelooft de Lyderes dat zy genezen is: doch wy hebben dikwils gezien, dat deze klier allengskens groot wordende, schoon onpynelyk, na verloop van eenige maanden zoo veel opgezet wordt, dat zy zig onder den vinger doet onderkennen.

Men moet de Lyderes op den arm en den voet, naar dat zig haare maandstonden toedraagen, aderlatingen doen, geschikt naar haare kragten. De huisbaden en het gebruik van zagte verteerende gemengd met ligte buikzuiverende middelen, hebben dikwils gelukt om deze klieren te doen verdwynen. Men stelt voor om by deze middelen te voe-

voegen het gebruik van wond-en oplossende pappen, om dus de ingepakte vogten in beweging te brengen. Ik heb dezelve dikwils zonder vrugt gebruikt, en het gestadig draagen van een zwaanevel, 't welk eene gestadige warmte in het deel onderhielt, heeft my veel dikwyler een goeden uitslag gegeven. Somtyds heb ik het gezwel zien verdwynen, en somtyds deedt het de aangroejing van de klier, die onpynelyk bleef, tegenhouden. Als men na verloop van eenigen tyd ziet, dat de klier niet grooter wordt, moet men met het gebruiken van middelen ophouden, om dat zy door den tyd niet zouden nalaaten de gesteldheid der Lyders te veranderen.

Wy hebben geene middelen, die in staat zyn het Knoestgezwel, 't welk tot eene zeekere trap van grootheid en hardheid is gekomen, te doen weggaan; en zoo lang de Lyder niet dan door deszelfs zwaarte gehinderd wordt, kan men het laaten blyven. Maar wanneer het toeneemt, heeft de Heelkonst geen ander hulpmiddel voor te stellen dan de wegneeming, zoo zy mogelyk is, en dan is men van een goeden uitslag verzeekerd. Wy mogen de wegneeming wyders voorstellen, wanneer het Knoestgezwel pynelyk wordt, om dat het Kanker begint te worden; en men kan deszelfs volkome genezing hoopen, mids men niet te lang wagt de Operatie te doen. Men stelt ook de wegneming voor, zelfs wanneer het Knoestgezwel een bevestigde, zeer pynelyke of zelfs open Kanker is geworden. Ik beken openhartig, dat men niet zeer hoopen kan om het Handwerk wel te zien gelukken. Ik zeg niet dat de wond niet kan genezen, maar ik zeg dat het wederkomen van het gebrek bynaar zeeker is: dat wyders dit wederkomen de Operatie kan doen mistrouwen, en ook veele Lyders met vooroordeel inneemen en te rugge houden om ze aan zig te laaten doen, schoon haar ziekte zoo is, dat men geen wederkomen heeft te vreezen. Dewyl 'er nogtans volstrekt geen andere toevlugt is, en de wegneming de leeftyd van de Lyders zelf in geval van wederkoming der kwaal, kan verlengen,

gen, mag men haar voorſtellen: doch men behoort teffens eene voorzegging te doen, die de Heelkonſt en den Heelmeeſter voor verwyt dekt, indien het gebrek eenigen tyd na de Operatie mogt weêrkomen.

Ik veronderſtel dat het Knoeſt-of Kankeragtige gezwel aan de boven-of onderlip is, dan moet men het uitneemen, en de beide deelen van de geſcheide lip vereenigen door de hegting, gelyk wy die zullen verklaaren, wanneer we van de Haazelip ſpreeken. *Leeſt myne Heelkonſt Aanmerk.* 1 *Deel.* Wanneer hetzelve op een andere plaats is, moet hetzelve insgelyks door eene Bewerking, veronderſteld zynde dat de gelegenheid van het gezwel toelaat om ze zonder gevaar te doen, geheel worden weggenomen. Operatie van de Kanker.

Ik veronderſtel dat het Knoeſtgezwel in de borſt is: het is een meer of min groote klier, los liggende in het vet, en niet vaſtgehegt aan de groote borſtſpier, ik ben wel verzeekerd dat 'er in het vet, 't welk in haare omtrek is, geene andere kleiner verharde klier is, om dat dit vet daar niet harder is dan in het overige van de borſt. Men kan zig dan vernoegen met die klier alleen uit te neemen, terwyl het overige van de borſt geſpaard wordt, en ziet hier hoe men zig daar in hebbe te gedraagen.

Wanneer de Lyderes eenige dagen vooraf door de levenswyze, door aderlating en buikzuivering voorbereid is, doe ik haar op een leuningſtoel zitten, en de beide handen door twee knegts vaſthouden; ik ſny de huid en het vetvlies met eene lankwerpige inſnyding van eene behoorlyke lengte door tot op de klier. De klier ontbloot zynde, vat ik haar met een dubbele haak, die ik door een knegt laat vaſthouden. Dan maak ik haar zoo veel mogelyk is los van het vet, dat 'er rondom is, 't gene ik alleen met myne vingeren doe, vervolgens ſny ik 't gene myne vingeren niet hebben konnen losmaaken, en 't welk ik vermoed door de nabygelegenheid van het gezwel wat te hebben geleden, met een mesje af.

Men

Men vindt gemeenlyk geen vat, 't welk zoo sterk bloed geeft, dat het noodig is hetzelve te binden: derhalven is het genoeg de wonde te verbinden met droog pluksel, gesteund met drukdoeken en een band om het lyf, die weinig gesloten is, om niet d'eene of d'andere borst ongemak aan te doen door eene drukking, die ook geheel onnut is.

Het is goed na verloop van eenige uuren de drukdoeken op te ligten, en het pluksel te bevogtigen met oly van *Sint Jans kruid* (*a*), om dat hetzelve met geronnen en gedroogd bloed doortrokken zynde, deszelfs hardheid in staat zou wezen de borst te hinderen en de pyn lang te doen duuren, of zelfs eene ontsteeking te verwekken.

Men moet het eerste verband niet afneemen voor den derden of vierden dag, dat is te zeggen, wanneer het geheele verband door de uitlekkende vogtigheden doorweekt zynde, gemaklyk wil losgaan, zonder de Lyderes ongemak aan te doen, of wanneer het van zelf losgaat. Dan moet men de wond aanmerken als een eenvoudige wonde, en haar verbinden naar haare verscheide toestand.

Wanneer de bezetheid zig uitbreidt door de geheele borst, moet deze geheel weggenomen worden.

Wegneming van de Borst.

De Lyderes vooraf bereid zynde, gelyk ik heb gezegd, laat ik haar op een leuningstoel zitten, en de beide handen door twee helpers vasthouden. De arm aan de zyde van de kwaal moet een weinig van het lighaam afgevoerd worden, op dat de groote borstspier een weinig gespannen zy. Indien het gezwel groot genoeg is, vat een knegt hetzelve en houdt het met zyn beide handen vast: indien 'er geen vat aan hetzelve is, vat en houd ik het vast met een tang van *Helvetius*, en ik laat die door een knegt houden. Ik neem een heel lang mes, of by mangel daar van een scheermes in zyn hegt wel bevestigd en ik maak in het gezonde deel, boven het gezwel, eene insnyding in de huid en door al het vet. Deze sneê moet drie of vier duimen lang wezen,

(*a*) Hypericum.

zen, en moet doorgaan tot op de groote borstspier, doch zonder die te raaken. Ik steek daar terstond drie of vier vingeren in en ik breng die tussen de borstspier en de ongestelde borst, 't gene zeer gemaklyk geschiedt, om dat die zonder moeite van malkander scheiden, dus heb ik niet meer door te snyden dan de huid, en die sny ik met hetzelfde mes rondom door. Indien 'er in het snyden eenig vet ontsnapt is, 't welk hard genoeg is om verdagt te wezen van ook aangedaan te zyn, vat ik het met een haakje of met myne vingeren; en sny het weg. Dikwils is het vet, 't welk onder de staart van de borstspier naar den oxel wordt gevonden, bezet, ik vat dit insgelyks met een haakje, of met de vingeren, en neem het weg, het zy met het mes of met de schaar. Om zulks gemaklyker te konnen doen, verslap ik de borstspier, door den arm een weinig digter naar het lyf te brengen.

Als men dit vet heeft weggenomen, vindt men somtyds niet ver van de vaten, die onder den oxel gaan, eenige bezette klier, men moet zig wel wagten, die te laaten blyven, want zy zoude de oorsprong van een nieuwe Kanker wezen. Men zoude haar met een snydend werktuig konnen wegnemen, doch men zoude teffens eenig vat, 't welk tot de oxel-stam behoort, konnen openen, en de bloedstorting zoude moejelyk te stuiten wezen. Om haar dan veiliger weg te neemen, vat ik dezelve met een haakje, en die door een knegt laatende vasthouden, binde ik haar met een dubbele gewaste draad, die ik agter de klier doorbreng, en knoop het vet dat haar omvangt.

Indien geduurende de Operatie eenig aanmerkelyk vat bloed stort, zet een knegt zyn vinger op hetzelve, tot dat zy gedaan is, zoo dra als het Handwerk gedaan is, moet men het bloed, 't welk somtyds uit verscheide slagaderen springt, stuiten; maar dikwils wordt de Lyderes ook flauw, en het bloeden houd op. Dan moet men haar agterover leggen, tot dat de flauwte over is. Indien 'er naderhand bloeding komt, moet men die stillen door het vat te binden, of 'er een klein wiekje met bloed-

bloedſtempend vogt op te leggen.

Verband. Men moet vervolgens de wonde verbinden met droog plukſel, geſteund door drukdoeken en een bekwaame band, die weinig ſluit. Een groot windſel, 't welk verſcheide ſlagen om het lighaam maakt, komt niet te pas, om dat de pyn reeds de ademhaling moejelyk maakt, en dat het windſel, hoe weinig hetzelve geſloten is, dezelve nog meer zoude hinderen. Wyders gebeurt het ſomtyds, dat 'er na eenige uuren bloeding komt, en men zoude moejelyk het verband konnen losmaaken. Men behoort dan liever het verband te beveſtigen met een ſervet om het lighaam gedaan en met ſpelden vaſtgemaakt. De koleur van het linnen, 't gene dikwils kort na de Bewerking met bloed beſmet wordt, kan ons verpligten het verband los te maaken, om een nieuwe bloeding, die ontſtaan is, te ſtillen. Deze bloedingen zyn niet van groot belang en een kleine wiek met bloedſtempend vogt is genoeg om haar te ſtillen. Men ziet na eenige uuren, dat het verband begint vogtig te worden van een roodagtig vogt: men moet het verband laaten blyven, en wanneer hetzelve genoeg beſmet is, kan men de drukdoeken veranderen, zonder het plukſel af te neemen, 't welk aan de wonde vaſtzit.

Het eerſte verband moet niet afgenomen worden voor den vierden of vyfden dag; en op dat het te gemaklyker los ga, moet men van den derden dag af het plukſel dekken met linnen lappen in geſmolte reuzel gedoopt. Deze geſmolte reuzel dringt genoeg door het plukſel, om het gemaklyk te doen los gaan, en om in plaats van verband te dienen, tot dat het plukſel geheel los geſcheiden is.

De wond moet vervolgens als een eenvoudige wond aangemerkt en verbonden worden, naar haare verſcheide toeſtand, tot dat ze een lidteken heeft.

Wanneer men het Handwerk heeft gedaan in een geval, dat het gezwel heeft begonnen een Kankeragtig kenmerk te krygen, heeft men dikwils gezien, dat wanneer de groote dragt begon te minderen, het gezwel in het midden of aan de kanten van de wonde weder uitgroeide. Ik heb in dit geval het ge-

gebruik van heele ſterke bytmiddelen beproeft, maar het was van geen dienſt. Eer de korſt, door het bytmiddel gemaakt, gevallen was, was 'er meer hard vleeſch opgeworpen, dan ik verteerd hadt. Ik heb deze nieuwe gezwellen zien wegſnyden en daar kwamen weêr andere. Ik heb hetzelfde zien gebeuren na de Bewerking wanneer het Kankeragtig gezwel vaſt aan de groote borſtſpier gehegt was. Indien de Lydereſſen genezen waren, is de kwaal na verloop van een jaar, wat eer of laater, weêr gekomen. Ik zal uit het getal van waarnemingen, welke ik zoude konnen verhaalen, om het gene ik voorſtel te bewyzen, een verkiezen, welke heel authentyk is.

AANMERKING.

Een Juffrouw van vyftig jaaren hadt in de linker borſt een Kanker, die begon te zweeren: zy hadt dezelve agt jaaren gedragen, en hy was zoo groot geworden, dat hy van het lighaam genomen zeven of agt ponden zoude gewogen hebben. Hy was zeer hard, matig pynelyk en hoog rood. Daar kwam heet-vuur in, en hy ſcheidde in twee dagen los en viel in 't geheel gelyk een klomp af. De omliggende vaten gaven zoo veel bloed, dat de matras van de Lyderes en haar ſtroobed zoodanig daar van doortrokken waren, dat de onderlagen daar mede bedekt waren. Dit gebeurde by nagt en ik wierdt 's morgens verzogt te komen.

Ik vond een wonde, die zwart, bynaar rond, en omtrent negen duimen breed was. De bloeding was geſtild, en de Lyderes was zoo zwak, dat men veel eer moeſt denken om haar te verlevendigen, dan om ontlaſtingen te maaken. Ik verbond de wonde naar de Konſt, en 'er kwam in vier of vyf dagen zoo goeden etterdragt, dat de wond zeer ſchoon wierdt. Ik verbond haar vyf weeken lang; in deze tyd naderden de kanten tot malkander, daar kwam goed vleeſch, in den omtrek wierdt een lidteken gemaakt en de wond ſcheen geheel en al met een lidteken te zullen gedekt worden, dewyl

zy maar een duim breed was. Het ganfche geftel van het lighaam was in goeden ftaat, en het fcheen dat de natuur hadt gedaan, 't gene de Konft zoude hebben moeten doen; doch alles veranderde van gedaante. Daar verhefte zig in het midden van de kleine wonde een klein hard gezwel, 't welk allengskens grooter wierdt en toenam tot aan het lidteken. Het gezwel kwam in minder dan een maand bynaar tot denzelfden ftaat, waar in het was eer daar heet-vuur in kwam. De Lyderes leefde nog zeven of agt maanden.

Het is zeeker dat de natuur door hulp van het heet-vuur hadt gedaan al het gene de Konft door de beft verrigte Bewerking hadt konnen doen, en dat ook de bloedftorting alle de vaten in den omtrek van het gezwel wel hadt ontledigd: hier van is de goede toeftand, waar in de wond geduurende vyf weeken zig bevondt, een overtuigelyk bewys. Egter kwamen 'er weder nieuwe Kankeragtige gezwellen in het midden zelf van de wonde, wanneer zy geheel gereed fcheen om met een lidteken gedekt te worden; en vermids men niet meer het plaatfelyk gebrek konde befchuldigen, zoo moet men dit aan het gebrek van de vogten zelve toefchryven.

Men kan derhalven in diergelyke gevallen niet voorftellen, dan een levensbeftier bekwaam om het gebrek der vogten te verbeteren, dezelve te verzagten en indien het mogelyk is te beletten bytend te worden, gelyk zy zulks gemeenlyk worden geduurende haar verblyf in het gezwel. Ik geloof my te mogen ontflaan van my over dit beftier uit te laaten, om dat het behoort tot de geneeskundige ziekt-befchryving daar de Lezer zal vinden al het gene in zulke moejelyke gevallen behoort voorgefchreven te worden.

VAN

VAN DE ZIEKTEN DER BORST DIE EENE OPERATIE VORDEREN.

DE Schryvers hebben Etterborſt (*Empieme*) geheten alle tegennatuurlyk verblyf van eenig vogt beſloten in de borſt. Doch dewyl dit vogt kan uitgeſtort wezen op het middelrif, of ook beſloten zyn in een ſoort van vliezigen zak, zoo dat het niet op het middelrif drukt, oordeel ik dat men dit woord van Etterborſt moet behouden voor de gevallen, alwaar eene uitſtorting op het middelrif is.

VAN DE ETTERBORST (*Empiéme.*)

De Etterborſt is dan een ziekte, welke beſtaat in het verblyf van eenig vogt, welk het ook zy, dat aan d'eene of d'andere zyde van de borſt op het middelrif drukt. Indien aan beide zyden een uitſtorting is, zyn 'er twee Etterborſten. Deze uitſtorting kan komen door eene inwendige oorzaak, zynde het gevolg van eenige ziekte; en zy kan veroorzaakt worden door eene uiterlyke oorzaak, zynde het gevolg van eene wonde. Dus kan naar de verſcheide oorzaaken, die de Etterborſt voortbrengen het uitgeſtorte vogt wezen water, chyl, voedſels die de Lyder gebruikt heeft, bloed of ook etter. Bepaaling en Oorzaaken.

De uitſtorting van water kan het gevolg zyn van eene alte groote dunheid van het bloed, en in dit geval kan zy het buikwater of de witte zugt verzellen: maar zy is allermeeſt het gevolg van eenige ziekte der longen, voornamelyk van die, welke niet van ontſteeking verzeld worden.

De uitſtorting van bloed kan het gevolg wezen van de verbreking van eenig vat in de borſt, doch dat gebeurt zelden, ten minſten als het niet een vat is, 't welk een ſlagaderſpat gekregen hebbende, door zyne geweldige uitzetting gebroken wordt, 't

welk een onwaare ſlagaderſpat maakt. Zy kan zyn en zy is ook meeſtentyds het gevolg van eene doorgaande wonde in de borſt.

'Er wordt geen Etterborſt van chyl of ſpyzen gemaakt, ten zy eenige doorgaande wond in de borſt den ſlokdarm of de borſtbuis geopend heeft.

De Etterborſt van etter kan het gevolg zyn van eene doorgaande wonde in de borſt, en welker uitwendige opening of alte klein of kwalyk geplaatſt is om een vryen uitgang aan den etter te geven. Zy kan wyders het gevolg zyn van eene ontſteekingsziekte in het buitenſte vlies van de longen of in het ribbevlies. Men weet dat deze ontſteekingen eindigen door oploſſing, door heet-vuur, of door verettering. Indien de oploſſing geſchiedt, geneeſt de Lyder. Zoo het ontſteeken deel heet-vuur krygt, ſterft de Lyder, Indien de ontſteeking door verettering eindigt, wordt 'er etter gemaakt. Wanneer die ontſteeking geene vaſthegting van de long aan het ribbevlies heeft veroorzaakt, wordt de etter op het middelrif uitgeſtort; en wanneer 'er eene vaſthegting is geſchied, vindt de etter zig als in een zak beſloten: zoo men vertoeft hem uit te loozen, maakt hy de vaſthegting los, hy wordt op het middelrif uitgeſtort, en 'er begint een Etterborſt te komen. Men heeft ook ettergezwellen gezien in de lever, waar van de etter het middelrif doorboord hebbende in de borſt uitgeſtort wierdt, 't welk niet heeft konnen geſchieden, dan om dat de lever en het middelrif aan malkander zyn vaſtgehegt door de ontſteeking, die de ettermaking is voorgegaan.

Tekenen.

Men heeft tekenen, die ons doen weeten, dat 'er eene uitſtorting op het middelrif is; en 'er zyn ook, die ons aanwyzen van wat ſoort het uitgeſtorte vogt is. Ziet hier welke tekenen de uitſtorting te kennen geven. 1. De ademhaling is kort, om dat het vogt, 't welk een gedeelte van de borſt vervult, belet dat de longen niet zoo veel uitgezet worden, als zy wel konnen. 2. De uitademing is ongemaklyker als de inademing, om dat het middelrif, 't welk een verwulf maakt naar de borſt, dan

dan het gewigt van het vogt, 't welk uitgeſtort is, moet opligten; daar de zwaarte van dit vogt bekwaam is om de inademing gemaklyker te maaken. 3. De Lyder voelt ſomtyds de ſchommeling van het vogt, wanneer hy zig beweegt. 4. Indien de uitſtorting maar aan de eene zyde en groot is, is de borſt aan die zyde grooter dan aan d'andere. Dit komt om dat de ribben, by iedere uitademing een weinig van haare beweging verliezen en minder neêrvallen, gemerkt de moejelykheid, die zy hebben om plat neêr te zyn. *Leeſt myne Heelkonſt. Aanmerk. bladz.* 212. Als de uitſtorting maar aan de eene zyde is, kan de Lyder niet op de overſtaande zyde liggen, ten minſten als de long niet vaſtgehegt is aan het geheele middelſchot aan de zyde van de uitſtorting, en dat is niet altyd gemaklyk om te weeten. *Leeſt myne Heelkonſt Aanmerk. bladz.* 213. Men kan dan verzeekeren dat dit teken de uitſtorting bewyſt, maar dat zyn afwezen niet bewyſt, dat 'er geene uitſtorting is.

Wat aangaat de tekenen, die ons te kennen geven, welk het uitgeſtorte vogt is, wy zullen die vinden in de ziekte zelve, en in de toevallen, die de uitſtorting zyn voorgegaan, of ze verzellen. Men heeft reden om te geloven dat 'er een uitſtorting van weivogten is, indien de tekenen van uitſtorting volgen op de ziekten, veroorzaakt door te groote dunheid van bloed, of op de ziekten, in welke de longen zederd een geruimen tyd geleden hebben: zy is gemeenlyk verzeld van bolheid in het aangezigt en van den hals, en van eene ſlymzugtige zwelling der ledematen. Indien zig tekenen van uitſtorting voordoen kort na dat de Lyder eene doorgaande wonde in de borſt heeft gekregen, en zoo by dezelve geduurige flauwtens zyn, heeft men niet te twyffelen of 'er is bloed uitgeſtort. Indien 'er eene ontſteeking is geweeſt in de longen of in het ribbevlies, verzeld van tekenen van verettering op eenige plaats van de borſt, gelyk een vaſte en ſcherpe pyn, onregelmatige huiveringen, ſteekende hoeſt, hevige koorts, zugtige en ſlymige zwelling ter plaatſe van de pyn, en zoo zig vervol-

 gens

gens tekenen van uitſtorting openbaaren, kan ik zeggen dat dit een Etterborſt van etter is: zy is doorgaans onafſcheidelyk verzeld van ſterk zweeten.

Voorzegging. De plaats daar de uitſtorting is gemaakt, de oorzaak die haar heeft voortgebragt, en de toevallen die haar verzellen, zyn de zaaken naar welke wy onze voorzegging moeten regelen.

Alle uitſtorting in de holte van de borſt is uit zig zelve doodelyk en de Lyder kan niet genezen ten zy het uitgeſtorte vogt, door welken weg het ook zy, uitgeloosd werde.

De uitſtorting van water, die veroorzaakt is door de ſmelting van het bloed, kan niet genezen worden, indien men de vogten niet herſtelt; en ik twyffel of men den Lyder door de ontlaſting van het uitgeſtorte water kan genezen, om dat de long in dit geval aan de zyde van de uitſtorting bynaar als verſlenſt is. Ik heb in het openen van ſommige lyken gezien, dat ze niet grooter was dan een renet appel. De uitloozing van het uitgeſtorte water kan den Lyder wel voor eenige dagen verligten, maar deze verligting kan niet lang duuren, om dat het water wel haaſt weêr aangroeit.

De uitſtorting die komt in gevolge van de ziekte der longen, is ook doodelyk, zelfs wanneer men het uitgeſtorte water ontlaſte, om dat de long als dan met knoeſtagtige knobbeltjes vervuld is.

De uitſtorting van bloed, die geſchiedt in gevolge van eene doorgaande wonde, kan genezen worden, wanneer het vat, dat het bloed uitgeſtort heeft, opgehouden heeft meer bloed te geven.

De Etterborſt van etter, die komt in gevolge van een ettergezwel in de lever, gelyk wy hebben gezegd, is zelden geneeſlyk, om dat de bron van den etter laager is dan de opening, die men kan maaken, om hem uit te loozen; by gevolge is het zeer moejelyk om deszelfs wel te dempen.

Die komt in gevolge van eene verettering in de borſt, kan genezen worden door de Operatie, indien 'er gene vaſthegting is van de long aan het ribbevlies; maar indien in gevalle van eene vaſt-

heg-

hegting, de etter, die in een ſoort van een zak beſloten was, uitgeſtort wordt op het middelrif, mag men zeggen, dat 'er zeer weinig hoop is.

Indien 'er aan beide zyden van de borſt een Etterborſt is, is de ziekte zoo veel te grooter, als 'er twee ziekten in plaats van eene zyn, en 'er twee Bewerkingen vereiſt worden.

Eindelyk dit ongemak kan verzeld zyn van veele onderſcheide toevallen, die haar zoo ſamengeſteld konnen maaken, dat men 'er niet dan eene zeer nadeelige voorzegging van kan doen.

Genezing.

De Etterborſt kan genezen worden door de natuur en door Konſt, dat is te zeggen, dat de eene en d'andere haare genezing konnen bewerken. Indien 'er een ſoort van Etterborſt is, die door een vermogen van de natuur zoude konnen genezen worden, het is de Etterborſt van water, niet die, welke een gevolg is der ziekte van de longen, maar die veroorzaakt is door de ſmelting der vogten. Men heeft ſomtyds gezien dat de uitgeſtorte wei, door aan ons onbekende wegen tot de omloopende vogten wederkeerde, en zig uitloosde door de pis, gelyk wy ſpreekende van het buikwater hebben gezegd: maar dit is zeer zeldſaam. Belangende de Etterborſten van bloed, etter of chyl, men kan die niet genezen, dan door een Heelkonſtig Handwerk Doorboring van de Borſt en in het Franſch even gelyk de kwaal *Empiéme* geheten. De hulpmiddelen van de levenswyze moeten hier ſamenſtemmen om te verbeteren en te voorkomen de toevallen, die de uitſtorting verzellen, of die op de Operatie konnen volgen. Dit Handwerk beſtaat hier in, dat men in de borſt eene opening maakt, bekwaam om uitgang te geven aan het gene op het middelrif uitgeſtort is, en toe te laaten om daar de dienſtige geneesmiddelen in te brengen.

Wanneer men alles, 't welk noodig of nuttig is, zoo tot de Bewerking als tot het verband gereed heeft gemaakt, moet men den Lyder in eene geſtalte plaatſen, die gemaklyk is voor hem en voor den Operateur. De allergemaklykſte geſtalte voor een Lyder, die eene uitſtorting heeft en die om

deze rede moejelyk ademhaalen kan, is hem te doen zitten op de kant van zyn bed met de beenen hangende en de voeten ruſtende op een bankje: indien hy in het bed zat met de beenen op het bed, zoude hy het daar niet konnen houden wegens de moejelykheid van de ademhaling, die dan veel grooter zoude wezen.

Men moet in de Etterborſt, gelyk in het openen van de ettergezwellen, dezelve zoo veel mogelyk is op de laagſte plaats openen; en hierom raadt men het te doen tuſſen de derde en vierde van de onwaare ribben, van beneden naar boven gerekend, en vyf dwerſe vingeren breed van de ruggegraad (ik verſtaa vingeren van den Lyder); dit noemt men de plaats van verkiezing.

De Schryvers ſpreeken van eene plaats van noodzakelykheid om de Operatie te doen; die is zeggen zy de plaats daar de etter zig onder de huid laat voelen: doch vermids de etter in dit geval niet op het middelrif is uitgeſtort, noem ik deze ziekte niet een Etterborſt, maar een ettergezwel in de borſt, waar van wy afzonderlyk zullen ſpreeken. Derhalven ken ik in de Etterborſt geen plaats van noodzakelykheid om het Handwerk te doen.

Operatie. Wanneer de plaats tot de Operatie uitgekoren is, maak ik met een regt mesje eene inſnyding, vier of vyf vingeren breed lang, eene inſnyding, die dwers over de ribben gaat, en ik doorſny in eene of meer ſneden de huid, het vetvlies, en de ſpieren, die de ribben bedekken: dus worden de vezelen van de groote rugſpier ſchuin doorgeſneden. Indien de Lyder heel vet is, kan ik eene kruiswyze inſnyding maaken, door de beide lippen dwers door te ſnyden, dat is te zeggen naar den loop van de ribben. Ik houd vervolgens het mesje in diervoege, dat myn voorſte vinger langs den rug van het mesje tot aan den punt toe ligt, en ik ſny dus de tuſſenribbige ſpieren en het ribbevlies langs de tuſſenruimte der ribben door. Indien de voorſte vinger, die langs den rug van het mesje ligt, op denzelfden tyd de beide ribben raakt, zal de inſnyding net tuſſen de beide ribben gemaakt worden; dus heeft

heeft men niet te vreezen om de tussenribbige slagader, welke langs de onderkant van de bovenste rib loopt te openen. Het is noodig dat het ribbevlies vyf of zes lynen doorgesneden is, om dat men anders hetzelve zoude konnen beschadigen, en daar onsteeking veroorzaaken, of ook hetzelve van de ribben afscheuren, als men den vinger in de wonde, of een steekwiek of een seton in het verbinden inbrengt.

Als de insnyding gedaan is, moet men het uitkomen van het uitgestorte vogt te hulp komen, het zy door den Lyder te doen op de zyde overhellen, het zy met de borst-sonde in te brengen, om de long van de ribben af te voeren, 't gene zeer vaardig moet geschieden. Indien het uitgestorte vogt heel dik is, gelyk geronnen bloed, stelt men voor om hetzelve te verdunnen met eenige inspuiting, ingebragt door behulp van de borst-sonde. Doch behalven dat dit zeer moejelyk zoude wezen, zoude het teveel tyd wegneemen, en ons verpligten om deze zyde van de borst alte lang open te laaten, 't gene in staat zoude wezen om veel kwaad te veroorzaaken. *Leest myne Aanmerk. over de geschotene wonden bladz.* 171.

Men vraagt of het goed is ten tyde van de Operatie, al het gene in de borst uitgestort is uit te laaten. Indien 'er veel uitgestort vogt is, gelyk in de meeste Etterborsten van etter, moet men maar een gedeelte uitlaaten, zoo om te voorkomen dat de Lyder niet flauw wordt, als om dat de beweging van de long aan deze zyde, zoo lang de wond open is, belet is. Derhalven moet men den Lyder zonder vertoeven verbinden, verzeekerd zynde, dat het gene men binnen gelaten heeft, zig allengskens na het verbinden in het verband zal uitloozen. Naardien deze uitlozing ongevoelig geschiedt, zal zig de Lyder daar door niet verzwakt vinden, en dewyl naar mate deze ontlasting geschiedt, de verwyding van de long vryer wordt, zal de ademhaling minder moejelyk wezen.

De Operatie gedaan zynde, moet de Lyder verbonden worden. De Heelkonstoeffenaars komen Verband.

niet overeen in de wyze om dat te doen: sommige willen dat men in de wonde zal brengen een steekwiek van linnen, stomp aan de punt, plat om zig naar de gedaante van de wonde te voegen, voorzien met een soort van een plaat, die haar belet om in de borst te vallen, en van eene behoorlyke lengte, doch zoo dat zy niet dan drie of vier lynen over het ribbevlies uitsteekt. Andere vergenoegen zig met een seton, waar van zy het eene eind door de wonde in de borst brengen, terwyl het andere buiten de wonde blyft. Andere wederdekken de wonde met een fyne linne lap een halven voet in 't vierkant groot, op welke lap zy een dot pluksel leggen, die op de wonde steunt, wordende alles gehouden door dikke drukdoeken en een band om het lighaam.

De steekwiek, de seton en de dot pluksel hebben ieder haare ongemakken. De steekwiek, indien zy al te dik is, sluit niet alleen de opening, die men in de borst heeft gemaakt volkomen toe, zoo dat niets daar uit kan komen, maar zy hindert ook de tussenribbige spieren en het ribbevlies: zy is evenwel nog te verkiezen boven de seton en de dot in de Etterborst van bloed, indien het vat, dat het bloed heeft uitgestort, nog bloed geeft, en de rede daar van is zeer natuurlyk. Het bloed kan niet gestuit worden dan door het geronnen bloed, 't gene omtrent de mond van het open vat komt. Dit geronnen bloed breidt zig uit tot in het vat zelve, en zoo lang het daar blyft, komt 'er geen bloed meer. Geduurende dezen tyd neemt het bloed zyn weg door de zydelyke vaten; en dewyl de mond van het vat inkrimpt, besluit hetzelve het gedeelte geronnen bloed, dat daar gemaakt is, tussen zyne wanden: dus wordt het geronnen bloed allengskens in tween gescheiden, en het eene gedeelte blyft in het vat zitten, om daar tot een prop te dienen, terwyl het andere door de verettering afvalt. Het is dan noodig, dat een steekwiek tussen de beide ribben in de gemaakte opening ingebragt, een gedeelte van het uitgestorte bloed in de borst tegenhoudt, zonder het welk het geronnen

nen bloed, niet onderſteund wordende, afvallen zal, eer de mond van het vat geſloten is, en dit onophoudelyk bloeden zal. Het is goed dat deze ſteekwiek plat en zagt is, en bekwaam om de tusſenruimte der ribben te vullen zonder daar beklemd te wezen. De ſeton waar van het eene eind in de borſt hangt is daar een vreemd, zeer onnut en misſchien ſchadelyk lighaam. De dot plukſel is niet pynelyk; maar zy laat toe dat de borſt zig alte ſpoedig ontlaſt en de wonde alte ſchielyk ſluit, zoo dat de vezelen van de groote rugſpier haar ten deele toeſluiten, 't welk het verbinden pynelyk en ſomtyds zelfs ongemaklyk maakt.

Ik geloof derhalven, dat 'er geen algemeene regel kan worden opgegeven; en dat de omſtandigheden de ſteekwiek boven de dot plukſel moeten doen verkiezen. Ik oordeel dat men in het eerſte verband zig altyd moet bedienen van een ſteekwiek, zorge dragende dat zy heel plat is en de beweging van de ribben niet kan hinderen, en dat zoo veel te meer, om dat zy moet opzwellen door de vogtigheid; zy maakt ons meer meeſter van de opening, derhalven raad ik haar te gebruiken, zoo lang 'er iets in de borſt is, dat men moet doen uitkomen, of dat men inſpuitingen moet doen, welke men zoo lange moet nalaaten, als 'er geen groote redenen zyn, om ze in 't werk te ſtellen. Zoo dra als 'er niet meer overig is dan om de wond te laaten toeſluiten, wordt de ſteekwiek een vreemd lighaam, en men moet de dot plukſel verkiezen.

Dewyl de Etterborſt van etter een gevolg is van de verzweering, welke in die zyde van de borſt is gemaakt, moet men zig niet verwonderen, indien men telkens by het verbinden eene zeekere mate etters in de borſt vindt, ſchoon 'er zeer veel etter van het eene verbinden tot het andere in het verband uitkomt; dit komt om dat 'er uit alle de zweerende deelen etter lekt, en dat de bron niet kan opdroogen, dan naar mate, dat 'er een lidteken wordt gemaakt. Men kan niet dan in de Etterborſt van etter de natuur te hulp komen door ſomtyds afvegende inſpuitingen te doen, bekwaam om de in-

inwendige zweer af te wischen, en daar (ten minsten voor eenigen tyd) de dienstige geneesmiddelen in te brengen. *Merkt:* Dat men deze inspuitingen maar zeer zelden moet doen, om dat men ze niet kan doen zonder de borst lang open te laaten, 't gene eenige verstopping zou konnen veroorzaaken in de kwab van de long aan die zyde, welke kwab niet verwyd wordt, zoo lang als de borst open is. Deze inspuitingen konnen gedaan worden met behulp van de borst-sonde of zonder dezelve.

Wanneer men eenige inspuiting heeft gedaan, is het noodig om de borst zoo veel te eer te sluiten, zig niet op te houden met haar te doen uitkomen, om dat zy allengskens door de wonde in het verband zal uitvloejen. Indien aan weêrzyde van de borst een Etterborst is, moet men om de kragten van den Lyder te spaaren, de twee Operatien een of twee dagen na elkander doen, verondersteld zynde dat het geval niet dringt.

Wanneer men de Operatie van de Etterborst aan beide zyden van de borst heeft gedaan, moet men zig wel wagten van de beide wonden te gelyk open te laaten, want de Lyder zoude stikken. Derhalven moet men voor het ontblooten van d' eene, wel zorg draagen dat d'andere ter degen gesloten is; en daarom is het goed dat een knegt de hand op het verband houdt, op dat de lugt niet door de wonde tussen de long en het ribbevlies kan indringen.

VAN ETTERGEZWELLEN IN DE BORST.

Na dat wy gesproken hebben van de etterborst, een gebrek dat bestaat in eene uitstorting van etter, die op het middelrif drukt, dienen wy nu te spreeken van de Ettergezwellen, die somtyds in de borst tussen de long en het ribbevlies gemaakt worden, en die als men haar niet spoedig genoeg opent in een etterborst overgaan. Wy zullen deze Ettergezwellen aanvangen in haare oorsprong, om ze voet voor voet tot aan haare genezing te volgen:

gen: maar op dat de kennis van de natuurlyke gesteldheid ons mag leiden tot die van de tegennatuurlyke staat, zoo laaten wy ons te binnen brengen, dat het ribbevlies een vlies is, dat de gansche holte van de borst bekleedt; en dat het door een celagtig weefsel aan haare binnenzyde vastzit, dat hetzelve het middelschot maakt, en het buitenste bekleedsel aan de longen geeft.

De Roos is een gebrek der vliezige of peesagtige deelen, gelyk de Ontsteeking een gebrek der vette deelen is. Derhalven is het ribbevlies gelyk de andere vliezen onderhevig aan roos; en die roos kan in een meer of min aanmerkelyke ontsteeking overgaan; dat is het gene de zydeween (*a*) de longontsteeking (*b*) enz. maakt. Oorzaaken.

Men ziet dikwils dat deze ziekten door de wel aangewende hulpmiddelen van de levenswyze wyken, dat is te zeggen dat de ontsteeking door oplossing eindigt; doch de genezing die volkomen schynt, is het niet altyd. De ondervindig leert ons dat de ontsteekingen dikwils tegennatuurlyke vasthegtingen van het eene deel aan het andere, wanneer zy elkander raaken, veroorzaaken; en dat de long somtyds diergelyke vasthegtingen krygt met het ribbevlies, dat is te zeggen, dat de long vastgehegt blyft, nu eens aan het gedeelte van het ribbevlies, dat de ribben bekleedt, dan eens aan het gedeelte, dat het middelrif bedekt, en somtyds aan het middelschot. Dan ziet men dat de Lyders, die anders genezen scheenen, van tyd tot tyd en voornaamelyk als zy hoesten, eene aandoening van pyn voelen op die plaats van de borst, daar de ontsteeking het hevigst is geweest. Deze ligte pyn is gewisselyk een gevolg van de tegennatuurlyke vasthegtingen, waar van ik gesproken heb. De schokkingen van de hoest, en de volbloedigheid moeten haar vermeerderen. Indien de doode lighaamen in alle landen zoo ontzien wierden, gelyk zy in sommige landen worden, daar het niet vrystaat haar te openen, zouden wy deze vasthegtingen

(*a*) Pleuresies. (*b*) Peripneumonies.

gen niet kennen, noch ook den toestand waar in deze vliezen zig na de schynbaare genezingen, waar van wy hebben gesproken, bevinden. Maar wy hebben het juk van vooroordeel afgeworpen, en het openen der lyken heeft ons onderrigt. Wy hebben gezien dat de vliezen, die van eene wat aanmerkelyke ontsteeking aangedaan worden, rood, hard, en van eene tegennatuurlyke dikte blyven, ten minsten, als daar gene volkome oplossing geschiedt. Ik heb 'er gezien, die een, twee en zelfs drie lynen dik waren, 't gene ongemeen is voor vliezen, welker dunheid wy kennen. Derhalven kan men met rede zeggen, dat in dit geval de ziekte niet geeindigd is door de oplossing, maar door de verharding, dat is te zeggen, dat de ingepakte vogten verdikt zyn, en dat de vaten, die haar bevatten haare zagtheid en buigzaamheid hebben verloren, dewyl zy dik zyn geworden en een zeekere hardheid hebben gekregen, die zeer naby komt aan die men vereeldheid heet. Niet tegenstaande de gesteldheid waarin zig deze vliezen, welke men als in een tegennatuurlyken staat kan aanmerken, bevinden, geschiedt 'er eene omloop van vogten, die haar voeden: maar de omloop is daar meer of min vry, naar mate van de trap van verharding, die grooter of kleiner is.

De weinige vryheid in den omloop is dikwils oorzaak, dat de vogten in het een of ander gedeelte geheel blyven stilstaan. Dan volgt altyd dat het een of ander verstopt vat breekt, en daar uit komt noodzakelyk verzweering. Alhoewel het buitenste vlies van de long en het ribbevlies, dus bezet en verdikt zynde, door haare samenhegting maar een vlies schynen te maaken, kan men haar evenwel gemaklyk van elkander onderkennen en door het mes scheiden.

De Ettergezwellen waar van wy hier handelen, worden somtyds gemaakt in het celagtige van het ribbevlies, dat dik geworden is; doch ik heb opgemerkt, dat zy ook zeer dikwils gemaakt worden tussen de vliezen, die vereenigd waren. *Ziet myne Heelkonst. Aanmerk. I Deel over de Ziekten van de Borst.*

Deze

Deze Ettergezwellen moeten aangemerkt worden als van waare ontsteekingen, om dat het ribbevlies rood en dik geworden, gelyk gezegd is, niet meer moet aangemerkt worden als een vlies, dewyl alle de watervaten, waar van het in zyn gezonde staat doorweven was, bloedvaten geworden zyn. Wyders de toevallen, die de ettermaaking voorgaan of verzellen, zyn bynaar dezelfde, als die de ontsteekingen, welke in de vette deelen gemaakt worden, verzellen. Al het onderscheid bestaat hier in, dat de verzwering der ontsteekingen, welke de vette deelen aandoen, veel spoediger geschiedt dan die, waar van wy hier handelen. De rede daar van is ook natuurlyk. In de ontsteekingen der vette deelen, worden de verstopte buizen, die nog heel fyn en dun zyn, gelyk in de natuurlyke staat, gemaklyk verbroken, wanneer haare wydte door de kolom ontsteeken bloed, dat daar ingepakt is, en werking maakt, uitgezet en geweldig uitgerekt wordt. Maar de buizen hier hard en eeltagtig geworden zynde, weêrstaan de vogtkolom, die hier zoo veel moejelyker omloopt, om dat dit vogt bynaar gelyk gelei verdikt is. Indien 'er dan eenig van de verstopte vaten breekt, geschiedt het veel moejelyker en traager. Ziet daar waarom deze Ettergezwellen langzaam gemaakt worden, en dikwils niet in staat zyn om geopend te worden, dan meer dan zes maanden na dat de ziekte begonnen is; daar de andere ontsteekingsgezwellen, als zy beginnen zig te openbaaren, den weg van zweeren inslaan, en in den tyd van agt dagen en somtyds zelfs in minder tyd in staat zyn geopend te worden.

De toevallen, welke de ettermaaking tussen de long en het ribbevlies verzellen, moeten tot kentekenen dienen; en om daar een net verslag van te doen, zoude het nodig zyn hier een lyst op te geven van zeer veele ziekten, die door dergelyke Ettergezwellen geindigd zyn. Dit kan men zien in *myne Aanmerk. I Deel bladz.* 199 *tot* 255 *en vervolg.* Men zal daar insgelyks konnen vinden alle de tekenen, die deze Ettergezwellen eigenaartig aanwy- Tekenen.

 zen,

zen, en welke haar van de etterborst konnen doen onderscheiden. Ik mag dan den Lezer daar heen zenden om niet myn eige woorden te herhaalen.

Voorzegging. De ziekte, die in het begin tot de Geneeskunde behoorde, is van gedaante veranderd en is een Heelkonstig gebrek geworden. Wanneer de etter gemaakt is, konnen verscheide zaaken, indien het mogelyk is om daar van kundig te wezen, onze voorzegging regelen. Deze zyn de uitgebreidheid van de vasthegting, de plaats van de vasthegting daar de etter gemaakt wordt, de toestand waar in de Lyder zig bevindt, en die daar de long in is. Indien de plaats van de vasthegting niet breed is, waar van men kan oordeelen, met de plaats daar de pynen zig eerst hebben doen voelen en die daar de Lyder nu klaagt te onderzoeken, en zoo het Ettergezwel op denzelfden tyd bekwaam is geopend te worden, kan men de genezing hoopen, mids men het zelve spoedig genoeg opent. Doch indien de vasthegting in een plaats is, die buiten het bereik van de hulp der Heelkonst is, zal het Ettergezwel in de long doorbreeken en de overvloedige etter zal den Lyder vroeger of laater doen sterven: of ook het zal doorbreeken in de holte van de borst en de etter uitgestort wordende op het middelrif, zal de Lyder insgelyks sterven, schoon men de Operatie van de etterborst deedt.

Wanneer de vasthegting zeer breed mogt zyn, is de genezing zeer twyffelagtig, zelfs wanneer men het Ettergezwel, 't welk in staat is van geopend te worden, spoedig genoeg openmaakt, om dat 'er in de uitgebreidheid van de vasthegting eenige andere Ettergezwellen konnen wezen, die men niet openen kan.

Wanneer de vasthegting niet zeer uitgebreid is, zal de etter, indien men toeft deze Ettergezwellen te openen, allengskens de vasthegting aan d'eene of andere zyde losmaaken; en zig op het middelrif uitstortende, zal dit eene ongeneeslyke etterborst maaken, zelfs wanneer men den etter ontlaste door de Operatie van de etterborst. *Leest myne Aanmerk. I Deel.*

De ſtaat waar in de Lyder zig door eene langduurige ziekte uitgeput vindt, kan wyders de voorzegging rigten, doch die moet niet beletten de ontlaſting van den etter, indien zy aangewezen en mogelyk is, te maaken.

Eindelyk is het ook moejelyk net te weeten den ſtaat waar in de long zig bevindt. Het is onmogelyk dat zy niet gedeeld heeft in de ontſteeking, die het ettergezwel heeft gemaakt, en de toevallen, welke de ettermaaking hebben verzeld, hebben haar harde neepen konnen geven. Men kan daar van ten naaſten by oordeelen uit den ſtaat van de korter of langer, pynelyke of niet pynelyke ademhaaling; uit de bloedige, etteragtige, ſchuimige, of dikke fluimen; uit de ſcherper of zagter hoeſt, enz. en dit alles ſamengevoegd zal onze voorzegging beſtuuren.

Men kan de ſchommeling van den etter van deze Ettergezwellen gemeenlyk niet voelen onder den vinger; de tuſſenribbige ſpieren, de ribben, het vetvlies en de huid zyn alte dik daar toe, want zy blyven bynaar altyd geheel en de etter ſlyt haar gemeenlyk niet weg. Ik heb het egter twee maalen gezien. *Ziet myne Aanmerkingen.* Maar 'er komt eenig weiagtig vogt uit het Ettergezwel, 't welk tuſſen de tuſſenribbige ſpieren doorgaande, in de celletjes van het vetvlies indringt. Dan ziet men in de bekleedſelen eene dikte, die niet natuurlyk is; en hoe weinig dezelve toeneemt, blyft de kuil van den vinger, als men 'er op drukt, ſtaan. Op die plaats moet men de opening maaken, om dat men daar den etter zal vinden. Het is wel waar, dat daar de pynelykſte plaats niet is; maar hy is daar geweeſt ten tyde van de groote ontſteeking, die de vaſthegting heeft veroorzaakt, en hy heeft niet opgehouden dat te wezen, dan zederd de ziekte aan 't zweeren is geraakt, dat is te zeggen zederd dat de etter is gemaakt. Genezing.

Om dit Ettergezwel te openen, moet men op dezelfde wyze te werk gaan als in het doen der Bewerking van de etterborſt. De Lyder moet in dezelfde geſtalte geplaatſt worden. Men moet in de be-

bekleedſelen en in de ſpieren, die onder de huid zyn, eene korter of langer inſnyding, naar den loop van het lighaam maaken, en men moet de tuſſenribbige ſpieren, naar de rigting van de ribben, met dezelfde omzigtigheden, welke wy hebben aangewezen, om de opening van de etterborſt wel te doen, doorſnyden. Daar is derhalven geen onderſcheid dan in de plaats, daar men dit Handwerk doet, dewelke ons aangewezen wordt door de ligte zugtige zwelling waar van ik geſproken heb. Deze is het die de Schryvers, welke de etterborſt niet hebben onderſcheiden van de Ettergezwellen, de plaats van noodzakelykheid hebben geheten.

Het is hier niet gelegen gelyk wanneer men de Operatie voor een etterborſt heeft gedaan; men mag al de etter laaten uitloopen, zonder bevreesd te zyn van de borſt al te lang open te laaten, om dat de kwab van de long van deze zyde in de ademing uitgezet wordt, vermids de lugt, gemerkt de vaſthegting, niet tuſſen het ribbevlies en de long, gelyk in de etterborſt, kan indringen.

Men mag hier ook inſpuitingen doen in de holte van het Ettergezwel; en men kan ook niet, dan door deze de dienſtige hulpmiddelen inbrengen. 'Er is maar een geval, waar in het niet te paſſe komt inſpuitingen te doen; dat is wanneer de Lyder zederd korten tyd etter geſpouwt heeft, want dat geeft te kennen, dat de long door den etter zelve doorboord is geworden; dan zouden de inſpuitingen den Lyder ſterk doen hoeſten. *Ziet myne Aanmerkingen.* Men ziet ſomtyds in de volgende verbanden veel meer etter, dan gewoonlyk, uitkomen; en daar over behoeft men zig niet te verwonderen. 'Er waren verſcheide kleine Ettergezwellen op eenige afſtand van elkander gemaakt, en de etter van ieder derzelve een weinig van de vaſthegting losgemaakt hebbende, zyn zy vereenigd tot één Ettergezwel, 't welk men geopend heeft. Wanneer men meer etter, dan naar gewoonte, ziet uitvloejen, komt dat ongetwyffeld, om dat de etter van eenig nieuw Ettergezwel een gedeelte van de vaſthegting heeft losgemaakt, en

in

in het eerfte Gezwel is doorgebroken. Wanneer dat gebeurt, blyft de wond gemeenlyk fiftelagtig, om dat de opening, die 'er in dit nieuwe Ettergezwel is gemaakt, niet evenredig is naar de uitgebreidheid van zyn grond, en men daar gene bekwaame infpuitingen kan doen, om het naar behooren te doen zweeren en te zuiveren.

Men kan in *het eerfte Deel van myne Aanmerkingen* eene verhandeling van verfcheide Lyders van dit flag lezen. Sommige van deze Lyders zyn genezen, en eenige zyn geftorven. Men zal in de genezing van fommigen, en in het verhaal van het openen der doode lighaamen van anderen, de bewyzen van het gene ik heb voorgedragen, vinden.

Deze ftof is niet volkomen voor my verhandeld; daarom heb ik geoordeeld dezelve in haar volle daglicht te moeten ftellen.

VAN DE KEELONTSTEEKING
(*Squinancie.*)

DE Keelontfteeking is een ontfteeking van de deelen der keel, welke dienen tot de ademhaaling, het maaken van geluid, en de doorflikking. Zy kan derhalven aandoen het gedeelte van de longepyp, dat zig uitftrekt van het ftrottenhoofd tot aan haar eerfte verdeeling, het ftrottenhoofd, den flokdarm, de amandelen, het vleefchige verwulf van het verhemelte, de huig, en het vliezige celwyze weeffel, 't welk tuffen de bygelegene fpieren gevonden wordt. Dus worden die fpieren daar gedrukt. Bepaaling.

De Schryvers hebben de verfcheide foorten van Keelontfteeking verdeeld in Waare en Onwaare. Zy hebben in den rang der Waare gefteld die van de longepyp, het ftrottenhoofd en van het bovenfte van den flokdarm; en in den rang der Onwaare, die van de amandelen, van het vleefchige verwulf van het verhemelte, de huig en de fpieren.

Deze ontfteeking is wateragtig, roozig of eene

waare ontsteeking; derhalven verschilt zy niet van die op andere plaatsen komen: maar zy veroorzaakt dikwils zwaarder en meer dringende toevallen, want zy hindert en kan zelfs geheel beletten de ademhaaling en de doorslikking, die zoo noodzakelyk zyn. Indien de arm, het been of ook andere deelen ontsteeken zyn, kan haare werking afgebroken worden, zonder dat het leven gevaar loopt: maar men moet onophoudelyk ademhaalen of stikken; men moet konnen slikken om te leven en de behoorlyke geneesmiddelen voor eene ziekte in te neemen. De Keelonsteeking vordert dan een veel spoediger hulp dan de meeste andere ontsteekingen.

Wy zullen zonder net de verdeeling, welke de Schryvers van deze ziekte hebben gemaakt, te volgen, en zonder te veel daar van af te wyken onderzoeken, welke wanorders zy in ieder van de deelen, die zy aandoet, kan verwekken. Het is dienstig vooraf aan te merken, dat het bynaar onmogelyk is, dat een van deze deelen ontsteeken zy, zonder dat eenig ander deel ook meer of min lydt. De Ontleedkonst leert ons, dat het strottenhoofd, het bovenste deel van den slokdarm en de tong eene groote menigte spieren tot haare bewegingen geschikt hebben; dat deze deelen en haare spieren aan elkander zyn verknogt door een vliezig celwys weefsel, 't gene op zeer veele plaatsen met klieren en vet voorzien is. Het is derhalven zeer mogelyk, dat eenige deelen medegevoel hebben van het gebrek der andere, dewyl zy zoo naby den anderen zyn, en dat de spieren, die tot haare beweging dienen, bynaar alle onder haar gemeen zyn of eenstemmig werken, zoo dat de eene niet kan bewogen worden, zonder dat een andere ook beweegt.

EERSTE SOORT VAN KEELONTSTEEKING.

Men vindt een soort van Keelontsteeking, die bynaar alle Lyders, welke door groote uitlozingen uitgeput zyn, twee of drie dagen voor de dood aantast. Deze is eene heesheid verzeld met een weinig pyn, welke zy voelen in het spreeken en slik-

ſlikken, en veroorzaakt wordt door een ſoort van verdroging, van het inwendige vlies van de longepyp en den ſlokdarm. Ik zal my over dit gebrek niet uitbreiden, haar aanmerkende als het teken van een nakende dood.

TWEEDE SOORT VAN KEELONTSTEEKING.

De Keelontſteeking kan ligt wezen, als zynde ſlegts eene eenvoudige bezetting in de klieren, die hier en daar tuſſen de vliezen van de longepyp of van het ſtrottenhoofd gelegen zyn; een bezetheid veroorzaakt door een ingeademde koude lugt. Het drinken van een zeer koud vogt kan, ſchoon het niet in het ſtrottenhoofd komt, wanneer het over het ſtrotlapje gaat, haar voortbrengen. De koude ſluit den mond van de uitloosbuizen der klieren toe, en het vogt dat zy afſcheiden, om onophoudelyk den doorgang te bevogtigen, dik wordende, veroorzaakt dat in de longepyp eene ongemaklyke droogheid. Uit deze droogheid ontſtaat heesheid en een ligte pyn, die de ſlikking een weinig ongemaklyk maakt. (Men weet dat het ſtrottenhoofd een weinig opgeligt wordt als men ſlikt.) Deze toevallen duuren eenige dagen en gaan niet weg voor dat het ingepakte vogt in de klieren, door een zekere zweering dun wordende, zig in de holte van de longepyp of van het ſtrottenhoofd ontlaſt, van waar het met de lugt in gedaante van fluimen uitkomt.

Om deze dunwording, die alleen de heesheid kan doen overgaan, te verhaaſten, moet men den Lyder een warme lugt en ſomtyds ook de waaszem van warm water doen inademen, 't gene een ſoort van ſtoving tegen de binnenzyde van de buis maakt. Het gebruik van verzagtende dranken in eene groote maat en lauw kan ook zeer dienſtig zyn. Laaten wy by deze hulpmiddelen voegen een volkomen ſtilzwygen 't gene zeer dienſtig is.

DERDE SOORT VAN KEELONTSTEEKING.

Indien het binnenste vlies van de longepyp of dat van het strottenhoofd ontsteeken worden, maakt die ontsteeking, welke roosagtig is een van de scherpste gebreken, en haare voortgangen zyn dikwils zeer snel. Het zyn de toevallen, die haar verzellen, welke ons haar konnen doen kennen.

Tekenen. In dit geval doet zig het gezwel, 't welk binnen in de buis is, niet uiterlyk zien; maar de Lyder voelt daar eene brandende hitte en een zeer scherpe pyn, die hem zelfs belet te slikken; deze pyn is veel grooter in de inademing, om dat de buis dan verwyd wordt, en de Lyder kan niet wel ademhaalen, dan op zyn bed. Zoo dra de kwaal toeneemt; wordt de ademhaling zeer kort en bezwaarlyk; de stem wordt schel, de koorts hevig, en de dorst sterk. Eindelyk neemen alle de toevallen zoo sterk en snel toe, dat de ontsteeking schielyk in bederf kan eindigen. Men heeft gezien, dat het gansche binnenste vlies van het bovenste gedeelte van de longepyp los scheide, en met een geweldige hoest in een stuk uitkwam. Men heeft nog dikwyler gezien, dat de Lyder zeer schielyk stierf, zynde de beste aangewezene hulpmiddelen vrugteloos geweest.

VIERDE SOORT VAN KEELONTSTEEKING.

De Ontsteeking kan het strottenhoofd en de longepyp zoo wel uitwendig als inwendig aandoen; en het minste dat zy toeneemt, breidt zy zig wel haast uit tot in het celwyze weefsel en het vet, welke tussen de spieren van de tong en het tongebeen worden gevonden, uit; dus kan de zwelling, welke maar roozig was, eene waare ontsteeking worden. By de toevallen, die ik reeds verhandeld heb, voegen zig zwelling van de keel, en somtyds ook eene uitwendige roodheid; de Lyder kan zelf het kwyl niet doorslikken, om dat de spieren van de tong buiten werking zynde, haar niet te-

tegen het verhemelte konnen brengen: de tong komt voor een gedeelte uit de mond; de oogen zyn flikkerende, en het aangezigt bol. Eindelyk konnen de werktuigen van het gezigt, het gehoor, de reuk, de smaak en zelfs de hersenen aangedaan worden, wegens de drukking van de kropaderen, daar het bloed bezwaarlyk doorgaat. Het gene den Lyder meest afmat, en dat de omstanders meest aandoet, is de groote moeite in het ademhaalen, waar door het bloed niet dan met moeite door de longen omloopt. Deze neemt hand over hand toe en zoo snel, dat men somtyds daar zeer spoedig door eene Operatie hulp moet toebrengen, zonder den grond van het gebrek uit het oog te verliezen.

De kwaade gesteldheid der vogten, die door geestige dranken of andere voedsels bekwaam om daar brand in te verwekken verhit zyn, kan in deze gelyk in alle andere deelen ontsteeking veroorzaaken, zonder dat men haar aan eenige uiterlyke oorzaak kan toeschryven. Maar de uitwendige oorzaaken konnen maaken, dat 'er meer op dit dan eenig ander deel eene neêrzetting geschiedt. Zy konnen 'er insgelyks eene veroorzaaken, zelfs wanneer de vogten daar geen geschiktheid toe hebben. Oorzaaken.

De allergemeenste dezer oorzaaken is het doorgaan van eene koude en vogtige lugt door het strottenhoofd. De neus is een doolhof, welke de natuur heeft geschikt om de lugt te verwarmen, eer zy in de longen gaat. Hoe veele menschen ademen alleen door den mond in, voornamelyk wanneer zy roepen, sterk zingen, zwaaren arbeid doen, wandelen of snel loopen: dan valt de lugt koud in de longepyp en in de longen. Daar van komen dikwils heesheid, zwaare zinkingen, longontsteekingen, enz. om dat de koude lugt alle de openingen, waar door de uitwaaszeming moet geschieden, toesluit, en de vogten, welke de klieren afscheiden, verdikt. Dezelfde oorzaak, welke de longontsteeking voortbrengt, kan insgelyks haar in het strottenhoofd veroorzaaken, en dat zoo veel te meer, om dat dit het eerst ten tyde van de in-

ademing door de lugt aangedaan wordt. Zeer koud drinken, gelyk gezegd is, ſtooten, drukking, wonden, enz. konnen eene dergelyke ontſteeking voortbrengen.

VYFDE SOORT VAN KEELONTSTEEKING.

De Keelontſteeking, die den ſlokdarm aandoet, wanneer zy zig alleen in deze bepaalt, veroorzaakt ligter toevallen, dan die van de longepyp en van het ſtrottenhoofd.

De ademhaling is gemaklyk, maar de zwelging is moejelyk of zelfs onmogelyk, en 't gene men wil doorſlikken komt door de neus weêr uit, of gaat ook ten deele in de opening van het ſtrottenhoofd, om dat de beweging van het ſtrotlapje niet vry is, 't gene een geweldige hoeſt verwekt. De koorts is evenredig naar de grootheid van de ontſteeking, en de dorſt naar de moejelykheid van zwelgen.

Oorzaaken. De inwendige oorzaaken van deze ziekte zyn dezelfde als die elders eene ontſteeking konnen verwekken: en zy kan voortgebragt worden door enkel uiterlyke oorzaaken: daar konnen by hen, die het gene zy doorſlikken weinig kauwen kleine beentjes of ſchilfertjes van gebroken been, ſpelden of naalden, die by ongeluk in het eeten zyn geraakt, visgraaten of andere vreemde lighaamen in den ſlokdarm vaſtraaken; deze konnnen daar rauwigheden maaken. De heele koele dranken ten tyde als men zeer warm is, konnen de zweetgaten ſluiten, een verſtopping van de klieren, die hier in groote menigte zyn, veroorzaaken, en de doorwaaszeming, die hier onophoudelyk en zeer overvloedig geſchiedt, ſtuiten: de ſterke dranken, die men drinkt, konnen in het voorbygaan de wanden van de buis ſchroejen en prikkelen; ziet daar veele oorzaaken van ontſteeking in deze deelen. Indien zy wegens de nabyheid zig gemeen maakt aan de longepyp, het ſtrottenhoofd, het celwyze weefſel en het vet, welke tuſſen de ſpieren van de tong en die van het tongebeen gevonden worden, zal men 'er

zoo-

zoodanige toevallen zien bykomen, als wy in de keelontsteeking van die deelen hebben gezien.

Wy moeten onze voorzegging niet alleen rigten naar het eigenaartig kenmerk eener ziekte, maar ook naar den aart van de deelen, die daar van aangedaan zyn, en naar de voortgangen, welke zy kan maaken of die zy maakt. Voorzegging.

Alle ontsteeking is gevaarlyk, 't zy op welke plaats zy wezen mag, om dat zy zoo zeer kan toeneemen, dat zy is het niet den dood, ten minsten de vernieling van het deel veroorzaakt. Derhalven is alle Keelontsteeking gevaarlyk; maar uit allen is die het allergevaarlykst, welke de longepyp, het strottenhoofd of de bygelegene spieren aandoet, om dat zy zonder zelfs tot op het hoogst te komen den Lyder kan doen sterven, door de enkele moejelykheid, die zy in het ademhaalen maakt, of ook door den doorgang van de lugt geheel te sluiten. Men kan derhalven niet dan eene zeer twyffelagtige of zelfs onvoordeelige voorzegging daar van doen, en dat te meer, om dat de Doorbooring van de longepyp (*a*), door welke men dit laatste toeval kan te hulp komen, niet dient om den grond van de kwale te genezen.

Die Operatie, waar door men de longepyp opent, is niet gevaarlyk in zig zelve, dewyl men dikwils menschen heeft zien genezen, die in een toeval van krankzinnigheid zig den hals en zelfs de longepyp half hadden doorgesneden. Het is dan minder de Bewerking die den Lyder kan doen sterven, als de ontsteeking, die door heet-vuur kan eindigen, of zig tot in de longen uitbreiden.

Men moet in deze gevallen minder te raade gaan met de kragten van den Lyder, dan met het waare kenmerk van de kwaal, om deszelfs voortgangen te stuiten. Alhoewel het gebruik van overvloedige verkoelende en verzagtende dranken aangewezen wordt, kan men haar ten hoogsten genomen niet gebruiken, dan in het begin van het gebrek; want het minste dat het toeneemt, kan de Lyder niet zwel- Genezing.

(*a*) Bronchotomie.

zwelgen. Derhalven kan men niet veel omtrent het bestuur voorschryven.

De gorgeldranken konnen plaats hebben in het begin; maar in de toeneeming van de kwaal konnen zy niet in 't werk gesteld worden, om dat de Lyder zyn hoofd niet kan opligten zonder vreeze van te stikken. Daar blyft dan niets voor ons over dan de hulp van de klisteeren, aderlatingen en pappen. Men moet overvloedige klisteeren gebruiken, indien de gestalte, die de Lyder verpligt is te houden, toelaat ze in te brengen. Zy moeten verkoelende en zagtelyk buikzuiverende wezen, om afleidende uitlozingen te maaken, bekwaam om de lydende deelen te ontlasten. Men moet de vaten ledigen; derhalven zal men groote en dikwils herhaalde aderlatingen doen, en voor al op den voet als die in dit geval het meest aftrekkende zyn. Men mag zeggen dat dit het voornaamste hulpmiddel is.

De pappen konnen door de warmte, welke zy tot binnen in het deel mededeelen, de spanning der ontsteeking verslappen en eene spoedige oplossing der ingepakte vogten te wege brengen. Derhalven zal men voor op de keel strykingen doen met oplossende olien, gelyk olie van lelien, kamille, enz. en men zal daarover leggen pappen gemaakt van weekmaakende kruiden, de vier meelen, enz. Men moet zorge draagen van ze dikwils genoeg te vernieuwen, op dat zy niet koud worden.

Geduurende het gebruik van deze hulpmiddelen, moet de Heelmeester oplettend zyn op de wyze, waarop de Lyder ademhaalt, dewyl, gelyk ik heb gezegd, de doorgang van de lugt by tussenpozen kan gestuit wezen. Als men dan uit de wyze, waarop de lugt door het strottenhoofd gaat, gewaar wordt dat de Lyder kan stikken, moet men vaardig de Strotsneê doen, om dat men door deze Operatie eene opening in de longepyp maakt, waar door de lugt gemaklyk doorgaat.

VAN DE OPERATIE STROTSNEE (*Bronchotomie*) GEHETEN.

Men moet, om de Operatie te doen den Lyder in dezelfde gestalte, daar hy in is, laaten blyven, om dat hy in deze het best kan ademhaalen; indien men hem het hoofd een weinig agter over wilde leggen, gelyk sommige Schryvers voorstellen, zoude men hem doen stikken. Zy stellen wyders voor om eerst de huid te openen, en daarna allengskens de spieren, die het strottenhoofd bedekken door te snyden. Dit gaat goed in de bespiegeling; maar indien de pyn in den Lyder, zelf onwillig, de minste beweging verwekt, die hy moet maaken om te schreuwen, is dat genoeg om hem te doen stikken. Men moet derhalven deze Operatie zeer spoedig doen. De hals is gezwollen en gespannen; derhalven zal men de huid gemaklyker doorsnyden; evenwel laat ik haar aan d'eene zyde van de longepyp door een knegt vasthouden, op dat zy niet verschuift, en ik houd ze aan de andere zyde. Dit moet geschieden zonder veel te drukken.

Ik maak naar de lengte van den hals eene insnyding in de huid. Deze snede begint omtrent een halve vinger breed boven het benedenste deel van het ringswyze kraakbeen, en haar vervolgende langs de longepyp, eindig ik ze omtrent den vyfden of zesden kraakbeenigen ring. Dit kan verschillen naar dat de Lyder een lange of korte hals heeft. Met een tweede sneê met het mes, die dieper gaat dan de eerste en een weinig beneden het ringswyze kraakbeen begint, ontbloot ik de longepyp genoeg, om met den vinger de weêrstand van haare kraakbeenderen te voelen. De lugt spant haar op wegens de moeite, die zy heeft om uit te gaan, derhalven val ik gemaklyk met de punt van het mesje aan de zyde tussen den derden en vierden ring in, en ik maak daar eene dwerse sneê zes of zeven lynen lang. Ik breng terstond met behulp van een stilet, of ook zonder dat, een klein pypje in de wonde van de longepyp. Dit pypje is van zilver of van lood,

zeer plat, heel ſtomp aan haar eind, en kort genoeg, dat zy de longepyp niet kan raaken aan haar overſtaande zyde van die, daar ik de opening heb gemaakt. Zy heeft twee oortjes, in welke een lint zit, dat om de hals gaande, haar in de opening van de longepyp beveſtigt. Ik dek de pyp en ook de ganſche wonde met een dun gaas, dat heel yl is maar ook digt genoeg om eenige vezelingen, die van het linnen, dat men 'er over heen moet leggen, zouden konnen los gaan, tegen te houden. Zonder deze omzigtigheid zouden zy miſchien met de lugt in de longen gevoerd worden en eene geweldige hoeſt verwekken. Ik dek dit gaas met een dik gevouwde drukdoek, die in zyn midden een gat heeft, en ook met eenig warm vogt bevogtigd is. Ik dek het alles met een rondgaande drukdoek, die ook een gat heeft ter plaatſe van de pyp, en met ſpelden vaſtgemaakt en weinig geſloten is. De lugt gaat door de gaten van de drukdoeken, door het gaas en door de pyp: derhalven ademt de Lyder op zyn gemak, en deze verligting kan heel veel toebrengen, om de ontſteeking en de andere toevallen te doen verminderen, want daar is niets, dat het geheele geſtel meer aandoet, dan de groote moejelykheid van adem te haalen, daar by gevoegd zynde dat zy in ſtaat is eene verſtopping in de longen te veroorzaaken, gelyk wy te voren hebben gezegd.

Schoon de Lyder gemaklyk ademhaalt, verdient de ontſteeking, indien zy aanhoudt, dezelfde oplettendheden, die ik hier voor heb aangewezen. Wanneer zy merkelyk verminderd is, 't gene men weet uit het afneemen van de koorts, de pyn en de moejelykheid om te zwelgen, moet men de pyp wegneemen en de wond, om zoo te ſpreeken, aan de natuur overlaten, haar verbindende met een eenvoudige opdroogende pleiſter geſteund met een drukdoek, die om den hals gaat, en vaſtgemaakt is met ſpelden en weinig ſluit. De opening van de longepyp zal in korten tyd geſloten en met een lidteken gedekt wezen.

ZESDE SOORT VAN KEELONTSTEEKING.

De ontſteeking, die het vleeſchige verwulf van het verhemelte, de huig en de amandelen aandoet, ſchoon zy zig aan deze deelen bepaalt, verwekt bynaar dezelfde toevallen, als die van het bovenſte gedeelte van den ſlokdarm.

Indien de Lyder gaapen kan, onderkent men gemaklyk de huig, die zeer dik en lang is; men ziet dat de amandelen door haare uitgebreidheid bynaar de huig raaken; de zwelling en ongemeene roodheid van het ganſche vleeſchige verwulf zyn zeer zigtbaar. De lugt gaat moejelyk uit het ſtrottenhoofd, om dat de weg van de neus en die van den mond door de zwelling half geſloten zyn. De zwelging geſchiedt met veel moeite, en het gene men doorſlikken wil komt ten deele weder de neus uit. Het ſpeekſel, 't welk de Lyder niet kan doorzwelgen, noch uitſpouwen, wordt dik in de keel en hindert door zyne menigte. De pyn breidt zig uit tot in het oor door de ontſteeking van de buis van *Euſtachius*; en dat veroorzaakt ſomtyds doofheid of een laſtig ruiſchen in het oor.

Indien de ontſteeking van deze deelen zig uitbreidt tot in de ſpieren van de tong, het tongebeen, de ſlokdarm, enz. verwekt die toeneeming van de kwaal verſcheide dier toevallen, waar van wy reeds hebben geſproken. De keel zwelt op, de tong komt buiten den mond, het wezen wordt bol, enz. de koorts is evenredig naar de grootheid van de ontſteeking.

Dit ſlag van Keelontſteeking eindigt gelyk de andere ontſteekingen door oploſſing of door verzweering; en die van de amandelen heel dikwils door knoeſtgezwel. Dewyl de oploſſing de beſte uitgang is, moeten wy haar zoo ſpoedig als mogelyk tragten te bevorderen. Genezing.

Zoo lang als de Lyder zwelgen kan, zal het gebruik der verzagtende dranken van groot nut wezen; doch wanneer hy niet dan met heel veel pyn dat kan doen, moet hy ten minſten dikwils zyn

mond natmaaken, om het ſpeekſel, dat daar dik wordt, af te ſpoelen, welk ſpeekſel hem noodzaakt om dikwils te willen ſpouwen.

Men moet niet verzuimen van het begin der ziekte groote en vaardig herhaalde aderlatingen te doen, en dit is het waare middel om haare voortgangen te ſtuiten, of zelfs haar vaardig te genezen. De zagtelyk terugdryvende pappen, om den hals geſlagen, zyn ook zeer dienſtig.

Indien de ontſteeking niet tegenſtaande deze hulpmiddelen toeneemt, moet men met de aderlatingen en dezelfde middelen voortvaaren, doch met dit onderſcheid, dat men in plaats van de terugdryvende, weekmaakende en oploſſende pappen moet gebruiken. Door deze hulpmiddelen ziet men dikwils het gebrek wyken en geheel verdwynen, zoo veel te meer, om dat de warmte van het deel zeer veel aan de middelen, waar van wy hebben geſproken, te hulp komt.

Het gebeurt ſomtyds dat de amandel dik, hard, en eenigzins knoeſtagtig blyft. Deze hardheid kan verdreven worden door het veelvuldig gebruik van gorgeldranken, gemaakt van het afkookſel van verzagtende kruiden, of van warme melk. Deze amandel, die altyd een weinig dikker dan in haar natuurlyke ſtaat blyft, kan van tyd tot tyd oorzaak wezen van verſcheide ettergezwellen, die men zal moeten openen, ten minſten als zy niet van zelfs doorgaan, 't welk dikwils gebeurt.

Dit ſoort van Keelontſteeking kan op tweederlei wyze door verzwering eindigen. Somtyds is het een zweer, en ſomtyds is het een ettergezwel.

Indien het een zweer is, wordt die aan de grond van den mond, op de amandel zelve, of ook aan de zydelyke ſtylen van het vleeſchige verwulf gemaakt. Men ontdekt haar niet gemaklyk voor dat de toevallen verminderd zyn, om dat de Lyder dan den mond kan openen. Deze zweer is meer of minder uitgebreid; en de korſt, die haar bedekt, is dikker of dunner. Deze korſt is wit. Men moet haar zoeken los te maaken; en men ſlaagt daar in door haar verſcheide reizen in een etmaal te raaken

met

met een kwaſtje gedoopt in Siroop van Moerbeſien, waar in eenige druppels geeſt van Vitriool gemengd zyn. Naar maate de korſt los ſcheidt, wordt de zweer rood, zy wordt zuiver en is in weinige dagen genezen, om dat zy altyd door het ſpeekſel, dat haar tot een balſem ſtrekt, bevogtigd wordt.

Wanneer de Keelontſteeking door een ettergezwel eindigt, wordt dit gemeenlyk rondom de amandel in het celwyze weefſel, en heel zelden in haar lighaam gemaakt. Zoo dra als de etter gemaakt is, neemt de koorts een weinig af; maar de Lyder voelt deze verligting niet veel ter oorzaak van de zwelling en de groote moejelykheid om te zwelgen. Wyders wordt hy een reuk van etter gewaar, die hem aandoet, ſchoon het ettergezwel nog niet open is; dan mag men verzekerd wezen, dat het niet lang duuren zal om open te gaan. Zoo dra het doorgebroken is, ſpouwt de Lyder etter, en hy voelt eene volkome verligting. Veronderſteld zynde dat het ettergezwel niet van zelve doorgaat, en dat men het zien of met het eind van den vinger beraaken kan, dan kan men den Lyder eenige uuren pyn uitwinnen, door de opening, die vertoeft van zelve te komen, door een ſteek met het lancet te vervroegen; en men is ſomtyds door de hevigheid van de kwaal daartoe genoodzaakt.

Om deze opening te maaken, moet men een heel lang lancet in zyn hegt beveſtigen en hetzelve met een ſtrookje linnen bewinden, dat het lemmer ſlegts vier of vyf lynen bloot is. Dan moet men de tong van den Lyder met de ſteel van een lepel of ſpatel neêrdrukken, en het lancet daar langs heen inbrengende, zyn punt in het ettergezwel ſteeken. Deze opening wordt veel gemaklyker gemaakt met het werktuig, 't welk men *Pharingotomus* of *Keel-lancet* heet. Wanneer het ettergezwel geopend is, moet men den Lyder dikwils laaten gorgelen met afvegende en een weinig ſamentrekkende afkookſels. Deze vogten gaan wel niet in de holte van het ettergezwel; maar de bewegingen, die door het gorgelen en ſpouwen in de ſpieren van de tong, het tongebeen en den ſlokdarm geſchieden, drukken

X van

van alle zyden den zak van het ettergezwel, en dryven den etter daar uit. Deze bewegingen zyn niet alleen ten tyde van de opening, maar ook eenige volgende dagen, naar mate de etter in de ruimte van het ettergezwel wordt gemaakt, zeer nuttig, want men heeft hetzelve niet in zyn geheele uitgebreidheid konnen openen. Dit ettergezwel geneeſt eindelyk meer door de hulp van de natuur dan van de Konſt.

Men weet dat het gene men de amandel noemt, niet is dan eene vergadering van verſcheide op een gevoegde klieren door vliezen aan elkander verknogt. Wanneer zy knoeſtagtig zyn geworden, en zoo 'er dan in den omtrek of in het lighaam etter wordt gemaakt, geſchiedt dat veel moejelyker en de toevallen zyn heviger. Derhalven moet men het ettergezwel, gelyk gezegd is, zoo dra de etter is gemaakt, openen.

VAN HET AFZETTEN VAN DE HUIG.

WY hebben in het ſpreeken van de Keelontſteeking, welke onwaare genoemd is, gezien, dat de Huig, gelyk het vleeſchige verwulf, ontſteeken wordt, dat zy zwelt en zig meer of minder verlengt. De veelvuldige ontſteekingen, welke in dit deel komen, laaten daar, ſchoon zy genezen worden, een kwaad overblyfſel, 't gene maakt dat de Huig zig niet meer konnende verkorten, tot op het ſtrotlapje valt, zoo dat zy meer of minder verlengd ſchynt te wezen. Het is ook niet onmogelyk dat haar geheele geſtel aderſpatagtig geworden zynde, zy waarlyk verlengd is.

Wanneer zy dus op het ſtrotlapje valt, hindert zy den Lyder, die geduurig het gene hy voelt wil doorſlikken, ſchoon men haar opdrukt, zy valt geduurig neêr en hindert. Men kan dit ongemak niet genezen dan met een gedeelte van de Huig af te ſnyden.

De Lyder op een ſtoel tegen den dag gezeten en het hoofd door een knegt vaſtgehouden zynde, laat

laat ik hem den mond open doen. Om de tong neêr te houden druk ik haar met een heel lange tang, waar mede ik het eind van de Huig vat. Terſtond ſny ik met een lange ſchaar, in eene ſneê een grooter of kleiner gedeelte, naar dat zy lang is, van de Huig af. Men kan deze Operatie met eenige van de werktuigen, die daar toe uitgedagt zyn, doen.

De wond bloedt, maar de bloeding is van weinig belang, en zy wordt geſtild door den Lyder met koud water te laaten gorgelen en ook door te zwelgen. Hier na zal het genoeg wezen den Lyder eenige dagen lang te laaten gorgelen met warme wyn; en deze kleine wond zal van zelve genezen.

VAN HET SNYDEN VAN DEN TONG-RIEM.

HEt binnenſte vlies van den mond maakt onder de Tong aan haar ondergedeelte een plooi, die zig aan de Tong zelve in haar midden vaſthegtende, daar dat gene maakt, 't welk de Tong-riem genoemd wordt. Zoo hy klein is, hindert hy de bewegingen der Tonge niet, maar ſomtyds hegt en houdt hy haar vaſt tot by de onderſte ſnytanden, en dan belet hy de kinderen te zuigen. Men voelt hem gemaklyk met den vinger onder de Tong te ſteeken, wanneer het kind ſchreit. Men moet hem zoo het mogelyk is met eene ſneê doorſnyden. Wat de Tong-riem is.

De Tong met het eind van den vinger beveſtigd zynde, breng ik aan weerzyden van dezen Tong-riem de bladen van eene welſnydende ſchaar, maar welkers punten ſtomp en ook vry breed zyn, zoo ver nodig is in. Dan de ſchaar ſluitende, wordt de Tong-riem doorgeſneden. Indien men een puntige ſchaar gebruikte, zoude men gevaar loopen van eene der kikvorſch-ſlagaderen, die men onder de Tong aan de zyde van dezen Tong-riem ziet loopen, te openen. Handwerk.

Het gene men doorgeſneden heeft zoude ten dee-

deele weder konnen vatten: om te beletten dat zulks niet gebeurt, moet men een weinigje fyn zout onder de Tong brengen, en de bewegingen, welke dat in den mond van het kind verwekt, beletten de wedervaſtgroejing. Men moet ook de min beveelen twee of driemaalen op een dag haar vinger onder de Tong van het kind te brengen.

Deze wond vereiſt geen verband en zy geneeſt van zelve.

VAN DE HAAZELIP EN VAN DE OMGEWONDE HEGTING.

Bepaaling.

De Haazelip is een kloof in eenige plaats van d'eene of d'andere lip, die in tween geſcheiden is, gelyk die van de bovenkaak van een haas. Een dergelyke kloof kan gevonden worden aan de neus, de ooren, of aan de oogleden.

Deze wangeſtalte kan plaats hebben van de geboorte af, en zy kan door eenig toeval in den levensloop ontſtaan. Wy maaken een Haazelip zoo dikwils als wy een kanker of een knoeſtgezwel uit eene van de lippen ſnyden.

De Haazelip is niet alleen eene wangeſtalte, zy is ook een groot ongemak, dewyl de lippen werktuigen van de ſpraak zyn, tot de kauwing dienen en het ſpeekſel bewaaren, 't welk zonder haar tegen wil zoude uitloopen: men kan derhalven niet te ſpoedig daar in voorzien.

Het is niet met deze kwaal gelyk met andere, de natuur vermag hier niets zonder de hulp van den Heelmeeſter: hy moet haar in ſtaat ſtellen van te werken en de deelen, die weder vereenigd moeten worden, aan elkander te hegten. Daar toe moet hy dezelve tot malkander brengen, zoo dat zy zig onderling raaken; en hy moet haar in die ſtaat behouden tot dat het voedend ſap de vereeniging heeft gemaakt.

Niet tegenſtaande het ongemak, dat 'er onafſcheidelyk aan de Haazelip is, willen de Schryvers,

dat

dat men haar in de jonge kinderen zal laaten blyven, om dat, zeggen zy, de kinderen ſchreijen, 't gene in ſtaat is, om is het niet de ſteeken der hegting te breeken, ten minſten de lip te doen uitſcheuren. Deze rede, die in 't eerſt vry wat ſchyn heeft, wordt door de ondervinding tegengeſproken. Ik heb de Operatie gedaan in kinderen van allerlei jaaren, zelfs die aan de borſt lagen, en door alles wel te beveſtigen met de drooge hegting, heb ik altyd een goeden uitſlag gehad. Zy verbieden wyders haar te doen in hun, die met ſcheurbuik, kliergezwellen, of de pokken aangetaſt zyn, tot dat dit gebrek uitgeroeid zy. Deze gebreken zyn geen beletſel van de genezing, vermids men in menſchen die de pokken hadden, leden heeft afgeſneden, en zy zyn in korten tyd genezen. Zy verbieden haar te doen in vrouwen en dogters, welker maandſtonden niet geregeld zyn. Ik weet het waarom niet, en ik begryp niet dat het gebrek der maandſtonden een beletſel zoude zyn van de genezing van een dergelyk ongemak.

Daar is niet dan een alte groot verlies van de zelfſtandigheid der lip, 't welk zoude konnen beletten daar de dienſtige Operatie te doen; want hoe weinig de deelen, die men wenſcht weder te vereenigen, elkander konnen raaken, kan men altyd de ſamenhegting hoopen. Ik ben verſcheide maalen verpligt geweeſt een ganſche lip weg te neemen; en ik heb door verſcheide hegting-ſteeken geſteund van de drooge hegting, altyd de wedervereeniging te wege gebragt.

De Haazelip kan van de geboorte wezen; en in dit geval zyn de lippen van de ſcheiding niet bloedig, 't welk een beletſel van de vereeniging is. Dus is het ook gelegen met de toevallige Haazelip, wanneer zy wat oud is; want de met vel genezen kanten van de ſcheiding, laaten het voedend ſap niet meer toe om uit te gaan, en neemen dus de hoop tot wedervereeniging weg. Doch de Heelkonſt heeft een hulpmiddel, dat is de kanten van de ſcheiding door ſnyden bloedig te maaken, gelyk wy hier na zullen zeggen. Eindelyk de toevallige

Haazelip kan twee of drie dagen oud wezen; de lippen van de fcheiding konnen ontfteeken, gezwollen en hard zyn.

Operatie. Ik veronderftel een Haazelip in de bovenlip, die een gebrek is van de geboorte, of toevallig en zoo oud dat de kanten van de fcheiding met vel gedekt zyn: ik moet dan de kanten van de fcheiding zoeken rauw te maaken, gelyk of de Haazelip toevallig en vers gemaakt was. Na den Lyder door de algemeene middelen voorbereid te hebben, laat ik hem voor het daglicht plaatfen, zittende op een leuningftoel, met het hoofd een weinig agter over en door een knegt vaftgehouden. Indien de fcheiding midden in de lip is, fny ik eerft het toompje, dat de lip aan het tandvleefch vafthegt, door, om dat hetzelve my in de Bewerking zoude konnen hinderen: maar het is onnut het door te fnyden, wanneer de fcheiding niet net in het midden is. Ik vat vervolgens de een na d'ander de beide kanten van de fcheiding; en haar met den duim en den voorften vinger of met een tangetje, dat ik door een knegt laat houden, vafthoudende, fny ik haar in de dikte van de lip af, in diervoege, dat de fneden aan het eene eind een hoek maaken. Sommige Heelkonft-oeffenaars maaken deze twee fneden met de fchaar; andere gebruiken een mesje. Indien ik liever het mesje verkies, doorboor ik de lip boven den hoek van de fcheiding met de punt van een krom gebogen mesje, en het lemmer langs het tangetje voerende, eindig ik de fnede aan den kant van de lip. Ik vat de andere zyde eveneens, en maak daar een tweede infnyding gelyk de eerfte. Dewyl men de hegting niet behoort te doen, dan wanneer de wond niet meer bloedt, raak ik de fcheiding, gelyk ik in de algemeene verhandeling van de hegtingen heb gezegd, met eenig zagt bloedftempfel.

Omgewonde Hegting. Ik maak naar de grootheid van de lip en van de fcheiding een of meer hegting-fteeken: ieder fteek mag ten hoogften drie of vier lynen van elkander wezen. De eerfte fteek moet in het roode van de lip gefchieden, zoo om de twee deelen van de lip ge-

gelyk te maaken, als om te vermyden dat 'er geen kloof nablyft. De bovenste steek, dat is te zeggen, de naaste aan de neus, moet zeer digt aan den hoek van de scheiding gedaan worden, uit zorg dat 'er niet een fistelagtige opening nablyve. Zy die tot deze hegting staale naalden gebruiken, hebben het ongenoegen van te zien, dat ze roesten, 't gene meer dan eens roos in het deel heeft verwekt, of ten minsten eene verzweering in alle de gaten, die zy hebben gemaakt. Zy die naalden gebruiken hebben een naaldetang, waar in ze vastgezet moeten worden, noodig om haar in te brengen. Voor my ik gebruik goude spelden, om dat dit metaal niet roest, en de kop van de spelden zeer gemaklyk is om haar te houden. Ik breng den duim en voorsten vinger van de linkerhand aan de regter zyde van de lip net aan den kant, om haar te steunen, en de kop van de speld met den duim en voorsten vinger van de andere hand vattende, steek ik de punt door het linker deel van de lip en doe haar door het regter gedeelte der lip, tussen de twee vingers, die haar steunen, weder buiten komen. Deze speld zal door dus in eene steek de beide deelen van de lip te doorbooren, genoegzaam haare geheele dikte bevatten. Ik breng op dezelfde wyze zoo veele spelden, als noodig is, door, steekende de laatste eenige lynen van den hoek der scheiding. Wanneer ze alle ingebragt zyn, neem ik een vry dikke gewaste draad, en doe hem slegts twee of drie slagen om de eerste speld, die ik heb ingebragt, dat is te zeggen, dat hy beurtswyze onder de kop en onder de punt doorgaat. Dezelfde draad gaat voort tot de tweede speld, en omwindt die insgelyks, vervolgens tot de derde, op die wyze, dat hy zig op de lip zelve tussen de verscheide steeken kruist. Op deze wyze konnen de kanten van de scheiding niet meer afwyken noch omkrullen.

Sommige Schryvers stellen voor om tussen de lip en het tandvleesch een klein drukdoekje te brengen, uit zorge dat de lip niet aan het tandvleesch vasthegte. Die vrees is ydel, en dat drukdoekje

zoude zeer ſchadelyk wezen. 1. Om dat hetzelve door het ſpeekſel nat wordende, zoude het in ſtaat zyn om vogtigheid tuſſen de deelen, welker hereeniging men verwagt, te brengen. 2. Om dat het de lip van het tandvleeſch kan afvoeren en de hegting hinderen. Zoo dra de hegting gedaan is, ſteek ik op ieder punt van elke ſpeld een klein knopje was, om het ſteeken te beletten; en daar door ben ik bevryd van onder ieder eind een klein drukdoekje te leggen, gelyk de Schryvers raaden, een drukdoekje bekwaam om de deelen laſtig te zyn door de ſpelden van de huid af te voeren.

Ik dek de ſcheiding met een klein lapje linnen gedoopt in eenige kleefagtige balſem, gelyk terpenthyn, balſem Copaivæ, enz. Ik kom de ſteeken der hegting te hulp met een drooge hegting, dat is te zeggen, met een of twee ſtrooken klevende pleiſter, met het eene eind op de huid van d'eene wang onder het wangbeen en met het andere eind op d'andere wang gekleefd, gaande tuſſen en boven de naalden. De reepen pleiſter de hegting te hulp komende, ſteunen het linnen lapje, dat haar dekt.

Men ſtelt voor om over alles heen een genoegzaam lange, en naar de breedte van de lip brede drukdoek te leggen, en die te ſteunen met een zwagtel van dezelfde breedte, met twee hoofden opgerold, en op die wyze aangelegd, dat hy ook de ſteeken van de hegting te hulp komt door de huid van de beide wangen van agter naar vooren te voeren. De ondervinding heeft my geleerd, dat deze zwagtel, die altyd verſchuift, wanneer de Lyder ſlaapt, ook zelf het verband verſchuift en alles kan verbrodden. Derhalven moet men liever dit niet aanleggen, indien de hegting wel gedaan is.

Sommige Heelkonſt-oeffenaars, de omgewonde hegting willende afſchaffen, wenden voor, dat de tuſſengeknoopte hegting voldoet en alzoo nuttig is voor de Haazelip. De omgewonde hegting heeft nogtans voordeelen, welke de tuſſengeknoopte niet heeft. De ſpelden of naalden, welke men in de

de omgewonde hegting gebruikt, zyn niet zoo onderhevig om de huid te doorſnyden als de draad, waar van men zig in de tuſſengeknoopte bedient. Wyders de draad, die in de omgewonde hegting om de naalden gaat, en waar van de omgangen malkander op verſcheide plaatſen op de ſcheiding kruiſen, houdt de kanten plat neer. In de tuſſengeknoopte hegting maakt haar niets plat en zy konnen meer of min omkrullen. Zie daar gelyk ik geloof voldoende redenen om hier de ongewonde hegting beter te keuren.

De ruſt van het deel is zeer noodig om eene ſpoedige genezing te bewerken; derhalven moet de Lyder een diep ſtilzwygen oeffenen; hy moet van ſop leven, dat hy door een pypkan zal gebruiken: hy moet niet ſpouwen, zig vergenoegende zyn lip af te droogen naar mate het ſpeekſel komt. De omſtaanders moeten myden al het gene hem kan doen lagchen: het is niet buiten reden, dat ik deze aanmerking maak, dewyl ik heb gezien, dat een van de ſteeken brak, om dat de Lyder aan het lagchen raakte, by gelegenheid dat 'er iet aardigs in zyn kamer wierdt gezegd. Zoo eenige omſtandigheid verpligt het Handwerk te doen in een zuigend kind, moet men hetzelve voeden met het warme melk uit een pypkan te laaten drinken, want het zoude niet konnen zuigen zonder eene naadeelige beweging met de lippen te maaken; of ook de pyn het zuigen belettende, zoude het zonder ophouden ſchreijen.

Wanneer de Bewerking wel gedaan is, mag men de ſpelden na verloop van twee dagen uitnemen. Ik hebze zelfs in de kinderen na vierentwintig uuren weggenomen, en de vereeniging was gemaakt. Als men haar alte lang laat blyven, loopt men gevaar van in de ganſche lip en zelfs in het ganſche aangezigt een roos te zien komen.

Terwyl men haar uitneemt, moet een knegt de huid van de wangen, gelyk in het Handwerk ſteunen en aanvoeren. De ſpelden weggenomen zynde, valt de draad, welke aangelegd was, van zelf af.

Het lidteken ſchoon het gemaakt is, is nog teer en zoude konnen openbreeken, indien men de lip aan de bewegingen, tot welke zy geſchikt is, overliet: derhalven zal men nog eenige dagen aanhouden met de drooge hegting te doen; en de Lyder moet dezelfde omzigtigheden gebruiken, als of de ſpelden 'er nog in waren.

Daar wordt voorgeſteld om in de kleine kinderen een ſtaale band te gebruiken, gemaakt als een halve kring, en welks einden de wangen zouden drukken, om de deelen, terwyl zy kryten, te ſteunen. Dat is een toeſtel, die my ten eerſten onnut ſcheen, om dat de drooge hegting voldoende is, naar mate van haare kragten. Wyders ik geloof dat dit werktuig meer in ſtaat is om kwaad dan om goed te doen; want naar mate het de wangen knelt, doet het meer of minder ongemak; en dat ongemak is in ſtaat om het kind door het moejelyk te maaken, zonder ophouden te doen ſchreijen.

Ons reſt nog te ſpreeken van de toevallige Haazelip, zederd twee of drie dagen gemaakt, en welker geſcheide kanten, gezwollen, hard en ontſteken zyn. De omgewonde hegting komt in dit geval volgens de regelen, die ik heb vaſtgeſteld, niet te pas. Maar de volgende aanmerking zal de wyze opgeven, die men in de behandeling hebbe te volgen.

Aanmerking.

Ik wierdt in het jaar 1739 verzogt by een dergelyk ongemak. De ſcheiding was in de bovenſte lip en ſchuin gemaakt, zig uitſtrekkende van het midden der lip tot onder aan de vleugel van de neus. De omgewonde hegting ondoenlyk zynde, gebruikte ik de drooge hegting, met welke ik de geſcheide lip zeer net tegen malkander gebragt hielt. Daar was etterdragt genoeg om de kanten van de zwelling te doen ſlinken, en dikwils maakte de etter een van de ſtrooken pleiſter, die de drooge hegting maakten, nat, zoo dat zy onnut wierdt; dan lei men weêr een andere.

De

De Lyder onderhieldt een volmaakt ſtilzwygen en geneerde zig met ſop uit een pypkan. In vyftien dagen hegte de ganſche ſcheiding aan malkander, zonder de minſte wangeſtalte te laaten.

VAN DE VLEESCHPROP (*Polipe*).

ALle de inwendige deelen van de neus zyn bekleed met een vlies, 't welk ſnotvlies geheten wordt, om dat de klieren, waar mede het doorzaid is, dienen om een ſlymagtig vogt van het bloed af te ſcheiden, 't welk de oude Schryvers ſnot hebben genoemd. Dit vlies is bynaar in zyn ganſche uitgeſtrektheid dik en als ſponsagtig. Het is op de beenen vaſtgehegt door een celwys weefſel, 't gene opzwelt, wanneer het met een pypje opgeblazen wordt. Het is dit vlies en zyn celwys weefſel, welke de verſcheide ſoorten van Vleeſchproppen der neus maaken. Het ſnotvlies.

Vleeſchprop wordt geheten eene uitwaſſing, die zig ſomtyds in de neus opwerpt, en meeſtentyds met een ſoort van opperhuid overdekt is. (Men ziet omtrent dergelyke uitwaſſingen in de ooren; men zoude haar Vleeſchproppen konnen noemen, gelyk ook de andere uitwaſſen, die ſomtyds in de ſchede en in de lyfmoeder zelf komen.) Omſchryving van de Vleeſchprop.

De Vleeſchproppen verſchillen op veelerlei wyzen naar de oorzaak, die haar heeft voortgebragt, en de veranderingen, die in haar gebeuren. Onderſcheid.

De Vleeſchprop is ſomtyds eene opzwelling van het ſnotvlies. Deze opzwelling beſlaat of maar een kleine plaats van dit vlies, of zy beſlaat deszelfs grootſte gedeelte, zelfs zyn celwyze weefſel, in een neusgat alleen of in beide. Somtyds is zy een uitwas voortgekomen uit eene zweer, veroorzaakt door het bederf van eenig been, die de binnenſte zyden van de neusgaten verteert.

Deze Vleeſchproppen zyn ſomtyds zoo zagt, dat zy het minſte men 'er aan raakt, breeken en ligtlyk bloeden. Somtyds weder zyn zy van een zeer vaſt en zelfs knoeſtagtig geſtel.

Som-

Sommige blyven lang klein, andere groejen ſterk in korten tyd, zoo dat men ze voor buiten het neusgat ziet uitkomen, of zig uitbreiden naar de zyde van de keel. Ik heb 'er gezien, die al de ruimte, welke 'er agter de huig is, vervullende, het vleeſchig verwulf van het verhemelte fronſelden en naar vooren tot by de derde maaltand dreven.

Daar zyn 'er, die in haar begin van geene kwade geſteldheid zynde, kwaadaartig en zelfs kankeragtig worden.

Deze Vleeſchproppen, van welken aart zy mogen zyn, verhinderen de lugt door de neus te gaan, en wanneer zy wat groot worden, dryven zy weg en doen het middelſchot van de neus uitpuilen in het andere neusgat, invoege dat de Lyder niet meer ademhaalen kan, dan door den mond. Deze groote Vleeſchproppen insgelyks op de gekronkelde of ſponsagtige beenderen drukkende, drukken zy die allengskens plat tegen de kaakbeenderen, 't gene de opening van de traan-buis toedrukt en ſluit. Het is ook niet onmogelyk, dat de zyden van het neus-kanaal tegen elkander gedrukt worden. In zulken geval konnen de traanen niet door de neus uitloopen: derhalven wordt het oog traanend, en de traanzak, die zig niet kan ontledigen, zet ſomtyds genoeg uit om dat gene te maaken, 't welk een verborge fiſtel wordt geheten. Men heeft de Vleeſchproppen zoo groot zien worden, dat ze op het punt ſtonden van de beenderen, die 't verhemelte maaken, naar de zyde van den mond te doen invallen.

Oorzaaken. Twee oorzaaken konnen de Vleeſchproppen voortbrengen.

De eerſte is de ongeſteldheid van een der beenderen, die de binnenſte zyden van de neus maaken, dezelve is beenuitgroejing (*a*), of beenbederf, ten deele of in zyn geheel. Dan wordt het ſnotvlies ook ontſteld; het zwelt en krygt een zweer: het ongemak breidt zig uit en daar werpen zig

(*a*) Exoſtoſe.

zig wel haaſt op deze deelen, zeekere ſoorten van vleeſchige uitgroejingen op, welke men Vleeſchproppen noemt. Deze beenbedervingen en de zweeren konnen pokkig, ſcheurbuikig of kropzweerig zyn.

De tweede oorzaak van Vleeſchprop is de zwelling uit ontſteeking van het ſnotvlies en de verſtopping der klieren, waar mede het doorzaid is. Deze zwelling kan meer of minder uitgebreid, en meer of minder aanmerkelyk wezen.

Uit de toevallen, die de Vleeſchproppen verzellen, en welke wy, ſprekende van het onderſcheid, verklaard hebben, is het gemaklyk haar te kennen, als ook haare grootheid en vaſtheid: men zoude zelfs konnen oordeelen van haare onderſcheide eigenaartige kenmerken. Het gevoel leert ons of zy zagt of van een vaſter zelfsſtandigheid zyn: haare onpynelykheid of de pyn, welke de Lyder daar voelt, doet ons oordeelen of de Vleeſchprop eenvoudig is, of dat zy een kankeragtige hoedanigheid heeft gekregen: eindelyk de andere aanwyzingen, welke wy van den Lyder konnen ontvangen, door hem te ondervraagen over de onderſcheide ongeſteldheden, aan welke hy onderhevig is, en over de kleine kwaalen, welke hy op verſcheide tyden mogt hebben gehad, doen ons weten of de Vleeſchprop pokkig, ſcheurbuikig, of kropzweerig is, enz. Doch daar is eene zaak die zeer moejelyk en ſomtyds zelfs onmogelyk is om te weeten, die is de plaats van de neus daar de Vleeſchprop haar vaſte punt heeft, dat is te zeggen, waar zy uitgegroeid is. Die kan geen andere wezen als op het middelſchot van de neus, aan een van de ſponsagtige beendertjes, op het verwulf van het verhemelte, of wel aan de vleugelswyze uitſteekſels; en zoo wy daar van eenige kundigheid konnen hebben, dat kan niet wezen, dan door langs het lighaam van de Vleeſchprop een heel bot ſtilet in te brengen, en dat zoo veel mogelyk is rondom dezelve te bewegen. Tekenen.

Wy moeten onze voorzegging rigten naar de oorzaak, die de Vleeſchprop heeft voorgebragt, naar Voorzegging.

de

de trap van aangroei, tot welke zy is gekomen, en naar de wanorders, welke zy door haare uitgebreidheid in de byliggende deelen heeft konnen veroorzaaken.

Wanneer de Vleeſchprop pokkig is, kan men haare genezing belooven, met de oorzaak, die haar heeft voortgebragt, te verbeteren. In een geval daar beenbederf is aan een der beenderen, die de wanden van de neusholte maaken, zal de zweer van het ſnotvlies niet genezen, dan na dat het been zal afgeſchilferd zyn; en het kan niet afſchilferen dan na de genezing der pokken. Derhalven kan dat een langduurig werk wezen, om dat men niet op het bedorven been, gemerkt zyne plaatſing, eenig bekwaam middel om deszelfs afſchilfering te verhaaſten kan brengen, en dat men zig daar in geheel aan de natuur moet overgeven, die ſomtyds zeer langzaam is in haare werkingen. Men mag het zelfde zeggen als het beenbederf van eenige andere oorzaak komt. In die gevallen zelf, daar geen beenbederf is, moeten wy altyd zeer omzigtig zyn in de voorzegging, vermids de groote moejelykheid, die 'er is, om de plaats daar de Vleeſchprop vaſtzit te weeten, en daar de dienſtige hulpmiddelen te brengen. Men kan dikwils de genezing beloven, maar men kan den Lyder niet vrywaaren van het wederkomen van de Vleeſchprop. Ik heb 'er verſcheide weggenomen, en ik heb ze meer dan zes jaaren daar na in het zelfde neusgat zien wederkomen, ſchoon de eerſte geheel ſcheen weggenomen te zyn.

Genezing. Men heeft ſomtyds ondernomen de Vleeſchprop te genezen door het gebruiken van vloeibaare bytmiddelen op het gezwel gebragt met het eind van een penceel, veer, of ſtroo; maar ik heb noit deze wyze zien gelukken, en men hoeft zig des niet te verwonderen. Het bytmiddel werkt langzaam, en de Vleeſchprop werpt naar mate op. Wyders, wanneer men het gene gezien konde worden verteerd heeft, kan men niet wegbyten tot aan de wortel. Ik zal derhalven niets voorſtellen, dan de Operatie, maar die moet onderſcheide wezen naar

de

de omſtandigheden, om dat alle de Vleeſchproppen niet op dezelfde wyze genezen worden.

Wy hebben ſpreekende van het onderſcheid gezien, dat 'er Vleeſchproppen waren, die zoo zagt zyn, dat zy zeer ligtlyk breeken. Het is niet gemaklyk die uit te trekken, ten minſten als de grond niet heel ſmal is, het gene onmogelyk is te weeten, gelyk gezegd is. In deze onzekerheid moet men niet te min bezoeken de uittrekking te doen, maar om daar in te ſlaagen, zal men voor af tragten te weeten, aan welke zyde de wortel van de Vleeſchprop is, dat is te zeggen, of zy aan een van de ſponsagtige beendertjes of aan het middelſchot van de neus vaſt zit: want dewyl men haar met den tang zoo hoog als mogelyk is moet vatten, zal men den tang verſcheidentlyk drajen.

De Lyder door de algemeene middelen voorbereid zynde, laat ik hem op een leuningſtoel zitten, met het hoofd geſteund en vaſtgehouden door een knegt. Ik breng een tang met gaten in de neus, en zoekende de Vleeſchprop tuſſen de twee bladen te krygen, voer ik hem zoo hoog in als ik kan: ik zeg den Lyder op denzelfden tyd de lugt zoo veel als hy kan in de neus te dryven, op dat de lugt, die niet door het neusgat kan uitgaan, de Vleeſchprop een weinig in den tang voere. Dan ſluit ik hem, en ik draai hem zagtelyk zoo veel noodig is om, draajende langzamerhand de Vleeſchprop, gelyk men het garen twynt om een koord te maaken. Dus gaan alle de draajen, welke ik in het deel der Vleeſchprop, dat ik vaſthoud, maak, voort tot aan haar wortel en maaken dien allengskens los. Zoo de Vleeſchprop breekt, 't zy door haare zagtheid, 't zy om dat het niet mogelyk is geweeſt haar ver genoeg te vatten, moet men haar by ſtukken uitneemen, of 'er zoo veel als mogelyk is van wegneemen. Daarna zal men een ſeton in de neus brengen, waar van het eene eind door den mond, en het ander door het neusgat uitkomende, zoude konnen dienen om kapittelſtokjes van plukſel, voorzien van een bekwaam middel, om het overige van de Vleeſchprop te vernielen, te geleiden. Men kan in my-

Operatie.

myne *Heelkonſt. Aanmerk. I Deel.* zien den uitſlag der behandeling van een diergelyke Vleeſchprop. By gelegenheid van die Vleeſchprop bedagt ik het inbrengen van een ſeton door de neus, 't gene nog niet geoeffend was.

Ik kan deze ſeton met een krom gebogen tang doorbrengen, en ik kan het doen met behulp van een darm-ſnaar. Indien de tang tot aan de zyde van de ploeg kan ingebragt worden, wind ik een koord om het eind van myn voorſten vinger, en deze vinger door den mond aan de zyde tot agter de huig gebragt, gaat den tang dien ik door de neus heb ingeſteken te gemoet. Als de tang den vinger raakt, open ik hem een weinig, en ik vat de ſeton, die om den vinger zit, by de knoop; dan leidt en haalt de tang te ruggaande de ſeton door de neus. Zoo de tang niet door de neus kan gaan, breng ik een heele dunne, zeer drooge, regte, een voet lang en aan het eind zeer botte darms-ſnaar in. Deze ſnaar gaat gemaklyk tot agter de huig. Ik ſteek myn voorſte vinger in den mond agter de huig, en met het eind van dezen vinger het eind van deze darms-ſnaar vattende, buig ik haar om en brengze door den mond, terwyl ik haar te gelyk met de andere hand door de neus voer. Dus haal ik de geheele darms-ſnaar weêr door den mond uit, en teffens het eene eind van de ſeton, die aan haar eene eind vaſtzit. Als men dus den voorſten vinger agter de huig brengt, moet men zig wagten op den wortel van de tong te drukken, om dat dit neigingen tot braaken, in ſtaat om het doorgaan van de ſeton te beletten, zoude verwekken.

Het grootſte gedeelte van de Vleeſchprop weggenomen zynde, kan men veel gemaklyker den vinger in het neusgat brengen, en ſomtyds zeeker ontdekken de plaats daar zy vaſtzit. Dan moet men aan de ſeton een klein kapittelſtokje gedoopt in een zagt bloedſtempend water vaſtmaaken; en met de ſeton door den mond uit te haalen, brengt men het kapittelſtokje aan het overgeblevene van de Vleeſchprop, of zelfs tot aan de plaats daar men denkt dat zy haar vaſte punt heeft. De korſt, die het

het bloedſtempend water maakt, ſtilt niet alleen het bloeden, maar vernielt nog een gedeelte van het gene overgebleven is. Men kan alle dagen, met een dergelyk kapittelſtokje, daar zulk een byt-dragtmakend-of opdroogend-middel aanbrengen, als men dienſtig oordeelt naar den ſtaat van het ongemak, dat men gelyk een andere wonde kan verbinden met behulp van de ſeton, die het plukſel geleidt.

Indien de Vleeſchprop in 't geheel, in een ſtuk losgaat, komt 'er eene geringer of ſterker bloeding, en die mat den Lyder zeer af, die zonder ophouden wil ſpouwen, naar mate dit bloed hem in de keel valt. Zoo zy ligt is, moet men den Lyder voor over laaten bukken, op dat het bloed voor uit het neusgat kome; en koud water eenige reizen in de neus geſpuit, is genoeg in ſtaat om de bloeding te ſtillen. Maar de bloedſtorting kan zeer ſterk zyn, en dan verdient zy zeer veel oplettendheid; want het is niet buiten voorbeeld dat de Lyders in minder dan een uur ſtierven, om dat men dezelve niet had konnen ſtuiten. In dit geval is de ſeton zeer dienſtig, en een zeeker middel: men moet dezelve ten ſpoedigſten op d'eene of andere wyze inbrengen. Wanneer zy doorgebragt is, zal men aan het gedeelte, dat door den mond uitkomt, een kapittelſtokje vaſtmaaken, en de ſeton door de neus te rug haalende, dit kapittelſtokje door den mond brengen, in diervoege dat het tuſſen den ploeg en het vleugelwyze uitſteekſel blyft zitten. Daar ſluit hetzelve de opening, zo dat het bloed, 't welk niet meer in de keel valt, den Lyder niet meer hindert. Een ander kapittelſtokje voor in het neusgat geplaatſt, ſluit dat insgelyks; en dan ſtolt het bloed, dat geen uitgang meer heeft, in de neus, en het wordt allengskens geſtuit, om dat dit geronnen bloed zig uitbreidt tot in de opening zelve van het vat, dat het bloed ſtortte.

Men kan ſomtyds de Vleeſchproppen van een vaſt geſtel op dezelfde wyze uithaalen. Maar zy zyn dikwils zoo groot, dat men ze niet ver genoeg kan vatten. Wyders haare hardheid en ongeregelde

gelde gedaante, die gevormd is naar de holte van de neusgaten laat niet toe haar te draajen, gelyk men de Vleefchproppen, die zagt zyn, draait. Daar zyn 'er, die, naar mate van haare uitgebreidheid, zeer fterke wortels hebben gefchoten in het fnotvlies, het welk om deze rede een zekere dikheid heeft gekregen: in zulken geval zou men een groote bloedftorting mogen vreezen. Men kan in myne *Heelkonft. Aanmerk. bladz.* 40. *tot* 62. de hiftorie leezen van een Vleefchprop van dien aart, welke het onmogelyk was uit te roejen, en die ik genoodzaakt was op verfcheide maalen af te fnyden, om dat zy twee vingeren breed voor uit de neus kwam, en dat zy zig agter de huig verlengende, daar zoo groot als een appel was. Het leezen van dat geval zal een denkbeeld geven, hoe zulke foorten van Vleefchproppen aan te taften en uit te roejen. Haare gedaante, die op veele wyzen kan verfchillen, laat my niet toe iets te zeggen van de wyze van Opereeren: maar dat leezen zal kundigheden geven, welke men naar de verfchillende omftandigheden zal konnen te paffe brengen.

Daar is nog een foort van Vleefchprop, in welke de wegneming niet te paffe komt. Deze is de Vleefchpropagtige opzwelling van het grootfte gedeelte van het fnotvlies, aan eene of aan beide zyden van de neus. Ik heb die maar in twee Lyders gezien. In den eenen was de uitzetting maar aan d' eene zyde van de neus; de grootheid van het fnotvlies, 't welk zederd verfcheide jaaren in het voorfte gedeelte drie of vier lynen en in het agterfte gedeelte mifchien nog dikker was, deze grootte, zeg ik, hadt het middelfchot van de neus in het andere neusgat gedreven, en de lugt konde aan gene zyde van de neus doorgaan. In den anderen Lyder was de uitzetting aan beide zyden, maar veel grooter in het eene neusgat.

In deze gevallen is 'er geene Operatie te doen. Indien men door eenig ander toeval kan vermoeden, of weeten dat de oorzaak van dit ongemak pokkig is, of van een andere natuur, zal men die oorzaak met de gepafte geneesmiddelen aantaften,

voor

voor iets aan de neus te doen; en het is niet onmogelyk, dat het ſnotvlies door het gebruik van die hulpmiddelen herſteld werde. Zoo men, gelyk in de twee Lyders, waar van ik geſproken heb, kan denken, dat de kwaal een enkel plaatſelyk gebrek is, zal men de algemeene middelen gebruiken, gelyk de verdunnende middelen, de aderlatingen, en uitloozende middelen, bekwaam om eene afleiding te maaken, en de vogten, die zig in het zieke deel zouden konnen neêrzetten, te verdryven. Daarna zal men zyn beſt doen om de doorgang van de lugt door den neus vryer te maaken.

Men zal daar in konnen ſlaagen door opdroogende inſpuitingen, welke dikmaalen moeten herhaald worden, doende het vogt indien het mogelyk is tot in de keel komen. (Het is noodig dat dit vogt geen kwaad aan den Lyder kan doen, veronderſteld zynde dat hy 'er van doorſlikte, gelyk dat kan gebeuren.)

Ik ſtelde in den eerſten van deze twee Lyders, na het gebruik der inſpuitingen, die het ongemak maar weinig hadden verminderd, een ander middel in 't werk, dat niet deedt dan hetzelve onderhouden zonder het te genezen. Het lukte my om door den neus langs het verwulf van het verhemelte een kleine darmſnaar tot by de huig te doen ingaan. Deze darmſnaar zwol daar op en baande my een wat gemaklyker weg: toen ik eenige dagen lang dergelyke ſnaaren had ingebragt, bragt ik een dikker in, en ik kwam dus vervolgens zoo ver van te gelyk drie of vier vry dikke ſnaaren, die zoo groot als een ſchagt waren, te konnen inbrengen. Zy wierden daar met ter haaſt week door de vogtigheid, die haar deedt uitzwellen en zy hinderden den Lyder niet lang door haare hardheid. Deze ſnaaren gevoegd by de inſpuitingen, hielden den weg open, zoo dat de lugt vryelyk doorging als zy weggenomen waren. Maar als men twee of drie dagen overſloeg zonder ze in te brengen, wierdt de doorgang geſloten. Toen ik deze handelwyze omtrent een maand onderhouden had, geloofde ik niet dan ee-

ne onderhoudende kuur te zullen bereiken, zelfs met het aanhoudend gebruik van de ſnaaren, of kaarsjes van gewaſt en ſamengerold linnen. De Lyder bragt ze niet in dan des avonds wanneer hy ging liggen, hy nam ze des morgens weg, en hy ademde den ganſchen dag gemaklyk. Hy keerde weder naar zyn land. Den tweeden Lyder heb ik maar twee of drie maalen gezien.

Ik heb geoordeeld, by mangel van eene volkome genezing, die in dit geval zeer moejelyk is, gemeen te moeten maaken het middel waar van ik my heb bediend, om den Lyder te verligten en zyne kwaal voor hem dragelyker te maaken.

Van de TRAANFISTEL.

Bepaaling. De Traanfiſtel is een diepe en holle zweer gelegen aan den grooten ooghoek: deze zweer is bynaar altyd het gevolg van een ettergezwel, dat op deze plaats is gemaakt.

Om een net denkbeeld te geven van de kwaal, is het goed in weinig woorden te herinneren het geſtel van het deel.

Traanſtippen. Men ziet aan de boord van de beide oogleden, naar de zyde van den grooten ooghoek, twee kleine openingen, welke traanſtippen worden geheten. Ieder van deze ſtippen is het begin van eene zeer korte buis; en de twee buisjes zig vereenigende, maaken maar eene, die zig in den traanzak opent. Door deze ſtippen gaan de traanen, die het voorſte gedeelte van het oog hebben bevogtigd, in den zak

Traanzak. De traan-zak is een ſoort van blaas van eene langwerpige gedaante, heel klein en ſamengeſteld uit een vry ſterk vlies. Deze holte of zak is gelegen in den grooten ooghoek, in het ooghol zelve, in een ſoort van een ſleuf gemaakt van het bovenkaaksbeen en het nagelbeentje. Dezelve verlengt zig, nauwer wordende, tot in de beenige traanbuis, die door dezelfde beenderen gemaakt wordt, en hy opent zig in de neus onder het benedenſte ſponſagtige beentje, om daar de traanen te brengen,

gen, die door de traanſtippen zyn opgenomen. Wy zullen dat nauwe gedeelte van den zak, traanbuis noemen.

De traan-zak kan van verſcheide ongelyke gebreken aangetaſt worden, die in een Fiſtel konnen ontaarten. Somtyds is het een ontſteeking in de vette deelen en het celwyze weefſel, die digt by hem zyn, welke zig aan den zak mededeelt. Somtyds neemt de ontſteeking haar aanvang in den zak zelve, en maakt zig gemeen aan de nabuurige deelen; eindelyk kan het wezen eene uitzetting van dezen zak, waar in de traanen blyven hangen, om dat zy niet door de neus konnen uitvloejen, en niet dan met moeite door de traanſtippen te rug keeren.

Van de Gebreken welke zig aan den Zak konnen gemeenmaaken.

Daar ontſtaat ſomtyds aan het onderſte ooglid, aan de zyde van den grooten ooghoek, eene meer of min aanmerkelyke ontſteeking. Zoo lang als die duurt, loopen de traanen langs de wang, om dat de zwelling van het ooglid belet dat zy niet door de traanſtippen, ten minſten niet door de benedenſte ſtip, konnen gaan.

Deze ontſteeking vordert van den Heelmeeſter dezelfde hulpmiddelen, als die op andere plaatſen wordt veroorzaakt; te weeten de levenswyze, aderlatingen, verzagtende en oploſſende pappen, in een woord al het gene haar kan bedaaren en de oploſſing verhaaſten. Maar men is niet altyd gelukkig genoeg om die te wege te brengen, en daar wordt een ettergezwel gemaakt. Dit kan een eenvoudig ettergezwel zyn, en het wordt gemaklyk genezen door de wel aangewende hulpmiddelen, namelyk door eene bekwaame opening en regelmatig verbinden.

De ontſteeking kan zig uitſtrekken tot in den traan-zak; en in dit geval lydt insgelyks het ganſche deel van dezen zak, 't welk de traanbuis maakt. Dit is wyders eene oorzaak, waarom de traanen

 by

by de wang neêrloopen, hebbende die zelfs, welke in den zak zyn, geen uitgang meer in de neus. Dan maakt haare tegenwoordigheid de kwaal nog van meer belang. Het is mogelyk dat slegts de oppervlakte van den zak verzweert, en in dit geval geneest de kwaal gemaklyk, gelyk in het voorgaande geval.

Maar het gansche gestel van den zak kan als 'er geen volkome oplossing geschiedt veel lyden; en dan kan hy verzweeren en op eenige plaats openbreeken. In het openen van dit ettergezwel ziet men, dat de etter, die 'er uitkomt, geen witte en dikke etter is, gelyk in het voorgaande geval; het is een etter, die weiagtig en zelfs heel dun is, uit oorzaake van de vermenging van eenige traanen, die daar onder gemengd zyn.

Schoon men de opening volgens alle de regelen der Konst maakt, is het zeer zeldsaam dat het ongemak, zelfs met regelmatig verbinden, volkomen geneest: en ziet hier de reden daar van. De opening, die in den zak wordt gemaakt, moet natuurlyk een oorzaak van Fistel zyn, want byaldien de natuur deze opening niet herstelt door een vast en sterk lidteken, maaken de traanen, die onophoudelyk door de traanstippen aankomen, de zyden van de zweer hard en zy beletten haar zig te sluiten. Dus zal een gedeelte door de uitwendige opening uitgaan, terwyl een ander gedeelte den weg van de traanbuis zal neemen, verondersteld dat die open is geworden door de verzweering, welke gemeenlyk de deelen, die de ontsteeking hadt opgezet, doet slinken. Egter heeft men somtyds gezien, dat deze ongemakken volkomen genazen, zonder eenige andere Bewerking als het openen van het ettergezwel. Wanneer 'er een Fistel blyft, is men altyd genoodzaakt haar te genezen door de Operatie waar van wy hier na zullen spreeken.

De zak, die in de ontsteeking mede deel heeft gehad, wordt somtyds geheel bedorven en hy scheidt geheel los, gelyk de andere vliezen, die verzweeren. Dan wordt hy niet hersteld, en de traanen gaan niet meer in de neus. Dus is de enkele

de opening van het ettergezwel niet genoeg en men moet zyn toevlugt neemen tot het Handwerk, om dat het ongemak zig in het zelfde geval bevindt als dat, 't welk in den zak zelve begonnen is.

Van de Traanfistel, die uit eene kwaade gesteldheid van den Zak begint.

De traan-zak een vliezige beurs zynde, is ook aan ontfteeking onderhevig, gelyk de andere vliezen.

Het is niet gemaklyker te bepaalen wat eene ontfteeking in dit deel kan verwekken, dan het is te beflegten, welke de oorzaak is van de ontfteekingen, die overal elders komen; derhalven zullen wy ons ontflaan om dat naar te fpooren. Wy zullen alleen zeggen, dat zoo de geheele zak ontfteken wordt, kan hy op een plaats alleen openbreeken, maakende dan een Fiftel gelyk die, waar van ik reeds heb gefproken, en dat hy ook geheel en al kan bedurven worden. In dit laatfte geval, wordt insgelyks het beenvlies, 't welk de fleuf, waar in hy gelegen is, bekleedt, bedurven, en deze ettergezwellen openende, vindt men het nagelbeentje ontbloot, zelfs bedurven; en fomtyds ftrekt zig het beenbederf verder uit. Wy zien dikwils Traanfiftels volgen op de kinderpokjes, en deze Fiftels zyn zekerlyk begonnen door het bederf van den traan-zak, in of op denwelken een of meer pokjes zyn gemaakt, die gelyk men weet zoo veele ettergezwellen zyn. De kwaal van den zak wordt medegedeeld aan het celwyze weeffel, dat hem dekt, en wordt meer of minder uitgebreid, maakende een enkel ettergezwel. Zoo men het zelve niet fpoedig genoeg opent, en dat men het van zelf laat doorbreeken, zal het verblyf van den etter op de beenderen, welker beenvlies op denzelfden tyd met den zak is bedurven, zal dit verblyf zeg ik, haar ontaarten, bederven, en de kwaal verergeren.

Deze Fiftel kan niet genezen worden, dan door eene Heelkonftige Bewerking. Die Bewerking be-

ſtaat niet alleen in het ettergezwel in zyne ganſche uitgeſtrektheid te openen; want dewyl de zak bedurven is, ſtrekt zig deszelfs gebrek zekerlyk uit tot in de traanbuis, en de gemeenſchap, welke de natuur van het oog met de neus heeft geſteld tot uitlozing van de traanen, vindt zig vernield. Derhalven zal het ongemak niet konnen genezen worden, dan met een nieuwe weg te maaken, die den natuurlyken weg vervullende, de traanen toelaat in de neus te vallen.

Genezing en Operatie. De Lyder door de algemeene middelen voorbereid en alles tot het Handwerk in gereedheid zynde, laat ik hem op een leuningſtoel zitten, en het hoofd door een knegt vaſthouden, uit voorzorge dat hy 't bewegen mogt.

Ik veronderſtel eerſt dat het ettergezwel nog niet open is, men moet hetzelve in zyne ganſche uitgeſtrektheid door eene bekwaame inſnyding openen, vervolgens de ganſche ruimte, welke de etter beſloeg, met plukſel opvullen, om de lippen van de zweer tot den volgenden dag van elkander verwyd te houden. Dan zal men het plukſel wegnemende, veel beter den toeſtand der ongeſtelde deelen konnen kennen: men zal zien of de traan-zak vernield is dan niet; of het nagelbeentje ontbloot is dan niet. Laaten wy nu veronderſtellen, dat het ettergezwel zederd eenigen tyd van zelf is opengegaan, en dat 'er een Fiſtel is nagebleven. Het bygelegen vleeſch is tot malkander genaderd, en is zelfs doorgaans eeltagtig. Men kan meeſtentyds door de Fiſtelagtige opening een ſtilet inbrengen, met het welke men de voortgang van de kwaal onderzoekt. Zoo men het been ontbloot voelt, is het zekerlyk ontſteld, en men kan verzekerd zyn dat 'er de traan-zak niet meer is, zynde door zyn bederf vernield. In dit geval moet men insgelyks eene inſnyding maaken, die de Fiſtelagtige opening vervat. Deze inſnyding moet digt by de vereeniging der oogleden beginnen. Ik ſteek de punt van een regt mesje in, en volgende de onderſte rand van het ooghol van binnen, maak ik eene halfronde inſnyding agt of tien lynen lang. Ik zoude ten eer-

eerſten de Operatie, gelyk wy ze naderhand zullen beſchryven, konnen voltrekken; maar het is veel beter de wonde op te vullen met kleine kapittelſtokjes of met een bereide ſpons, bekwaam om haare lippen te verwyden. Den volgenden dag zal het veel gemaklyker zyn te doen 't gene zal behooren.

De Heelkonſtoeffenaars zyn niet eenſtemmig over de wyze van de Operatie te volvoeren, welke de loop van de traanen tot in de neus moet gemaklyk maaken.

Sommige wenden voor dat men daar toe altyd het nagelbeentje moet doorbooren, andere willen genen anderen weg voor den loop der traanen dan dien, welken de natuur door de traanbuis heeft gemaakt. Het zyn de omſtandigheden, dat is te zeggen de ſtaat van het ongemak, welke uitſpraak moet doen voor d'eene of d'andere handelwyze.

Zoo de traan-zak eenvoudig open is, en niet vernield mogt zyn, zyne uitbreiding, die in de beenige traanbuis voortgaat tot in de neus, geheel is gebleven, en de zwelling, die zyne ontſteeking verzeld heeft, na de ontlaſting van den etter verdwynt, dan is men in ſtaat het oogmerk van de natuur te volgen, die dezen weg verkoren en hem bewaard heeft. Doch zoo het nagelbeentje bedurven of geheel ontbloot, en het traanzakje los geſcheiden is, hoe zoude dan het gedeelte van dezen zak, dat zig tot in de neus verlengt, gezond, heel en open wezen? Zie daar het geval daar men niet voorby kan van het nagelbeentje te doorbooren om eene nieuwe loop voor de traanen te maaken.

Den volgenden dag na de opening, neem ik het plukſel, dat de wonde opvulde, weg, en ik zie gemaklyk wat 'er omgaat. Zoo ik vind dat de traanzak niet vernield is, kan ik hoopen den natuurlyken weg der traanen te behouden. (Men weet dat de opening van de traanbuis open is, zoo men daar een heel dun ſtilet of een heel dun kaarsje van ſamengerold gewaſt linnen kan inbrengen.) Maar eer men aan 't werk gaat, zal men de wond laaten ette-

teren op dat de traanbuis ſlinke; en wanneer dat zal geſchied wezen, zal men daar zagte opdroogende inſpuitingen konnen doen. Daar wordt voorgeſteld om een heel dun kaarsje in te brengen, gelyk men 'er in den pisweg inbrengt, om de buis te verwyden; maar drie zaaken beletten my dat toe te ſtemmen. De eerſte is dat het gedeelte van den traan-zak, 't welk de beenige traanbuis vervuld van een zeer fyn geſtel is, en gemaklyk kan breeken. De tweede is dat het inbrengen van dit kaarsje en zyn verblyf veel pyn veroorzaaken. Een derde rede is dat deze buis niet behoeft verwyd te worden, en dat het daarenboven niet geſchieden kan, als zynde zy in een beenig kanaal beſloten. Het zal derhalven genoeg wezen om daar eenige dagen inſpuitingen te doen, gelyk men door de traanſtippen doet, zorge dragende van de opening der buis met het eind van de ſpuit niet te prikkelen.

Zoo men by het bezien van den grond der wonde, den traan-zak vernield, het nagelbeentje ontbloot of bedurven vindt, is men genoodzaakt het zelve te doorbooren om een nieuwen weg te maaken.

De Ouden maakten een weg met het brandyzer. Zy bragten hetzelve, verborgen in eene pyp, om het vleeſch voor de hitte van het brandyzer te beſchermen, op het nagelbeentje. Deze wyze is niet geheel te verwerpen; maar het vuur verſchrikt de Lyders zeer; en de pyn van de branding, welke zig aan het ſnotvlies, 't welk inwendig de neus bekleedt, doet gevoelen, is zeer ſcherp; daarom heeft men die wyze laaten vaaren. Sommige Konſtoeffenaars vergenoegen zig met het nagelbeentje met een ſtyve ſonde te doorbooren. Zoo deze wyze minder pynelyk is dan het gebruik van het dadelyk brandyzer, heeft ze egter een groot ongemak: dat is, dat het ſnotvlies niet gemaklyk doorboord wordt op het zelfde oogenblik als men het nagelbeentje met de ſonde bryzelt, en dat hetzelve van het been verder dan het nagelbeentje kan los gemaakt worden. Ik agt derhalven het gebruik van de driekante priem om daar mede dit beentje en te

ge-

gelyk het ſnotvlies te doorbooren beter.

Ik neem het plukſel, waarmede ik de wonde na het openen van het ettergezwel of de Fiſtel opgevuld had, weg, en ik breng een holle ſonde op het nagelbeentje. Ik breng langs haare ſleuf de punt van een dikke driekante priem tot op het been, en ik doorboor hetzelve met den priem heen en weêr te draajen, om het tot gruis te bryzelen. Ik rigt de driekante priem als of ik hem naar de huig wilde brengen, om het middelſchot van de neus dat niet ver af is niet te raaken of ook te doorſteeken. Ik breng hem egter niet verder in dan nodig is om het been en het vlies, dat hetzelve aan de zyde van de neus bekleedt, te doorbooren. Ik ben verzeekerd met dit werktuig het ſnotvlies niet los te maaken, gelyk men dat kan doen door het been met een ſtyve ſonde te breeken. Ik weet dat het been en het ſnotvlies doorboord zyn, om dat 'er een weinig bloed uit de neus loopt. Het been vernield zynde, breng ik een ſteekpil van ſamengerold gewaſt linnen in de opening: zy is aan haar agtereind zoo dik als de driekante priem, en wordt langzamer hand dunner naar haar andere eind, dat bot is: zy is van twaalf tot vyftien lynen lang. Zy heeft aan haar buitenſte eind twee vleugels, die haar in de opening van het been beveſtigen, en teffens de lippen der wonde verwyd houden. Als men haar inbrengt, gaat zy en plaats zig tuſſen de inwendige zyde van de neus en het middelſchot.

Ik vul het overige der wonde met plukſel voorzien met een dragtmaakend middel, alles gehouden van kleine driekante drukdoekjes en een bekwaame band.

By ieder verband vernieuw ik de ſteekpil, om dat het oogmerk, dat men zig in dit Handwerk voorſtelt, niet alleen is voor de traanen een weg te maaken, maar ook om die open te houden, zoo dat hy niet weêr geſloten kan worden.

Daar zyn in het doorbooren van het nagelbeentje, veele beenbrokjes aan het ſnotvlies binnen in de neus blyven vaſtzitten, en die moeten door de verzweering van deze kleine vliesvelletjes, daar

zy

zy aan vasthouden, los scheiden. Maar zy zouden daar langen tyd konnen blyven, en ik moet haare losscheiding verhaasten. Ik verkies daar toe den tyd, wanneer de groote dragt begint te minderen, en ik breng een bytmiddel in de opening van het nagelbeentje. Ik heb den helschen steen (*a*) zien gebruiken, en ik heb hem zelf gebruikt; doch hem eens by eenen Lyder inbrengende, brak hy, en ik had veel moeite om het stuk, dat in het gat van het nagelbeentje was blyven zitten, weêr uit te haalen. Zoo het in de neus of in de keel was gevallen zoude het daar smeltende groot onheil hebben konnen veroorzaaken. Van dien dag af heb ik liever verkoren een steekwiek te maaken, die in water van kwikzilver te doopen, en in de opening van het nagelbeentje te steeken, zonder haar zoo ver in te brengen, dat ze het middelschot van de neus raakt. Ik laat ze maar een ogenblik zitten, en dat is genoeg om een korst te maaken. De korst valt in weinige dagen af, en voert met zig de beenbrokjes, die daar nog vastzaten. De aanraaking van het bytmiddel aan het ontbloote en bedorve been helpt ook zeer veel om het vaardiger te doen afschilferen. Deze afschilfering geschiedt niet dan ongevoelig.

Ik houd met het gebruik van de steekpil een maand of zes weeken aan, dat is te zeggen, tot dat het vleesch, 't welk in den omtrek van de opening van het nagelbeentje is, gezuiverd en vast genoeg is om geen voos vleesch meer te konnen opgeven, 't welk in staat zou zyn de opening te stoppen. Wanneer het vleesch dus gesteld is, werk ik om de uitwendige opening door regelmaatige verbanden te doen sluiten.

De traanen vallen dan in de neus naar mate zy door de traanstippen gaan, en haare doorvloejing dient om deze opening te onderhouden. In den natuurlyken staat, vallen de traanen in de neus onder het benedenste sponsagtige been; hier vallen zy daar in boven het bovenste sponsagtige been. Het is

(*a*) Lapis infernalis.

is ongetwyffeld dat deze nieuwe weg, welke de eenige is, die men om aan de natuurlyke te vervullen kan maaken, minder gemaklyk is voor de natuur, want 'er blyft dikwils na de genezing een ligte traaning over.

Van de Verborge Fistel.

De traan-zak is aan uitzetting onderhevig, gelyk andere blaazen, die meer en meer opgevuld worden en haare veerkragt verliezen, als wanneer het vogt, dat daar in vloeit, niet dan met moeite daar uitgaat. De waterblaas verlieſt allengskens haare veerkragt door haare geweldige opvulling, wanneer de buis van de waterweg niet vry is. De galblaas wordt uitgerekt naar de menigte van gal, die haar vervult, wanneer deze gal niet uitvloejen kan door de galblaaſleider; en wy zien haar in het openen van zulke lyken zeer groot. De traan-zak is desgelyks: zoo de traanen, die daar invloejen, door eenige oorzaak, 't zy ook welke, niet konnen doorgaan tot in de neus, zetten deze traanen zelve hem uit, en hy wordt uitgerekt naar de menigte van dit vogt, zoo dat hy zig in het onderſte gedeelte van het ooghol, ſomtyds meer en ſomtyds minder, uitbreidt. Om het uitvloejen van de traanen te beletten is genoeg de opzwelling van het ſnotvlies, welke de opening, die de zak in de neus onder het benedenſte ſponsagtige beentje heeft, toewurgt en ſluit: dit ziet men heel dikwils in de vloejingen, welke het gemeen zinking uit het hoofd noemt. Wyders is daar toe genoeg een ligte zwelling in de vliezen, die den zak ſamenſtellen.

Het is zeer moejelyk deze kwaal in haar begin te kennen; maar het minſte de traanen in den zak verblyven, prikkelt het bederf, dat zy daar ontvangen, zyne inwendige zyden. Dan maaken eene ligte ſteeking, die de Lyder daar voelt, en de traanen, die langs de wang neêrloopen haar haaſt openbaar. Wanneer men in dit geval den zak met het eind van den vinger drukt, doet men de traanen, die hem vervulden, door de traanſtippen weder Tekenen.

der opklimmen: het gebeurt zelden dat deze traanen heel helder zyn, want de zak wordt ligtelyk van binnen ontſteeken; 't gene aan haar een etteragtig wezen geeft, en ze een weinig wit maakt.

Voorzegging. Men kan niet, dan in den aanvang van het ongemak, hoopen de zaaken in haar eerſte ſtaat te herſtellen; want wanneer de zak tot een zeekere mate uitgezet is, heeft hy zyn veerkragt verloren, en niets kan ze hem wedergeven; derhalven blyven de traanen geduurig daar hangen, en zy konnen hem zoo zeer ontſtellen, dat hy bederft, 't gene een Fiſtel met beenbederf zal maaken.

De behandeling van dit ongemak zal onderſcheiden wezen in zyn begin en in zyn voortgang.

In den beginne moet men werken om de zwelling van den zak of van het ſnotvlies te doen overgaan. Men zal daar in konnen ſlaagen, door de algemeene middelen, gelyk zyn de levenswyze, de aderlatingen en alle mogelyke verzagtende middelen gebruikt in oogwaters, ſtovingen of pappen. Geduurende dezen tyd moet men verſcheide maalen daags den traan-zak ledig maaken, door hem met het eind van den vinger te drukken: dat doet de traanen door de traanſtippen weder opklimmen, en ſomtyds gaan 'er ook eenige tot in de neus.

Genezing. Zoo de inwendige zyde van den zak begint te lyden, 't gene men weet uit de witte koleur van de traanen, die men door de traanſtippen doet te rug vloejen, moet men verſcheide reizen op een dag, haar dus doen te rug klimmen, en twee of drie druppels water van *Balaruc*, 't gene in dit geval zeer dienſtig is, of van een opdroogend water, gemaakt van wit koperrood, of zuiker van lood (*a*), in het oog doen. Men ſtelt hier voor om inſpuitingen te doen door de traanſtippen, maar zoo deze ſtippen open zyn, valt het water, dat in het oog is gedaan, in den zak: men mag zig dan ontſlaan om daar te ſpuiten, zoo veel te meer om dat men met dat te doen, prikkeling kan maaken in de traanſtippen, en in de kleine buisjes, die zig in den zak ope-

(*a*) Saccharum Saturni.

openen. Ik heb door deze omzigtigheden verſcheide van deze Fiſtels, die maar zederd eenigen tyd begonnen waren, en waarin de traan-zak nog niet veel uitgezet was, zien genezen.

Doch wanneer de traan-zak zeer uitgezet is, dat is te zeggen, dat hy twee of driemaalen wyder is geworden, kan men de genezing door eene zoo eenvoudige behandeling, als ik heb gezegd, niet hoopen, en zoo de Lyder kan genezen, is het niet dan door eene Operatie. Men kan wel dikwils den zak drukken om de traanen, die hem uitzetten, daar te doen uitgaan; maar deze drukking is hinderlyk voor den zak zelve, zy maakt hem, ſchoon ze gedaan wordt, niet te eenemaal ledig, en zy kan ongevoelig-prikkelen en een ettergezwel veroorzaaken, dat zyne vernieling zou konnen te wege brengen. Men behoort dan liever het Handwerk te doen eer dat de zak, die lydt, bedurven wordt.

De inſnyding der zagte deelen is dezelfde, als die wy hier voor hebben beſchreven. Zoo men na den zak in zyne geheele lengte geopend te hebben, vint dat de opening van de traanbuis genoeg open is, om te mogen hoopen van aan de traanen haare natuurlyke loop weder te bezorgen, zal men daar alle dagen inſpuitingen doen, gelyk wy hebben gezegd, tot dat deze weg vry is, en daarna de uiterlyke wonde laaten ſluiten. Men heeft zelfs ſomtyds met een goeden uitſlag zeer dunne kaarsjes van ſamengerold gewaſt linnen gebruikt. Ik raad ze egter niet aan, om de redenen, die ik hier voor heb gezegd. Doch zoo de weg, die in de neus gaat, onherſtelbaar is, dan moet men den zak zelve en het nagelbeentje, gelyk wy hebben gezegd, doorbooren. Operatie.

De verbanden zullen dezelfde wezen als die wy hier voor aangewezen hebben.

VAN DE HOOFDWONDEN.

Onderfcheid. DE Wonden aan het Hoofd konnen op veele wyzen verfchillen, naar het werktuig, dat haar heeft gemaakt, en naar den aart der deelen, die geleden hebben.

Het werktuig dat beledigd heeft kan fteekend, fnydend of kneuzend; en de indruk van den flag meer of minder diep wezen: dus konnen alleen de uitwendige en zagte deelen geleden hebben, of ook ter zelver tyd het Bekkeneel en de herffenen. Men begrypt dat deze verfcheidenheden de wonden meer of minder aan toevallen onderhevig maaken.

Ik zal de verdeeling der Hoofdwonden niet volgen, welke men gewoonlyk ziet in de Schryvers, die *Hippocrates* gevolgd zyn; en ik durf my vleijen dat die ik geef, eene zoo gewigtige ftof beter zal ophelderen. Ik zal fpreeken van wonden veroorzaakt door fteeken; van die gemaakt zyn door infnyding, en van gekneusde wonden, en ook van de Kneuzing zonder wonde. (Men zal zig niet verwonderen, dat ik de Kneuzing in den rang der wonden ftel, zoo men aanmerkt, dat het onmogelyk is eene Kneuzing te begrypen, waar in niet eene zekere menigte kleine vaten onder de huid open zyn.)

Verdeeling. Zie hier dan het ontwerp dat ik my voorftel te volgen. Steeking, Infnyding, Kneuzing zonder wonde, en Gekneusde wonde. Ieder van deze bedigingen kan alleen de huid aandoen. Zy kan te gelyk met de huid de peesagtige kalot, die door de famenkomft der voor- en agterhoofdsfpieren gemaakt wordt, of zelfs het bekkeneels-vlies treffen. Zy kan het Bekkeneel aandoen, en zy kan zig tot aan het harde herffenvlies, en zelfs tot in de herffenen uitftrekken.

WONDEN DIE ALLEEN DE ZAGTE EN UITWENDIGE DEELEN BETREFFEN.

De Wonden, die alleen de huid raaken, het zy door welken werktuig zy mogen gemaakt wezen, zyn zulke ligte wonden en van zo weinig gevolg dat wy ons daar mede niet zullen ophouden. Wonde door Steeking.

Zoo een wond doorgaat tot aan het gemeene peesagtige uitbreidſel der voor- en agterhoofdsſpieren, 't welk, gelyk men weet, een peesagtige kalot maakt, die het geheele Bekkeneel bedekt, of ook indien dezelve doorgaat tot in het bekkeneelsvlies, moet zy natuurlyk eene roos veroorzaaken; want dit toeval is bynaar onafſcheidelyk van de Steeking dezer deelen, om dat de wond eng is en geen vrye uittogt heeft. Men zal, om dit toeval te voorkomen, eene inſnyding maaken, in welke de Steek vervat wordt, en die zoo ſchielyk als mogelyk doen verzweeren. De roos zal 'er niet tegenſtaande de inſnyding konnen toeſlaan, maar zy zal veel minder zyn, dan of ze niet gemaakt was. De wond moet vervolgens regelmatig worden verbonden.

De wond, die door een ſnydend werktuig is gemaakt, is minder gevaarlyk en zy vordert ten ſpoedigſten wedervereenigd te worden. Zoo men niet ſpoedig haare wedervereeniging bevordert, zal zy zweeren, en 'er zal in den omtrek, miſchien zelfs over het ganſche hoofd, in gevolge van de gemaakte ſcheiding in het peesagtige uitbreidſel, of ter oorzaake van die van het bekkeneelsvlies, indien dat ook heeft geleden, eene roos konnen toeſlaan: maar die zal door de verzweering verdwynen. Deze wond moet regelmatig worden verbonden en zal op haaren tyd genezen. Wonde door Inſnyding.

De Kneuzing van de peesagtige kalot, kan daar eene verzweering veroorzaaken; dit gebeurt egter heel zelden. Doch ik hebze dikwils zien gevolgd worden van ſcheele hoofdpynen, en vliegende pynen door het ganſche hoofd, die verſcheide maanden duurden. Kneuzing.

Een gekneusde wond in de peesagtige kalot gemaakt, Gekneusde

wond. maakt, veroorzaakt fomtyds een roos, die zig meer of min ver en fomtyds zelfs over het ganfche Hoofd uitbreidt. Dan gaat deze roos metter haaft aan het bekkeneelsvlies over; en men heeft ze bynaar dergelyke toevallen zien verwekken als de Dreuning. Deze roos wordt gevolgd van ondermyningen van etter, die zig in den omtrek van de wond, meer of min ver onder de huid, verbreiden, om dat de roos der peesagtige deelen door de verzweering van het ontfteeken deel eindigt, indien de oploffing haar niet bevrydt. Om dit toeval te voorkomen, of te beletten, dat het niet te zwaar zy, moet men in den beginne van de kwaal, de wonde, die gewoonlyk een hakkelige wond is, genoegzaame ruimte geven, om de verzweering te verhaaften. Indien dit niet tegenftaande 'er de roos toeflaan en zoo zeer toeneemen mogt, dat ze op het punt ftaat om de ganfche kalot te bezetten, 't gene groote toevallen zoude veroorzaaken, moeft men inkervingen maaken op verfcheide plaatfen van het Hoofd, en voornamelyk op de flaapfpieren, om daar het alte zeer gefpannen bekkeneelsvlies te ontfpannen. Men zal vervolgens de wonde naar haare onderfcheide toeftand verbinden. Ik fpreek niet van de levenswyze en de aderlatingen, die men niet moet fpaaren. *Leeft myne Aanmerk.* 1 *Deel. bladz.* 105.

WONDEN DIE HET BEKKENEEL RAAKEN.

De wonden, die het Bekkeneel alleen of met hetzelve de herffenen betreffen, zyn wyders van driederlei foort met opzigt op het werktuig dat haar heeft gemaakt, en ten aanzien van de diepte van de indruk, welke de flag op die deelen heeft veroorzaakt.

Wonde door Steeking. Een fteekend werktuig, gelyk by voorbeeld een degen, een leidekkers hamer, enz. kan het Bekkeneel kwetfen met hetzelve regtftandig of ook fchuins te treffen. In deze twee gevallen, kan het alleen de eerfte tafel van het been, of het kan de beide tafels doorbooren; en het kan tot in de holte

van

van het Bekkeneel doordringen, kwetſende het harde herſſenvlies of zelfs de herſſenen.

Het zy het werktuig regtſtandig of ſchuin geſlagen heeft, zoo het alleen de eerſte tafel heeft doorboord, zal de tweede niet hebben geleden, gemerkt de gedaante van het werktuig; en zoo 'er een Dreuning in het Bekkeneel of in de herſſenen is geweeſt, die zal zeer ligt geweeſt zyn. Zoo 'er dan toevallen opkomen, zullen dezelve die wezen, welke konnen afhangen van de ſteeking van de peesagtige kalot, en van het bekkeneelsvlies. Dit gevoegd by de onzekerheid waar in de Heelmeeſter is, die weet dat de beide tafels konnen doorboord wezen, zal hem verpligten om eene inſnyding te maaken, die het been ontbloot daar het geſtoken is, en de ſteek moet in de inſnydig bevat wezen. (Ik ſpreek nu nog niet van de wyze, waar op de inſnyding moet worden gedaan, dit uitſtellende te zeggen tot daar ik de wyze van het Bekkeneel te doorbooren (*a*) zal beſchryven. (Zoo men vindt, dat de wond niet doorgaat tot in het Bekkeneel, zal de inſnyding altyd dienſtig wezen, om de toevallen te voorkomen, welke afhangen van de ſteek in de peesagtige kalot, en om de wonde in het been gemaakt te genezen; want 'er zal waarſchynlyk eene afſchilfering geſchieden. (Ik ga met ſtilzwygen voorby de levenswyze, welke men den Lyder zal laaten houden, gelyk mede de aderlatingen, welke gerigt moeten wezen naar zyne kragten en naar de toevallen, het zy om die te verbeteren, of om daar door andere te voorkomen. Ik zal daar van niet meer ſpreeken in de verhandeling der volgende gevallen, konnende daar omtrent niet dan algemeene regelen opgeven.) Doch zoo de Heelmeeſter vindt dat de beide tafels van het been doorboord zyn, moet hy denzelfden of den volgenden dag de Beenboor ſtellen om het harde herſſenvlies te ontbloten, en deszelfs opening, zoo hy hetzelve door het werktuig geſtoken, vindt te vergrooten. Ik zeg dat hy de opening, die in het har-

(*a*) Trépaner.

harde herſſenvlies is moet vergrooten, om dat 'er zekerlyk eene verzweering in de herſſenen zal gebeuren, die den Lyder zoude doen ſterven, indien de etter geen vrye uitgang hadt, gelyk ik heb zien gebeuren. Wanneer de Bekkeneels-doorbooring zal gedaan zyn, zal men de wonde verbinden gelyk ik ſpreekende van de Operatie zal zeggen. De opening van het harde herſſenvlies, welke men zoo verre zal uitgeſtrekt hebben als de wydte der kroon van de Trepaan, zal een vryen uitgang geven aan den etter, naar mate hy zal worden gemaakt; daar anders zoo men het Bekkeneel niet hadt doorboord en het harde herſſenvlies geopend, de etter in de herſſenen zoude opgehoopt worden, en daar zeer groote wanorder maaken eer hy door de kleine wonde van het harde herſſenvlies en door de alte kleine opening van het Bekkeneel zou konnen ontlaſt worden. *Leeſt myne Aanmerk.* I *Deel. bladz.* 167.

Wonde door Inſnyding. Daar kan een kleine wond aan 't Bekkeneel wezen, gemaakt door een ſnydend werktuig, 't welk hetzelve regtſtandig heeft getroffen. De Schryvers noemen die wonde een *Ecopé*, dat is te zeggen, eene regtſtandige inſnyding. Wanneer het werktuig ſchuin heeft geſlagen, noemen de Schryvers die wonde een *Diacopé.* Hetzelve heeft zoo ſchuin konnen treffen, dat het een ſtuk heeft weggenomen, die wonde heeft men *Apokeparnismos* geheten. In deze drie gevallen, kan het kwetſend werktuig alleen de eerſte tafel van het been, of het kan de beide tafels doorſneden hebben, en het kan het harde herſſenvlies of zelfs de herſſenen geraakt hebben.

Ecopé. In de *Ecopé*, welke niet dan de eerſte tafel van het been tot aan het tafelſcheidſel heeft doorgeſneden, is de inſnyding dezer tafel niet het grootſte kwaad, dat het werktuig heeft gemaakt, want de tweede tafel heeft zekerlyk geleden; zy is gebroken, of wel zy heeft een meer of min aanmerkelyke ſchok gekregen. Zoo zy gebroken is, heeft het harde herſſenvlies op die plaats geleden, en daar zal eene uitſtorting van bloed geſchieden, die wel haaſt verzeld zal worden van eene ſluimering die

naar

naar ſlaapziekte helt. Zoo zy maar geſchokt is, 't gene men een plaatſelyke Dreun kan heten, zal het harde herſſenvlies waarſchynelyk op die plaats en ook in den omtrek verzweeren. *Leeſt myne Aanmerk.* I *Deel*, *bladz.* 179. Het is van veel gewigt om tot de genezing te geraaken, den aart van de wonde te kennen: men zal dan ten eerſten eene inſnyding in de bekleedſels maaken, en de wonde, die in het been is, ter dege ontblooten. De inſnyding gemaakt zynde, moet de Heelmeeſter wel agt geven op het gene 'er zal omgaan. Zoo 'er kentekenen opkomen, die eene uitſtorting op het harde herſſenvlies aanwyzen, zal hy terſtond het Bekkeneel doorbooren: maar indien 'er eene plaatſelyke Dreuning is geſchied en dat die door de mindere toevallen te kennen wordt gegeven, zal men omtrent den zevenden of agtſten dag het Bekkeneel doorbooren.

Indien de wond, welke wy *Ecopé* hebben geheten, zig klaarlyk tot aan de tweede tafel uitbreidt, is de eerſte tafel, om dat zy van de tweede geſteund wierdt doorſneden; maar de tweede, welke door niets onderſteund wierdt, is zekerlyk gebroken. De kruiswyze ſnede gemaakt zynde, zal men zoo ſpoedig als mogelyk het Bekkeneel doorbooren, om dat de punten van het afgeſplinterde been der tweede tafel het harde herſſenvlies konnen ſteeken, en dat miſchien ook het harde herſſenvlies op het oogenblik van den ſlag eene ſcheiding heeft gekregen.

Zoo de wond in het been ſchuin is, die men een *Diacopé* heeft genoemd, moet men insgelyks de kruiswyze inſnyding maaken, en de wonde van het been ontblooten. Het kan wezen dat alleen de eerſte tafel geſneden is; en in dit geval kan de tweede tafel, gemerkt de ſchuinheid van den ſlag, noch Dreuning noch Breuk ontvangen hebben, 't gene niet dan in het geval van de *Ecopé* gebeurt. Derhalven zal men wagten of eenige toevallen ons te kennen geven dat de tweede tafel geleden heeft. Indien de tweede tafel klaarlyk geſneden is geworden, zal men zoo ſpoedig als mogelyk de Beenboor Diacopé.

ſtellen, om dat, gelyk wy hebben gezegd, zy niet net kan doorſneden, en in brokken gebroken wezen. In alle deze gevallen, het zy ſteeking, het zy inſnyding, moet volſtrektelyk de wonde van het been in de kroon van de Trepaan bevat worden.

Apokeparnismos. De wond door inſnyding, welke *Apokeparnismos* is genoemd, kan de beide tafels van het been tot op het harde herſſenvlies, dit uitgeſloten, geheel afgeſcheiden en weggenomen hebben: zy kan insgelyks alleen de eerſte tafel weggenomen hebben, en waarſchynelyk heeft het harde herſſenvlies niet geleden, om dat het werktuig 'er niet op gedrukt heeft. Indien de bekleedſelen geheel afgeſneden zyn, is de eerſte wond een waare toevallige Bekkeneels-doorbooring, en de tweede is een eenvoudige wond, te meer als 'er maar weinig Dreuning door het ganſche Bekkeneel is geſchied. Ik zal deze wonden insgelyks als eenvoudig aanmerken, indien de lap vleeſch daar het ſtuk been aan vaſt zit, zoo veel aan het overige der bekleedſelen vaſthoudt, dat men hoopen mag dat met denzelven op zyn plaats te herſtellen, hy weder vaſt plakken zal, en dat men deszelfs vereeniging kan te wege brengen. In het jaar 1735 vond ik op het kerkhof van *Worms* het Bekkeneel van iemand, die met een ſabel een houw van dit ſoort in het agterſte gedeelte van het eene wandbeen hadt gekregen. Het ſtuk been dat rond, en tien of twaalf lynen breed was, was waarſchynelyk met de huid op zyn plaats herſteld geworden; want het was volmaaktelyk aan het Bekkeneel wedervereenigd, en men zag van binnen gelyk ook van buiten het beenweer, dat hetzelve vaſtgemaakt hadt. Het gene verwonderlyk was, was dat men aan de binnenzyde van het Bekkeneel drie kleine ſtukjes been zag, zoo groot als linſen en heel dun, die waarſchynelyk tuſſen het harde herſſenvlies en dit ſtuk waren blyven zitten; zy waren in deszelfs midden vaſtgegroeid, en zaten heel vaſt: ongetwyffeld dat men dit ſtuk met weinig omzigt hadt weder ingevoegd. Dewyl het weer was gemaakt en wel zoo vaſt, gelyk dat in de breuken van het dyebeen en andere groote beenderen

wordt

wordt gemaakt, is buiten twyffel de Lyder van zyn kwetſuur genezen, en eerſt naderhand geſtorven.

Wy zeggen dan dat zoo men zig in ſtaat bevindt van eene diergelyke wond te verbinden eer de lugt het harde herſſenvlies en het been heeft konnen ontſtellen, moet men na het geronnen bloed, de ſplinters of andere vreemde lighaamen weggenomen te hebben, den lap op zyn plaats herſtellen en hem daar door eene drooge hegting houden. Daar zal altyd gelegenheid wezen om hem op nieuws los te maaken, in gevalle men door het uitvloeijen van eene zekere menigte etters ontdekt, dat de wedervereeniging niet geſchied zy. In dit geval, zoude men de ganſche lap moeten afſnyden, en de wond zoude zig in dezelfde toeſtand bevinden als die, waarin de lap door de ſabel geheel weggenomen was. Men zal regelmatig verbinden, gelyk wy dit zullen verklaaren, na dat wy van de wyze van het Bekkeneel te doorbooren, hebben geſproken.

Men zal op dezelfde wyze handelen, indien het harde herſſenvlies of zelfs een gedeelte der herſſenen met het been doorſneden is.

Onderscheiding der Toevallen van de Dreuning en van die der Breuk.

Een werktuig van eene ronde of platte gedaante, met een woord een kneuzend werktuig, kan het Hoofd zoo zwaar treffen, dat het Bekkeneel en ook de herſſenen den ſlag gevoelen. In dit geval kan 'er of gene wond wezen, zynde zelfs de huid niet gewond; of 'er kan eene dieper of ondieper wond zyn, dat is te zeggen, dat het been niet ontbloot, of ontbloot, en dat het gebroken kan wezen. Zoo 'er een wond is, zyn de zagte deelen, welke het Bekkeneel dekken, nimmer net doorſneden, zy zyn gekneusd, gehakkeld, en geſcheurd. In alle deze gevallen, waar in ik veronderſtel dat de ſlag veel dieper is doorgedrongen dan de bekleedſelen, moet de Heelmeeſter weeten de toevallen, welke afhangen van de Dreuning, te onderſcheiden van die, welke voortkomen van de Bekkeneels-breuk. Der-

halven zullen wy, eer we tot het onderzoek van de verſcheide wyzen, waar op het been heeft konnen beledigd worden, overgaan, doen zien het onderſcheid dat 'er tuſſen de toevallen van d'eene en d'andere is. Vermids deze toevallen tot onderſcheidende kentekenen dienen, is het noodig daar in niet te konnen bedrogen worden.

Die eene Dreuning der herſſenen noemt, zegt eene ſchudding van alle haare ſamenſtellende deelen, veroorzaakt door een geweldige ſlag, die het Hoofd heeft ontvangen. Deze ſchudding kan heel ligt en zy kan zeer groot wezen; en tuſſen deze twee trappen van ſchudding kan men oneindig veele andere begrypen. Veele zaaken beſlegten deze onderſcheide trappen, dat is te zeggen, eene grooter of minder trap van ſchudding; gelyk men in het gevolg zal zien.

Deze ſchudding, welke men Dreuning noemt, breekt meer of min de vryheid van den omloop in de vaten der herſſenen en herſſenvliezen af, dus wordt naar mate van het geweld der Dreuning de loop der vogten voor eenige oogenblikken, of voor een langer tyd opgeſchort; zy kan in ſommige vaten geheel geſtuit worden, en daar konnen kleine vaten gebroken wezen, 't gene uitſtortingen op verſcheide plaatſen veroorzaakt. Het zyn deze onderſcheide ongeſteldheden, welke de verblinding der oogen, verbyſtering, verlies van kennis, ſlaapzugt, bloeding uit de neus, oogen en ooren, ſtuiptrekkingen, verlamming en andere toevallen doen geboren worden, die zig op het ogenblik van den ſlag openbaaren. Haar geweld en haare duuring is evenredig naar de trap van de Dreuning en de ongeſteldheid, die deze in den omloop heeft veroorzaakt. Derhalven wanneer de Dreuning ligt is geweeſt, hervatten de vogten, welker voortgang maar voor een oogenblik is opgeſchort geweeſt, haaren loop, om dat de vaten haare veerkragt niet hebben verloren; dus gaan de blindheid, de verbyſtering, of zelfs het verlies van kennis in korten tyd weêr over. Indien de Dreuning ſterker is geweeſt, hebben ſommige vaten een weinig van haare veerkragt

kragt verloren, de vogten loopen daar zeer traag om, alzoo haare loop niet meer aangezet wordt door de veerkragt der vaten, of ook zy blyven daar hangen, tot dat de overvloedige aderlatingen en de levenswyze de vaten ontledigd hebben, en dat deze zelfde vaten genoeg vermogen hebben wedergekregen om de vogtkolom, welkers zwaarte door de uitlozingen verminderd is, van daar voort te dryven. In dit geval duuren de toevallen van de Dreuning tot dat de goede order in den omloop hersteld zy. Doch zoo de Dreuning zeer sterk is geweest, geschiedt de omloop moejelyk binnen het Bekkeneel; dan zyn de kropslagaderen met bloed zeer opgevuld en daar door konnen kleine takjes verbroken worden, 't gene de bloeding uit de neus, oogen, ooren, enz. maakt. Sommige vaten der inwendige deelen van het Bekkeneel konnen ook zyn verbroken geworden door de schok, en daar geschieden kleine uitstortingen, of wel deze vaten konnen zodanig haare veerkragt hebben verloren, dat het bloed, dat daar blyft staan, haar verstopt en door zyne menigte verbreekt, waar door wyders uitstortingen komen. Alsdan blyven de eerste toevallen en zy worden zelfs vermenigvuldigd, om dat deze uitstortingen in de hersenen zelve zynde, men daar gene hulp van de Heelkonst kan toebrengen.

Uit dit verhandelde is het gemaklyk te besluiten, dat de toevallen, die eeniglyk van de Dreuning afhangen, op denzelfden tyd van den slag beginnen: laaten wy nu zien of de toevallen, die eeniglyk van de Bekkeneels-breuk voortkomen, van deze verschillen, en of zy aanstonds op den slag zig konnen openbaaren.

Op welke wyze het been gebroken zy, kan het dit niet wezen, zonder dat 'er verscheide vezeldraden, die het harde hersenvlies daar vasthegten, verbroken zyn. Zoo de Breuk aanmerkelyk is, zyn 'er veele vezeldraaden verbroken; en zoo de beenderen verplaatst worden, kan 'er eene scheuring in het harde hersenvlies zyn. Dit alles kan niet geschieden, zonder dat 'er eene meer of min-

der aanmerkelyke uitſtorting van bloed onmiddelyk onder het Bekkeneel gemaakt wordt.

Zoo dikwils 'er een uitſtorting van bloed tuſſen het harde herſſenvlies en het Bekkeneel is, maakt dit vlies eene bultigheid naar de zyde der herſſenen, en die drukt dezelve; een ſtuk van het been afgebroken en op hetzelve neêrgezonken, doet hetzelve insgelyks een verwulf maaken. Het toeval, dat uit deze drukking op de herſſenen ontſtaat, is de ſlaapzugt, en dit wordt uit twee zaaken ontwyffelbaar bewezen. 1. Men ziet doorgaans de ſlaapzugt weggaan, zo dra men door de Bekkeneels-doorbooring een vryen uitgang aan het bloed, 't welk op het harde herſſenvlies uitgeſtort was, heeft gegeven, of eenig ſtuk been, dat op hetzelve neêrgezonken was, heeft opgeligt. 2 Daar is geen ſlaapzugt in een groote Bekkeneels-breuk met een wonde in de bekleedſelen, indien de gebroken ſtukken beens niet op het harde herſſenvlies drukken, en zoo zy gebryzeld zynde het bloed toelaaten door de ſcheuren te ontſnappen, naar mate het uitgeſtort wordt, en om door de wonde der bekleedſelen uit te gaan. *Leeſt myne Aanmerk. I Deel. bladz.* 136. Dit geſteld zynde, zeg ik 1. Dat de ſlaapzugt een toeval is, dat uit eene drukking op de herſſenen ontſtaat. 2. Dat het evenredig is naar de trap der drukking, die het veroorzaakt. Dus zal dan de grootheid van de uitſtorting, en bygevolge de ſnelheid waarmede de ſlaapzugt zig zal beginnen te doen gewaar worden, afhangen van de grootheid der gebroke vaten onder het Bekkeneel, of van de veelheid der zagte deelen, die onder hetzelve geſcheiden zyn. Dit is het gene maakt, dat wanneer de Breuk zeer groot is, dit toeval heel kort op de Breuk volgt, daar 'er verſcheide dagen verloopen eer het zig klaar doet zien, zoo de Breuk ligt is. Dit ziet men dagelyks in de oeffening.

Uit al het gene wy hebben gezegd volgt, dat d'eerſte toevallen, die zig na eene geweldige ſlag aan het Hoofd openbaaren, de toevallen zyn van de Dreuning der herſſenen, en dat zy niet de tekenen zyn, welke aanwyzen dat het Bekkeneel gebro-

broken zy; daar de tekenen, die zig eerst openbaaren na verloop van eenige uuren of eenige dagen, het zy dat 'er in 't eerst geene zyn geweest, 't zy dat 'er geweest en dat zy verdwenen zyn, daar deze tweede toevallen zeg ik, voortgebragt worden door de uitstorting tussen het harde hersenvlies en het gebroken Bekkeneel, of wel in de hersenen.

Het is dienstig hier by te voegen, dat in het geval van eene zeer aanmerkelyke Breuk, de slaapzugt, die door de uitstorting op het harde hersenvlies veroorzaakt wordt, zoo kort op de eerste toevallen, die van de Dreuning afhangen, volgt, dat zy vermengd zyn.

Wy hebben te vooren de Bekkeneels-wonden veroorzaakt door steekende of snydende werktuigen verhandeld; nu rest ons nog die te verhandelen, welke door een kneuzend werktuig zyn gemaakt. Gekneusde wonden.

Zoo uiterlyk zig niet dan eene Kneuzing vertoont, is het mogelyk dat die Kneuzing, welke meer of min sterk is, het minste onheil zy: want 'er kan by de Kneuzing eene Dreuning alleen zyn; het Bekkeneel kan op de plaats van de Kneuzing of elders gebroken wezen; daar kan eene afwyking in eenige naad en 'er kan op denzelfden tyd Dreuning en Breuk zyn: een sterke Dreuning indien de Breuk ligt is; een ligte Dreuning zoo de Breuk groot is. Verscheide zaaken konnen dienen om den Heelmeester de tegenwoordige gesteldheid van de kwaal te doen kennen.

1. De wyze op welke de slag is toegebragt. Het Hoofd kan zelf geslagen hebben, gelyk wanneer een mensch valt. Alsdan is het waarschynelyk dat 'er eene Dreuning gebeurd zy, om dat het Hoofd niet kan vallen en weêrom stuiten, zonder dat 'er in minder dan een oogenblik eene werking en wederwerking geschiedt, dat is te zeggen, eene naar het middelpunt strekkende (*a*) beweging van het Hoofd naar de aarde, en eene van het middelpunt afwykende (*b*) beweging

(*a*) Centripete. (*b*) Centrifuge.

ging van het Hoofd, dat door te weêromſtuiten, van de aarde afwykt. De hoogte van welke het Hoofd is gevallen en dat waar op het gevallen is, gelyk de vloer, welke een hard lighaam is, of de aarde, die een veel zagter lighaam is, kan ons doen giſſen en oordeelen van het geweld der Dreuning en ook van de mogelykheid van eene Breuk.

Het Hoofd kan zyn geſlagen geworden door een meer of minder hard lighaam, het zy dat het van eene zeekere hoogte daar op is gevallen, het zy dat het met geweld daar tegen is aangedreven. De Lyder kan op den ſlag niet zyn gevallen, zynde het Hoofd onbeweeglyk gebleven; als dan is 'er weinig of geene Dreuning, en het been kan gebroken zyn. Maar zoo de beledigde op het ogenblik van den ſlag gevallen is, behoort men te onderzoeken of hy ingevolge van den ſlag alleen is gevallen, dan of de val een gevolg is van de Dreuning. In het eerſte geval, zal de natuur van het werktuig, dat geſlagen heeft, beſlegten aangaande de Dreuning, de Breuk, of omtrent beide. In het tweede is 'er eene Dreuning geſchiedt, en die is meer of minder ſterk geweeſt.

2. De tweede zaak die tot een onderſcheidend kenteken kan dienen, is de aart van het werktuig, dat geſlagen heeft.

Wanneer een werktuig geſlagen heeft, dan komt in aanmerking zyne meerdere of mindere grootheid, hardheid, zwaarte, gedaante en zyne effene of hoekige oppervlakten, de kragt van hem, die geſlagen heeft, zyne voordeelige geplaatſtheid, en zyne geeſtgeſteldheid van toorn of niet, het geweld dat de harde lighaamen heeft voortgedreven, gelyk buskruit, een ſlinger, enz. de jaaren van den Lyder, waar van de beenen week zyn gelyk in de jongheid, of hard gelyk in een meer gevorderden ouderdom, de plaats van het hoofd, die getroffen is, (men weet dat 'er heele dunne en andere veel dikker beenderen zyn,) uit dit alles kan en moet de Heelmeeſter kundigheden ontleenen, om te oordeelen of daar eene Dreuning of Breuk zal wezen. Laaten wy by alle deze tekenen eene opmerking voe-

voegen, die van veel gewigt is. Indien het been niet gebroken is, is het zeeker, dat het ganſche geweld van den ſlag tot de herſſenen overgebragt is, en dat 'er eene meer of minder ſterke Dreuning is geſchiedt. Zoo het been op den ſlag geweken en gebroken is, is de ſchokking niet aan de herſſenen medegedeeld, dan naar evenredigheid van de grootheid der Breuk: dat is te zeggen, dat hoe ligter de Breuk is, hoe meer ſchokking tot de herſſenen overgebragt is.

3. Het derde, 't welk ons tot een onderſcheidend kenteken kan ſtrekken, is de natuur van de toevallen. Wy hebben te vooren bewezen, dat het eenige toeval van de Breuk is de ſlaapzugt, die zelf niet zoude gebeuren, zoo 'er eene wond in de huid was bekwaam, om de uitlozing van het uitgeſtorte bloed onder het bekkeneel, door de tuſſenruimtens van de gebroken ſtukken toe te laaten. Zo 'er dan andere toevallen zyn, die zyn een gevolg van de Dreuning.

4. Het vierde, dat tot een onderſcheidend kenteken moet dienen, is de tyd waarin de toevallen opkomen. Wy hebben rêeds bewezen, dat de eerſte toevallen, die zig openbaaren, een gevolg zyn van de Dreuning; en dat deze eerſte geweken zynde, zoo 'er dan andere opkomen, geven die een Breuk of ten minſten eene ongeſteldheid van het harde herſſenvlies te kennen.

Ik kom weder tot de wonde door een kneuzend werktuig gemaakt. Het zy het Hoofd tegen dat, of dit tegen het Hoofd heeft geſlagen, wy zien daar uit drie ſoorten van ongeſteldheden volgen, te weeten Kneuzing zonder zigtbaare wonde, een gekneusde wond, waar in het been niet ontbloot ſchynt, en een gekneusde wond, waarin het been ontbloot is. Ik begin met de Kneuzing.

Indien men in het geval van een Kneuzing zonder wonde in de huid, alle de omſtandigheden ſamenvoegende, oordeelt dat 'er by de Kneuzing een Breuk is, zoo het geval zelfs twyffelagtig is, moet men de gekneusde plaats in zyne ganſche uitgeſtrektheid openen. Zoo men, de inſnyding ge- *Kneuzing zonder zigtbaare wonde.*

gedaan zynde, het been ontbloot vindt, dat is te zeggen, indien het Bekkeneels-vlies van het been los gefcheiden is, heeft het been zeekerlyk geleden, en men zal vroeger of laater volgens de aanwyzing het Bekkeneel moeten doorbooren. Doch zoo het bekkeneels-vlies niet van het been los gefcheiden is, is het been niet gebroken, en de toevallen, zoo 'er eenige zyn geweeft, zyn een gevolg van de Dreuning. Men zal zig daar naar gedraagen; de wonde behandelen gelyk een gekneusde wonde, en haar doen etteren. Het is altyd vroeg genoeg om het Bekkeneel te doorbooren, als 'er toevallen mogten opkomen, die eene uitftorting onder het Bekkeneel aanwezen of deeden vermoeden. Men zoude mogen bynaar verzeekeren, dat zoo 'er eene uitftorting is gefchied, die niet is tuffen het harde herffenvlies en het Bekkeneel, maar in de herffenen zelve: gelyk ook veele waarnemingen dat bewyzen.

Gekneusde wond. Het gene wy hebben gezegd omtrent het geval van de Kneuzing, kan ook toegepaft worden op de gekneusde wonde, waarin het been niet klaarlyk blykt ontbloot te wezen. Wy moeten hier by voegen, dat dewyl de peesagtige kalot geleden heeft, en ontbloot of ook gewond is, men noodzakelyk de wonde der algemeene bekleedfelen door eene infnyding moet vergrooten, om vervolgens deze peesagtige uitbreiding te ontfpannen, zoo zy gefcheurd is, en daar door te voorkomen de roos en zwelling, die, zoo men dit niet doet, zullen gebeuren. Wyders, vermids het werktuig, dat geflagen heeft, meer of min hoekig was, dewyl het eene gefcheurde wonde heeft gemaakt, is het mogelyk, dat, fchoon de flag maar fchuin getroffen heeft, het been gebroken zy. Derhalven zal men deze infnyding maakende, ook het bekkeneelsvlies dat gehakkeld kan wezen, vryheid geven, om niet tot een tweede Handwerk te moeten komen, in gevalle, 'er zig na eenige dagen toevallen opdeden, die de Breuk van het been te kennen gaven. Men behoort zelfs deze infnyding zoo lang als de Kneuzing, die by de wonde is, te maaken, om

om dat men dikwils heeft gezien, dat in deze wonden, daar het werktuig fchuin hadt getroffen, het been niet op de plaats, die gefcheurd was, maar veel verder, naar d'eene of d'andere hoek, gebroken was. Zoo men deze infnyding maakende vindt, dat het bekkeneels-vlies van het been gefcheiden is, of dat het maar zeer weinig vaft zit, is het een blyk, dat het been geleden heeft; en men zal hetzelve zeekerlyk los vinden ter plaatze van de Breuk zoo 'er een is. Ik herhaal nog eens, dat men alle de omftandigheden, die wy boven hebben gemeld moet famenvoegen, om de toevallen, die tot de Dreuning byzonderlyk behooren, te onderfcheiden van die, welke van de Breuk afhangen, om eene nette voorzegging te doen, en daarnaar te handelen omtrent de levenswyze, de aderlatingen en de andere dienftige hulpmiddelen.

Zoo men in de gekneusde wonde het been bloot ziet, is het niet moejelyk de Breuk te ontdekken, ten minften als zy niet in de binnenfte tafel is, zonder dat 'er eene in de buitenfte tafel gevonden wordt.

VERDEELING VAN DE BEKKENEELS-BREUKEN.

Het been kan enkel gefcheurd wezen; de Ouden hebben die Scheur, *Rogmé* geheten. Of dezelve wat langer of korter is, dat verandert het foort niet; en men zal niet konnen ontgaan het Bekkeneel te doorbooren. Indien eene Scheur, die wat lang is, eenig onderfcheid in de handelwyze kan maaken, 't is om dat de uitftorting in gevalle van eene kleine Scheur veel langzamer gefchiedende, dan in eene groote, de flaapzugt traager zal beginnen: derhalven zal men minder gedrongen wezen om het Bekkeneel te doorbooren, want het is goed, dat 'er genoeg bloed onder het Bekkeneel uitgeftort zy, op dat het ftuk been, 't welk de kroon van de Trepaan moet wegnemen, van het harde herffenvlies los zy. En dit is zekerlyk zo, wanneer de flaapzugt begonnen is. Of deze Scheur klein of lang

lang is, de uitſtorting geſchiedt altyd op de plaats van den ſlag, en daar moet men het Bekkeneel doorbooren, bevattende de Scheur in de kroon van de Trepaan. Maar deze eerſte doorbooring ſluit niet uit verſcheide andere van plaats tot plaats langs de Scheur, zoo zy heel lang is, te doen, om dat, zelfs veronderſteld zynde, dat 'er geene uitſtorting van bloed langs deze Scheur geſchiedde, het harde herſſenvlies daar lydt en zweeren zal. Dit is nog te noodzakelyker, zoo de Breuk niet tegenſtaande de naad van het eene been tot het naburige been voortgaat, want het harde herſſenvlies, dat ter plaatſe van de naaden veel vaſter dan elders aan het Bekkeneel gehegt is, neemt alle gemeenſchap van het eene eind van de Scheur met het andere weg, ten minſten zoo het uitgeſtorte bloed de vaſthegting niet heeft vernietigd.

Het been kan in verſcheide ſtukken gebroken zyn, zonder dat die van de buitenſte tafel haare gelykheid hebben verloren, en niet tegenſtaande dit, zouden die der inwendige tafel konnen verplaatſt wezen. In dit geval, zal men tragten een van de ſtukken weg te neemen, en men is ſomtyds genoodzaakt tot dat einde aan de zyde het Bekkeneel te doorbooren. Wanneer een ſtuk uitgenomen is, neemt men gemaklyk de andere weg: Alsdan is het Bekkeneel doorboord, en daar is niet overig, dan met het linswyze mesje eenige hoeken of oneffenheden, die in den omtrek der wonde in het been worden gevonden, want zy is zelden rond, weg te neemen.

De gebroke ſtukken konnen haare gelykheid hebben verloren en op het harde herſſenvlies neêrgezonken wezen. Zoo zy klein zyn, zal men ze alle wegneemen, 't gene gemaklyk is te doen: maar dit is moejelyker wanneer zy groot zyn, en men is ſomtyds verpligt aan de zyde een Trepaan te zetten, om door die opening een beenopheffer in te brengen en die ſtukken, welke op het harde herſſenvlies drukken op te ligten. Daar zyn ſomtyds groote ſtukken, welke maar aan een zyde neêrgezonken zyn, zittende voor een groot gedeelte aan het

het harde herſſenvlies, waar van zy maar ten deele los gemaakt zyn, en aan het bekkeneels-vlies vaſt, hebbende de huid, die haar bedekt, zelfs niet geleden. Men moet de neêrgezonken zyde opligten, en die met de oppervlakte van 't Bekkeneel gelyk zetten. Zoo men in de volgende verbanden ziet de huid langs de Scheur, die dit ſtuk aan het gezonde been voegt, rood en roozig worden, zal men daar eene inſnyding maaken; men zal daar zeekerlyk het bekkeneels-vlies geſcheiden vinden, en men zal daar van plaats tot plaats een of meer doorbooringen moeten doen, om dat het harde herſſenvlies onder deze Scheur aan 't zweeren gaat, gelyk het bekkeneels-vlies van boven doet.

Daar zyn ſomwylen Scheuren, dewelke beginnen op de plaats daar het been gebryzeld is, en waar van men verſcheide ſtukken heeft weggenomen, welke Scheuren zig verre uitſtrekken. Men zal zig omtrent deze Scheuren, zoo dra als de huid van boven begint rood te worden, dat een ſoort van ettermaaking te kennen geeft, op dezelfde wyze als boven gedragen. Zoo men dat niet doet, gaat het harde herſſenvlies in die ganſche uitgeſtrektheid, daar het geleden heeft, aan 't bederven; dit bederf zet zig voort aan het dunne herſſenvlies en door dit aan de herſſenen; en de Lyder ſterft. *Leeſt myne Aanmerk.* 1 *Deel*, *bladz.* 190. Zoo deze Scheuren zig niet heel ver uitbreiden, kan het gebeuren, dat de groote opening, die 'er door het wegneemen van eenige afgebroken ſtukken in het Bekkeneel is, eene uitgang aan den etter geeft, en de middelen toelaat langs de Scheur onder het Bekkeneel te vloejen; het is daarom dat ik niet voorſtel eene inſnyding langs de Scheur te maaken, dan wanneer 'er eene roodheid in de huid opkomt.

Wanneer de afgebroke ſtukken haare gelyke oppervlakte met het Bekkeneel hebben verloren of die niet verloren hebben, gebeurt het zelden dat de Breuk van de binnenſte tafel volmaakt gelyk is aan die der buitenſte tafel, en de dagelykſche ondervinding leert ons, dat bynaar altyd, wanneer het been in verſcheide ſtukken gebryzeld is, de Breuk

van de binnenste tafel verder gaat, dan die van de buitenste tafel. Men moet daarom in alle deze gevallen, tussen het harde herssenvlies en het Bekkeneel in den omtrek van de opening een bot stilet inbrengen, om te onderzoeken of 'er niet van de binnenste tafel een splintertje afgebroken is, dat het harde herssenvlies steekt. Zoo 'er een is, dat wat ver zit, moet men het niet wegneemen dan met een Bekkeneels doorbooring, die men daar boven doet, om dat men het anders willende wegneemen, deszelfs punten mischien het harde herssenvlies zouden scheuren.

Het is onmogelyk de Breuk van de binnenste tafel te kennen, wanneer de buitenste niet gebroken is. Alhoewel die Breuk niet kan geschieden, dan door een zeer geweldige slag, is zy ligt, en daar moet daar beneffens op denzelfden tyd een groote Dreuning in de herssenen gebeurd zyn, om dat al het geweld van den slag doorgedrongen is, hebbende de buitenste tafel die wederstaan zonder te breeken. Ik heb maar een van dat slag gezien; en de Lyder gestorven zynde, vond ik, aan de overstaande zyde van die geslagen was, in de herssenen uitgestort geronnen bloed, veroorzaakt door de verbreeking van veele kleine vaatjes, een gevolg van de Dreuning. Derhalven zoude in dit geval de doorbooring zelfs op de Breuk gedaan zynde, 't gene niet dan alleen by geval zoude konnen geschieden, de doorbooring zoude, zeg ik, vrugteloos wezen. *Leest myne Aanmerk.* 1 *Deel*, *bladz.* 118.

Het is wyders onmogelyk om op het oogenblik van den slag de afwyking van een naad te kennen, ten minsten als deze naad niet net op de geslagen plaats is. Zoo zy elders anders is, zal men die niet, dan na verloop van eenige dagen, door de roodheid van de huid ontdekken; en die roodheid zal een gevolg zyn van de ontsteeking van het bekkeneels-vlies. Hier kan men geene insnyding voorstellen, dan wanneer de ontsteeking eene verzweering zal hebben veroorzaakt, waar van de etter zig onder den vinger zal openbaaren; en het eenigste mid-

middel om haar te voorkomen, is het gebruik van weekmaakende pappen, bekwaam om de deelen, die door de vaneenwyking getrokken worden, te verflappen, en de oplosfing der vogten, welker verblyf de zwelling en roodheid maakt, te bevorderen.

Daar kan eindelyk eene gekneusde wond wezen, waar in het been ontbloot is en niet gebroken. In dit geval doet de wyze, op welke het werktuig geflagen heeft, oordeelen van de natuur van de kwaal. Zoo de flag zeer fchuin is aangekomen, kan het been maar weinig hebben geleden; en daar zal flegts een ligte Dreuning in het Bekkeneel of in de herflenen zyn gefchied. Zoo de flag weinig fchuin getroffen heeft, is het been gekneusd; en nademaal het weêrftand heeft gedaan, is de Dreuning der herflenen evenredig geweeft naar het geweld van den flag. Dus moet de Heelmeefter door het onderzoeken van de verfcheide trappen van de fchuinheid van den flag en den aart der toevallen, oordeelen of het dienftig is of niet het Bekkeneel te doorbooren. Indien het been met een zeer geweldige flag is getroffen geworden, zonder op de plaats van den flag te breeken, konnen 'er elders een of meer Breuken wezen. Laat ons by voorbeeld onderftellen een menfch, die regt op en neêr met het Hoofd naar onder is gevallen; de zwaarte van het lighaam drukt op den grond van het Bekkeneel, terwyl het Bekkeneel aan de kruin van het Hoofd geflagen wordt. Indien het been op die plaats weêrftand doet, kan en moet 'er een Breuk gemaakt worden aan d'eene of zelfs aan beide zyden, even gelyk als men fterk op een hoepel drukkende, die aan de beide zyden doet breeken. Deze Breuken zyn niet zonder voorbeeld, en men heeftze niet gekend dan na den dood des Lyders. Indien eenig ding haar kan doen vermoeden of kennen, het is de roodheid, die in de huid op de Breuken zal komen; en die roodheid zal zig niet dan na verloop van eenige dagen openbaaren, om dat de huid daar niet kan ontfteeken worden, dan

in gevolge van de ontfteeking, die beginnen zal met het bekkeneels-vlies aan te taften.

Indien de kwaal tyds genoeg geeft om gekend te worden, zal men daar het Bekkeneel moeten doorbooren.

Voorzegging. Dus zullen in de onderfcheidene wonden, die wy hebben verhandeld, drie zaaken de voorzegging regelen, namelyk de natuur van de kwaal, de aart van het deel, en de toevallen, welke zig reeds geopenbaard hebben, of die konnen opkomen.

Ik geloof dat na de nauwkeurige verklaring, welke wy hebben gegeven van de verfcheide wyzen op welke het Hoofd kan beledigd worden, van de verfcheide trappen der kwetfuur, en van de wanorders, die daar uit konnen ontftaan, het gemaklyk zal wezen nette voorzeggingen te doen. Ik zoude niet konnen my daar over uitbreiden, zonder onnutte herhaalingen te doen. Derhalven ga ik over tot de wyze van de Bekkeneels-doorbooring.

VAN DE WYZE VAN HET BEKKENEEL TE DOORBOOREN (*Trepanér.*)

Wanneer een menfch aan het Hoofd beledigd is, is het eerfte dat men te doen heeft, dat men tragt de kwaal in haar geheel wel te kennen; want de Lyder kan of alleen op een of op meer plaatfen beledigd zyn, voornamelyk zoo hy op de grond is gevallen. Men moet derhalven terftond het ganfche Hoofd fcheeren, en hetzelve ter degen onderzoeken. Daar doet zig alleen eene fterke kneuzing voor, of wel daar is een wond door fteeken, fnyden of kneuzen; en in deze is het been ontbloot of niet. (Ik fpreek niet als van gevallen, daar het te paffe komt het Bekkeneel te doorbooren.)

In het geval van eene kneuzing zonder wonde, zal de plaats, welke zy beflaat, bepaalen de gedaante van de infnyding, die kruiswys, gelyk een T of wel gelyk een winkelhaak zal zyn, naar de plaats

plaats daar men haar moet doen. De nabyheid van een naad, welke men niet buiten noodzakelykheid behoort te ontblooten, zal d'eene boven de andere doen verkiezen. Zoo het aan my ſtaat de gedaante van de inſnyding te verkiezen, zal ik die gelyk een T of gelyk een winkelhaak verkiezen boven de kruiswyze, om dat men om deze te maaken, drie ſneden met het mes moet doen, daar men om de andere te maaken, alleen twee nodig heeft. Daarenboven de kruiswyze inſnyding maakt vier hoeken om af te ſnyden, en d' andere maaken 'er minder, en daar door beſpaart men de helft van de pyn.

De inſnyding wordt gemaakt met een puntig ſnymesje. De Schryvers ſtellen voor om ten eerſten de punt tot op het bekkeneel te brengen, vervolgens de ſnede zoo veel nodig is te verlengen, drukkende altyd de punt om teffens het bekkeneelsvlies zoo wel als de zagte deelen, die het dekken, te doorſnyden. Men moet zig wel wagten deze wyze te volgen, om dat zoo by ongeluk het been gebryzeld is, de punt van het mesje tuſſen twee ſtukken van het been kan ingaan, en tot in de herſſenen vallen. Men moet dan de inſnyding met omzigtigheid maaken. Dewyl de hoeken zeer groot konnen wezen; zal men een gedeelte daar van moeten afſnyden, de Heelmeeſter, die de huid zoo veel mogelyk is moet ſpaaren, zal niet meer dan noodzakelyk is naar evenredigheid van de Breuk daar van wegſnyden. Hy zal vooral het bekkeneels-vlies ter plaatſe van de hoeken losmaaken.

In het geval van eene wonde door ſteeken of ſnyden veroorzaakt, een wond in welke het bekkeneels-vlies niet los geſcheiden is, zal men de punt van het mesje door de bekleedſelen tot op het been brengen, en tegelyk met haar het bekkeneels-vlies doorſnyden. Men zal vervolgens met de nagels of met een ſpatel het bekkeneels-vlies, dat rondom de wonde zeer vaſt aan het been zit, losmaaken, hetzelve opligten, en vooral de hoeken wel losmaaken, en een gedeelte van de lippen der wonde afſnyden. Zoo 'er een wond is veroorzaakt door

een kneuzend werktuig, is de peesagtige uitbreiding en somtyds zelfs het bekkeneels-vlies gekneusd; deze peesagtige uitbreiding kan ook gehakkeld wezen. Men zal dan de wonde vergrooten door eene insnyding, die kruiswyze of van een andere gedaante is, het been, waaraan het gekneusde bekkeneels-vlies somtyds heel los zit, ontblooten, en door de lippen af te neemen eene gelyke wonde maaken; vooral de peesagtige uitbreiding en het bekkeneels-vlies in de hoeken doen ontspannen. Zoo het been ontbloot is, heeft men somtyds niet te doen dan de gekneusde en gescheurde lappen weg te neemen: somtyds moet men ook de wonde door eene insnyding vergrooten, om de Bekkeneels-boor te konnen zetten, en alle de afgebroken stukken te ontblooten.

Deze insnydingen geven bloed, maar dat wordt doorgaans gemaklyk gestild met droog pluksel. Indien 'er door het maaken der insnydingen een kleine slagader mogt geopend zyn, waar uit het bloed springt, kan men haar eind knypen, om daar een soort van een kneuzing te maaken, bekwaam om het bloed te stuiten, of daar een weinig pluksel gedoopt in bloedstempend vogt opleggen. Wanneer de wond niet meer bloedt, kan men de Bekkeneels-doorbooring doen, in welke meer of minder haast is.

De Schryvers verbieden de Bekkeneels-boor te zetten op de naden, om dat het harde herssenvlies op deze plaatsen vaster dan elders anders aan het Bekkeneel gehegt is. Zy verbieden dit ten allersterksten op de pylnaad, om rede van de langwerpige boezem, die daar onder is. Zy verbieden ook dezelve te zetten op de slaapbeenderen, ter oorzaake der slagaderen van het harde herssenvlies, die in de groeven, welke men in haare inwendige oppervlakte ziet, gelegen zyn. Deze aanmerkingen zouden zeer goed zyn, indien men het Bekkeneel doorboorde als 'er geen uitgestort bloed is tussen het harde herssenvlies en het Bekkeneel: doch dewyl het uitgestorte bloed zekerlyk de vasthegting van het harde herssenvlies aan het Bekkeneel heeft doen

los worden, zyn gewiſlyk, indien de uitſtorting ter plaatſe van eene naad is, zelfs onder de pylnaad, alle de vezeldraaden, die voor de uitſtorting de vaſthegting maakten, verbroken. Men mag dan in dit geval het Bekkeneel doorbooren, op welke naad het ook zy. Het is eveneens gelegen met de ſlaapbeenderen: het bloed dat uitgeſtort is ſcheidt het harde herſſenvlies van het Bekkeneel, en dan zyn de ſlagaderen waar van gehandeld wordt niet meer in de ſleuven, welke men daar ziet, gelegen.

Het werktuig, 't welk dient om het Bekkeneel te doorbooren, wordt een Bekkeneels-boor geheten. Het is een zaag gemaakt op de wyze van een kroon, in welker midden een pyramiedswys lighaam vaſtgezet wordt, en 't welke dient om deze kroon op een zelfde plaats te veſtigen, op dat zy niet verſchuive.

Als de Lyder in eene bekwaame geſtalte is geplaatſt, zet ik, zoo de diamant ſpits genoeg is om in het been te konnen vatten, hem op een ſtevige plaats digt by de wonde van het been of de Scheur, op dat de kroon haar bevatte, en dat die plaats van het been, welke geleden heeft, in het ſtuk, dat de zaag moet affnyden, begrepen zy. Zoo de diamant niet ſpits is, gebruikt men een priem (*a*) om in het been een bekwaame groef te maaken om dezen diamant te vatten, welke de kroon moet beveſtigen en haar beletten onder het doorbooren te verſchuiven. De diamant van de Bekkeneels-boor op het been gezet zynde, maak ik met eenige omdrajingen op de eerſte tafel van het been een groef met de kroon, een groef, die diep genoeg is om de kroon te beveſtigen, dat zy den diamant niet meer noodig heeft. Dan draai ik de kroon een halve ſlag den anderen weg om, om haare tanden los te maaken, ik ligt haar op, vervolgens neem ik den diamant weg. Terwyl een knegt de tanden van de kroon met een borſteltje afwiſcht, neem ik het zaagſel, dat in de groef, welke de kroon heeft gemaakt, is, met een ſtilet weg. Operatie.

 Ik

(*a*) Perforatif.

Ik zet de kroon weder in de groef, welke zy heeft gemaakt, ik zet haar zoo dat zy overal gelyk draagt, en ik doe haar zonder te veel te drukken rond gaan, tot dat ik zie dat het zaagſel wat roodagtig wordt, dit is een bewys dat ik tot aan het tafelſcheidſel ben gekomen. (Daar zyn zeer dunne beenderen, alwaar het tafelſcheidſel niet aanmerkelyk genoeg is, om het zaagſel te verwen, en vooral in heele oude menſchen. In zulken geval moet ik voorzigtiglyk te werk gaan, en dikwils de kroon van de Bekkeneels-boor opligten, al was het alleen om haar af te vegen en het zaagſel, dat haare tanden kan hinderen, weg te doen.) Terwyl zy afgeveegd wordt, voel ik met een ſtomp pennetje of met een plat en bot ſtilet, of de binnenſte tafel niet op eenige plaats doorboord is. Ik onderzoek ook met het pennetje of de groef van de kroon niet ondieper is aan d'eene zyde, dan aan d'andere, om daar dan meer met de kroon te drukken. Zoo ik gewaar word dat de binnenſte tafel doorboord is, dan druk ik zagtelyk op het ſtukje been, of ik bezoek zelfs om het uit te ligten, doch zonder geweld uit vrees van niet dan de buitenſte tafel op te ligten. Zoo het nog veel vaſtzit, breng ik de kroon weder in om nog eenige omgangen met de Bekkeneels-boor te doen. Zoo dra het waggelt ligt ik het uit met het werktuig kraansvoet genaamd of met eenig ander.

Wanneer het ſtuk uitgeligt is, maak ik de oneffenheden, die aan de binnenſte tafel in den omtrek van het gat zyn, met het linswyze mesje gelyk.

Zoo het bloed, dat op het harde herſſenvlies uitgeſtort is, nog vloeibaar is, komt het door de opening van de Bekkeneels-boor uit; en op dat het gemaklyker uitga, druk ik zagtelyk met het linswyze mesje op het harde herſſenvlies, waar na ik het met wat plukſel wegneem. Dikwils is dit bloed geronnen, en het ontlaſt zig niet dan allengskens en zelfs niet dan in verſcheide dagen door een ſoort van verzweering.

Indien 'er ingezonken ſtukken zyn, ligt ik die met een beenheffer op, zorge dragende om met het eene op te ligten het andere niet neêr te drukken.

In

In de beenligter door den Heer *Pétit* uitgevonden, worden de gemaklykheid, zekerheid, en het vermogen by een gevoegd gevonden, daarom vind ik die veel beter dan alle andere.

Indien het harde herſſenvlies doorwond is, gelyk in het eerſte geval, dat wy hebben voorgeſteld, dan neem ik een lancet en ik vergroot zoo veel mogelyk is, met eene kruiswyze inſnyding de wonde, welke het werktuig daar heeft gemaakt, om dat 'er eene verettering in de herſſenen zal komen en het noodig is dat de etter een vryen uitgang heeft.

Als 'er onder het Bekkeneel een vat is, dat bloed geeft, zal men het gat van de Bekkeneels-boor met plukſel vullen, zoo dat het bloed niet kan uitvloeijen: dan zal 'er noodwendig een geronnen bloedprop gemaakt worden, die het vat zal ſluiten: want men mag geene drukking maaken op het harde herſſenvlies, noch daar bloedſtempend vogt op leggen. Wanneer men het verband afneemt, zal men agtgeven om niet de onderſte wieken of het fyne lapje, 't welk aan het geronnen bloed vaſt zit, uit te neemen, ten minſten als dit het harde herſſenvlies niet drukt.

Het harde herſſenvlies is gezond, en dan is het van een witte roodagtige koleur: of wel het is ongeſteld, en in dit geval is het heel rood, van een loodagtige koleur, of geheel wit. Zoo hetzelve gezond is, zal men daarop leggen een fyn linnen lapje gedoopt in een mengſel van honig van roozen en balſem van *Fioraventi*, of ook van brandewyn. Indien het zeer rood is, een bewys dat het ontſteeken is; moet men op dezelve wyze verbinden. Maar zoo hetzelve wit of van een loodagtige koleur is, moet men het lapje doopen in groene balſem, of een mengſel van honig van roozen en oly van terpenthyn om zyne afſchilfering te verhaaſten, want het moet veretteren. Men zal het lapje dekken met kleine wieken, die het gat van de Bekkeneels-boor vullen; men zal het overige der wonde verbinden naar de Konſt, en alles dekken met drukdoeken geſteund met een hoofdband. Men moet op dezelfde wyze verbinden wanneer het harde hers-

ſenvlies geſcheurd is, dewyl hetzelve moet veretteren.

Het gebeurt ſomtyds in de volgende verbanden, dat het harde herſſenvlies door de herſſenen voortgedrongen, de opening van de Bekkeneels-boor of ook die, welke door het wegneemen der gebroke ſtukken been in het Bekkeneel gemaakt is, vervult. Om dit toeval te voorkomen, moet men het harde herſſenvlies ſteunen met een dot plukſel van form en gedaante als het uitgenomen ſtuk been, maar die niet drukt. Men beveſtigt die met een kleine plaat van lood tuſſen de drukdoeken gedaan en gehouden door het overige verband. In de groote verbreekingen, waar in verſcheide ſtukken uitgenomen zyn, is het harde herſſenvlies veel geſchikter om te wyken voor de herſſenen, zoo het niet geſteund wordt: men zal het insgelyks ſteunen met een plaatje van gedaante als de wonde, of met een ſtuk bordpapier geſneden naar deze wonde en op het eerſte fyne lapje gelegd, zoo dat het door zyn dikte vervult aan de ſtukken been, die uitgenomen zyn.

Men heeft gezien, dat by verzuim van deze omzigtigheden, het harde herſſenvlies boven den rand van de opening der Bekkeneels-boor verheven wierdt, maakende een meer of min groote paddeſtoel, waar van de grond zelfs veel dunner was dan zyn hoofd. Deze opzwelling moet noodwendig gebeuren, zoo dra als een deel van het harde herſſenvlies boven den rand van de opening der Bekkeneels-boor gekomen is, om dat deze opening daar een ſoort van band of liever een wurging maakt, niet aanmerkelyk genoeg om daar eene verſterving te veroorzaaken, maar genoegzaam om de wederkeering van het bloed te hinderen, 't gene maakt dat zyn hoofd opzwelt. Het zy de herſſenen een gedeelte hier van uitmaaken of niet, men zal deze uitwas afſnyden, om dat de drukking niet in ſtaat is haar onder te houden. Daar wordt voorgeſteld om eene binding te doen aan de wortel van deze paddeſtoel gelyks met het Bekkeneel om hem te doen afvallen. Doch die binding is in ſtaat een

zeer

zeer levendige pyn, en eene verstopping in het harde herssenvlies te veroorzaaken, of zelfs eene ontsteeking, want men ziet die altyd op de bindingen volgen. Ik geloof derhalven dat men liever hem gelyks met het Bekkeneel behoort af te snyden, en daarna de kleine bloedstorting, die 'er kan toekomen door eene ligte drukking stuiten. Men zal het verbinden van de opening der Bekkeneelsboor vervolgen bynaar op dezelfde wyze als wy te voren hebben gezegd, dekkende het been met droog pluksel, en op het overige der wonde leggende de dienstige middelen naar haar verscheide staat.

Men zal vroeger of laater, naar de gesteldheid van het harde herssenvlies, zien, dat het vleesch zal opgeven, 't welk hetzelve zal vasthegten aan de inwendige zyde van het Bekkeneel, waar van het uitgestorte bloed hetzelve hadt los gemaakt. Men zal ook vroeger of laater, naar de jaaren van den Lyder, het been zien afschilferen, zoo de omtrek van de Bekkeneels-boor, als de oppervlakte van het Bekkeneel, die ontbloot is geworden: en het vleesch uit het been en uit het harde herssenvlies voortkomende, zal de opening van de Bekkeneels-boor weder vereenigen en vullen. Dan zal de wonde niet vertoeven door regelmatige verbanden te genezen.

Wanneer een perzoon getrepaneerd en genezen is, zoo hy dan eenigen tyd daarna sterft, vindt men niet dan de helft van het gat der Bekkeneels-booring gesloten door een soort van vry dun beenweer. Dit beenweer is gemaakt door het beensap, 't welk uit het been in den omtrek van de opening is uitgelekt. Het is dan het lidteken, dat het overige sluit; derhalven wanneer de Lyder genezen is, is het nodig dat hy zorge draagt om niet alleen deze plaats van het Hoofd heel warm te houden, maar ook om die te dekken met een zilvere of blikke plaat, bekwaam om hem te bevryden van die stotingen, welke, zoo gering als zy mogen zyn, eene kneuzing in de herssenen zelve zouden maaken, en hem het leven zouden konnen kosten.

VAN DE SLAGADERSPAT.

Bepaaling. DE Slagaderſpat is een gezwel gemaakt door de tegenwoordigheid van een zeekere menigte Slagaderlyk bloed.

Wy ſtellen daar van twee ſoorten. Een 't welk Waare, en een ander dat Onwaare Slagaderſpat geheten wordt. In die, welke men Waare Slagaderſpat noemt, is de ſlagader verwyd, en het bloed dat het gezwel maakt, is nog binnen zyn vat beſloten. In de Onwaare Slagaderſpat, is de ſlagader open, en het bloed, dat daar uitkomt, wordt in de bygelege deelen der opening uitgeſtort, ſcheidende eenigerwyze de deelen, om zig te bergen, en de huid door zyne uitgebreidheid opligtende.

WAARE SLAGADERSPATTEN.

Waare Slagaderſpat. De Waare Slagaderſpat kan van driederlei ſoort zyn. In het eerſte, is het ganſche lighaam der ſlagader in eene meer of minder uitgebreide lengte verwyd, 't gene een rond en langwerpig gezwel maakt, welks grond gemeenlyk breeder is dan de oppervlakte : alsdan hebben alle de vliezen der ſlagader haare veerkragt verloren en zyn uitgerekt naar de uitgebreidheid van het bloed: maar zy zyn geheel. (Het ſchynt dat deze vliezen ter zelver tyd als zy uitgerekt zyn naar het vogt, dat zy bevatten, van haare dikte hadden moeten verliezen; ondertuſſen is het tegendeel waar, en wy vinden dat zy in dikte hebben toegenomen, naar mate zy uitgerekt zyn.) In het tweede ſoort van Slagaderſpat, is een der vliezen van de ſlagader doorboord, en de andere niet alleen de kragt van het bloed konnende weêrſtaan, zyn zy meer of minder verwyd, 't gene een gezwel maakt, bynaar rond, ſmal aan zyn grond en breed aan zyn hoofd. Het derde ſoort is eene ſamenvoeging van de beide waar van wy geſproken hebben; want het geheele lighaam der ſlag-

ſlagader is in eene zekere plaats verwyd; en van het midden dezer verwyding, verheft zig een ander gezwel gelyk aan het tweede ſoort van Slagaderſpat, een gezwel meer of minder groot, en welks holte gemeenſchap heeft met de inwendige ruimte der verwyde ſlagader. Deze drie ſoorten van Slagaderſpatten, konnen grooter of kleiner zyn, 't gene gemeenlyk van derzelver ouderdom afhangt.

Plaats.

Deze Slagaderſpatten konnen aan een voorname ſtam van de ſlagader, of ook ſlegts aan een tak komen. Daar worden 'er gemaakt in de holtens, gelyk in de borſt, in de buik, en daar komen 'er aan de uiterlyke ledemaaten; het bloed, dat deze Slagaderſpats-gezwellen vervult, is altyd een vloeibaar bloed, om dat het onophoudelyk vernieuwd wordt; dat is te zeggen, dat naar mate 'er een druppel vogt inkomt, gaat 'er een ander uit, die zyn loop met het overige van de vogtkolom vervolgt: doch alhoewel dit bloed vloeibaar is, wordt zyn loop in het gezwel vertraagd. Deze vertraging, die meer of minder aanmerkelyk is, naar de Slagaderſpat groot is, maakt dat een gedeelte van het vezelagtige deel van het bloed onophoudelyk van het roode deel afgeſcheiden wordt, en 't welk zig aan de inwendige zyden van den zak der Slagaderſpat vaſtzettende, daar vezelagtige laagen maakt, welke men voor waare vliezen zoude konnen neemen, want zy worden door den tyd zoo hard, dat zy hen zouden bedriegen, die nimmer Slagaderſpatten geopend hadden. Naar mate de eerſte vezelagtige laag verhard, wordt 'er een andere binnen deze gemaakt; dus konnen 'er verſcheide op malkander geplakt zyn; en zy zyn meer of minder hard naar dat zy meer of minder naby aan het voorbylopende vogt zyn.

Oorzaaken.

Op dat 'er een waare Slagaderſpat gemaakt worde, moet door welke oorzaak het ook zy, het ligchaam der ſlagader zig op een plaats zwakker bevinden dan op eene andere. Zelden gebeurt dit door eene inwendige oorzaak, egter dewyl het geſtel van de ſlagader, gelyk dat van alle onze deelen,

ge-

gemaakt is uit eene famenkomft van allerlei foorten van vaten, is zy niet bevryd van alle de kwaalen, welke gemeen zyn aan alle de zagte deelen, zelfs van het vergif der pokken, fcheurbuik, enz. Haar lighaam kan derhalven door deze oorzaak, zig op eene plaats zwakker bevinden; maar ftooten, geweld, fterke uitrekkingen zyn de gemeenfte oorzaaken daar van. De vliezen van de flagader op de plaats, die geleden heeft, haare veerkragt verliezende, wyken zy voor de uitgebreidheid en het geweld van het vogt, dat daar doorvloeit, daar begint een Slagaderfpat te komen en zy wordt allengskens grooter.

Men ziet wyders waare Slagaderfpatten veroorzaakt door eenige uiterlyke oorzaak, gelyk door de aderlating of door eenig fteekend of fnydend werktuig. Wanneer de fnede het gemeene vlies, 't welk fomtyds de flagader omkleedt, of ook een der vliezen van de flagader zelfs geopend heeft, vinden zig die vliezen, welke door de fteek gefpaard zyn, op die plaats zwakker. Maar in alle deze gevallen is de flagader niet open, en het bloed is daar nog binnen befloten.

Tekenen. Daar zyn kentekenen, welke de verfcheide foorten van Slagaderfpatten eigenaartig aanwyzen, en die haar onderfcheiden van alle andere foorten van gezwellen.

De Waare Slagaderfpat maakt een gezwel bynaar altyd onpynlyk en meer of minder verheven. In het begin is het gezwel zagt; maar vermids 'er, door den tyd, vezelagtige laagen binnen in den zak worden gemaakt, verlieft het gezwel een gedeelte van zyne zagtheid. Als men den vinger daar op zet, voelt men eene klopping, gelyk aan die van de puls des Lyders; en wanneer men met den vinger daar op drukt verdwynt het geheel, zoo het nieuw is, om dat het bloed, 't gene hetzelve vervult, in de flagader vloeit; maar het komt weder, zoo dra men ophout daar op te drukken. Indien de kwaal oud is, gaat het gezwel niet dan ten deele door de drukking weg, ter oorzaake van de vezelagtige laagen, die 'er blyven; en als men aflaat daar

daar op te drukken, krygt het zyn voorgaande grootte weêr.

Indien de Slagaderſpat een engen grond heeft, maakt het bloed, 't welk vloeibaar is, wanneer het door de drukking in de ſlagader wederkeert, een ſoort van gezuiffel, dat vry hoorbaar is.

De Waare Slagaderſpat is meer of minder gevaarlyk naar de plaats daar zy is; zoo zy op een plaats is alwaar de Heelkonſt geen hulpmiddel kan toebrengen, zal zy door den tyd doodelyk worden; om dat de ſlagader door haare geweldige verwyding, eindelyk zal opengaan. Doch zoo de kragtdadige hulpmiddelen der Heelkonſt konnen toegebragt worden, kan de Slagaderſpat genezen; en zy kan ten hoogſten niet meer veroorzaaken, dan het verlies van het lid, zoo zy in een ſtam der ſlagader, die volſtrekt noodzakelyk is, komt. Voorzegging.

De Heelkonſt ſtelt in de behandeling der Slagaderſpat voor eene onderhoudende, en eene volkome genezing. Genezing.

De onderhoudende genezing beſtaat in het aanleggen van een band voorzien met een pop of plaat, die drukkende op de verwyde plaats der ſlagader, haare veerkragt onderſteunt en belet dat zy niet meer uitrekt naar den ſtroom van bloed, die haar meer en meer tragt te verwyden. De kleine en verſſe Slagaderſpatten konnen metter tyd, door dezen weg genezen worden, zoo zy zig geplaatſt vinden in een deel daar eene geduurige drukking kan plaatſe hebben. Ten aanzien der groote Slagaderſpatten kan men niet hoopen, om haar op deze wyze te genezen, zoo ter oorzaake van de vezelagtige laagen, welke in het gezwel gemaakt zyn, en die niet meer konnen weggenomen worden, als om dat de drukking eindelyk het ganſche vlies van de ſlagader en zelfs de huid, die haar dekt, dun maakt en wegſlyt, invoege dat men 'er verſcheide ten laatſten heeft zien opengaan, en den Lyder doen ſterven, wegens de onmogelykheid, die 'er was om zig meeſter te maaken van het bloed. Men kan derhalven niets voorſtellen, dan het Handwerk, verondersteld zynde, dat het ongemak op een plaats

zit,

zit, daar het geoorloofd is hetzelve te doen. Indien ondertusſen het Handwerk ondoenlyk is, wegens de plaats van de Slagaderſpat, zal men den band gebruiken. Doch dit moet met voorzigtigheid geſchieden, dat is te zeggen, dat de pop of plaat niet dan houdende en bekwaam moet zyn, om het gezwel te beletten grooter te worden. Men zal ter zelver tyd, door aderlatingen geſchikt naar de kragten van den Lyder, de volbloedigheid verminderen. Door de vaten van het geheele lighaam te ledigen, vermindert men de kragt van de vogtſtroom, welke altyd tragt den zak der Slagaderſpat te verwyden. *Leeſt myne Aanmerkingen* 1 *Deel.* De volkome genezing wordt vervuld door een Heelkonſtig Handwerk.

Operatie. Ik veronderſtel dat de Slagaderſpat in het buigen van den arm is. Wanneer de Lyder door de aderlatingen, de levenswyze en de andere dienſtige middelen voorbereid is, moet het lid door een knegt vaſtgehouden worden. Ik leg om het bovenſte deel van het lid een band, die ik genoegzaam toeſluit met een tourniquet, om meeſter te zyn van het bloed en om droog te konnen Werken, dat is te zeggen, op dat het bloed my niet overmeeſtere. (In het hoofddeel van de afzettingen zal men de verſcheide ſoorten van banden tot het tourniquet, en de wyze van die te maaken, zien.) Dan maak ik in de huid, die het gezwel dekt, eene langwerpige inſnyding, en ik ontbloot het gemeene vlies van de ſlagader, verlengende deze inſnyding tot voorby de uitgeſtrektheid van den zak der Slagaderſpat, terwyl ik met voorzigtigheid de peesagtige uitbreiding van de tweehoofdige ſpier, welke hem bedekt, losmaak. Ik moet daar met veel omzigtigheid voortgaan, om niet den zak ter zelver tyd met de huid te openen, want dikwils ſchynen de peesagtige uitbreiding van de tweehoofdige ſpier, het gemeene vlies, de zak en de huid aan elkander verknogt te zyn, voornamelyk zoo de Lyder daar eenigen tyd een pop heeft gedragen.

De gemeene rok ontbloot zynde, open ik dien tot voorby de uitgeſtrektheid van den zak. Ik wiſch het

het bloed met een vogtige fpons af, om de flagader wel te ontdekken, dan het tourniquet latende los maaken, zie ik de geheele uitgeftrektheid van den zak der Slagaderfpat bloot, en terftond doe ik het weder fluiten. Alsdan maak ik een dubbele binding om de flagader, vermydende, zoo veel het mogelyk is, de zenuwftreng, die altyd in de gemeene rok ook is, te binden. Ik breng onder de flagader en hoger dan den zak, een naald voorzien met drie of vier draaden. Ik breng een andere lager door; dit gefchiedt altyd in het gezonde deel, en de bovenfte draaden eerft bindende, bind ik vervolgens de andere, latende de einden der draaden zeer lang. Ik open terftond den zak der Slagaderfpat in zyn ganfche lengte, en ik fny 'er een groot deel aan de beide zyden af. Het overige van het Handwerk moet op die wyze gedaan worden, als wy hier na, fpreekende van de Onwaare Slagaderfpat, zullen zeggen.

ONWAARE SLAGADERSPAT.

De Onwaare Slagaderfpat kan van verfcheidenerlei foort zyn. Het gebeurt fomtyds dat een Waare Slagaderfpat opengaat door eenig geweld of ook door het aanleggen van een kwalyk gemaakte pop, welke men daar op gelegd hadt om haar te beletten grooter te worden; dit maakt dan een Onwaare Slagaderfpat. Soorten.

Een verbroken flagader onder de huid maakt een Slagaderfpats-gezwel, of een Onwaare Slagaderfpat. Ik hebze dikwils gezien aan het hoofd van menfchen, die daar een flag hadden gekregen, of wel die men fterk by 't hair hadt getrokken. Dit hadt een tak van de flagader gebroken en het bloed was onder de peesagtige kalot, welke de voorhoofds- en agterhoofdsfpieren vereenigt, uitgeftort. Daar konnen 'er insgelyks op andere plaatfen komen. In dit foort van Slagaderfpat vindt men het grootfte gedeelte van het uitgeftorte bloed vloeibaar.

De opening van eene flagader in een der lede-

 ma-

maten, veroorzaakt door een ſteekend werktuig, gelyk een degen, lancet enz. maakt nog een derde en een vierde ſoort van Onwaare Slagaderſpat.

In het derde ſoort verſpreidt zig het bloed, dat uit de ſlagader komt, van langſamerhand in het geheele lid, dat is te zeggen, in het celwyze weefſel van het vetvlies tuſſen de ſpieren, welke het om zoo te ſpreeken doorſnyt, en onder de huid, 't welk daar een ongelyk gezwel maakt, of verſcheide gezwellen, die malkander raaken. Het bloed is daar ten deele geronnen en ten deele vloeibaar.

In het vierde ſoort wordt het bloed niet zoo verre verſpreid, en het blyft beſloten in het gemeene vlies der ſlagader. Men ziet dezelve ſomtyds volgen op eene aderlating, daar de Heelmeeſter de ſlagader geopend hebbende, door de gepaſte omzigtigheden zig meeſter van het bloed heeft meenen te maaken. De opening van de huid, die van de peesagtige uitbreiding van de tweehoofdige ſpier, en die van het gemeene vlies zyn genezen: maar de ſlagader niet weêr geſloten zynde, geeft zy bloed: dit bloed wordt alleen in het gemeene vlies der ſlagader uitgeſtort, en het verſpreidt zig maar zeer weinig, dat is te zeggen, naar mate het gemeene vlies naar de uitgebreidheid van het bloed, dat allengskens uitgeſtort wordt, uitrekt.

Tekenen. De tekenen welke de Onwaare Slagaderſpatten doen kennen, verſchillen in verſcheide zaaken van die, waar van wy ter gelegenheid van de Waare Slagaderſpatten hebben geſproken, en zy beelden ieder ſoort onderſcheidelyk af.

Het eerſte ſoort daar wy van hebben geſproken, is gemaklyk te kennen. Het berigt van den Lyder, die een Slagaderſpats-gezwel draagt, zyn verhaal waar door men verſtaat dat daar zederd een geruimen tyd een drukking is gemaakt, en de uitvloejing van het bloed, dat daar uitkomt, zyn gene dubbelzinnige kentekenen.

Het tweede ſoort is moejelyker te kennen. Het gezwel is meer of minder uitgebreid; het is bynaar

onpynlyk, zagt, en men voelt daar de schommeling, gelyk die van den etter in een ettergezwel, het groeit allengskens aan, en de huid, die het bedekt, verlieſt zyn natuurlyke koleur niet, om dat het bloed onder eene peesagtige uitbreiding uitgeſtort is. Dit alles gevoegd by het verhaal van den Lyder, zal ons hetzelve doen kennen. Indien het bloed niet onder eene peesagtige uitbreiding opgehoopt wordt, is het gezwel weinig pynelyk, en het groeit allengskens aan; de huid ſchynt op verſcheide plaatſen geel, of meer of minder hoog rood, om dat het uitgevaatte bloed in de celletjes van het vetvlies dringt en daar uitgeſtort wordt.

Indien de ſlagader, die geopend is geworden, beſloten is in een gemeen vlies, gelyk die, welke in de buiging van den arm is, en dat dit gemeene vlies door de voorzorg, welke men gebruikt heeft om zig meeſter van het bloed te maaken, met de bekleedſelen weder geſloten is, (dit is dikwils gebeurd na eene aderlating daar men de ſlagader geopend hadt) is het gezwel bynaar onpynelyk, de koleur van de huid is niet veranderd, en de drukking doet het bloed met een geruis weder in de ſlagader keeren, zoo zy nieuw is. Deze omſtandigheden zyn dikwils oorzaak geweeſt, dat men dit gezwel voor een Waare Slagaderſpat heeft genomen, en daar is niets dan het gene voorafgegaan is, 't gene haar doet onderkennen.

Eindelyk indien het bloed niet blyft zitten in het gemeene vlies en uitgeſtort wordt in de tuſſenruimtens der ſpieren, wordt het gezwel van dag tot dag grooter, het is hard, pynelyk, ongelyk en de huid is op verſcheide plaatſen gemarmerd, naar dat het bloed daar meer of minder naby komt.

Alle deze tekenen ieder ſoort van Slagaderſpat eigenaartiglyk uitbeeldende, doen haar ter zelver tyd van de andere ſoorten van gezwellen onderkennen.

Wy hebben gezien dat 'er vier ſoorten van Onwaare Slagaderſpatten zyn. Voorzegging en Genezing.

Het eerſte ſoort is in den aanvang een Waare Slagaderſpat geweeſt, en is niet Onwaar geworden,

 dan

dan door de opening van den zak der Slagáderſpat en van de huid, die haar bedekte. Indien deze Slagaderſpat op een plaats zit, daar men de ſlagader kan binden, moet men dat ten eerſten doen. Zoo zy niet op een bekwaame plaats daar toe zit, zal men door drukking beletten, zoo het mogelyk is, dat het bloed uitgeſtort wordt, om zoo den leeftyd van den Lyder, die niet lang zal wezen, te verlengen.

In het tweede geval, alwaar een tak van de ſlagader onder de huid open is, is geen onderhoudende genezing: men moet het gezwel in zyn geheele lengte openen en eene ligte drukking maaken op de ſlagader, die het bloed geeft. Dit is genoeg om de bloeding te ſtuiten, te meer zoo deze ſlagaderen niet groot zyn. De wond wordt vervolgens verbonden gelyk een eenvoudige wonde en geneeſt op haaren tyd.

Alhoewel in de derde ſoort het bloed, 't welk niet dan in het gemeene vlies uitgeſtort is, weder in de ſlagader keert, als men op het gezwel drukt, is het zeer zeldſaam, dat de Slagaderſpat anders geneeſt dan door het Handwerk, wegens de groote moejelykheid om de wedervereeniging van de ſlagader te wege te brengen. Eindelyk in het vierde geval, daar het uitgevloeide bloed uit de ſlagader uitgevaat is, in een of meer hollen, welke het zig zelven, met de bygelegene ſpieren om zoo te ſpreeken te doorboren, uitgehold heeft, is 'er zelden eenige andere toevlugt, dan het doen van het Handwerk. Ik zeg zelden, om dat men ſomtyds, doch zelden, geſlaagd is, dezelve te genezen door de drukking, geſteund van een band.

Wanneer wy de Slagaderſpat veronderſtellen aan den arm te zyn, wordt deze drukking gemaakt met een pop een duim of daaromtrent breed; aan welke pop twee vry breede riemen gehegt zyn, welke met geſpen, die op de pop zitten, vaſtgemaakt worden. Deze twee riemen gaan om den arm, dus kan de pop naar behoren geplaatſt zynde niet verſchuiven, en de twee geſpen laten toe den band aan te haalen, zonder de pop te verſchuiven en

zon-

zonder dat zy aflaat te drukken. Indien men oordeelt deze wyze te mogen bezoeken, moet men wel onderscheiden de plaats daar de slagader open is, en het gezwel, dat door de menigte van uitgevaat bloed is gemaakt: men moet niet dan op de opening der slagader drukken en niet op het overige van het gezwel; en vermids het uitgevaatte bloed telkens de plaats, die gedrukt wordt, verlaat, om zig in den omtrek neêr te zetten, zal men van tyd tot tyd den band naar mate aanhaalen, zonder 't welk de opening der slagader geduurig nieuw bloed zoude verschaffen. Het is niet onmogelyk, dat 'er door deze handelwyze op de opening der slagader, een geronnen bloedprop hard en droog gelyk eelt komt, die haar sluit, terwyl het uitgelekte bloed, door de hulp van oplossende middelen over het geheele lid gelegd en vernieuwd, verteerd wordt. Wanneer de Lyder nu gesteld wordt genezen te zyn, moet hy eenige jaaren lang een band draagen, die het eeltagtige lighaam steunt.

De Omstandigheden moeten aanwyzing doen omtrent deze geneeswyze, welke men onder het getal der onderhoudende mag stellen, dat is te zeggen, dat om deze wyze te bezoeken, de opening der peesagtige uitbreiding van de tweehoofdige spier en van het gemeene vlies geene ontsteeking moet hebben verwekt, die zig tegen de drukking kant. Maar zoo 'er eene wat aanmerkelyke ontsteeking is, of indien de menigte van geronnen bloed, 't welk zoo veele vreemde lighaamen maakt, eene zoo groote drukking veroorzaakt, dat het geheele lid met heet-vuur gedreigd wordt, kan men niet voorby het Handwerk te doen op de volgende wyze.

Ik veronderstel dat de Lyder zoo geplaatst en de arm gehouden wordt, gelyk wy spreekende van de Waare Slagaderspat hebben gezegd, ik leg insgelyks het tourniquet aan, om my meester van het bloed te maaken. Ik maak in de huid, ter plaatse van de aderlating, eene insnyding langs de loop van de slagader: de uitgebreidheid van de zwelling, welke het uitgestorte geronnen bloed doet zien, zal Operatie.

de lengte dezer infnyding bepaalen; want zoo dit aanmerkelyk is, moet ik het wegneemen, en daar toe my ruimte genoeg verfchaffen en de peesagtige uitbreiding van de tweehoofdige fpier wel losmaaken. Dan open ik het gemeene vlies genoeg om de opening van de flagader te ontdekken en het geronnen bloed, zoo dit gemeene vlies dat bevat, weg te neemen: vervolgens al het bloed met een zagte en vogtige fpons opgenomen hebbende, doe ik het tourniquet losmaaken, om te beter de opening van de flagader te zien, en ik laat het ten eerften weêr fluiten.

Ik zoude my konnen ontflaan van de flagader te binden, door onmiddelyk op de opening zelve drukking te maaken met een prop nat en uitgedrukt papier, gefteund door trapswyze drukdoeken en een windfel. Dus is het in veele gevallen, daar een flagader open is, genoeg eene drukking te maaken tot dat de flagader weder geheeld is, maar dit is niet zoo zeeker als de binding. Indien de drukking geen plaats kan hebben, breng ik onder de flagader ter plaatfe daar zy open is, de naald door den Heer *Petit* uitgevonden, dewelke twee fterke en gewafte draaden met zig doorbrengt, en hebbende de eene boven de opening van de flagader en de andere lager gebragt, maak ik ze de eene na de andere vaft, beginnende met de bovenfte. By gebrek van deze naald, kan men zig bedienen van een gewoone naald met een ftompe punt; maar de eerfte is gemaklyker. Dan laat ik het tourniquet een weinig losmaaken en ik zie of myne bindingen wel gedaan zyn. Zoo 'er nog bloed uitkomt moet ik die herdoen, welke kwalyk gedaan is. Indien het bloed, zoo dra het tourniquet los is, voor den dag komt, is het die boven de opening, daar het langer vertoeft te voorfchyn te komen zoo het die beneden de opening is.

Daar zyn Heelmeefters, die zig de moeite niet geven om de flagader te ontblooten. Wanneer zy het gemeene vlies ontdekt hebben, brengen zy de naald met de draad diep onder door en bevatten tegelyk het gemeene vlies, en tegelyk zoo veel vleefch als zy konnen, vervolgens doen zy de

bin-

bindingen, gelyk ik zulks heb gezegd. Schoon men door deze wyze de zenuw, die in het gemeene vlies is met de ſlagader, bindt, ziet men nogtans zelden toevallen komen, vermids de menigte van vleeſch in de binding bevat belet, dat de ſlagader niet volkomen toegekneld wordt.

De bindingen gedaan zynde, leg ik dwers over de ſlagader, een weinig boven de bovenſte binding, een klein rolletje van linnen of van ſamengerold papier, drie of vier lynen dik, ik ſteun dit daar met verſcheide trapswyze drukdoeken, en ik vul verders de wonde met zagt plukſel. Dit kleine rolletje op de ſlagader drukkende, belet de bloedſtroom tegen de bovenſte binding te ſtooten, 't gene haar miſſchien zou konnen doen afglyden. Alles wordt op zyn plaats gehouden door een gepaſt windſel. Het windſel moet niet heel vaſt geſloten wezen, en de arm moet half gebogen blyven, op dat de buigers en de uitſtrekkers buiten werking zyn.

Wanneer men de Waare of Onwaare Slagaderſpat door de drukking of door het Handwerk geneeſt, geſchiedt dit nooit dan met te beletten dat het bloed door de ſlagader gaat, en het is noodig dat 'er een of meer andere takken zyn, om daar aan te vervullen. Daar is in den regter arm heel dikwils een aanmerkelyke tak, die omtrent drie vingeren breed beneden den oxel uit de arms-ſtam gaat, en die tak vervult het verlies van het ſtamvat van den Arm. Indien 'er die tak niet gevonden wordt, zal het bloed, dat door den ſtam der ongeſtelde ſlagader vloeide, zig een weg maaken door de kleine zydelyke vaten met die allengskens te verwyden: derhalven moet ik niets verrigten, dat deze werking der natuur hindert; en ik moet daar toe behulpſaam zyn. 't Is daarom dat ik het windſel zeer weinig ſluit: een geſloten windſel zoude zig tegen den loop van het aderlyk en ſlagaderlyk bloed aankanten. Om deze rede verwerp ik die dikke drukdoek, welke de Schryvers voorſtellen langs de ſlagader boven de Slagaderſpat te leggen, welke drukdoek niet zoude konnen worden gehou-

den, dan door een omgewonden windiel, bekwaam om meer of min den vryen loop der vogten te hinderen. Het kleine rolletje, 't gene ik op het lighaam der ſlagader boven de binding leg, breekt genoeg en meer dan die drukking, het geweld van de ſtroom van bloed, welke door de ſlagaderlyke ſtam neêrdaalt, en belet haare terugkeering door de aderen niet, gelyk het windſel zoude doen.

Men ſtelt voor om na het Handwerk het lid wat hoog te leggen om de wederkeering van het bloed gemaklyker te maaken; doch de wederkeering is hier niet moejelyk, maar de ingang van het bloed door de kleine ſlagaderen. Men moet derhalven van de algemeene regel afgaan; en om de natuur, die nog veel moeite heeft om het bloed tot aan het uiteinde van het lid te doen gaan te hulp te komen, de hand wat lager leggen dan de elleboog. De warmte doet, gelyk men weet, de vaten opzetten; en de brandewyn kan door haare geeſtige deelen, niet alleen de oploſſing der uitgeſtorte of ingedronge vogten bevorderen, maar ook den loop van die alte langzaam omloopen aanzetten. Derhalven zal men den ganſchen arm en den onderarm dekken met drukdoeken gedoopt in warme brandewyn, en die dikwils genoeg nat maaken.

Twee uuren na het Handwerk zal men den Lyder aderlaaten, om de koorts en de ontſteeking te voorkomen.

Eindelyk ik onderzoek dikwils den beledigden arm om te zien of het gene beneden de binding is niet gedreigd wordt met heet-vuur, by gebrek van den omloop. Door de klopping van de puls en door de warmte van het lid weet ik, dat het bloed begint tot aan zyn uiteinde om te loopen, wanneer de zydelyke ſlagaderen het verlies van den ſtam beginnen te vervullen.

Men mag het eerſte verband twee of drie dagen laaten zitten. Wanneer het afgenomen wordt, zal men ten eerſten de einden der draaden, die de bindingen maaken gade ſlaan, om niet daar aan te trekken. Men moet ook om te voorkomen van niet al het gene op de ſlagader is te verplaatſen, terwyl men

men het overige van het plukfel wegneemt, een vinger daar ophouden, om dat dit daar zoo lang moet blyven, tot dat het van zelf door de verettering afvalt.

Uit vreeze dat de geleding van den elleboog door eene altelange ruft haar vrye beweging verlieze, zal men, wanneer de wond aan het genezen is, het lid heen en weêr door buigen en uitftrekken bewegen, zonder dat de Lyder iets tot deze bewegingen helpt. Belangende de bewegingen der voor- en agteromdrajing, die kan men hem toelaaten, veronderftellende dat hy daar toe geen geweld zal gebruiken.

VAN DE VYT.

DE Schryvers hebben de naam van Vyt gegeven aan alle vergadering van etter, die aan een der vingers komt: deze vergaderingen van etter, welke ettergezwellen heeten, met een bepaaling van het byzonder foort, zyn van denzelfden aart als die elders gemaakt worden. Zy komen meer of minder diep, 't gene de Schryvers heeft verpligt om verfcheide foorten van Vyt te ftellen; en zy hebben ten aanzien der plaatfen, daar deze ettergezwellen komen, vier onderfcheidingen daar van gemaakt. Het eerfte foort van Vyt wordt gemaakt onder de opperhuid, aan d'eene of andere zyde van de nagel, fomtyds zelfs geheel rondom: daarom noemt het volk die een *Omloop*. Het tweede komt in het vet onder de huid, tuffen deze en de koker die de peezen van de buigers der vingers omvat. Het derde wordt gemaakt zeggen de Schryvers in de koker zelf. Het vierde komt, voegen zy 'er nog by, tuffen het beenvlies en het been. Bepaaling.

EERSTE SOORT VAN VYT.

Het eerfte foort van Vyt fchynt een kwaal van de huid alleen te wezen. Deze huid door eenige uitwendige oorzaak, gelyk ftooten, fteeken, enz. Bepaaling.

 lig-

ligtelyk gefchaafd of geprikkeld zynde, wordt een weinig ontfteeken, en dan gebeurt 'er tuffen het lighaam van de huid en de opperhuid, eene uitlekking van dun etteragtig vogt, dat de opperhuid los maakt, eerft in een punt alleen, vervolgens rondom de geheele nagel. Dat maakt daar een foort van een doorfchynende blaar, die zeer wel gelykt naar die dikwils op de branding volgt: deze blaar breidt zig allengskens uit: zoo zy zig uitbreidt tot aan de wortel van den nagel, wordt die van het vleefch gefcheiden, om dat daar een verettering gefchiedt.

Tekenen. Dit foort van Vyt is gemaklyk te kennen. Het begint met eene ligte roodheid rondom den nagel; de Lyder voelt daar kloppingen en allengskens ziet men dat zig daar een kleine heldere en meer of min uitgebreide blaar verheft.

Genezing. Dit ongemak is zoo gemaklyk te genezen als te kennen. Zoo dra 'er een blein is gemaakt zal men dezelve openen, nemende met de fchaar een gedeelte van de opperhuid, die haar maakt, weg. Zoo men vertoefd dit te doen, verbreidt zig de blaar rondom den nagel. Zoo dra de blaar geopend is, gelyk ik heb gezegd, dient tot het eerfte verband een ceraatpleifter, een doekje gedoopt in wyn of brandewyn, met een woord al wat opdrogend is. Den volgenden dag zal men voortvaaren om de opperhuid weg te neemen, overal daar zy van de huid gefcheiden is; en heel dikwils vindt men een nieuwe, die onder deze gemaakt is, zoo niet, dan wordt ze in weinig tyds gemaakt, en dus is de kwaal vaardig genezen. Maar zoo de ontfteeking aanmerkelyk genoeg is geweeft om een verzweering te maaken aan de wortel van de nagel, geneeft de zweer niet zoo fpoedig, om dat de losgeworden nagel, een vreemd lighaam is in de wonde, dat zig tegen de genezing ftelt. In dit geval zal men de kant van de nagel wegfnyden, naar mate dat hy los wordt, en tuffen hem en het vleefch, dat fweert, gefchrapt plukfel brengen, dat daar als een befchutfel dient, by welks gebrek de zweer nimmer genezen zal. Door deze omzigtigheden, geneeft de-

dezelve op haar tyd met behulp van regelmatige verbanden.

TWEEDE SOORT VAN VYT.

Het tweede soort van Vyt, 't gene komt tussen de huid en de koker der peezen van de buigers, is een ontsteeking van denzelfden aart als die overal op andere plaatsen kan komen. Omschryving.

Deze Vyt zoude konnen ontstaan uit een inwendige oorzaak, gelyk de andere heete gezwellen; maar doorgaans wordt zy voortgebragt door uitwendige oorzaaken, gelyk steeken, schaaven, kneuzing, enz. De huid en het vet geprikkeld of gestoken wordende, ontsteeken op de plaats, die geraakt is, en haare ontsteeking zig aan het overige vet gemeen maakende, zwelt de gansche vinger. Deze ontsteeking kan zig uitbreiden tot het vet en het celwyze weefsel, welke de peezen der tussenbenige spieren tot aan haar vaste punt omringen, 't gene verzweeringen maakt tot in de hand en op de hand. Alsdan zyn de toevallen naar de grootheid der ontsteeking en naar den aart der deelen, die daar van aangetast worden; zy zyn zelfs veel aanmerkelyker, dan in de ontsteekingen, die elders komen en men kan daar van reden geven. De huid van de vingers is van een vast en gesloten samenstel; derhalven kan zy zig niet rekken naar de grootheid der ontsteeke deelen, die zy omvangt: de spanning, de pyn en de koorts moeten daarom veel heviger zyn. Oorzaaken.

Indien eenige zaak ons deze Vyt kan doen kennen en onderscheiden van de andere soorten, 't is het eigenaartig kenteken der toevallen, die dezelfde zyn als van andere ontsteekingen. Derhalven zal ik my ontslaan dezelve te verklaaren. Tekenen.

De trap der ontsteeking en toevallen is het gene onze voorzegging moet regelen. Zoo lang dezelve ligt is, kan men hoopen haar te doen bedaaren door de hulpmiddelen der Konst. Maar zoo zy en de andere toevallen aanmerklyk zyn, geneest het ongemak gemeenlyk niet dan door de verzweering, Voorzegging.

ring, dat is te zeggen, dat 'er een ettergezwel komt.

Genezing. Het zy uit welke oorzaak dit tweede soort van Vyt komt, zal men het behandelen gelyk de andere ontsteekingen; dat is te zeggen, dat men, zoo dra het begint, zal denken om de ontsteeking te stillen door meer of min dikwils herhaalde en groote aderlatingen, door de levenswyze en door het opleggen van verzagtende en oplossende pappen op het ontsteeken deel. Indien deze hulpmiddelen terstond van het begin der kwaale af aangewend de ontsteeking niet geheel doen bedaaren, verminderen zy ze ten minsten voor een gedeelte; dan zullen de pyn en de koorts, gelyk ook de andere toevallen, minder zyn. Deze hulpmiddelen voorkomen dan niet altyd de verettering, en wanneer 'er etter wordt gemaakt, wordt men die haast gewaar door het beledigde deel te onderzoeken. Alhoewel de gansche vinger zeer opgezet is, voelt men ter plaatse daar de etter gemaakt wordt, een zwelling, die wat bepaald is; en het is juist ter plaatse daar de vinger gestoken, geschaafd, of gekneusd was. Alsdan zal men de pappen veranderen en in plaats van de verzagtende, rypmaakende gebruiken, tot dat de etter gemaakt is, 't welk geen vierentwintig uuren aanloopt. Zoo dra de etter gemaakt is, moet men een opening maaken, indien men alte lang wagt dit te doen, doet de etter al het vet smelten, en maakt in den vinger, voornamelyk by werklieden, die de huid en opperhuid heel dik hebben, een zoo groote ryting, dat de kokers der geledingen en het beenvlies tot verrotting overgeslagen zynde, men de gewrigten door den etter los gescheiden, of ook het been in zyn midden ontbloot vindt.

Handwerk. Ik laat de ongestelde hand door een knegt vasthouden, in diervoegen, dat de elleboog steunt tegen iets dat vast is; als de elleboog niet kan agteruit wyken, kan de Lyder zyn hand niet te rug trekken. Het is dikwils moejelyk de schommeling van den etter te voelen, om dat zyn kleine menigte niet altyd overeenkomt met de grootheid van den

den vinger: maar de bepaaldheid van de zwelling, en het verhaal des Lyders, die ons de plaats aanwyst, daar hy bezeerd is en daar hy eerst de pyn heeft gevoeld, zyn voldoende om de plaats daar de etter is aan te wyzen. Het is bynaar altyd aan de zyde, dat is te zeggen aan de zyde van de koker. Ik steek de punt van een regt snymesje tot in den etter en ik klief de zwelling in haare gansche lengte. Ik moet geen holte laaten aan de beide einden van de insnyding; derhalven geleid de holle sonde, ingesteken in de holten daar ik etter zie uitkomen, het mes of de schaar.

Deze insnyding zoude konnen genoeg zyn, om den etter uitteloozen, maar zy is niet voldoende tot het verbinden, dat moejelyk en pynelyk zoude wezen: derhalven snyde ik met de schaar een der lippen van de scheiding of zelfs beide de lippen af, en ik verbind met droog plukfel en een gepast verband.

Het gebeurt somtyds, dat men alte lang vertoeft, om de opening te maaken. Dan doorboort de etter de huid, en het weiagtigste deel van den etter, onder de opperhuid blyvende zitten, maakt dezelve bynaar rondom den geheelen vinger los van de huid. In het openen van het gezwel, dat bynaar doorschynend en waarin de schommeling zeer duidelyk te voelen is, ziet men, dat men niet dan de opperhuid, die zig bynaar geheel opheft, heeft geopend.

Zoo dra men haar heeft afgeligt, ziet men in de huid een kleine opening, waar uit de etter komt. Men zal daar de holle sonde inbrengen, en onder begunstiging van die sonde, met het mes de huid boven en beneden, gelyk ik te voren heb gezegd, openen, vervolgens de beide lippen afsnyden, om eene wonde te maaken, welke men gemaklyk kan verbinden. Het is zoo veel te noodzakelyker de lippen van de scheiding weg te neemen, als in dit geval de koker gemeenlyk verzweert en versterft. Zoo het niet is dan de oppervlakte van de koker, zal de vinger na de genezing zig konnen buigen; maar zoo de gansche koker bedorven is, worden de

de peezen der buigers ontbloot, zy verzweeren en worden ſomtyds geheel los. Dan is de buiging van den vinger voor altoos verloren.

Het zy de Vyt ſpoedig genoeg, of alte laat, gelyk in dit laatſte geval, geopend is, men zal de wonde verbinden gelyk een gewoone wonde, met dit onderſcheid alleen, dat wanneer de verettering wel aan de gang is, moet men de zenuw of peesagtige deelen, die zig in de wonde laaten zien, raaken met oly van terpenthyn of met groene balſem, tot dat zy geſcheiden zyn.

In gevallen daar de koker verzworen is, en dezelve geheel bedorven wordt, is de ontſteeking dikwils uitgebreid tot in de hand of op de hand in het vet, dat by de ſpieren is, welker peezen hebben geleden: daar konnen ettergezwellen worden gemaakt, welke men naar de Konſt zal openen en insgelyks verbinden.

DERDE SOORT VAN VYT.

Bepaaling. Het derde ſoort van Vyt is, zeggen de Schryvers, die in de koker van de pees komt: Deze is de beſchryving, waar van zy zig hebben bediend, gelyk alle die van dit ongemak hebben geſproken. Ik kan my niet bedienen van deze benamingen, welke een onregt denkbeeld van dit gebrek geeven. Wyders wy weeten dat in de koker niet is dan de pees; zoude het deze zyn, die een ettergezwel maakt? dezelve is daar aan niet meer onderhevig dan de andere peezen, welke men in het ganſche lighaam vindt. Wy zullen dan zeggen, om de zaak te verklaaren, dat zoo dikwils als 'er eenige etter is, deze etter niet altoos het gevolg is van een ontſteeking, en dat hy dikwils het gevolg is van eene roos, die eenig vliezig of peesagtig deel aangetaſt hebbende, niet door de oploſſing heeft konnen geëindigd worden. Men weet dat alsdan het peesagtige of vliezige deel, dat ongeſteld was, bedorven wordt, waar uit een etter ontſtaat verſchillende van die in een ettergezwel uit ontſteeking gevonden wordt. Wanneer 'er dan een Vyt

wordt

wordt veroorzaakt van het derde soort, is het geen verzweering uit ontsteeking, gelyk het tweede soort van Vyt, waar van wy te vooren hebben gesproken, maar een bederving van de koker alleen of van de pees met haar.

Ik geloof niet dat de roos, die deze deelen kan aandoen en een Vyt maaken, door een inwendige oorzaak zou konnen voortkomen; want wy zien de andere peezen daar aan niet onderhevig zyn; maar zy kan het gevolg wezen van een steek, die de pees met de koker en somtyds zelfs de koker alleen zal getroffen hebben. (Men weet dat deze twee deelen vereenigd zyn ter plaatse van de derde rei der vingerleden, daar de pees zig in het been plant; men moet zig dan niet verwonderen zoo de ontsteeking van het eene dezer twee deelen, zig aan het andere mededeelt.) Alsdan verbreidt zig de ontsteeking over de geheele hand, en langs de spier, die geleden heeft, tot in den onderarm, somtyds door den geheelen arm, maakende langs de streng der vaten een roosagtige zweering, die onder de oxel eindigt, daar de klieren meer of min opzetten. De pyn en koorts zyn zeer hevig, dikwils zelfs verzeld met raaskalling en stuiptrekkende bewegingen. Oorzaaken.

Op het verhaal van deze toevallen, is het ligtlyk te besluiten, dat men niet dan eene zeer nadeelige voorzegging van deze kwaal kan doen. Voorzegging.

Wy moeten dan zeggen dat de Lyder in groot gevaar is, om, zoo niet den vinger, ten minsten het vry gebruik van dit deel te verliezen. Men heeft gezien, dat dit ongemak het verlies van den arm en zelfs het leven heeft gekost, om dat hetzelve in den beginne verzuimd was.

De Ontsteeking, die het eigenaartig wezen van de kwaal maakt, eindigt zelden door de oplossing; egter is deze de eerste aanwyzing, die men moet tragten te vervullen. Om daar toe te geraaken, zoo het mogelyk is, moet men den Lyder in eene strenge levenswyze houden, hem vaardig en verscheide reizen op den anderen arm aderlaten, en Genezing.

op het deel verzagtende pappen, dikwils vernieuwd, leggen. Indien men in weerwil van deze voorzorgen de kwaal ziet toeneemen, kan men verzekerd wezen, dat de koker en zelf de pees tot bederf overgaan, en dat 'er eene verzweering zal komen in alle de vetdeelen, die de koker dekken. Moet men, gelyk in de ontſteekingen, die de vetdeelen aandoen, wagten tot dat de etter gemaakt is, en de zweering verhaaſten door het gebruik van rottingmaakende pappen? Neen: zoo men wagt, zal men, wanneer de etter gemaakt is, de koker en de pees bedorven vinden, zoo wel als de bindvliezen van een of meer gewrigten. Dan zal de Lyder noodzakelyk een van de kootjes of zelfs den geheelen vinger verliezen.

Operatie. Men zal dan, om het verlies van den vinger te voorkomen, het Handwerk doen, zelfs eer de etter gemaakt is, dat is te zeggen, den vinger en de koker zelf in haar voorſte deel tot op de pees, ter plaatſe daar de pyn eerſt geweeſt is, openen. De inſnyding moet groot en volkomen genoeg zyn, dat is te zeggen, dat men zal volkomen doorſnyden de bindſels, welke de koker aan de gewrigten maakt, bindſels die haar op deze plaatſen geſlotener maaken dan elders. Men zal, gelyk wy boven hebben gezegd, de lippen der wonde moeten wegneemen, om gemaklyker en met minder pyn te verbinden.

De opening gemaakt zynde, zal men niet minder moeten werken om de ontſteeking te doen bedaaren door aderlatingen en oploſſende pappen, tot dat de toevallen voorby zyn, en de verettering volkomen is.

De Lyder zal noodwendig de buiging van den vinger verliezen; maar dat is een gevolg van de kwaal en niet van het Handwerk. De Heelmeeſter moet agt geven om den vinger gebogen te houden, terwyl het lidteken gemaakt wordt, om dat de vingers hinderen wanneer zy uitgeſtrekt blyven, en geen dienſt doen, dan voor zoo verre zy gebogen zyn.

VIER-

VIERDE SOORT VAN VYT.

Het vierde soort van Vyt, zeggen de Schryvers, is die ontstaat tussen het beenvlies en het been. Dewyl 'er niets tussen deze twee deelen is, moet ik ook zeggen, dat deze uitdrukking oneigen is en niets betekent. Laaten wy dan met meer rede zeggen, dat deze Vyt tot beginsel heeft een gebrek van het been, in gevolge van het welke het beenvlies spoedig bederft, of wel de roos in het beenvlies, die tot bederf ontaart waar uit volgt dat het been, wanneer men opening maakt, ontbloot en dikwils bedorven is. Omschryving en oorzaaken.

Deze Vyt begint met eene vry hevige pyn; die neemt allengskens toe, naar mate het ongemak van het beenvlies zig gemeen maakt aan de koker en aan de vetdeelen, die dezelve bedekken: en gelyk deze deelen van tyd tot tyd ontsteeken, neemen de pyn en de koorts naar mate toe, maar het gebeurt zelden, dat de ontsteeking zig langs den onderarm uitbreidt, gelyk in de Vyt van het derde soort. Tekenen.

Nademaal het been in dit ongemak geraakt is, heeft men rede te denken, dat de Lyder de koot, die ontbloot is, zal verliezen. Voorzegging.

Men kan hier niet voorstellen dan dezelfde voorzorgen, welke wy reeds hebben aangewezen, om het geweld der toevallen te doen bedaaren, tot dat de etter gemaakt is, en dat men de opening kan maaken ter plaatse daar hy zig best zal doen voelen; want het is niet met dit soort van Vyt, gelyk dat van het derde soort, 't welk men moet openen eer de etter gemaakt is. Genezing.

Men kan niet dan op den tyd van de opening beslegten, of de Lyder het kootje zal verliezen. Hy zal het zekerlyk verliezen, zoo de kwaal door het been begonnen is; want in dit geval vindt men het vermolmd, en gewoonlyk losgescheiden van het volgende kootje, om dat het bindvlies van het gewrigt bedorven is gelyk het beenvlies. Zoo het ongemak zyn begin heeft uit het beenvlies, is het mogelyk, dat men het been maar op een plaats

ontbloot vindt, in dit geval kan men de koot behouden: maar dat is zeer zeldſaam, en gemeenlyk is het been bynaar in zyn ganſche omtrek ontbloot. De verſchillende omſtandigheden moeten beſlegten, of het te paſſe komt het kootje weg te neemen. Zoo het been bynaar geheel los is, moet men voortgaan het geheel rondom los te maaken en het wegneemen. Dit is wel wat pynelyk, maar men laat het eind van den vinger, dat naderhand zeer gemaklyk geneeſt; de vinger is minder mismaakt en de Lyder is beter te vreden. Zoo het been maar aan een zyde ontbloot is, moet men het laaten blyven en de lippen van de ſcheiding wegneemen, gelyk gezegd is. Het been ſchilfert ongevoelig af zoo het niet tot in zyn ſponsagtig wezen ontſteld is. Indien het tot in zyn midden ontaart is, verdroogt het allengskens, om dat zyn beenvlies in zyn ganſche omtrek bedorven wordt, en men neemt het na verloop van eenigen tyd gemaklyk weg. Daarna vertoeft de wonde niet te geneezen.

De verbanden hebben hier niet meer byzonders, dan die van andere wonden.

VAN HET AFZETTEN DER LEDEMAATEN IN HET ALGEMEEN.

DAar is niets, dat de Heelkonſt niet moet bezoeken, om de ledemaaten geheel te genezen en te bewaaren, invoege dat zy dienſtig mogen zyn, gelyk zy voor haare ongeſteldheid waren. Maar dat kan niet altyd geſchieden, en veele redenen konnen ons verpligten om ze weg te neemen, dat is te zeggen, om ze af te zetten. Beenbederf, Koud-vuur, groote verbrekingen van Been, en veele andere ongemakken zyn redenen, die dikwils daar toe verpligten. Elk van deze gebreken vordert eene byzondere verhandeling, derhalven zal ik my niet daarmede ophouden, en ik zal my vergenoegen om hier te beſchryven de wyze, die men

men heeft te gebruiken, om ieder soort van Afzetting te doen.

Een Afzetting moet altyd gedaan worden in het gezonde deel van het lid, zonder het welk zy onnut zoude konnen wezen.

Men kan de ledemaaten afneemen in de tussenplaats, die 'er is tussen de twee gewrigten, en men kan het in het gewrigt zelve doen. Indien men keur heeft, dat is te zeggen, indien niets bepaalt om het meer op de eene dan de andere plaats te doen, moet men het liever elders dan in de gewrigten doen, om dat die plaatsen voorzien zyn met vleesch bekwaam tot eene goede verettering; daar de gewrigten bynaar altoos niet dan met peesagtige uitbreidingen, banden en peezen omringd zynde, de veretteringen daar bynaar nooit goed zyn. Zoo wy eens de Afzetting in een gewrigt doen, dat moet om twee redenen zyn. 1. Om dat 'er geen bekwaame plaats is boven de kwade plaats, gelyk wanneer men den arm in de schouder afzet. 2. Om een grooter deel van het lid te bewaaren, gelyk wanneer men een vinger affnyt ter plaatse van de samenvoeging van de laatste koot met de tweede.

Wanneer men eene Afzetting aan een der bovenste ledemaaten doet, moet die zoo laag gedaan worden, als mogelyk is, om dat het gene van het lid overblyft, nuttig zal konnen wezen. Eveneens is het met de Afzetting van de Dye, en die men aan den voet doet. Belangende de Afzetting, die men aan het Been doet, zoo men veel daar van spaarde, zoude de lengte van het Been, verre van nuttig, hinderlyk wezen: men zal derhalven niet meer laaten blyven dan noodzakelyk is, om een gemaklyk steunpunt te maaken op het houte been, 't welk de Lyder na zyne genezing moet draagen. De plaats is drie of vier dwerse vingeren breedte onder het uitsteeksel, dat aan het bovenste en voorste deel van het scheenbeen is.

By de regels die ik wegens de Afzettingen der ledemaaten in het algemeen opgeef, kan 'er nog iets af te doen of by te voegen wezen, in het gene elke Afzetting in het byzonder betreft.

VAN HET AFZETTEN VAN DEN ARM, DEN ONDERARM, DE DYE OF HET BEEN.

IK veronderſtel dat ik den Arm, den Onderarm de Dye, of het Been zal wegneemen; dat men de noodige werktuigen tot het Handwerk heeft gereed gemaakt, en de noodige toeſtel tot het verband in gereedheid is. Het is noodig dat de Lyder gemaklyk geplaatſt zy voor zig en voor my. Ik zal ook de helpers, die ik noodig heb, plaatſen.

Zo de Arm of Dye zal weggenomen worden, moet ik my ſtellen aan de buiten zyde van het lidt; maar zoo de Onderarm of het Been zal afgezet worden, moet ik my aan de binnenzyde plaatſen, om gemaklyk en te gelyk de beide beenderen, die daar zyn, te konnen afzaagen.

Ik laat het lidt door twee knegts vaſthouden, die de eene het bovenſte de andere het onderſte deel houden. Zoo het een lidt is waar van de beenderen in verſcheide ſtukken gebroken zyn, zoude de minſte beweeging aan den Lyder zeer ſcherpe pyn veroorzaaken; derhalven zal hy, die het onderſte deel van het lidt houdt, dat houden op iets, dat vaſt is, gelyk is een eind van een plank, waar op een zagt kuſſentje ligt, of ook in de beenlaade, zoo het een ſamengeſtelde beenbreuk met eene wonde is.

Aanlegging van het Tourniquet.

Het lidt geſteund en gehouden zynde, gelyk behoort, begin ik met my meeſter van het bloed te maaken, door middel van een band geſloten met een tourniquet. Op dat dezelve volmaaktelyk ſluite, moet men dezelve aanleggen op een plaats daar maar een been is, gelyk zyn de Arm of de Dye: twee zaaken verpligten daar toe. 1. Indien ik den Onderarm onmiddelyk boven de hand willende afzetten, de band beneden de elleboog plaatſte, zoude de ſlagader, die tuſſen de twee beenderen loopt, niet gedrukt worden, en daar zou in weêrwil van de

de binding bloed komen. 2. Zoo dra de beenderen afgezaagd waren, zoude de binding aan de afgesnede einden naderen, zoo dat zy malkanderen raakten; en de beenderen zelve zouden de tussenbeenige slagader verbergen. De gebruikelyste wyze om deze binding te doen, is een drukkussentje te leggen op de streng vaten, dit daar te bevestigen met een rondgaande drukdoek, vervolgens aan te leggen een band, die na dat hy twee slagen omgedaan is, gesloten wordt door een tourniquet geplaatst regt tegen over het drukkussentje. Om dit tourniquet gemaklyker te sluiten, breng ik tussen dit en de rondgaande drukdoek, een stuk bordpapier. Ik beveel de zorg van dit tourniquet aan den helper, die belast is het bovenste deel van het lidt te houden. Ik kan my ook bedienen van het schroeftourniquet uitgevonden door den Heer *Petit.*

Deze twee soorten van tourniquets hebben haare voor-en nadeelen. Het schroeftourniquet van den Hr. *Petit* maakt geene drukking dan op den stam der vaten, en bynaar nergens meer. Dit maakt dat zoo 'er eenig groot zydelyk vat gevonden wordt, dit een zeekere menigte bloed zal konnen geven, eer men zig daar van meester zou konnen maaken, 't gene niet te doen zoude wezen, dan na dat de Afzetting gedaan was. Dit tourniquet heeft dit voordeel, dat verondersteld, dat men geen bekwaam helper hadt, de Heelmeester zelf het tourniquet losmaakt en sluit naar het nodig is. Het is zeer nuttig in de legers alwaar verscheide menschen tessens gekwetst zynde, haar bloed zouden verliezen. Een dusdanige band aan ieder aangelegd zynde, stuit de bloeding, terwyl een ander van haar verbonden wordt. Het andere soort van band heeft een ander ongemak, dit is, dat het een soort van kneuzing maakt in den ganschen omtrek van het lidt, daar het draagt; maar als men een genoeggzaam breede band neemt, is deze kneuzing van weinig belang. Wyders wordt dit ongemak aan den Lyder wel vergoed daar door, dat deze band het lidt een weinig verdooft, en het snyden minder pynelyk maakt, het welk het schroeftourniquet niet doet.

Het tourniquet, zodanig als het zy, ſterk genoeg geſloten zynde, haal ik het vleeſch zoo veel mogelyk is naar het bovenſte gewrigt. Dewyl de toeleg is om van de huid en de ſpieren zoo veel mogelyk is te ſpaaren, op dat het been daar mede ſpoedig gedekt en het lidteken ſpoedig gemaakt zou zyn, ſny ik de vleeſchige deelen in twee reizen door.

Doorſnyding der vleeſchige deelen. Het mes wordt my gegeven door een helper; dit mes is gewoonlyk krom, en men zou zig insgelyks van een regt konnen bedienen.) Ik breng het onder het lidt, en terſtond de ſnede toezettende, ſny ik met een enkele ſneê in het ronde de huid en de helft van de dikte der ſpieren door. Ik maak deze eerſte inſnyding twee dwerſe vingeren breed beneden de plaats, daar ik voorgenomen heb het been afte zaagen. Terſtond doe ik de huid en de ſpieren zoo veel mogelyk is naar boven haalen en ik maak een tweede rondgaande inſnyding, by de kant van de doorgeſnede en te rug getrokken huid. Door deze ſny ik zonder te ſchromen het mes te bederven niet de huid, maar alleen de ſpieren door tot op het beenvlies ingeſloten. Ik geef dan het groote mes weg en ik neem een zeer ſmal mesje, waar mede ik de ſpieragtige deelen, die de inſnyding ontſnapt zyn, afſny. Dit mesje is nuttig, inſonderheid wanneer men de Afzetting doet van den Onderarm of van het Been, want het vleeſch, dat tuſſen de twee beenderen is, ontſnapt zekerlyk het groote mes, en dit mesje dient om het volkomen door te ſnyden. Het vleeſch en insgelyks het beenvlies geheel doorgeſneden zynde, neemt deze inſnyding, welke ik veronderſtel volkomen te zyn, alle gemeenſchap van leven tuſſen het deel van het beenvlies, dat boven de inſnyding is, en dat 't welk beneden is, en bygevolge ook het gevoel weg: het is derhalven onnut het been te ſchrappen, om het beenvlies daar van los te maaken, gelyk de Schryvers voorſtellen. Dit zoude het Handwerk zeer verlengen; en daarenboven is het onmogelyk om het volkomen te ſchrappen rondom de beide beenderen in het Been en in de Onderarm. Ik zal 'er byvoegen dat dat kleine gedeelte van het beenvlies,

vlies, 't welk niet afgeſchrapt is, niet in ſtaat is de tanden van de zaag te hinderen.

Wanneer men veronderſtelt dat de helper, die het onderſte deel van het lidt waarneemt, dat houdt op een eind van een plank, of in een laade, gelyk wy hebben gezegd dat behoort te geſchieden in gevalle van een ſamengeſtelde beenbreuk, die verpligte om de Afzetting te doen, zal deze helper, zoo dra het vleeſch doorgeſneden is, het eind van het been, dat men zal afzaagen, vatten en ter dege vaſt houden, op dat het niet waggele onder de zaag: het onderſte deel van het been heeft geen gevoel meer na de rondgaande inſnyding, derhalven mag men zig ontſlaan van het te myden. Ik neem vervolgens de zaag, en het oog op het blad ſlaande, om te zien of het niet door onoplettendheid ontſpannen mogte zyn, zet ik ze op het been, en maak daar, zeer ligt haalende, een groef of de eerſte ſneê. Ik zaag vervolgens met grooter ſneden, doch altyd zonder de zaag te veel te drukken, en ik haal langzamer wanneer het been omtrent doorgezaagd is, om geen gekraak te maaken. Indien 'er twee beenderen zyn, gelyk in den Onderarm en in het Been, zet ik eerſt myn zaag op het grootſte, en op dat maak ik eerſt een groef. Ik zaag vervolgens de beide beenderen te gelyk, vaarende dus voort dat het kleinſte geheel doorgezaagd is eer het groote ganſch af is. Ik laat terſtond het tourniquet genoegzaam los drajen, om te zien waar de vaten liggen, die bloed konnen geven; en wanneer ik die heb gezien, doe ik het weder ſluiten.

Afzaaging.

Men kan het bloed op verſcheide wyzen ſtuiten. De eene is het aanleggen van een knoop vitriool tegen het vat. De tweede is het aanleggen van een ſtuk aluin. De derde is de binding. Ieder van deze wyzen heeft zyne voor en nadeelen. De knoop vitriool gehouden door de drukking is een zeeker middel: de vitriool allengskens ſmeltende ſchroeit het vat en het vleeſch tot op een zeekere hoogte; het bloed ſtolt in het deel van het vat, dat niet geſchroeid is, en de doode korſt ſteunt het geronnen bloed,

Stemping van het bloed.

bloed, dat de prop maakt, tot dat het door de verettering ſcheidt. Daar zoude een ongemak in deze behandeling konnen wezen: dat is zoo het ſtuk vitriool wat groot is, breidt zig de doode korſt verder uit dan men wilde, ſchroeit veel vleeſch en dikwils zelfs de oppervlakte van het been. Om dit ongemak te voorkomen, moet men het ſtuk heel klein aanleggen en het wel vaſthouden. Het ſtuk aluin gehouden door de drukking, ſtuit insgelyks het bloed, door de opening van het vat te ſluiten, alwaar geronnen bloed gemaakt wordt, dat voor een prop in de ſlagader dient: maar dewyl 'er geen doode korſt wordt gemaakt, heeft men altoos te vreezen, dat het geronnen bloed, weinig geſteund wordende, uitkome; en dat 'er gevolgelyk een bloedſtorting kome. De binding is het allerzeekerſte middel, maar die heeft ook haar ongemak; dit is dat het heel moejelyk is om niet de zenuw, die de ſlagader verzelt, te binden, 't gene ſomtyds na verloop van eenige dagen ſtuiptrekkingen veroorzaakt, welke verpligten de binding los te ſnyden. Alhoewel deze drie wyzen niet zonder ongemakken zyn, moet men zig nogtans van eene van drien bedienen, en de verſchillende omſtandigheden zullen de eene voor de andere doen verkiezen. Wanneer een Lyder ſtil op dezelve plaats zal blyven, mag de knoop vitriool gebruikt worden, om dat men daar door het bloed kan ſtillen zonder gevaar te loopen van ſtuiptrekkingen. By Lyders, die men moet verplaatſen na de Afzetting, zal men de binding gebruiken, als zynde het zekerſte middel, zoo veel te meer als de ſtuiptrekkingen, zoo zy 'er toeſlaan, niet dan na verloop van eenige dagen komen. Maar men kan het bloed in het eene en andere geval ſtempen zonder gevaar te loopen van eenige der ongemakken, waar van ik heb geſproken. Hier toe moet men zig op denzelfden tyd bedienen van de binding en van een kleine knoop vitriool. Door de binding maakt men zig gemaklyk meeſter van het bloed, en door een kleine knoop vitriool, die allengskens een doode korſt maakt, en die dit net op de vaten, daar zy gelegd is, doet, wordt

de

de binding omvat, die eindelyk onnut wordt. Vermids de ſtuiptrekkingen gemeenlyk niet opkomen, dan na verloop van eenige dagen, heeft men de kleine knoop vitriool niet op de binding te leggen, dan by het afneemen van het eerſte verband.

Om de binding te doen, neem ik een ſtompe kromme naald, voorzien met twee of drie ſamengedraide en gewaſte draaden, ik breng de naald rondom het vat, vattende teffens met het zelve vleeſch genoeg, op dat de draad het vat niet doorſnyde: ik knoop de beide einden van den draad ſamen met een dubbele knoop, waar op ik een tweede enkele knoop leg. Indien 'er verſcheide vaten zyn die bloed geven, bind ik ze het een na het ander, geſteld zynde, dat ze niet in dezelfde binding konnen gevat worden. Hier na laat ik het tourniquet geheel losmaaken. Ik laat de einden der draaden lang genoeg blyven om ze op den ſtomp te konnen leggen, op dat zy niet verward worden met het plukſel, dat de wonde moet bedekken. Ik dek vervolgens het uiteinde van het been met een kleine drooge wiek, en al het vleeſch met een of meer zagte wieken, droog of beſtrooid met drooge en tot poejer gemaakte terpenthyn. Binding van het Vat.

Om de huid gelyk met het vleeſch te houden, en zelfs zoo dat zy, indien het mogelyk is, een gedeelte daar van bedekke, leg ik over het plukſel twee ſtrooken pleiſter van eene geſchikte grootheid naar de grootte van de ſtomp. Deze twee ſtrooken, als een kruis over het plukſel gelegd, hebben vier einden, die op de huid vaſtklevende, haar beletten om agterwaards naar het bovenſte gewrigt te wyken. Ik dek vervolgens alles met een kruiswyze drukdoek, twee longetten kruiswyze gelegd, een longet die rondom gaat, en een windſel lang genoeg om vyf of zes omgangen te maaken, konſtig aangelegd en zeer weinig geſloten. Ik doe over alles heen een bonetje van een bekwaame grootte en aan het bovenſte deel van het lid met twee banden vaſtgemaakt. Verband.

De Lyder weder in zyn bed en de ſtomp in eene gemaklyke ligging gebragt zynde, laat ik een knegt

eenige uuren blyven, die zagtelyk zyn hand tegen het verband houdt, 't zy om de binding te ſteunen, 't zy om het bloedſtempſel in zyn plaats te houden, tot dat de korſt gemaakt is.

Ik ſpreek niet van de levenswyze, van de meer of minder herhaalde aderlatingen, noch van de andere geneesmiddelen, welke de voorzigtigheid zal regelen naar dat de toevallen het zullen vorderen.

Wanneer de Afzetting op deze wyze verrigt is, heeft de wond gewoonlyk twee of drie maanden werk om te geneezen, naar de grootheid van het lidt, en naar de meerdere of mindere oplettendheden, welke men zal hebben gebruikt om de huid te ſteunen, die altyd poogt agterwaards te wyken; hierom hebben ſommige Heelmeeſters voorgeſteld om de Afzetting met een lap te doen. Van de verſcheide wyzen, welke voorgeſteld zyn om die te doen, ſchynt my die met twee lappen de voorrang te hebben.

De Heer *Ravaton* Chirurgyn Majoor in het Koninglyke Hospitaal te *Landau* heeft dezelve eerſt voorgeſteld. Uit de verhandeling, welke hy my daar over heeft toegezonden, ſcheenze my uitſteekend te zyn in de oeffening; ik heb haar gedaan, zy is my gelukt en de Lyder was in eenentwintig dagen geheel genezen. De Heer *Vermale* eerſte Heelmeeſter van den Keurvorſt van de *Palts*, getroffen door den goeden uitſlag van dit Handwerk met twee lappen door den Heer *Ravaton* en my gedaan, heeft eene andere wyze bedagt om ze te doen en hy heeftze my medegedeeld. Ik zal deze twee wyzen beſchryven, welke de Lezer zelf met elkander zal konnen vergelyken.

VAN

Van de AFZETTING met twee LAPPEN *volgens de wyze van den Heer Ravaton.*

IK veronderſtel dat het de Dye is, welke ik zal afzetten. Ik doe haar houden door twee helpers, en ik leg aan het bovenſte deel eene binding geſloten met een tourniquet, om my meeſter van het bloed te maaken, op dezelfde wyze als ik te vooren beſchreven heb. Ik doe de huid zoo veel als mogelyk is agterwaards haalen naar het bovenſte deel, vervolgens ſny ik haar twee, drie of vier dwerſe vingeren breed lager dan de plaats, daar ik voorgenomen heb het been door te zaagen, met eene rondgaande inſnyding door. Hoe het lid grooter is, hoe laager deze inſnyding behoort te geſchieden, ten einde de huid en het vleeſch der twee lappen na het Handwerk volkomen tot elkander konnen naderen, zonder al te veel geſpannen te worden. De helper, die het bovenſte deel van het lidt houdt, haalt ook de huid op en ik maak aan de kant van de plaats daar zy is doorgeſneden eene tweede rondgaande inſnyding tot op het been. Door de eerſte heb ik niet doorgeſneden dan de huid, en door deze ſnyd ik niet dan de ſpieren door. Ik breng vervolgens dwers door de Dye aan de voorſte zyde van het lidt, de punt van een regt ſnymes tot op het been, net op de plaats daar ik het zal afzaagen, en ik maak in het vleeſch eene lankwerpige ſnede, die eindigt in de rondgaande inſnyding. Ik maak aan het agterſte deel van het lidt eene tweede inſnyding gelyk deze. (Deze twee inſnydingen moeten gemaakt worden ter plaatſe daar men weet dat geen ſtam der vaten loopt.) Aan den Onderarm, daar twee beenderen zyn, zal men de eene langs het ellebeen en de andere langs het ſpeekbeen maaken; aan het Been zal dit gedaan worden langs de buiten zyde van het ſcheenbeen en het agterſte deel van het kuitbeen. Ik ligt de twee lappen op, die gemaklyk los ſcheiden, en

zoo 'er een plaats is, die niet losgaat gelyk het overige, ſny ik dat met het mes door, en ik hou deze lappen met een gekliefde drukdoek op. Ik maak terſtond, met een klein krom mes, eene rondgaande inſnyding op het been, ter plaatſe daar ik het zal afzaagen, ſnydende het weinige vleeſch dat 'er nog is en met dit het beenvlies zeer nauwkeurig door, vervolgens zaag ik het been, gelyk ik te vooren heb gezegd, af. (Het is goed dat het blad van de zaag heel ſmal is.) Zoo 'er nog eenige kleine punt overblyft, die neem ik met de ſnytang weg.

Zoo dra het been afgezaagd is, laat ik het tourniquet een weinig los draajen; ik bind de vaten zoo digt aan de kant van de huid als mogelyk is, en ik laat de draaden van de binding gaan door de langwerpige inſnyding, welke ik aan het agterſte deel heb gemaakt.

Ik wiſch de ganſche omtrek van de ſtomp wel af, vervolgens breng ik met alle nauwkeurigheid de twee lappen, voornamelyk de huid tot malkander, en ik beveſtig het met ſtrooken klevende pleiſter, 't gene een drooge hegting maakt, daar is niet dan de agterſte inſnyding, waar van ik de lippen niet tot malkander breng. Deze ſtrooken moeten een duim breed of daar omtrent en lang genoeg wezen om de huid heel ver te ſteunen. Ik leg een andere rondom de ſtomp, regt onder de plaats daar het been afgezaagd is, om de deelen der lappen, die zig vaſt moeten hegten, aan het been ter plaatſe daar het afgezaagd is, tot malkander te voeren en te houden.

Verband. Het verband beſtaat in een heele dikke wiek, maakende een ſoort van een matras, die het eind van de ſtomp dekt, twee vierkante en wat dikagtige drukdoeken, gelegd aan de zyden op de lappen, om die tegen elkander te houden, en een kruiswyze drukdoek, alles gehouden door vyf of zes omgangen van een windſel, weinig geſloten en zoo aangelegd, dat zy de lippen der ſneede, waar door de banden gaan, niet tot malkander voeren. Ik zet over alles heen een bonetje, dat de warmte van den ſtomp onderhoudt.

VAN DE AFZETTING MET TWEE LAPPEN, *naar de wyze van den Heer Vermale.*

DE binding op de gewoone wyze gedaan zynde met het tourniquet, om my meester van het bloed te maaken, laat ik het lid door twee helpers houden, (ik veronderstel dat het de regter Dye is.) Ik neem een regt mes, zes of zeven duimen lang, vyf of zes lynen breed en wel snydende. Zyn rug naar het bovenste deel van de Dye gekeerd zynde, breng ik zyn punt aan het voorste deel dwers door de huid en de spieren tot op het been, net op de plaats daar ik het denk af te zaagen. Ik doe deze punt aan de zyde en om het been tot aan zyn agterste deel gaan, daarna de spieren en de huid van binnen naar buiten doorborende, doe ik de punt door het agterste deel van de Dye uitkomen. Ik voer vervolgens het lemmer langs de zyde van het been, snydende van boven naar beneden de lengte van een halve duim, meer of minder naar de grootte van het lid; vervolgens het mes een weinig van binnen naar buiten drajende sny ik de spieren en de huid schuins af, maakende dan die zyde een lap van een kegelswyze gedaante, wat langer of wat korter. Men moet met het oog de lengte van deze lap bepaalen; en het is noodig van hem niet te lang en niet te kort te maaken, op dat zyne vereeniging net zy met de tweede lap, die ik nog moet maaken. Ik breng weder de punt van het mes op het voorste deel van het been op dezelfde plaats daar ik hem ingebragt had om de eerste lap te maaken, en ik maak met dezelfde oplettendheden de tweede lap. Ik ligt de beide lappen op en ik houd ze vast met een gespleten drukdoek, die ik door den helper laat houden, die het bovenste deel van het lidt houdt. Terstond, snyde ik met een klein krom mes rondom het been af 't gene 'er van de spieren en het beenvlies zelf overblyft door eene rondgaande snede by nalating van lappen. Ik zaag het been af ge-

gelyk ik hier voor heb gezegd. Zoo 'er aan het been eenige punt of ongelykheid over is gebleven, zal men dezelve door een ſnytang gelyk maaken op dat ze niet het vleeſch ſteeke, wanneer de lappen daar tegen zullen aangevoegd wezen.

De binding der vaten gedaan zynde, gelyk ik heb gezegd, breng ik de draaden door het onderſte der inſnyding, ik voer de beide lappen de eene by de andere, en ik houd ze met dezelve voorzorgen, welke ik in de voorgaande wyze van het Handwerk te doen heb aangewezen.

Ik heb opgemerkt dat de kegelswyze gedaante der twee lappen in welke de huid een weinig langer is dan het gene van de ſpieren is overgelaten, haare vereeniging veel gemaklyker en netter maakt.

Ik heb dit Handwerk verſcheide reizen gedaan in doode lighaamen, aan de Dye en zelf in het Been, daar het minder doenlyk ſchynt, ter oorzaak dat het ſcheenbeen niet omringt is met ſpieren, gelyk het Dyebeen. Het heeft my toegeſcheenen veel vaardiger in de uitvoering te zyn, dan de wyze die ik te voren heb beſchreven, en veel gemaklyker om de vereeniging van de twee lappen te doen. Het eene en het andere Handwerk geſchiedt zoo ſpoedig als dat in gebruik is, en dat ik eerſt heb beſchreven.

Wanneer het Handwerk met twee lappen kan gedaan worden, is het te kiezen boven de gewoone wyze van Werken, om de volgende redenen.

De lappen groejen aan elkander en het vleeſch hegt zig aan het been, derhalven geſchiedt 'er geen afſchilfering. De genezing daar van is veel vaardiger, want daar blyft niet over van de wonde dan de langwerpige ſnede waar door de draaden van de binding zyn gebragt.

Door deze ſnede, gaan allengskens van het middelpunt van de ſtomp, de vogten uit, die uit de ſteeken komen, die niet ten eerſten weder vereenigd zyn; en deze ſteeken vereenigen ongevoelig. Daarna vertoefd de kleine wonde niet een lidteken te maaken.

Het vleeſch en de huid door de drooge hegting tot malkander gebragt en gehouden konnen niet

naar

naar het bovenfte gewrigt te rug wyken, en het been kan niet blyven uitfteeken, gelyk men dikwils heeft zien gebeuren door de vermagering van het lidt.

Nademaal het grootfte gedeelte der wonde, door deze wyze van het Handwerk te doen, zeer fpoedig geneeft: ontgaat men derhalven de groote verzweeringen, die de Lyders uitputten, de buikloop, die fomtyds uit haare ftaat van uitputting voortkomt, en de nieuwe toevloed van etteragtige ftoffen, welke zoude konnen gebeuren.

Daar wordt na de genezing voor het been een kuffen van vleefch gevonden; en het lidteken is niet onderhevig om van tyd tot tyd weêr open te breeken, gelyk na het gewoone Handwerk.

Eindelyk men verhaaft de genezing; en veronderfteld men kon het been niet weêr dekken met de lappen, 't gene fomtyds moejelyk zoude wezen in het Been, men vermindert de wonde drie vierde deelen, die zig in weinig dagen vereenigd vinden, invoege, dat men niet dan de affchilfering van het been heeft afte wagten.

VAN DE AFZETTING VAN DEN ARM IN HET GEWRIGT VAN HET SCHOUDERBLAD.

IK heb gezegd dat het veel beter is eene afzetting te doen in het midden van een lidt, dan ze te doen in het gewrigt. 1. Om dat de gewrigten zelden van vleefchige deelen voorzien zyn, 't gene maakt dat de veretteringen daar nimmer heel goed zyn. 2. Om dat 'er dikwils langs de peezen, die daar worden gevonden veretteringen komen, die zig tot aan het lighaam der fpieren uitbreiden en verpligten nieuwe Handwerken te doen. Het gewrigt van het Schouderbeen met het Schouderblad is anders gefteld; het is omringd van fterke fpieren, ook heeft men de Afzetting daar zien gelukken. Men moet egter dezelve op deze plaats niet doen,

dan

dan wanneer het Schouderbeen zodanig in zyn bovenfte deel ontfteld is, dat het in het gewrigt zelve moet worden weggenomen. Wylen myn Vader is de eerfte die het heeft gedaan. *Leeſt myne Aanmerk.* 1 *Deel*, *bladz.* 315.

De eerfte omzigtigheid, welke zy, die dit Handwerk hebben gedaan of befchreven, aan de Heelmeefters voorftellen, is zig meefter te maaken van het bloed. Daar toe hebben zy genomen een groote kromme naald voorzien met verfcheide draaden fterk en gewaft garen; zy bragten die door, drie vingeren breed onder den oxel tuffen het fchouderbeen en de ftreng bloedvaten, die aan de binnen zyde van den arm loopt; vervolgens op de huid een heele dikke en fmalle drukdoek leggende, hebbenze die met de huid en de vaten door de binding te fluiten gevat. Vervolgens de Arm weggenomen hebbende, maakten zy onder den oxel een tweede binding. De eerfte is zeer pynelyk, zy verlengt zeer het Handwerk, en men kan voorby dezelve te doen, om dat men de laatfte fnede met het mes maakende ter plaatfe daar de ftreng vaten is, men in ftaat is om terftond het eind van de flagader te vatten.

Ik veronderftel dit Handwerk noodzakelyk en mogelyk. Ik laat de Lyder op een rugftoel zitten lager dan de oxel; en op dat hy zig niet zou konnen opligten (een beweging, welke de pyn kan veroorzaaken,) breng ik voor om zyn buik een laken, dat ik agter den rug van de ftoel vaftmaak. De Arm door een helper wel vaftgehouden met de elleboog maar vier vingeren breed van het lighaam af, neem ik een heel lang mes, of by mangel daar van een fcheermes in zyn hegt vaftgemaakt, ik fny het grootfte deel van de driehoofdige fpier in haar bovenfte deel en een weinig lager dan de plaats daar het kapfel van het gewrigt zig aan het fchouderbeen vaftmaakt, dwers door. Terftond laat ik het overgelatene deel der fpier door een helper opligten, en met een tweede fnede met het mes fny ik een gedeelte van het kapfel zoo wel als de pees van de bovenfte graatfpier, die daar ingeplant is, dwers door. Ik breng daar vervolgens myn vinger

in

in om de ſamenvoeging te onderzoeken en een ander mes, dat vaſt in zyn hegt en ſtomp is, neemende, vaar ik voort het kapſel, van binnen naar buiten, en met dit de peezen, die aan de buitenzyde daar over heen gaan, en de pees van de groote rugſpier door te ſnyden. Zoo dra deze doorgeſneden zyn, waarſchouw ik den helper, die den arm houdt, denzelven met hem op te heffen te ontwrigten; dit geſchiedt gemaklyk, om dat het kapſel zig niet meer daar tegen kant; vervolgens het lemmer van het mes tuſſen de bol van het been en de holte van het gewrigt brengende, vervolg ik aan de binnenzyde van den arm te ſnyden, doende de ſnede gaan tuſſen het been en de ſtreng vaten tot op twee of drie vinger breed onder den oxel. Daar eindig ik het vleeſch af te ſnyden, waar van ik een kleine lap laat blyven in welke de ſlagader bevat is.

De Arm afgeſneden zynde, zie ik de ſlagaderlyke ſtam, die het bloed ſtort, ik vat hem terſtond met den voorſten vinger en den duim van de linkerhand, en ik maak met een naald voorzien met drie of vier gewaſte en ſamengerolde draaden de binding onder den oxel. Zoo de lap al te lang is, ſny ik 'er een gedeelte onder deze binding af. Indien 'er op eenige andere plaats een ſlagaderlyke tak is, die bloed geeft, bind ik die ook.

Het Handwerk verrigt zynde, wiſch ik de omtrek van de wonde ter degen af, ik voer de lappen zoo veel ik kan aan, en ik beveſtig ze met ſtrooken klevende pleiſter, om de wedervereeniging van het grootſte gedeelte van het vleeſch te bevorderen. Ik vul het overige der wonde met droog plukſel, en ik ſteun het alles met een behoorlyk verband. De volgende verbanden hebben niet meer byzonders dan die der andere Afzettingen. De holte van het gewrigt van het Schouderblad wordt met droog plukſel verbonden, en na verloop van eenigen tyd, wordt die bedekt met vleeſch, dat zig met het byliggende vleeſch vereenigt.

Men zal miſchien voorſtellen om de lappen lang genoeg te laaten, om de lippen der wonde volkomen tot malkander te brengen, en daar eene vaar-

 di-

dige wedervereeniging te bevorderen, gelyk in het Handwerk met twee lappen. Dat is hier ondoenlyk, om dat de holte van het gewrigt zig niet zou konnen vereenigen met het vleesch dat men daar over heen plakte, want de versch doorgesnede deelen alleen konnen zig volgens het eerste oogmerk wedervereenigen. Men zal dan hier gene lappen laaten dan voor zoo verre het noodig is om eene spoedige vereeniging te wege te brengen van het meeste deel van het vleesch, dat nog bloedig is, door dit tot malkander te brengen en te bevestigen gelyk gezegd is.

VAN HET AFZETTEN DER VINGEREN.

MEn zet een Vinger niet af dan wanneer 'er heet-vuur is, wanneer het kapsel van een zyner gewrigten door verzweering vernield is, wanneer een of meer van zyne kootjes gebroken zyn met eene groote wonde, gelyk in de geschote wonden, of ook wanneer het been geheel bedorven is. Ik veronderstel dat het noodzakelyk is het laatste kootje af te zetten, dat kan men alleen wegneemen. Indien 't het tweede kootje is, kan men dat wegnemende het laatste niet spaaren. Zoo 't het laatste is, konnen de twee andere niet bewaard worden.

Deze Afzettingen konnen gedaan worden ter plaatse van de gewrigten, of in het midden der kootjes; maar het minste dat men vermoedt dat het gewrigt ongesteld is, zal men volgens de gestelde regelen, welke gebieden om zoo veel van het lidt te bewaaren als mogelyk is, doch ook van niet dan in het gezonde deel af te zetten, zal men, zeg ik, het been boven het gewrigt afzetten, om ten minsten de helft van die koot te bewaaren.

In het doen van dit slag van Afzettingen heeft men niet te vreezen, dat de Lyder geduurende het Handwerk veel bloed zal verliezen, om dat de vaten van deze deelen niet aanmerkelyk zyn; derhal-

halven is het onnut om het bovenste deel van den arm die band te leggen, welke met een tourniquet gesloten wordt. Eer men het Handwerk doet, moet de helper, die de hand houdt, dezelve zoo bevestigen, dat ze niet kan beweegen; en daarom zal hy de elleboog van den Lyder tegen eenig stevig lighaam zetten: dat is een zeeker middel dat hy ze niet te rug kan haalen.

Indien ik de Afzetting doe in het midden van het kootje, vat ik den Vinger by zyn einde, en ik sny het vleesch met eene rondgaande snede tot op het been door, vervolgens zaag ik het been af met eene zaag geschikt naar de groote van dit deel. Men kan hier somtyds, gelyk in het Been en den Arm, de insnyding in twee reizen doen, om meer huid te spaaren en op dat het been spoediger daar mede overdekt worde.

Wanneer men in een der gewrigten wil Afzetten, moet men zig eerst te binnen brengen een denkbeeld van den aart van dit gewrigt, om te vermyden van het kraakbeen, dat het uiteinde bedekt van het been, 't welk met het ongestelde been samengeleed is, te snyden.

Om de Afzetting te doen van eene der twee kootjes, die door onderlinge ontvanging samenleedden, moet ik my eerst wel ter dege verzeekeren van de plaats van het gewrigt. Indien 'er weinig zwelling aan den Vinger is zal de buiging van het kootje my daar van verzeekeren: maar zoo de zwelling my daar in verhindert, moet ik het omtrent gissen: Ik moet ook om niet het gezonde been te raaken, myn eerste insnyding een weinig verder doen op dat been, 't welk ik zal wegneemen, dan op het gene ik zal laaten blyven.

Ik vat den vinger by zyn uiteinde; ik maak eene half ronde insnyding op het lidt aan de binnen of buiten zyde, en met deze eerste sneê sny ik de zagte deelen door tot op het been. Terstond breng ik den nagel van myn voorste vinger in de snede en ik zoek de samenvoeging aan de zyde, veronderstellende dat ze moejelyk is te vinden. Als ik haar gevonden heb, sny ik een goed deel van het

kapſel van het gewrigt door, voerende de ſneê van het mesje wat gekeerd naar het ongeſtelde kootje. Terſtond ontwrigt ik half dit kootje, dat zeer gemaklyk geſchiedt, om dat het kapſel niet meer tegenſtand doet, en ik vaar voort het kapſel met het overige vleeſch door te ſnyden. Indien men het eerſte kootje, dat bolwys met het beentje van de nahand ingeleed is, zal Afzetten; moet ik den Vinger buigen om my van de plaats van het gewrigt te verzekeren; en zoo de kwaal my niet toelaat dat te doen, konnen de geledingen der andere vingers my rigten, om dat zy bynaar eveneens zyn. Ik ſny vervolgens met een regt mesje de huid aan de beide zyden van dezen Vinger tot op de hoogte van het gewrigt door, terwyl ik eenigerwyze dezen Vinger losmaak van die aan de zyde zyn: daar na ſnyde ik met eene dwerſe ſnede aan zyn buiten of binnen zyde, naar dat het my gemaklykſt is, een gedeelte van het kapſel van het gewrigt door. Zoo dra dit doorgeſneden is, buig ik den Vinger en volvoer de Afzetting, zorge dragende om de peezen der buigers wel door te ſnyden, zonder ze te trekken.

Dewyl de holte, die in het eerſte kootje is, zig over het hoofdje van het beentje van de nahand dat rond is, voegt, kan men ligtelyk dit hoofdje met het mes raaken, derhalven moet men heel omzigtig wezen om te myden dat niet te doen.

Op welke wyze men ook de Afzetting der Vingers doet, het zy in het midden van de kootjes, het zy in eenig van haare gewrigten, het is niet noodig de vaten te binden; en een weinig geronnen bloed, dat in het verband zal komen, zal genoeg wezen om de bloeding te ſtempen.

Het verband zal zyn een weinig plukſel, een of twee kruiswyze drukdoeken, en een eenvoudig windſel.

Daar zal wat vogtigheid lekken uit het afgeſneden deel, dat bynaar geheel beenig of peesagtig is; derhalven zal de hardheid van het verband in ſtaat wezen van daar eene ontſteeking, of ook veel pyn te veroorzaaken; men zal daarom, na verloop van eenige uuren, het verband bevogtigen met oly van *Sint Jans kruid*, en dat drie of viermaalen doen,

tot

tot dat men het eerste verband afneemt, dat ten spoedigsten den vierden dag zal zyn.

De volgende verbanden verschillen niet van die in de Afzetting van het Been.

Zoo men de Afzetting in een gewrigt heeft gedaan, wordt het kraakbeen, dat het uiteinde van het been bekleed, na verloop van eenige dagen met vleesch bedekt, zonder dat het zigtbaar afschilfert. Doch zoo men die in het midden van een kootje heeft gedaan, ziet men kort daarna het been zwart worden, en daar moet eene zigtbare afschilfering komen. Om deze te verhaasten, moet men het been twee of drie maalen raaken met *lapis infernalis*, en de afschilfering deszelfs zal in vier-of vyfentwintig dagen gebeuren. Wanneer die geschied is, zal het lidteken niet vertoeven te komen.

Indien de ontsteeking tot aan de hand uitgebreid was, is het mogelyk dat in vervolg boezems of ettergezwellen langs den Vinger of langs de hand van binnen of van buiten worden gemaakt, zynde een bynaar noodzakelyk gevolg van de ontsteeking, die voor de Afzetting is gegaan. Het is noodig niet te vertoeven om ze te openen, gelyk het behoort. *Ziet het hoofddeel van de Ettergezwellen.*

VAN HET AFZETTEN DER BEENDEREN VAN DE NAHAND OF NAVOET.

Indien aan een der beenderen van de Nahand of Navoet beenbederf is, en de afschilfering niet konnende geschieden, men verpligt wordt om dit been weg te neemen, zal men het afzaagen boven het beenbederf, indien 'er plaats is, en dat moet men liever doen dan het afzetten in zyne geleding met het been van de Voorhand of Voorvoet. Vermids het daar niet vastzit dan door banden, en zeer sterke peesagtige uitbreidingen, zoude een roosagtige zwelling een bynaar noodzakelyk gevolg van het Handwerk wezen, zoo men het op deze plaats deedt. Als ik een van deze beenderen wil afzagen, moet

ik door twee gelyk loopende insnydingen, gemaakt aan weerskanten tot op de hoogte van de plaats, daar ik het wil afzaagen, moet ik, zeg ik, het van de bygelegene deelen losmaaken. Dit gedaan zynde, snyde ik met een krom mesje, de spieren en peezen af, die op het been liggen, dat ik doorzaagen wil. Om deze rondgaande insnyding gemaklyker te doen, en ze te doen net in de hoeken der twee gelykloopende insnydingen, die ik gemaakt heb, breng ik in deze hoeken, de een na d'ander, een holle sonde, en de groef dient om het mes te geleiden. Ik houd vervolgens het been by het uiteinde, dat samengeleed is met de Vingers of Teenen en ik zaag het met een blad van een zeer smal zaagje door. Als ik ten einde kom met zaagen moet ik zorg draagen, dat de tanden van de zaag niet raaken op het naast gelegen been; en tot meerder zeekerheid breng ik tussen het been, dat ik zaag en het naastliggende been, een speelkaart of een dun blaadje lood, op dat in de laatste trekken van de zaag, de tanden daar op raaken. *Leest myne Aanmerk. 2 Deel, bladz. 369.* De toestel en de verbanden vorderen dezelfde oplettendheden, welke wy, spreekende van de Afzetting der Vingeren, hebben voorgesteld.

E I N D E.

VERKLAARING VAN DE NEFFENSGAANDE PLAAT.

Figuur 1. *Een Sleufsonde, Beksonde, of kleine Gorgeret tot de Steensnyding.*
A. De Bek.
B B B. De Sleuf of Groef.
C. Het Handvatsel.

Figuur 2. *Het rondagtig Mesje tot de Steensnyding.*
A A. De Snede van het lemmer.

Figuur 3. *Een Steen aan de Waterblaas vastgegroeid.*
A A A A. De Vastgroejingen, of plaatsen van zyne Vastbegting aan de Blaas.

Figuur 4. *Een Steen die in den Pisleider besloten was.*
A. Het uitsteekende eind in de Blaas.
B B B. Het deel dat in den Pisleider besloten zat.

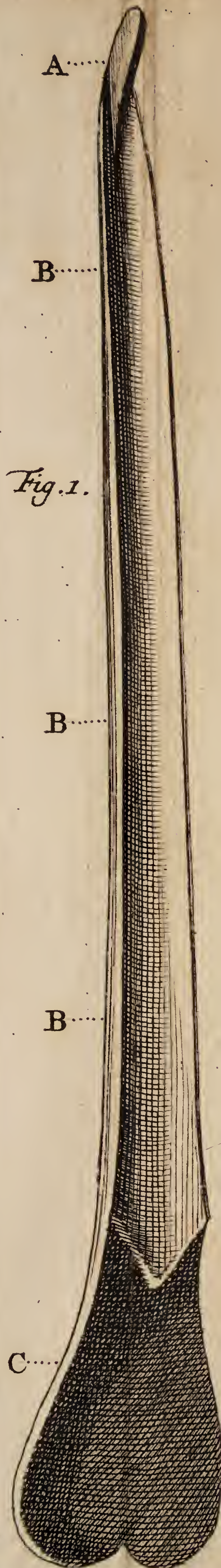
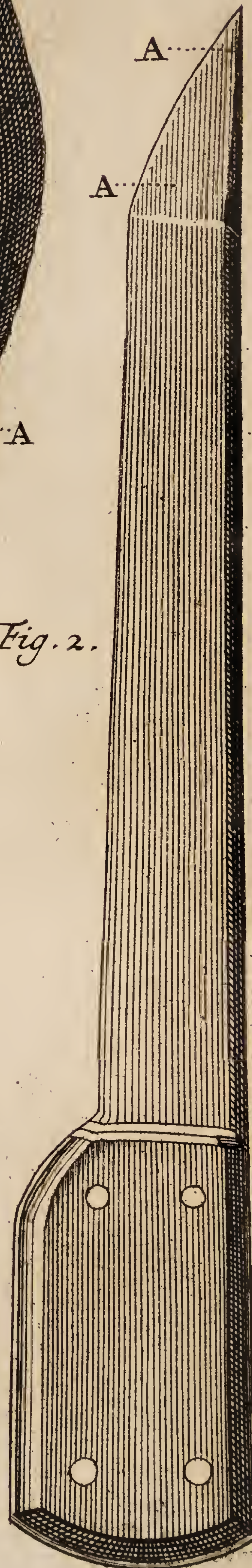
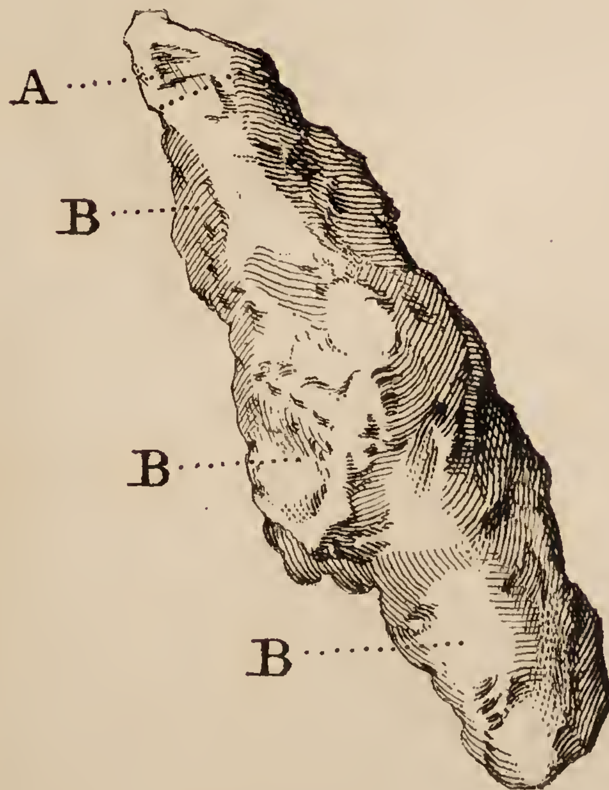

A
B
Fig.1.
B
B
C

Fig.3.
A
A
A
A

A
A
Fig.2.

Fig.4.
A
B
B
B

BLADWYZER

VAN DE

VOORNAAMSTE ZAAKEN.

A.

B.

D.

Ecope.

E.

F.

G.

H.

K.

L. *Liesch-*

L.

N.

O.

P.

Pis-

R.

S.

W.

Z.